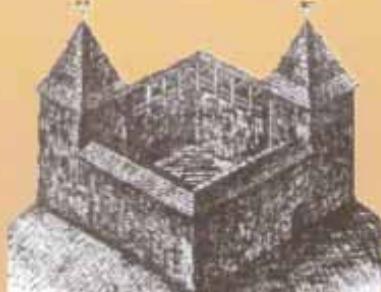

Лідскі Летапісець

Народ, які не ведае
свайго пікулага,
не мае будучыні

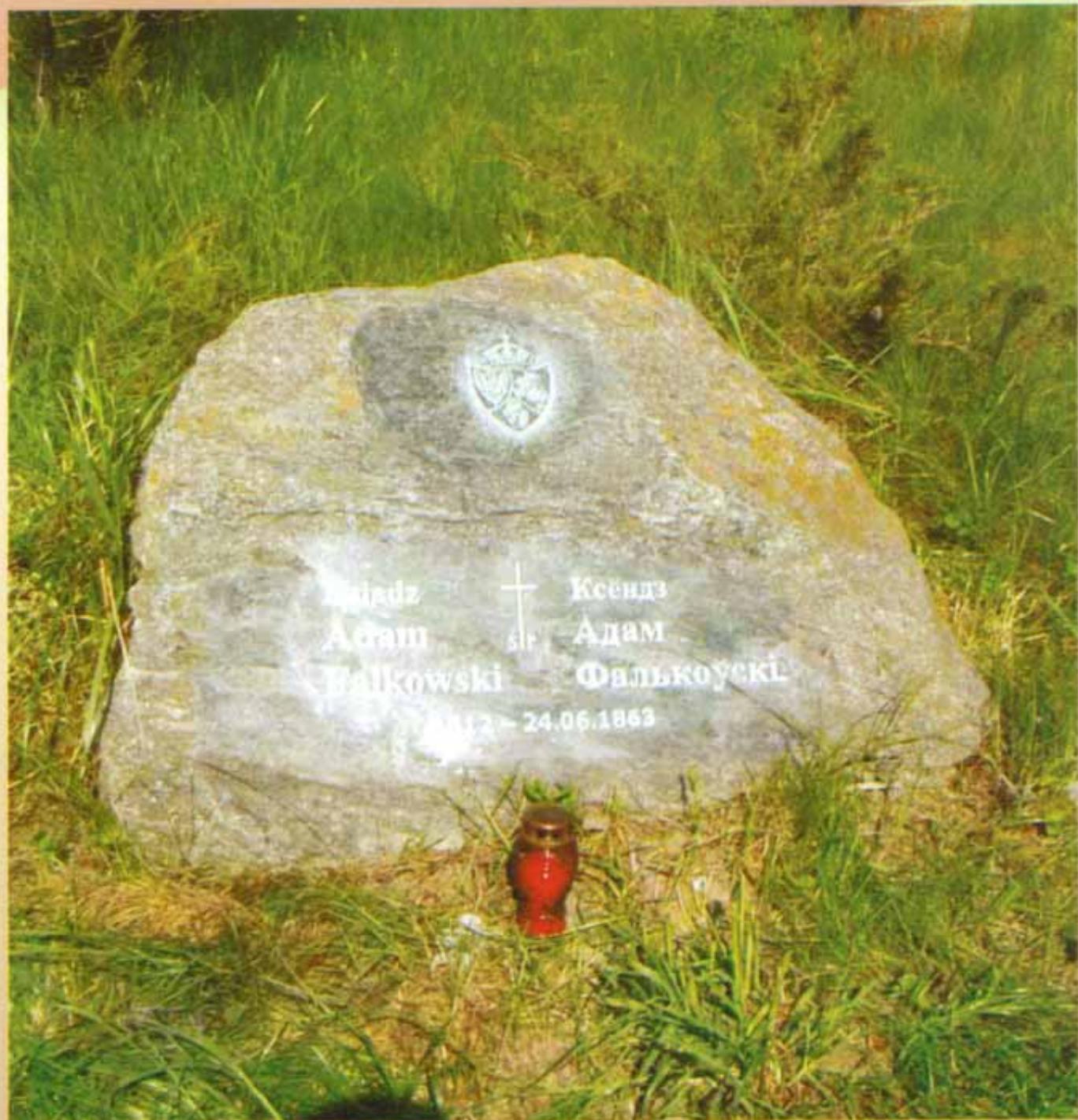
Краязнаўчы, гістарычна-літаратурны часопіс
Выходзіць з 1997 года

№ 1 (61)

СТУДЗЕНЬ - САКАВІК

2013 г.

150-я ўгодкі паўстання 1863-64 гг.

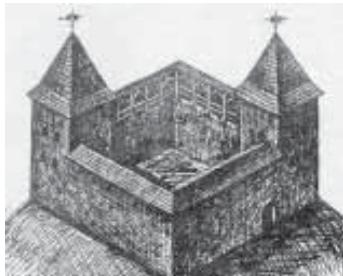

НАРБУТ Даніэль Казімір (03.01.1738 - 17.03.1807), філосаф, педагог, перакладчык, каталіцкі святар. Доктар грамадзянскага і кананічнага права.

Аўтар першага на польскай мове падручніка па логіцы.
Нарадзіўся ў вёсцы Крупа (Крупава) Лідскага павету Віленскага ваяводства.

Лідскі

Народ, які не ведае
свайго мінулага,
не мае будучыні

Леманіцець

Краязнаўчы, гістарычна-літаратурны часопіс

Выходзіць з 1997 года

№ 1 (61)

СТУДЗЕНЬ - САКАВІК

2013 г.

У НУМАРЫ:

Стар. 2. Узнагарода Крысціны Лялько.

Стар. 3. Кроніка Ліды.

Стар. 5. Лідчына ў 2012 годзе.

Стар. 14. Лідскія юбіляры 2013 года.
Казімір Даніэль Нарбут
Мар'ян Баяровіч
Алесь Жалкоўскі
Аляксандр Шарапа
Леанід Лаўрэш
Антось Савук

Стар. 26. Вопісы парафій Лідскага дэканату ў 1784 г.

Стар. 34. Рамонт і рэстаўрацыя Лідскага замка ў пачатку XX стагоддзя.

Стар. 39. Разваліны замка ў Лідзе.

Стар. 40. Паўстанне 1863 года на Лідчыне.

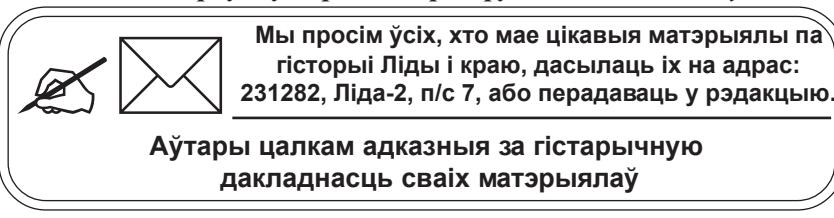
Стар. 59. Прыводы Лідскага раёна ў 50-60 гады XX стагоддзя.

Стар. 90. Падарожжа ў Сярэднявечча.

Стар. 93. Паўвеку. Маладосць.

На першай старонцы выкладкі помятны знак героя паўстання 1863-64 гг. Адаму Фалькоўскаму ў Лідскім парку. Аўтар - Рычард Грушка. Здымак С. Судніка.

Аўтары цалкам адказныя за гістарычную
дакладнасць сваіх матэрыялаў

Пасведчанне аб реєстрацыі
№ 907

ад 18.12.2009 г. выдадзена
Міністэрствам інфармацыі
Рэспублікі Беларусь

Заснавальнік
**Валерый Васильевич
Слуцкін**,
старшы навуковы супрацоўнік
Лідскага гістарычна-мастацкага
музея, кандыдат геаграфічных
наук

рэдактар
**Станіслаў Вацлававіч
Суднік**

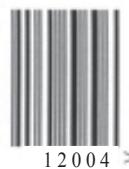
АДРАС РЭДАКЦЫИ:
231293, Лідскі р-н, в. Даліна
E-mail: naszaslowa@tut.by

Наклад 300 асобнікаў
12,5 друк. аркушаў

Газета надрукавана ў Лідской
друкарні. 231300, г. Ліда,
вул. Ленінская, 23.
Замова № 1940
Часопіс падпісаны да друку
30.03.2013 г.
Часопіс надрукаваны
15.06.2013 г.

Падпісны індэкс 00257
Кошт падпіскі:
індывід. 3 мес.- 5800 руб.
індывід. 6 мес.- 11600 руб.
Кошт у розніцу: вольны

ISSN 2218-1792

Медаль "Benemerenti" - "Асабліва заслужаным" ад Папы Рымскага Бенедыкта XVI - лідзянцы Крысціне Лялько

18 снежня 2012 г. у менскім касцёле святых Сымона і Алены адбылося ўручэнне папскіх медалей "Benemerenti" - "Асабліва заслужаным" - асобам, якія зрабілі вялікі ўклад у развіццё Касцёла ў нашай краіне: Аліне Новікавай, Крысціне Лялько і Івану Гумоўскаму. Высокія ўзнагароды Святога Айца ўручыў у прысутнасці мітрапаліта Тадэвуша Кандрусеўчы Апостальскі нунцый у Беларусі арцыбіскуп Клаўдыё Гуджэроці.

Аліна Новіка - дырэктар выдавецтва "Pro Christo", Крысціна Лялько - пісьменніца, галоўны рэдактар часопісаў "Ave Maria" і "Наша вера". Іван Гумоўскі - фундатар касцёла св. Антонія ў Мар'інай Горцы.

- Я вельмі рады, што магу зрабіць гэты жэст, - сказаў Апостальскі нунцый падчас цырымоніі ўручэння ўзнагародаў.

Арцыбіскуп Клаўдыё Гуджэроці адзначыў, што "Касцёл, як нагадвае Другі Ватыканскі Сабор, - гэта перадусім народ Божы". "Мы, духавенства, знаходзімся на службе гэтаму Божаму народу", - дадаў прадстаўнік Свяятога Айца.

Мітрапаліт Тадэвуш Кандрусеўч падкрэсліў асаблівы ўдзел Аліны Новікавай, Крысціны Лялько і Івана Гумоўскага ў адрадженні і стаўленні Касцёла ў нашай краіне. "Спадарыні Аліна Новіка і Крысціна Лялько стаялі ля вытокаў выдання рэлігійнай літара-

туры на беларускай мове і ўвогуле каталіцкай выдавецкай працы. Спадар Іван Гумоўскі вельмі дапамог у tym, каб парафія св. Антонія ў Мар'інай Горцы мела сваю святыню. Іх прыклад - гэта прыклад адданага служэння свецкіх людзей Касцёлу", - адзначыў арцыпастыр. Мітрапаліт падзякаў Аліне Новікавай, Крысціне Лялько і Івану Гумоўскаму за ахварную працу і пажадаў ім поспехаў у жыцці і далейшай дзеянасці.

Ад імя ўзнагароджаных медалямі "Benemerenti" слова падзякі выказала Крысціна Лялько.

- Pra тое, чым напоўнена сэрца, гавораць

вусны..." (Лк 6, 45). Нашыя сэрцы сёння напоўнены глыбокай ўдзячнасцю, - сказала прамоўца.

Крысціна Лялько папрасіла Апостальскага нунцыя перадаць Святому Айцу Бенедыкту XVI слова шчырай удзячнасці і глыбокай пашаны, любові і адданасці, а таксама заўсёднюю малітоўную падтрымку і памяць.

- Гэта прыгожая матывацыя для нашай далейшай працы, - падкрэсліла рэдактар каталіцкіх часопісаў. - Ад самага пачатку мы ўспрымалі і ўспрымаём сваю працу як служэнне на хвалу Пана Бога і дзеля добра Яго святога Касцёла

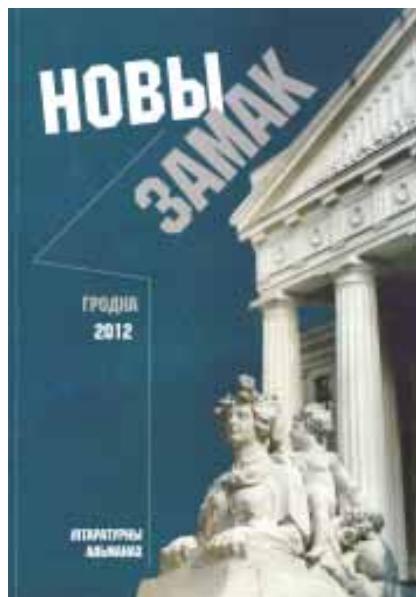

Ганаровы медаль "Benemerenti" быў зацверджаны папам Рыгорам XVI у 1832 годзе як узнагарода за доўгую службу Каталіцкаму Касцёлу і выключныя заслугі. Гэтым медалём узнагароджаюцца рэлігійныя, духоўныя і ваенныя асобы. Медаль мае форму стылізаванага залатога крыжса з выяваю Хрыста. На другім баку напісаны слова "Benemerenti" на фоне герба Ватыкана (тыяры і скрыжаваных ключоў). Стужка, на якой вісіць медаль, зроблена ў традыцыйных папскіх колерах - бела-жоўтая.

Anastasija Gryshan.

КРОНІКА ЛІДЫ

8 студзеня 2013 года ў Лідзе адкрыты аўтобусны маршрут № 16.

У студзені 2013 года ў Менску выйшаў літаратурны альманах Гарадзенскага абласнога аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў “Новы замак”. У альманаху прадстаўлены лідскія паэты Ўладзімір Васько, Пятро Макарэвіч, Алеся Стадуб і Станіслаў Суднік.

У лютым 2013 года ў Лідзе абмежаваным накладам выйшла кніга паэзіі Яніны Догель “На дасвецці”, 24 ст.

16 лютага ў СІ № 11 адкрыўся музей "На скрыжаваннях дорог", прысвечаны вайне ў Афганістане.

20 лютага ў СІ № 10 адкрыўся "Марскі музей", створаны лідскім аддзяленнем "Беларускага саюза маракоў".

Напярэдадні свята 8 сакавіка старшыня Лідскага райвыканкаму Аляксандру Астроўскі ўручыў "Ордэн маці" лідзянцы Ірыне Санкевіч.

Лідчына ў 2012 годзе

**Выступ старшыні Лідскага райвыканкаму А.М. Астроўскага 28.02.2013 г.
на ўрачыстым сходзе, прысвечаным падвядзенню вынікаў працы за 2012 г.**

Паважаныя ўдзельнікі ўрачыстага сходу!

Кажуць, што німа нічога лягчайшага, чым быць занятым, і німа нічога больш цяжкага, чым быць дзеясным.

Кожны з нас у мінулым 2012 годзе працаў на сваім працоўным месцы, займаўся выкананнем сваіх службовых абавязкаў. Тым не менш, нават самая дробная і малаважная, на першы погляд, праца ў сукупнасці з іншымі такімі ж упłyvaе на агульны вынік.

Таму сёня мы сабраліся, каб ацаніць, якіх вынікаў мы дасягнулі, дзе памыляліся летасі і да чаго варты імкнунца, на што зварнуць увагу ў 2013 годзе.

Кажучы сцісла пра вынікі сацыяльна-еканамічнага развіцця Лідскага раёна ў 2012 г., трэба адзначыць наступныя моманты:

- захавана тэнденцыя росту ў сферах экономікі, якія фармуюць валавы рэгіянальны прадукт Гарадзенскай вобласці;
- індэкс фізічнага аб'ёму прамысловай вытворчасці склаў 110,7%;
- тэмп росту вытворчасці валавай прадукцыі сельскай гаспадаркі - 111,4%, рознічнага таваразвароту - 114,6%;
- за год экспартавана прадукцыі на суму звыш 406 млн. дол. ЗША, што на 16,8% вышэй, чым у 2011 годзе;
- сальда зневядання гандлю таварамі дадатнае - амаль 205 млн. дол. ЗША;
- паказычык па энергетичных склаў мінус 7,1%;
- намінальная сярэднямесячная заработка плата павялічылася амаль у 2 разы і склада амаль 3 млн. 200 тыс. руб., у тым ліку ў снежні амаль 4 млн. 100 тыс. руб.

За 2012 год прамысловасцю раёна выраблена прадукцыі на суму каля 6-ці трыльёнаў рублёў (5818,0 млрд. руб.). Тэмп росту - 186,2%.

Сярэднямесячны аб'ём вытворчасці дасягнуў 500 млрд. руб. і больш за 58 млн. дол. ЗША.

Павялічаны выпуск прадукцыі па большасці відаў сельскагаспадарчай тэхнікі, практычна па ўсіх пазіцыях мяса-малочнай і хлеба-булачнай прадукцыі.

Вырасла вытворчасць аўтобусаў (у 1,5 разы), фталевага ангіdryду (без малога на 30 адсоткаў 29,2%), фарбаў, лакаў, эмаляў (на 12,5%), дзвярэй (на 40,6%), радыятараў ацяплення (у 1,8 раза), свя-

цільнікаў (на 10,5%), абутку (амаль на 5 адсоткаў, на 4,9%).

Аказваўся новы від паслуг па нанясенні пакрыццяў на метал.

Амаль 60% лідскай прадукцыі экспартуецца ў 70 краін свету: ва ўсе краіны СНД, Прыбалтыкі, а таксама Германію, Егіпет, Польшчу, Турцыю, Аўстрію, Італію, Харватию, Грузію, Ізраіль, ЗША, Іран, Францыю, Румынію, Ліван, Венгрыю, Фінляндыю, Балгарыю і многія іншыя.

За 2012 год прыцягнута 1,5 трыльёна рублёў інвестыцый. Сума замежных інвестыцый на чистай аснове дасягнула амаль 20 млн. долараў ЗША.

У 2012 г. пачаў працу завод гарачага ацінкавання на "Конусе", былі адкрыты супермаркет "Алмі" і гіпермаркет "Еўрапт", завершана будаўніцтва гандлёвага цэнтра "Торунь".

Галоўная якасць кіраўніка - рэалізм. І той кіраўнік, які разумее, што на старым абсталяванні і па старажытных тэхналогіях нельга вырабляць якасную і канкурэнтадольную прадукцыю, можа зрабіць свае прадпрыемствы квітнеючымі, даць працаўнікам годную зарплату. Хачу сказаць, што ў цэлым дырэктарскі корпус у нас досыць моцны. Гэта даказываюць іх справы. Так, у 2012 г. вяліся работы па пераабсталяванні:

- на "Лакафарбе" - тэхпераўбраенне вытворчасці фталевага ангіdryду, а таксама распрацаваны і ўкарэнены ў вытворчасць новыя лакафарбавыя матэрыялы;
- на "Лідскім піве" завяршаецца мадэрнізацыя дзейснай вытворчасці,
- на "Лідсельмашы" арганізавана вытворчасць механізаваных зборжасховішчаў сіласнага тыпу;
- на "Ліпласце" ўкарэнена вытворчасць размеркавальных шчытоў.
- "Аграрпраммаш" наладзіў выпуск ільноўборачнай тэхнікі;
- "Электравырабы" - абсталяванне са светладыёдамі;
- завод "Оптык" працуе над развіццём аптычнага шкловарэння і валаконных вырабаў;
- хлебазавод выпускае 18 відаў імпартазамашчальнай прадукцыі;
- "Каскад" удзельнічае ў рэстаўрацыі і ўзнаўленні помнікаў архітэктуры Беларусі.

Стар. 8

У 2012 годзе ў раёне захавана дадатная дынаміка па фінансавых паказчыках.

Сума выручкі ад рэалізацыі прадукцыі ў цэлым па раёне склада парадку 10 трывъёнаў рублёў (9 782,1 млрд. рублёў), тэмп росту - 173,4%.

Прыбытак ад рэалізацыі прадукцыі дасягнуў амаль 732 млрд. рублёў, тэмп росту - 134%.

Узровень рэнтабельнасці рэалізаванай прадукцыі - плюс 9,2%, рэнтабельнасці продажаў - плюс 7,5%.

Атрыманы чисты прыбытак у суме 246 млрд. рублёў, тэмп росту 122,7% (за 2011 год было атрымана 200,1 млрд. рублёў).

За 2012 год пасажырскім транспартам раёна перавезена амаль 24 млн. пасажыраў. Аб'ём перавозак грузаў склаў амаль 920 тыс. тон.

Хачу адзначыць, што ў наш час Навукова-даследчым інстытутам "Белндітранстэкніка" праводзіцца праца па ўдасканаленні маршрутнай сеткі горада Ліда. Хуткім часам мы разгледзім прапановы інстытута па аптymізацыі сеткі пасажырскага транспарту. Гэта дазволіць палепшыць транспартнае абслугоўванне насельніцтва горада.

Тэмп росту рознічнага тавараразварту ў раёне склаў амаль 115%. У рамках жорсткай канкурэнцыі, калектывам гандлёвых арганізацый даводзіцца шукаць новыя, найболей выгадныя для пакупнікоў умовы пра дажаў. Дзякуючы гэтаму ў 2012 г. насельніцтву рэалізавана тавараў больш, чым на 3 трлн. руб., з іх у крэдыт - амаль на 55 млрд. руб.

Тавараразварт на аднаго жыхара склаў амаль 23 млн. рублёў.

Адкрыта 69 новых крам агульной плошчай 10 тысяч квадратных метраў - гэта 20% ад усёй гандлёвой плошчы, якая была ў нас да гэтага; 7 аўтакаў грамадскага сілкавання на 164 пасадачныя месцы.

Па выніках працы за 2012 г. у сельскай гаспадарцы забяспечана выкананне большасці прагнозных паказчыкаў.

Рост валавай прадукцыі ў грамадскім сектары да мінулага года склаў 111,4%, пры прагнозным паказчыку - 108,4%.

Вытворчасць прадукцыі раслінаводства павялічылася на 17,2%, жывёлагадоўлі - на 7,3%.

Усе гаспадаркі раёна забяспечылі рост прадукцыі сельскай гаспадаркі. Павялічылася вытворчасць збожжа (на 17,1%), цукровых буракоў (на 22,2%), ільновалакна (на 8,2%), насення рапсу (у 1,6 раза), бульбы і гародніны (у 1,5 раза), пладоў (у 4 разы).

Найболей высокія паказчыкі ў раслінаводстве атрымалі:

- саўгас "Лідскі" - дырэктар Ірчиц Уладзіслаў Браніслававіч;

- "Мажэйкава" - дырэктар Рахатка Казімір Уладзіслававіч;

- "Бердаўка-Агра" - старшыня Мікутайціс Сяргей Станіслававіч.

Сярод вытворчых участкаў высокі ўраджай сельскагаспадарчых культур вырашчаны механізатарамі і паляводамі вытворчага ўчастка "Гуды" - брыга-

Лідскі Летапісец № 1 (61)

дзір Кеса Віктар Валер'евіч, выхад кармавых адзінак з 1 гектара ворыва склаў каля 70 цэнтнераў.

У цэлым для галіны жывёлагадоўлі за мінулы год характэрна дадатная дынаміка, якая назіралася ў вытворчасці ўсіх відаў прадукцыі.

Так, вытворчасць малака павялічылася да ўзроўню мінулага года амаль на 4%, прадукцыя гадоўлі буйнай рагатай жывёлы - на 6,1%, свіней - на 7,5%, птушак - у 16,5 раза, вытворчасць яйкаў узрасла на 20,8%.

За справараздачны перыяд колькасць буйной рагатай жывёлы павялічылася ад узроўню 2011 г. на 6,3%, дойных кароў - на 4,1%, пагалоўе свіней узрасло - на 11,3%, птушак - на 46,3%.

Павялічылася прадуктыўнасць дойнага статка, сярэдні ўдой малака па раёне склаў 4 323 кілаграмы.

Больш за 5 тысяч кілаграмаў малака ад каровы надаілі жывёлаводы "Мажэйкава" і саўгаса "Лідскі".

Высокія паказчыкі прадуктыўнасці дойнага статка атрыманы працаўнікамі малочна - таварных фермаў:

- "Палубнікі" - загадчык Гінцэвіч Уладзімір Уладзіслававіч;

- "Вялікае Сяло" - загадчыца Марчык Галіна Янаўна;

- "Навасёлкі" загадчык Скляповіч Часлаў Станіслававіч.

У мясной жывёлагадоўлі таксама ёсць поспехі.

Сярэднясустачныя прывагі буйной рагатай жывёлы на гадоўлі і адкорме склалі 621 грам, свіней - 600 грамаў.

Па выніках года больш за 900 грамаў у суткі забяспечылі прывагу маладняка буйной рагатай жывёлы аператары:

- Турлюк Святлана Яўгенаўна са СПК "Беліца-Агра",

- Бурая Ядвіга Браніславаўна са "СПК "Світанак-Мыто",

- Богдан Наталля Лявонаўна з саўгаса "Лідскі".

Аператары свінагадоўчага комплексу "Прагрэс" акцыянernага таварыства "Лідахлебапрадукт" Гайдуль Тарэса Антонаўна і Запаснік Ірына Іванаўна атрымліваюць прывагі свіней у адпаведнасці з праграмай мадэрнізацыі сельскагаспадарчай вытворчасці.

У 2012 г. у раёне былі пабудаваны дзве новыя малочна-таварныя фермы, на шасці фермах праведзена рэканструкцыя і тэхнічнае пераабсталяванне.

Праведзена мадэрнізацыя чатырох бульбасховішчаў.

Уведзены ў эксплуатацыю зернесушыльна-ачысны комплекс.

У выніку на развіццё сельгасвытворчасці было скарыстана інвестыцыі на суму 167 мільярдаў рублёў, тэмп росту - у 2,3 раза.

За 2012 г. па аграрным комплексе ад рэалізацыі прадукцыі атрымана 62 мільярды рублёў прыбытку, які на 85% забяспечана за кошт галіны жывёлагадоўлі.

Аналіз эфектыўнасці вытворчасці і рэалізацыі асобных відаў прадукцыі за мінулы год паказаў, што

найболей высокую рэнтабельнасць рэалізацыі мае малако. Так, ад яго продажаў атрымана 20 мільярдаў рублёў прыбытку, рэнтабельнасць склада 17%.

3,5 млрд. руб. прыбытку атрымана ад свінагадоўлі, рэнтабельнасць - 19%.

Разам з тым узровень развіцця сельскай гаспадаркі ў раёне з'яўляецца адным з самых нізкіх у вобласці, таму аргамітэтам прынята рашэнне не прысвойваць першае месца арганізацыям у галіне сельскай гаспадаркі.

Аднак мы разумеем і ўлічваем складанасць працы на вёсцы. Таму працаўнікі аграрнага комплексу сёння атрымаюць узнагароды нароўні з прадстаўнікамі іншых сфер.

Спадзяюся, што цяперашні год для наших сельгаспрадпрыемстваў будзе больш паспяховым.

Паважаныя ўдзельнікі сходу!

Складана перааціць ролю будаўнікоў у нашай агульнай справе. Дзякуючы іх працы будаваліся новыя і рамантаваліся старыя вытворчыя карпусы, гандлёвыя аб'екты, фермы.

Акрамя таго, у 2012 г. было пабудавана 826 кватэр агульнай плошчай 71,1 тыс. м².

Працягваліся работы па добраўпарадкаванні вуліц, транспартных развязак. Сіламі жыллёва-камунальнай службы адрамантавана 11 дваровых тэрыторый.

Вядзецца рамонт 3-га паверху тэррапеўтычнага корпуса, шмат зроблена па рамонце кардыялагічнага аддзялення.

Выкананы рамонт дзіцячага рэабілітацыйнага аддзялення на 3-ім паверсе. У наш час гасцосабам завяршаецца рамонт Бярозаўскай гарадской бальніцы, вядуща працы ў Першамайскай бальніцы.

На адрамантаваныя плошчы першага паверху будынка радзільні пераведзена пульманалагічнае аддзяленне. Сёлета палепшаны стан гінекалагічнага аддзялення, якое размясцілася на плошчах акушэрскага корпуса.

Як бачыце, агульнімі сіламі нам удаецца ствараць умовы, як для найхутчэйшага акрыяння хворых, так і для працы лекараў.

У той жа час кіраўніцтву цэнтральнай раённай бальніцы неабходна шчыльней працаўаць над укомплектаванасцю кадрамі, якіх па-ранейшаму ў Лідзе бракуе.

Асобна хачу адзначыць працу аптэчнай сеткі. Па выніках абласнога конкурсу "Аптэка года-2012", які праводзіўся Гарадзенскім прадпрыемствам "Фармацыя", Цэнтральная раённая аптэка №146 Лідскага раёна трэці год запар - пераможца сярод цэнтральных раённых апатаў вобласці.

Пагадзіцесь, медыцына ў значнай ступені затрачае свой патэнцыял на захаванне жыцця і здароўя цяперашніх працоўных рэурсаў, сфера адукацыі - фармуе яго будучас аблічча, таму ў развіцці дзяржавы прыярытэтным кірункам з'яўляецца адукацыя. У нас яе падтрымцы надаецца самая пільная ўвага - амаль 40% раённага бюджету.

Пісьменна накіраваныя ў гэту сферу сродкі могуць і павінны стаць самымі эфектыўнымі інвестыцыямі. Таму што гэта ўкладанні ў перспектыву, у нашых дзяцей. Рана ці позна яны прыйдуть нам на змену. Адміністараты законы прыроды немагчыма.

Таму я ўдзячны ўсім, хто разумее важнасць сваёй прафесіі, забяспечвае навучальны працэс на належным узроўні. Гэта Зайцева Наталля Андрэеўна (гімназія № 1 г. Ліда), Фонасаў Сяргей Анатолевіч (ШШ № 1), Бархарыт Галіна Якаўлеўна (ліцэй № 1), Аляксандраў Аляксандар Іосіфавіч (ШШ № 17), Хвайніцкая Ганна Аляксандраўна (ШШ № 11).

Далёка за межамі раёна сваімі вынікамі вядомы Цэнтр творчасці дзяцей і моладзі (кіраўнік Ганчар Галіна Анатольеўна).

Годную змену школьнікам выхоўваюць у дашкольных установах № 26 (Шлапік Алеся Аляксандраўна), цэнтр развіцця дзіцяці № 1 (Карней Павел Сцяпанавіч), цэнтр развіцця дзіцяці пасёлка Дзітва (Багатка Іяланта Зыгмундаўна). Гэты спіс можна працягнуць.

Лідзяnam ёсць чым ганарыцца. Навучэнцы атрымліваюць бліскучыя перамогі на абласных і рэспубліканскіх алімпіядах, аглядах, конкурсах, фестывалях, спаборніцтвах (27 прызовых месцаў на рэспубліканскіх прадметных алімпіядах, больш за 1000 - у розных конкурсах і спаборніцтвах). Іх поспехі - гэта заслуга педагогаў.

Хочацца называць Ладыку Альфрэда Антонавіча, Даўляшэвіча Віктара Казіміравіча, Валюка Ўладзіміра Мечыслававіча, Лябецкую Жану Сцяпанайну, Залескага Іосіфа Іосіфавіча, Сурконт Таццяну Мар'янаўну, Букшу Марыну Пятроўну, Верасцілу Сяргея Яўгенавіча і іншых настаўнікаў, якія дапамагаюць раскрыцца дзіцячым здольнасцям у поўным аб'ёме.

Прыемна, што нашы дзеці актыўна выкарыстоўваюць прадстаўленыя ім магчымасці развівацца не толькі ў інтэлектуальным плане, але і ў творчым.

У мінулым годзе 180 навучэнцаў школ маастацтваў раёна прынялі ўдзел у міжнародных, рэспубліканскіх і абласных конкурсах, з іх 62 вучні сталі дыпламантамі і лаўрэатамі.

Тром навучэнкам дзіцячай музычнай школы і двум навучэнцам дзіцячай маастацкай школы прысуджаны заахвочвальныя прэміі адмысловага фонду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па падтрымцы таленавітай моладзі.

У 2012 годзе скончылася будаўніцтва стадыёна па вул. Качана, пабудавана мотатраса ў мікрараёне "Маладзёжны", праведзены рамонты стайні ў в. Дворышча, у басейне "Дэльфін", ФАКу "Алімп", у "Спарце", на іншых аб'ектах спартовых школ.

У верасні мінулага года адкрыўся Лідскі філіял Гарадзенскай дзяржаўнай вучэльні алімпійскага рэзерву, у якім функцыянуе 7 аддзяленняў па відах спорту.

Лідскія трэнеры штогод даказваюць свой прафесіяналізм. Яны не толькі знаходзяць новых дзяцей, якія маюць схільнасць да таго ці іншага віду

Стар. 10

спорту, але і ўмела развіваюць іх здольнасці, даючы ім дарогу ў вялікі спорт.

Думаю, сярод нас не было абыякавых, калі назіралі за выступамі Наталлі Карэйвы і Сяргея Палітэвіча на Алімпійскіх гульнях у Лондане.

Лідскія спартоўцы не раз становіліся пераможцамі і прызёрамі найбуйнейшых міжнародных і рэспубліканскіх спаборніцтваў. На працягу мінулага года 657 чалавек зімалі прызыўяя месцы на спаборніцтвах абласнога маштабу, 184 - рэспубліканскага; 11 чалавек - на спаборніцтвах міжнароднага ўзроўню.

Сярод іх:

- Аляксандр Венскель - 3 месца (у суме дваяборства) і 2 месца (у штуршку) на першынстве Еўропы па цяжкай атлетыцы сярод юніёраў;

- Іван Клім - 3 месца (у рыўку) на першынстве Еўропы па цяжкай атлетыцы сярод юніёраў;

- Яраслаў Кардаш - 2 месца на этапе Кубка свету па грэка-рымскай барацьбе;

- Наталля Паўлюкевіч - 3 месца на першынстве Еўропы па акадэмічным веславанні сярод дзяўчат;

- Аляксандр Рышкевіч - 3 месца на Сусветных студэнцкіх гульнях па акадэмічным веславанні.

Усяго ў 2012 г. 6-ю спартоўцамі раёна выкананы разрад майстра спорту Рэспублікі Беларусь; 36-ю - разрад кандыдата ў майстра спорту; 81 спартовец атрымаў першы разрад.

У вышэйшае звязно падрыхтоўкі перададзена 97 выхаванцаў спартовых школ Лідчыны.

У спісавым складзе нацыянальных і зборных каманд Рэспублікі Беларусь па відах спорту трэніруеца 60 лідзян.

Паважаныя ўдзельнікі сходу!

Годнымі нашчадкамі сваіх бацькоў і дзядоў з'яўляюцца службоўцы вайсковых частак Лідскага гарнізона. Яны дэманструюць высокую баявую гатоўнасць і прафесіяналізм.

Асобныя слова падзялі - працаўнікам органаў правапарадку, МНС, якія заўсёды гатовыя прыйсці на дапамогу ў цяжкую хвіліну.

Ад імя Лідскага раённага камітэта, сябе асабіста хачу выказаць падзялку за супрацоўніцтва лідскім калектывам камітэта дзяржаўнай бяспекі, следчага камітэта, праکуратуры, судоў, камітэта дзяржаўнага кантролю, ваеннага камісарыяту.

Усё, што я распавеў у дакладзе - толькі малая крыха ў агульнім выніку. Кожны з вас, хто сядзіць у гэтай зале, ваши калегі, родныя і блізкія сваёй працай унослі пасільны ўнёсак у агульнную справу - развіціе нашага рэгіёна, а, значыць, і Беларусі. Але паколькі чалавек ацэньваеца не працай, а яе вынікам, ёсьць неабходнасць перыядычна збірацца, каб вызначыць, хто і дзе аказаўся найбольш дзейным, а таксама азначыць асноўныя задачы на будучыню.

У раёне павінна і будзе працягвацца будаўніцтва жылля. Усяго плануецца ўвесці амаль 100 тыс. м², у тым ліку - трэць з дзяржаўнай падтрымкай.

Неабходна завяршыць будаўніцтва дзіцячага

Лідскі Летапісец № 1 (61)

садка ў раёне вул. Тухачэўскага, рэканструкцыю філіяла вучэльні Алімпійскага рэзерву і будынка занальнага дзяржаўнага архіву, рэканструкцыю бальніцы "Астроўля".

Вы ведаце, што гэты год для Лідзы - юбілейны. У рамках падрыхтоўкі імпрэзы 690-годдзя г. Лідзы плануецца завяршыць работы па будаўніцтве і рэканструкцыі вуліц Чырвонаармейская, Гастэла. Працягнуща работы па капітальным рамонце жыльых дамоў і добраўпарадкаванні дваровых тэрыторый.

Будзе аднаўляцца галоўная лідская знакамітасць - замак.

Асобна хачу адзначыць, што інфармацыя аб усіх планаваных аўтаках размяшчаецца на афіцыйным сайце райвыканкаму і ў мясцовых сродках масавай інфармацыі, якія заўсёды імкнущы аператары ўна і якасна данесці пэўную інфармацыю да жыхароў раёна. За што ім хочацца выказаць таксама падзялку.

Думаю, што нават самыя прыдзірлівыя і скептычна настроеныя лідзяне бачаць, што мы не толькі выконваем вызначаныя віды работ, але і імкнёмся іх перавыканыць, бо добра разумеем, што месцаў і аўтакаў, якія патрабуюць капітальных і бягучых рамонтаў, значна больш.

Аснова эканомікі - прамысловы комплекс.

У рамках даручэння Кіраўніка дзяржавы па мадэрнізацыі эканомікі арганізацыямі прамысловасці прапанавана да рэалізацыі да 2015 года больш за 150 праектаў і мерапрыемстваў, уключаючы замену аbstавання.

Назаву асноўныя:

- "Лакафарба" працягне тэхнічнае пераўзображенне вытворчасці фталевага ангідрыду. У планах - мадэрнізацыя азотна-кіслароднай станцыі;

- для раёна вельмі важна завяршэнне рэалізацыі праекта па вытворчасці шклаваты;

- "Лідахлебапрадукт" забяспечыць будаўніцтва макароннай фабрыкі;

- "Лідсельмаш" працягне асваенне вытворчасці механізаваных збожжасховішчаў сіласнага тыпу.

Будзе працягнута праца па прыцягненні замежных інвестыцый. На сёння мы маєм рэальныйя праекты з прыцягненнем замежных фундатараў. Гэта будаўніцтва новага завода па ўтылізацыі адходаў жывёльнага паходжання на "Ветсанутыльзаводе" і будаўніцтва птушкакомплекса па вытворчасці мяса індычкі.

У сельскай гаспадарцы прадугледжана будаўніцтва 4-х новых малочна-таварных фермаў; 2-х свінагодоўчых комплексаў; інкубатора і птушкафабрыкі; цэха па перапрацоўцы гародніны.

У будаўнічым комплексе плануецца стварыць лініі па выпуску сухіх сумесяў, прафіляванага ліста, па падрыхтоўцы фарбавальных саставаў, вытворчасці пліткі, ходнікавага і дарожнага барта "Дэмлер". Будзе набыты мабільны бетонны завод, закуплена новая тэхніка.

Галоўная задачай 2013 года з'яўляецца нароччанне вытворчага патэнцыялу. Індэкс фізічнага аўтому ў прамысловасці запланаваны на ўзроўні 110%.

Перад сельскагаспадарчымі арганізацыямі

стаіць задача павялічыць вытворчасць валавай прадукцыі на 8,6%.

У гандлі - забяспечыць тэмп росту тавараразврату на ўзроўні 113%.

У 2013 годзе плануеца адкрыццё сеткавай крамы Лідскага РАЙПО, крамы "Еўраопт" па вул. Гагарына, аб'екта грамадскага сілкавання на АЗС "Беларуснафта" у вёсцы Кянці і многіх іншых аб'ектаў.

Як бачыце, планы ў нас вялікія. Быць можа, рэалізуваць іх будзе цяжка, але гэта не значыць, што немагчыма. Таму што вынікі 2012 года паказалі, што лідзяnam па сілах выкананне самых амбіцыйных планаў.

Дзякую тым, хто выпускае якасную, запатрабаваную і канкурэнтаздольную прадукцыю, хто нас корміць, будзе дамы, заводы і дарогі, робіць прыгожымі і чыстымі нашы населенныя пункты. Тым, хто нас лечыць і вучыць нашых дзяцей. Тым, хто сваім талентам і майстэрствам падтрымлівае прэстыж Лідчыны. Тым, хто забяспечвае наш спакой і мірнае жыццё. Усім, каму не абыякавая лёс краіны, хто сваёй працай і розумам гатовы працаваць на тварэнне. Усім: ад шарлаговых працаўнікоў да кіраўнікоў усіх узроўняў!

Я жадаю кожнаму з вас не згубіць працоўнай заўзятасці. Моцнага вам здароўя, поспехаў, сямейнага дабрабыту, святла і добра.

ЛІДСКІ РАЁННЫ ВЫКАНАЎЧЫ КАМІТЭТ РАШЭННЕ

25 лютага 2013 г. № 207

г. Ліда, Гарадзенская вобл.

*Аб выніках спаборніцтва працоўных
калектываў раёна за дасягненне высокіх
паказычыкаў у эканамічным і
сацыяльно-культурным развіцці ў 2012 годзе.*

Абмеркаваўшы вынікі працы прадпрыемстваў, арганізацый і ўстаноў Лідскага раёна за 2012 год, Лідскі раённы выканаўчы камітэт ВЫРАШЫЎ:

1. Уручыць Ганаравы дыплом першай ступені Лідскага раённага выканаўчага камітэту з грашовай прэміяй у памеры 30 (триццаць) базавых велічынь, у тым ліку кіраўніку - 7 (сем) базавых велічынь за першое месца сярод арганізацый у сферы:

прамысловасці - адкрытаму акцыянернаму таварыству "Лакафарба" (дырэктар Сідараў Іван Пятровіч);

будаўніцтва - дачынаму прадпрыемству "Лідская ПМК-169" Гарадзенскага абласнога вытворчага праектна-будаўнічага ўнітарнага прадпрыемства "Гроднааблсельбуд" (дырэктар Лабецкі Уладзіслаў Юльянавіч);

гандлю - Гарадзенскому абласному спажывецкаму таварыству (Лідскі філіял) (дырэктар Уласенка Ірына Мікалаеўна);

адукацыі - дзяржаўнай установе адукацыі "Гімназія № 1 г. Ліда" (дырэктар Зайцева Наталля Андрэеўна).

2. Уручыць Ганаравыя дыпломы другой ступені Лідскага раённага выканаўчага камітэту з грашовай прэміяй у памеры 15 (пятнаццаць) базавых велічынь, у тым ліку кіраўніку - 5 (пяць) базавых велічынь за першое месца сярод арганізацый у сферы:

транспарту - адкрытаму акцыянернаму таварыству "Гроднааблаўтатранс" (філіял "Аўтобусны парк

№ 2 г. Ліда, дырэктар Лапуць Андрэй Фёдаравіч);
аховы здароўя - установе аховы здароўя "Лідская цэнтральная раённая бальніца" (аддзяленне анестэзіялогіі, рэанімацыі і інтэнсіўнай тэрапіі, загадчык Гадомскі Сяргей Георгіевіч);

у пастаноўцы ідэалагічнай працы ў працоўным калектыве - Лідскаму гарадскому ўнітарнаму прадпрыемству жыллёва-камунальной гаспадаркі (дырэктар Саўко Сяргей Янавіч);

культуры - калектыву дзяржаўнай установы адукацыі "Лідская дзіцячая музычная школа мастацтваў" (дырэктар Жылінская Алена Іванаўна);

фізкультурна-аздараўленчай працы - калектыву дзіцяча-юнацкай спартовай школы № 1 (фізкультурна-аздараўленчы цэнтр "Алімпія", дырэктар Самаеў Анатоль Вячаславіч).

3. Уручыць Ганаравыя дыпломы другой ступені Лідскага раённага выканаўчага камітэту з грашовай прэміяй у памеры 15 (пятнаццаць) базавых велічынь, у тым ліку кіраўніку - 5 (пяць) базавых велічынь за другое месца сярод арганізацый у сферы:

прамысловасці - дачынаму прадпрыемству "Лідабудкантрукцыя" (дырэктар Хутны Аляксандар Францавіч);

сельскай гаспадаркі - Лідскаму раённаму сельскагаспадарчаму ўнітарнаму прадпрыемству "Мажэйкава" (дырэктар Рахатка Казімір Уладзіславіч).

4. Уручыць Ганаравыя дыпломы трэцяй ступені Лідскага раённага выканаўчага камітэту з грашовай прэміяй у памеры 10 (дзесяць) базавых велічынь, у тым ліку кіраўніку - 3 (тры) базавыя велічыні за першое месца сярод арганізацый у сферы:

дашкольнай адукацыі - дзяржаўнай установе адукацыі "Яслі-сад № 26 г. Ліда" (загадчык Шлапік

Стар. 12

Алеся Аляксандраўна);

малога і сярэдняга бізнесу - таварыству з абмежаванай адказнасцю "Вега" (Бурко Часлаў Вацлававіч);

сельскагаспадарчых падраздзяленняў:

- вытворчаму ўчастку "Гуды" раённага сельскагаспадарчага ўнітарнага прадпрыемства "Саўгас "Лідскі" (брыгадзір Кеса Віктар Валер'евіч);

- малочна-таварнай ферме "Навасёлкі" сельскагаспадарчага вытворчага кааператыва "Світанак-Мыто" (загадчык фермы Скляповіч Часлаў Станіслававіч).

5. Уручыць Ганаровыя дыпломы трэцяй ступені Лідскага раённага выканавчага камітета з уручэннем грашовай прэміі ў памеры 10 (дзесяць) базавых велічынь, у tym ліку кіраўніку - 3 (три) базавыя велічыні за трэцяе месца сярод арганізацый у сферы:

прамысловасці - адкрытыму акцыянернаму таварыству "Завод "Оptyk" (дырэктар Галавач Тадэвуш Юзафавіч);

сельскай гаспадаркі:

- сельскагаспадарчому вытворчаму кааператыву "Ёдкаўскі" (старшыня Буракевіч Надзея Пятроўна);

- раённаму сельскагаспадарчаму ўнітарнаму прадпрыемству "Саўгас "Лідскі" (дырэктар Ірчиц Уладзіслаў Баляслававіч).

6. Занесці на раённую дошку Пашаны працаўнікоў прадпрыемстваў, арганізацый і ўстаноў раёна, якія дамагліся найлепшых паказыкаў па выніках года, з уручэннем грашовай прэміі ў памеры 3 (трох) базавых велічынь:

Атрашэўскага Андрэя Андрэевіча - начальніка змены пажарнай аварыйна-выратавальныя часткі № 5 Лідскага раённага аддзела па надзвычайных сітуацыях установы "Гарадзенскае абласное кіраванне Міністэрства па надзвычайных сітуацыях";

Букшу Марыну Пятроўну - настаўніцу гісторыі і грамадзянства дзяржаўнай установы аддукацыі "Сярэдня школа № 16 г. Ліды";

Верацілу Сяргея Яўгенавіча - педагога дадатковай аддукацыі дзяржаўнай установы аддукацыі "Лідскі раённы цэнтр дзяцей і моладзі";

Гаўрош Дануту Феліксайну - майстра змены цэха па вытворчасці лакаў на кандэнсацыйных смолах адкрытага акцыянернага таварыства "Лакафарба";

Каспаровіча Аляксандра Станіслававіча - начальніка штаба - першага намесніка камандзіра вайсковай часткі 19764;

Коўчык Алену Міхайлаўну - начальніка аддзела тэхнічнага кантролю даччынага прадпрыемства "Лідабудканструкцыя";

Колышку Андрэя Антонавіча - кіраўніка народнага ансамбля народнай музыкі "Гудскі гармонік" Гудскага Цэнтра творчасці і вольнага часу;

Корсака Часлава Войцехавіча - кіроўцу аўтамабіля катэгорыі "D" філіяла "Аўтобуснага парку № 2 г. Ліда адкрытага акцыянернага таварыства "Гродна-аблаўтатранс";

Лідскі Летапісец № 1 (61)

Курбачову Сафію Іванаўну - ветэрана працы; Перапечу Аляксандра Станіслававіча - намесніка начальніка аддзялення сродкаў і сістэм аховы Лідскага аддзела Дэпартамента аховы Міністэрства ўнутраных спраў Рэспублікі Беларусь;

Пісарай Людмілу Леанардаўну - прадаўца шостага разраду секцыі прадуктаў УКП крама № 1 "Дом гандлю";

Пуцілу Андрэя Іванавіча - аздобчыка выдзіманых вырабаў шостага разраду цэха крышталю адкрытага акцыянернага таварыства "Шклозавод "Нёман";

Радзюкевіч Алену Ўладзіміраўну - сацыяльнага работніка першай катэгорыі аддзялення сацыяльнай дапамогі на хаце дзяржаўнай установы "Лідскі раённы тэрыторыяльны цэнтр сацыяльнага абслугоўвання насельніцтва";

Родзьку Аляксандра Сямёновіча - слесара па рамонце аўтамабіляў адкрытага акцыянернага таварыства "Лідаспецтатранс";

Рудзьку Аляксандра Андрэевіча - галоўнага інжынера адкрытага акцыянернага таварыства "Будвектар";

Руму Зміцера Анатолевіча - малодшага ўчастковага інспектара міліцыі аддзела аховы правапарадку і прафілактыкі міліцыі грамадской бяспекі Лідскага раённага аддзела ўнутраных спраў;

Садоўскую Алену Браніславаўну - лекара кардыёлага кардыялагічнага аддзялення ўстановы аховы здароўя "Лідская цэнтральная раённая бальніца";

Санюка Васіля Яўгенавіча - апаратчыка цэха па вытворчасці камбіормавай прадукцыі адкрытага акцыянернага таварыства "Лідахлебапрадукт";

Сарокіна Барыса Барысавіча - вальцоўшчыка пятага разраду нарыхтоўча-варачнага цэха № 6 адкрытага акцыянернага таварыства "Кіравальная кампанія холдынгу "Лідсельмаш";

Сідлярэвіч Святлану Мікалаеўну - тынкоўшчыку чацвёртага разраду спецыялізаванага кіравання № 175 адкрытага акцыянернага таварыства "Будаўнічамантажны трэст № 19";

Снапко Юрэя Юр'евіча - трэнера па лёгкай атлетыцы спецыялізаванай дзіцяча-юнацкай школы алімпійскага рэзерву № 2 г. Ліды;

Сосіка Юрэя Ўладзіміравіча - трактарыста вадаправодна-каналізацыйнай гаспадаркі Лідскага гарадскога ўнітарнага прадпрыемства жыллёва-камунальнай гаспадаркі;

Шалава Віталя Анатолевіча - намесніка начальніка службы - начальніка аддзела службы аператуўнага кіравання вайсковай часткі 1234;

Юшкевіча Рамуальда Людвікавіча - механізатара Лідскага раённага сельскагаспадарчага ўнітарнага прадпрыемства "Мажэйкава".

7. Узнагародзіць Ганаровай граматай Лідскага раённага выканавчага камітetu:

Астравуха Ўладзіміра Ўладзіміравіча - мадэльшчыку па металічных мадэлях адкрытага акцыянер-

нага таварыства "Лідскі ліцейна-механічны завод";

Бубноўскую Валянціну Васільеўну - выдзімальніка шклавырабаў пятага разраду цэха крышталю адкрытага акцыянернага таварыства "Шклозавод "Нёман";

Васкан Рэгіну Вацлаваўну - грузчыку мясатлушчавага цэха адкрытага акцыянернага таварыства "Лідскі мясакамбінат";

Гінцэвіча Ўладзіміра Ўладзіслававіча - загадчыка малочна-таварнай фермы "Палубнікі" камунальнага сельскагаспадарчага вытворчага ўнітарнага прадпрыемства "Лідская птушкафабрыка";

Казацкага Льва Леанідавіча - лекара-анестэзіёлага-рэнаматолага аддзялення анестэзіялогії, рэнамацыі і інтэнсіўнай тэрапіі ўстановы аховы здароўя "Лідская цэнтральная раённая бальніца";

Калач Гелену Іосіфаўну - слесара механазборачных работ трэцяга разраду ў зборачна-фарбавальным цэху № 1 адкрытага акцыянернага таварыства "Кіравальная кампанія холдынгу "Лідсельмаш";

Кот Людмілу Іосіфаўну - аператара сушыльнага абсталявання адкрытага акцыянернага таварыства "Лідлён";

Кудрашову Тарэсу Міхайлаўну - начальніка аддзела інфармацыі дзяржаўнай установы "Рэдакцыя "Лідская газета";

Нічыпар Наталлю Янаўну - рабочую па комплекснай уборцы і ўтырманню домаўласніцтваў жыллёва-эксплуатацыйнай службы № 3 Лідскага гарадскога ўнітарнага прадпрыемства жыллёва-камунальной гаспадаркі;

Тур Ірыну Эдуардаўну - дырэктара Лідскага раённага Палаца культуры.

8. Узнагародзіць Падзячным лістом старшыні Лідскага раённага выканаўчага камітэту:

Аніскевіча Віталя Аляксандравіча - навучэнца трэцяга класа па спецыяльласці "Гітара" дзяржаўнай установы адукацыі "Лідская дзіцячая музычная школа мастацтваў", лаўрэата рэспубліканскіх і раённых конкурсай;

Гебеня Віктара Іванавіча - слесара механазборачных работ пятага разраду слясарна-механічнага цэха адкрытага акцыянернага таварыства "Лідскія аўтобусы "Нёман";

Грушу Аліцу Збігнеўну - майстра ўчастка цэха № 2 адкрытага акцыянернага таварыства "Лідская абутковая фабрыка";

Дыско Святлану Віктараўну - намесніка дырэктара ўнітарнага камунальнага прадпрыемства гандлёвы цэнтр "Патсадам";

Дабранава Юрэя Ўладзіміравіча - старэйшага памочніка пракурора Лідскага раёна, юриста першага класа;

Дракеля Паўла Станіслававіча - прараба дачынага прадпрыемства "Лідскія ПМК - 169" Гарадзенскага абласнога вытворчага праектна-будаўнічага ўнітарнага прадпрыемства "Гроднаблсельбуд";

Кузюту Ірыну Валяр'янаўну - прадаўца пятага разраду з выкананнем абавязкаў загадчыцы крамы

"Прадукты" аграгарадка Тарнова Лідскага філіяла Гарадзенскага абласнога спажывецкага таварыства;

Леўдаровіча Мечыслава Іванавіча - старшыню раённай арганізацыі грамадскага аб'яднання "Беларускі саюз ветэранаў вайны ў Афганістане";

Лейку Аліцу Збігнеўну - мастацкага кіраўніка народнага хору адкрытага акцыянернага таварыства "Завод "Оptyk";

Лакцевіч Ілону Міхайлаўну - галоўнага спецыяліста землеўладкавальнай службы Лідскага раённага выканаўчага камітэту;

Семенчука Валерыя Мікалаевіча - ляснічага Ваверскага лясніцтва дзяржаўнай лесагаспадарчай установы "Лідскі лясгас";

Сечку Алену Эдуардаўну - намесніка дырэктара па навучальнай працы ўстановы адукацыі "Лідскі дзяржаўны музычны каледж";

Сурконт Таццяну Мар'янаўну - настаўніцу гісторыі дзяржаўнай установы адукацыі "Сярэдняя школа № 1 г. Ліды";

Швед Ірыну Юзэфаўну - навуковага супрацоўніка дзяржаўнай установы "Лідскі гістарычна-мастацкі музей";

Шпака Рамана Часлававіча - лекара-анколага хірургічнага аддзялення ўстановы аховы здароўя "Лідская цэнтральная раённая бальніца".

9. Узнагародзіць Дыпломам Лідскага раённага выканаўчага камітэту з уручэннем грашовай прэмii ў памеры 2 (дзвюх) базавых велічынь:

Андрушкевіч Крысціну Станіславаўну - галоўнага бухгалтара камунальнага дачынага будаўнічага ўнітарнага прадпрыемства "Лідская дарожна-будаўнічая перасоўная механізаваная калона № 72";

Бельскага Віталя Міхайлівіча - намесніка камандзіра навучальні-трэніровачнай авіяцыйнай эскадрылі па інжынерна-авіяцыйнай службе вайсковай частка № 97091;

Бірук Алену Віталеўну - спецыяліста па кадрах службы персаналу адкрытага акцыянернага таварыства "Лідскія піўа";

Вашкевіча Аляксандра Лявонавіча - слесара механазборачных работ 4 разраду адкрытага акцыянернага таварыства "Лідаграпраммаш";

Горбача Сяргея Іосіfavіча - прараба будаўнічага кіравання -133 адкрытага акцыянернага таварыства "Будаўніча-мантажны трэст №19";

Грышкевіч Валянціну Сяргееўну - дырэктара дзяржаўнай установы адукацыі "Лідская дзіцячая мастацкая школа мастацтваў";

Данюша Яраслава Леанардавіча - інжынера відэамантажу камунальнага інфармацыйна-рэкламнага ўнітарнага прадпрыемства "Лідскія телерадыё-аб'яднанне";

Дрозд Іну Антонаўну - начальніка цэха сухога абыстлушчанага малака адкрытага акцыянернага таварыства "Лідскія малочна-кансервавы камбінат";

Дудзіцкую Жану Мікалаеўну - начальніка пілана-вытворчага бюро філіяла рэспубліканскага ўнітарнага вытворчага прадпрыемства "Гроднахлебпрам"

Стар. 14

Лідскі хлебазавод;

Карчэўская Івана Адасьевіча - начальніка лінейна-тэхнічнага ўчастка сельскай тэлефоннай сувязі Лідскага раённага вузла электрычнай сувязі Гарадзенскага філіяла рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства "Белтэлеком";

Казлоўская Сяргея Канстанцінавіча - брыгадзіра муляроў адкрытага акцыянернага таварыства "Будвектар";

Козырава Леаніда Мікалаевіча - галоўнага канструктара адкрытага акцыянернага таварыства "Лідабудматэрэялы";

Кароль Вольгу Аркадзеўну - начальніка аддзела дэкларавання прыбыткаў і маёмасці кіравання кантролю за падаткаабкладаннем індывідуальных прадпрымальнікаў і фізічных асоб інспектцыі Міністэрства па падатках і зборах Рэспублікі Беларусь па Лідскім раёне;

Кастылёва Сяргея Ўладзіміравіча - настаўніка фізічнай культуры дзяржаўнай установы адукацыі "Ваверская сярэдняя школа";

Куляша Анатоля Часлававіча - кіроўцу дарожнага пагрузчыка кіравання механізавання і специфік №163 адкрытага акцыянернага таварыства "Будаўнічамантажнага трэста № 19";

Лапату Рэгіну Іванаўну - загадчыцу цэнтральнай раённай аптэкі № 146 Лідскага раёна Гарадзенскага гандлёва-вытворчага рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства "Фармацыя";

Мікуць Іосіфа Іванавіча - кіроўцу аўтамабіля першага класа дарожнага рамонтна-будаўнічага кіравання № 48 адкрытага акцыянернага таварыства "Аўтамагістраль";

Новік Вольгу Віктараўну - жывёлавода сельскагаспадарчага вытворчага кааператыва "Беліца-Агра";

Пятрову Ядвігу Станіславаўну - выдзімальніка шклавырабаў шостага разраду цэха бясколернага шкла адкрытага акцыянернага таварыства "Шклозавод "Нёман";

Урбялевіча Леаніда Іосіфавіча - муляра чацвёртага разраду дачынага прадпрыемства "Лідская ПМК-169" Гарадзенскага абласнога вытворчага праектна-будаўнічага ўнітарнага прадпрыемства "Гроднааблсельбуд".

10. Узнагародзіць грашовай прэміяй у памеры 2 (дзвюх) базавых величынь:

Амбражука Лявона Станіслававіча - машыніста свідраўальна-кранавай машыны пятага разраду Лідскага раёна электрычных сетак філіяла "Лідскія электрычныя сеткі" Гарадзенскага рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства электраэнергетыкі "Гроднаэнэрга";

Андрушкевіча Валерыя Іосіфавіча - кіроўцу камунальнага дачынага будаўнічага ўнітарнага прадпрыемства "Лідская дарожна-будаўнічая перасоўная механізаваная калона - 72" Гарадзенскага абласнога вытворчага праектна-будаўнічага ўнітарнага прадпрыемства "Гроднааблсельбуд";

Лідскі Летапісец № 1 (61)

Арышчанку Юрэя Канстанцінавіча - кіроўцу другога разраду дачынага прадпрыемства "Лідская ПМК-170" Гарадзенскага абласнога вытворчага праектна-будаўнічага ўнітарнага прадпрыемства "Гроднааблсельбуд";

Бальцэвіч Алену Васільеўну - майстра аўта-заправачных станцый адкрытага акцыянернага таварыства "Ліданафтапрадукт";

Богдан Наталлю Лявонаўну - жывёлавода раённага сельскагаспадарчага ўнітарнага прадпрыемства "Саўгас "Лідскі";

Бардачову Таццяну Мар'янаўну - настаўніцу біялогіі, старшыню прафсаюзнай арганізацыі дзяржаўнай установы адукацыі "Сярэдняя школа № 9 г. Ліды";

Бачарову Наталлю Юр'еўну - педагога-псіхолага дзяржаўнай установы адукацыі "Дашкольны цэнтр развіцця дзіцяці № 1 п. Дзітва";

Букатку Валяр'яна Іосіфавіча - слясара-рамонтніка вытворчасці вадаправодна-каналізацыйнай гаспадаркі Лідскага гарадскога ўнітарнага прадпрыемства жыллёва-камунальной гаспадаркі;

Бумай Мікалая Мікалаевіча - выкладчыку ўстановы адукацыі "Лідскі дзяржаўны прафесійны ліцэй мелірацыйнага будаўніцтва";

Буранкову Валянціну Іванаўну - маляра адкрытага акцыянернага таварыства "Лідарамбуд-4";

Васільца Яна Войцехавіча - кіроўцу другога класа дарожнага рамонтна-будаўнічага кіравання №157 камунальнага ўнітарнага прадпрыемства "Гроднааблдарбуд";

Васілючак Наталлю Вацлаваўну - прадаўца пятага разраду таварыства з аблежаванай адказнасцю "Ліда-Сузор'е";

Вярэтніка Сяргея Яўгенавіча - начальніка службы па дастаўцы і ўліку звадкаванага газу вытворчага кіравання Лідаміжкрайгаз" вытворчага рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства "Гроднааблгаз";

Гаўрылаву Тарэсу Вацлаваўну - метрдатэля рэстарана "Гедымін" адкрытага акцыянернага таварыства "Гандлёва-вытворчая фірма "Ліда";

Гудзень Таісю Мікалаеўну - аператара машыннага даення сельскагаспадарчага вытворчага кааператыва "Ёдкаўскі";

Гурноўскую Алену Мар'янаўну - намесніка дырэктара па ідэалагічнай працы, спецыяліста па кадрах сельскагаспадарчага вытворчага кааператыва "Бердаўка";

Дацкевіча Валерыя Ўладзіміравіча - загадчыка мікробілагічнай лабараторыі дзяржаўнай установы "Лідскі занальны цэнтр гігіёны і эпідэміялогіі";

Дзядуль Наталлю Анатольеўну - кухара шостага разраду рэстарана "Патсдам" ўнітарнага камунальнага прадпрыемства "Гандлёвы цэнтр "Патсдам";

Дасько Сяргея Міхайлавіча - абліцоўшчыка плітачніка пятага разраду закрытага акцыянернага таварыства "БМК №7";

Драбнякі Віктара Станіслававіча - жывёлавода Лідскага раённага сельскагаспадарчага ўнітарнага прадпрыемства "Мажэйкава";

Емяльянчык Ганну Іосіфаўну - аператара машиныага даення сельскагаспадарчага вытворчага кааператыва "Ходараўцы-Агра";

Завадскага Арцёма Леанідавіча - машыніста экскаватара пятага разраду даччынага ўнітарнага прадпрыемства "Лідская ПМС";

Кветку Зою Дамінікаўну - буфетчыка трэцяга разраду дзяржаўнай установы адукацыі "Сярэдняя школа № 5 г. Ліды" ўнітарнага камунальнага прадпрыемства "Лідская ПМС";

Кетку Сяргея Міхайлавіча - кіроўнага інжынер-энергетыка прыватнага будаўнічага ўнітарнага прадпрыемства "Лідская ПМК";

Клейду Юрый Міхайлавіча - майстра даччынага прадпрыемства "Мінайтаўскі рамонтны завод" Гарадзенскага ўнітарнага прадпрыемства "Воблсельгас-тэхніка";

Кавалевіч Ірыну Сцяпанаўну - загадчыцу секты "Прадукты" ўнітарнага камунальнага прадпрыемства крамы № 1 "Дом гандлю";

Кавалеўскую Алу Арсеньеўну - буфетчыцу чацвёртага разраду адкрытага акцыянернага таварыства "Лакафарба";

Лапату Чаславу Іосіфаўну - аператара свінагадоўчага комплексу "Прагрэс" адкрытага акцыянернага таварыства "Лідахлебапрадукт";

Мацкевіч Яніну Іосіфаўну - сястру-гаспадыню дзяржаўнай установы "Лідскі дом-інтэрнат для псіханеўралагічных хворых";

Мікшу Гелену Чаславаўну - спецыяліста першай катэгорыі аддзела разлікаў аддзялення адкрытага акцыянернага таварыства "Белаграпрамбанк";

Пясецкага Андрэя Мар'янавіча - трактарыстамашыніста сельскагаспадарчага вытворчага кааператыва "Бердаўка-Агра";

Развінава Валерия Аляксандравіча - кіроўцу пагрузчыка дарожна-будаўнічага кіравання №24 адкрытага акцыянернага таварыства "Дарожна-будаўнічы трэст № 6";

Роўбу Валерия Юзафавіча - слесара па рамонце сельскагаспадарчых машын і абсталявання чацвёртага разраду станцыі тэхнічнага абслугоўвання і механізацыі жывёлагадоўчых фермаў адкрытага акцыянернага таварыства "Ліда-аграгатэхсервіс";

Раманюка Станіслава Аляксееўча - начальніка брыкетнага цэха адкрытага акцыянернага таварыства "Торфабрыкетны завод Дзітва";

Савона Віктара Фёдаравіча - электраманцёра па абслугоўванні і рамонце апаратуры і прылад сувязі Лідской дыстанцыі сігналізацыі і сувязі;

Саук Наталлю Рыгораўну - аператара пульта дыстанцыйнага аўтаматычнага кіравання элеватора адкрытага акцыянернага таварыства "Лідахлебапрадукт";

Сямёнаў Ванду Эдвардаўну - складальніка фаршу каўбаснага цэха адкрытага акцыянернага таварыства "Лідскі мясакамбінат";

Сёмуху Васіля Антонавіча - электраманцёра па рамонце электраабсталявання камунальнага ўнітарнага прадпрыемства "Лідскі камбінат побытавых

паслуг";

Савасцюк Марыю Баліславаўну - дазіроўшчыка харчовай прадукцыі трэцяга разраду ўчастка харчовых канцэнтратага адкрытага акцыянернага таварыства "Лідскі харчовыя канцэнтраты";

Стралкоўская Андрэя Аляксандравіча - электрагазазваршчыка 5 разраду раёна цеплавых сетак філіяла "Лідскія цеплавыя сеткі" Гарадзенскага рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства электраэнергетыкі "Гроднаэнэрга";

Тарасевіча Юрый Яраслававіча - ацынкоўшчыка рэспубліканскага даччынага ўнітарнага вытворчага прадпрыемства "Конус" рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства "Навукова-практычны цэнтр Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі па механізацыі сельскай гаспадаркі";

Тышкевіча Мікалая Ўладзіміравіча - тынкоўшчыка філіяла будаўнічы-мантажнага кіравання № 2 адкрытага акцыянернага таварыства "Будаўнічы-мантажны трэст "Белпалівабуд";

Трэмзіну Ірыну Вітолдаўну - прыбіральніцу тэрыторый дарожна-экліпікайной вытворчасці Лідскага гарадскога ўнітарнага прадпрыемства жыллёва-камунальнай гаспадаркі;

Чарнушэвіч Ірыну Іванаўну - птушніцу камунальнага сельскагаспадарчага вытворчага ўнітарнага прадпрыемства "Лідскі птушкафабрыка";

Шапель Яўгенія Георгіевіча - электрагазазваршчыка адкрытага акцыянернага таварыства "Белсантэхмантаж - 2" філіяла "Лідскія мантажнае кіраванне";

Шынкевіча Алега Міхайлавіча - трактарыстамашыніста сельскагаспадарчага вытворчага кааператыва "Пескаўцы";

Шыпаву Галіну Дзмітрыеўну - майстра ўчастка вырабу актыўных частак трансфарматараў цэха № 6 адкрытага акцыянернага таварыства "Лідскі завод электравырабаў";

Шундрыка Сяргея Сямёнаўча - лекара - псіхіятра ўстановы аховы здароўя "Абласная псіханеўрапагічная бальніца "Астроўля" Лідскага раёна";

Шуя Аляксандра Канстанцінавіча - слесара-электрыка па рамонце электраабсталявання транспартнага цэха адкрытага акцыянернага таварыства "Торфабрыкетны завод Лідскі";

Якшэвіча Івана Аляксандравіча - кіраўніка фізічнага выхавання Лідскага каледжа Ўстановы адукацыі "Гарадзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы".

11. Прэміяванне ў памеры 64 700 000 (шэсцьдзесят чатыры мільёны семсот тысяч) рублёў зрабіць за кошт сродкаў, прадугледжаных на правядзенне мераў падтрымкі рабочымі ўніверсітэтам імя Янкі Купалы.

12. Кантроль за выкананнем гэтага рашэння ўскласці на намесніка старшыні райвыканкаму Глаўніцкага А. Т.

Старшыня
Кіраўнік справамі

А.Н. Астроўскі.
А.П. Быкоўскі.

Лідскія юбіляры 2013 года

Казімір Даніэль Нарбут

275 гадоў з дня нараджэння

НАРБУТ Даніэль Казімір (03.01.1738 - 17.03.1807), філосаф, педагог, перакладчык, каталіцкі святар. Доктар грамадзянскага і кананічнага права. Аўтар першага на польскай мове падручніка па логіцы.

Нарадзіўся ў вёсцы Крупа (Крупава) Лідскага павету Віленскага ваяводства. Вучыўся ў піярскай школе ў Шчучыне, быў паслушнікам у навіцыяце мястэчка Любяшоў Пінскага павету Берасцейскага ваяводства. У 1757-1759 гадах вучыўся ў піярскім калегіуме ў мястэчку Дубровіца Пінскага павету Берасцейскага ваяводства. З 1759 года вывучаў філософію і матэматыку ў Віленскім піярскім калегіуме, каля 4 гадоў - у піярскай вучэльні ў Рыме, дзе ў 1761 годзе прыняў па свячэнне ў сан святара. Пасля вяртання ў 1764 годзе на радзіму прызначаны прафесарам і прэфектам піярскага калегіума ў Дубровіцы. Затым пераведзены ў Вільню, дзе чытаў лекцыі па філософіі ў піярскім калегіуме, быў прэфектам піярскай друкарні. У 1755-1775 гадах чальц ордэна піяраў, пазней свецкі святар - прафесор у Радзыміне пад Варшавай і ў Лідзе. У 1773-1774 гадах знаходзіўся ў Нямеччыне і Францыі. У 1775-1792 гадах працаваў у Эдукацыйнай камісіі ў Варшаве - першым у Еўропе міністэрстве народнай адукацыі. У 1769 годзе выдаў у Вільні першы на польскай мове падручнік па логіцы "Логіка, ці Навука развагі і прадумвання сутнасці рэчаў" (перавыдадзены ў 1775, 1782, 1791, 1799 гадах). Аўтар курсу "Эклектычнай філософіі". Сумесна з вучнямі ў 1771 годзе выдаў "Выбраныя меркаванні з філософіі...". Пасля 1795 года адышоў ад спраў, жыў у вёсцы Радзівонішкі Лідскага павету Гарадзенскай губерні, дзе і памёр. Кавалер ордэна Святога Станіслава (1793).

Прадстаўнік эклектычнага кірунку ў філософіі эпохі Асветніцтва. Філософію лічыў найважнай дысцыплінай. У сваіх працах выказваўся за свабоду філосафавання, злучаючы яе з пошукамі праўды і крытычным стаўленнем да выказванняў любых мысляроў, незалежна ад іх аўтарытэту. Паслядоўна выступаў супраць схаластыкі. Прызначэнне навукоўцаў і філософій бачыў у служэнні грамадству, у развіцці навук, накіраваных на рашэнне практычных задач. Асновай спазнання лічыў дакладнасць і відавочнасць ідэй, прытрымваўся прынцыпаў метаду Рене Дэкарта. Для ўстанаўлення праўды патрабаваў усебаковага і разнастайнага даследавання з'яў. Верыў, што чалавек здольны спасцігнуць праўду.

Крытык саслоўнай сістэмы адукацыі і выхавання, асабліва езуіцкай канцэпцыі, займаўся школьнай рэформай у Беларусі і Літве. Адстойваў неабходнасць свецкай адукацыі. Адной з асноўных адукацыйных дысцыплін лічыў свецкую этику. У 1775 годзе Эдукацыйнай камісіяй прызначаны чальцом "Таварыства па складанні элементарных кніг". Напісаў дзве часткі для школьнага "Статута парафіяльных школ" і навучанне "Пра інспектаванне школ", у якіх настойваў, каб у

школах Эдукацыйнай камісіі навучалі неабходным практычным наўкам і ведам, якія былі б карыснымі для чалавека ва ўмовах капіталістычнага грамадства, якое зараджалася. Адмысловую ўвагу звяртаў на неабходнасць гуманнага абыходжання настаўнікаў з вучнямі з бедных сем'яў, якія складалі асноўны кантынгент парафіяльных школ. Выступаў супраць фізічных пакаранняў навучэнцаў.

У 1771 годзе перавёў з французскай мовы на польскую книгу "Ваенная наука прускага караля, выкладзеная для яго генералаў". У прядкове да яе адзначаў, што разумныя і гуманныя тыя мерапрыемствы і тая палітыка, якія накіраваны на карысць усім людзям, спрыяюць развіццю мануфактур і горнай справы, удасканаленню сельскай гаспадаркі, развіццю ўнутранага рынку. Напачатку 1770-х выказаў ідэю пра сацыяльную прыроду чалавека, блізкую ідэям Грэцыі і Лока. Дзяржаву разглядаў як арганізацыю, якая ўзнікае ў інтарэсах усіх і кожнага па асобнасці. Адстойваў ідэю аўтанаўніасці ад дзяржавы натуральных правоў асобы, якія толькі гарантуюцца дзяржавай. Аснова грамадскага ладу - законы і няўхільнае выкананне іх. Засталіся неапублікованымі яго пераклады з французскай мовы рэлігійных твораў "Evangile meditee" ("Евангельская развагі") і "La religion christienne meditee" ("Развагі пра хрысціянскую рэлігію").

Працы:

1. Logika, albo rozwazania i rozsadzania rzeczy nauka, wedlug ktorej kazdy ma we wszystkim prawdy dochodzic i strzec sie falszu. Wilno, 1769.

2. Z filozofii wybrane zdania, ktore Nayjasnieyszemu Stanislawowi Augustowi, Krolowi Polskiemu, ... przypisane. Wilno, 1771.

3. Nauka zolnierska krola pruskiego dla jego generalow dana. Wilno, 1771.

Літаратура:

1. Moszynski A. Wiadomosc o Kazimierz Narbucie autorze pierwszej logiki w jazyku polskim // Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. 1843. T. 2. S. 249-262.

2. Narbutt O. O pierwszym polskim podreczniku logiki. Z rozwazan nad filozofia Oswiecienia. Lodz: Zaklad Narodowy im. Ossolinskich we Wroclawiu, 1958. 146 s.

3. Дубровский В.В. Казимир Нарбут. Минск: Наука и техника, 1979. 136 с.

4. Stasiewicz-Jasiukowa I. Kazimierz Narbutt (1738-1807). Warszawa; Lida. 2005. 79 s.

Мар'ян Андрэевіч Баяровіч

80 гадоў з дня нараджэння

БАЯРОВІЧ
Мар'ян Андрэевіч нарадзіўся 1 студзеня 1933 г. у вёсцы Альгецішкі Ашмянскага р-на Гарадзенскай вобласці. Беларус. Адукацыя вышэйшая. Закончыў Беларускую акадэмію музыкі па класе баяна ў 1970 годзе. Па спецыяльнасці выкладчык. Працоўны стаж 50 гадоў.

Працоўніку дзейнасць пачаў з траўня 1951 года сакратаром, а затым старшынём Ашмянскага сельскага Савета.

З верасня 1954 г. па жнівень 1958 г. вучыўся ў Гарадзенскай музпреднавучальні, а з верасня 1958 г. па студзень 1975 г. ужо працаў вікладчыкам, загадчыкам аддзялення, намеснікам дырэктара па навучальнай работе Гарадзенскай музпреднавучальні.

З 1975 г. працаў намеснікам дырэктара, з 1977 г. - дырэкторам Лідскай музнавучальні, а з лістапада 1996 г. - вікладчыкам.

Мар'ян Баяровіч праводзіў вялікую работу па адраджэнні беларускай культуры, па пераходу навучальні на выкладанне на роднай мове, па развіцці беларускага мастацтва ў горадзе і вобласці, па выхаванні ў навучэнцаў і супрацоўнікаў навучальні нацыянальнай самасвядомасці. Дзякуючы намаганням М.А. Баяровіча, агульнанавучальная і групавая пазакласная мерапрыемства праводзіліся на роднай мове, 43 вікладчыкі з 72 вучэбна-выхаваўчую работу праводзілі на беларускай мове.

Наогул, у навучальні ўсё гаварыла аб tym, што нацыянальнае адраджэнне — не пустыя словаў ў гэтых сценах. Афармленне ўсёй нагляднай агітацыі было выканана на беларускай мове. Першы паверх вучэбнага корпуса аформлены тэматыкай беларускага музычнага мастацтва, у цэнтры якога была памешчана нацыянальная сімваліка Рэспублікі Беларусь — герб «Пагоня» і бел-чырвона-белы сцяг.

М. Баяровіч актыўна ўдзельнічаў ў метадычнай і грамадской працы. З'яўляўся старшынём Лідскага метадычнага аўяднання выкладчыкаў дзіцячых музычных школ, старшынём Лідскага аддзялення Беларускага Саюза музычных дзеячоў, сябрам Управы БСМД. Быў старшынём рады Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны Лідскай музнавучальні, сябрам рады Лідскай арганізацыі ТБМ імя Ф. Скарыны.

Пры Мар'яне Баяровічы ў Лідскай музычнай

навучальні была другая па велічыні арганізацыя ТБМ у горадзе. Выкладаць беларускую мову ў навучальню быў запрошаны старшыня Лідскай гарадской арганізацыі ТБМ Міхась Мельнік. І трэба разумець, што навучэнцы праходзілі цудоўную школу патрыятызму, любові да сваёй Бацькіўшчыны, любові да беларускай мовы і беларускай культуры. Навучальння ўзяла неафіцыйнае шэфства над помнікам Францішку Скарыну, і на кожнае свята да помніка клаліся кветкі ад навучэнцаў музнавучальні.

Абвесткі і іншыя дакументы Лідскіх гарадскіх арганізацый ТБМ і БНФ “Адраджэнне” ў 90-я гады XX стагоддзя размножаліся не дзе-небудзь, а на ксераксе музнавучальні, з ведама дырэктара Мар'яна Баяровіча.

М. Баяровіч выдаў два зборнікі: “Зборнік апрацовак беларускіх народных песен і танцаў, твораў беларускіх кампазітараў для двухраднага храматычнага гармоніка, баяна і акардэона ў дапамогу выкладчыкам пачатковага, сярэдняга і вышэйшага звяза музычнай адукацыі” (Мінск, Беларускі кнігазбор, 1998), “170 беларускіх народных песен Гродзеншчыны” (Гродна, Ратуша, 2002), якія на V Рэспубліканскім аглядзе метадычнай і творчай работы выкладчыкаў навучальных установ мастацтва і культуры ўзнагароджаны Граматай Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь.

Значную работу па развіцці і пропагандзе нацыянальнай культуры праводзілі музычныя калектывы навучальні: жаночы народны фальклорны хор, беларускі народны аркестр, рэпертуар якіх складаўся з беларускай народнай музыкі і твораў беларускіх кампазітараў. Канцэртныя выступленні гэтых калектываў былі вядомы не толькі ў вобласці, але і за мяжой.

Пастановай Прэзідыума Гарадзенскага абласнога савета ўзнагароджаны Ганаровай граматай за шматгадовую работу па адраджэнні беларускай нацыянальнай культуры і падрыхтоўцы музычных кадраў.

За поспехі ў працы ўзнагароджаны:

1. Граматай і медалём Вярхоўнага Савета БССР (1960 г.).

2. Медалём “За доблесную працу ў азнаменаванне 100-годдзя з дня нараджэння У.І. Леніна” (1970 г.).

3. Нагрудным знакам “Выдатнік народнай асветы” (1972 г.).

4. Бронзовым медалём ВДНГ СССР “За дасягнутыя поспехі ў развіцці народнай гаспадаркі СССР” (1979 г.).

5. Медалём “Ветэран працы” (1990 г.).

Пахавалі Мар'яна Баяровіча 21 жніўня 2006 года на Лідскіх могілках па Крупаўскай дарозе.

Станіслаў Суднік.

Аляксандр Васільевіч Жалкоўскі

80 гадоў з дня нараджэння

ЖАЛКОЎСКІ Аляксандр Васільевіч нарадзіўся 1.03.1933 г. у в. Сасновы Бор (да перайменавання - Цёмнае Балота) Шчучынскага раёна. Працаўаў адказным сакратаром Васілішкай раённай газеты (1950 г.), рэдактарам Воранаўскай (1961-1962 г.) і Мастоўскай (1965-1969 гг.) раённых газет. У Лідзе з 1962 г. быў рэдактарам Лідской газеты “Уперад” у 1969-89 гг. Наступныя гады працаўаў уласным карэспандэнтам абласной газеты “Гродзенская праўда”. Лаўрэат прэміі творчых конкурсаў, узнагароджаны Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР і ганаровым знакам “2000 год Хрысціянству”. Сябар Лідской гарадской арганізацыі ТБМ з дня заснавання. Аўтар шматлікіх артыкулаў публіцыстычнага і краязнаўчага характару, у тым ліку сталы карэспандэнт газеты “Наша слова”. Адзін з стваральнікаў лідской кнігі “Памяць”.

Аматарам мастацкага слова вядомы ўздзенскі Нізок, багаты на паэтаў. На гэтае паселішча падобныя дзяцлаўскія Зачэпічы, якія слынны Ул. Калеснік называў гняздом паэтаў. А вось Валянцін Блакіт у мемуарах “Уваскрасенне ўчараашняга дня” (часопіс “Дзеяслоў” № 6 за 2007 г.) параўноўвае з вёскай Нізок роднае Вострава, бо яно было багатае на рэдактараў, вось радкі з расповяду В. Блакіта: “Саша Жалкоўскі доўгія гады рэдагаваў адну з лепіх у рэспубліцы лідскую газету “Уперад”, Саша Сыч – “Астравецкую праўду”, ну і я больш за трывіцаць гадоў – “Вожык”.

Аўтар мемуараў прыгадвае, як юныя карэспандэнты з Вострава марылі стаць журналістамі і дасыламі свае нататкі ў розныя рэдакцыі: “Творчую пальму першынства трymаю старэйшы Саша Жалкоўскі, чые допісы друкавала не толькі раёнка, а часам абласная і нават рэспубліканскія газеты. Навыперадкі за ім гналіся мы, маладзейшыя... Пасля сямігодкі Жалкоўскага ўзялі на работу ў рэдакцыю ў суседнюю Астрыну.”

Летам 1950 года ў тым невялікім мястэчку, якое было цэнтрам Васілішкай раёна, 17-гадовы Саша Жалкоўскі пачаў працаўаць адказным сакратаром рэдакцыі раённай газеты “Ленінскі шлях”. Так пачалася яго журналісцкая біяграфія даўжынёй амаль шэсцьдзесят гадоў. А сасваталі яго на ту ю пасаду наборшчык мясцовай друкарні Міхаіл Яропкін, які партызаніў у Астрынскай старане ў гады нямецкай акупацыі, і рэдактар Платон Дубовік, таксама былы партызан, толькі з Бярэзіншчыны. Яны ацанілі здольнасці сельскара і не памыліліся: пасля атрымання адпаведнай адукацыі іх вылучэнец у розныя гады узнічальваў воранаўскую, мастоўскую, лідскую газеты, звыш 15 гадоў працаўаў у “Гродзенскай праўдзе”, супрацоўнічаў з такімі выданнямі, як “Звязда”, “Беларуская ніва”, “Літаратура і мастацтва”, “Краязнаўчая газета”,

“Наша слова”, “Наставніцкая газета”, “Прынёманскія весці”, “Лідская газета”, “Лідскі летапісец” і інш.

Артыкулы, нарысы, інтэрвю, допісы А. Жалкоўскага адразніваюцца глыбокім зместам, каларытнасцю мовы, асабістым поглядам. Для пацвярджэння вышэй сказанага нагадаю слова Івана Лазуты, былога рэдактара Смаргонскай газеты “Светлы шлях”: “Духам здарава-

га творчага саперніцтва былі прасякнуты нашы рэдакцыйныя будні, працаўалася ахвотна, прыемна і лёгка. Такі дабратворны мікроклімат стварыў і падтрымліваў у калектыве наш паважаны шэф – рэдактар лідской газеты “Уперад” Аляксандар Васільевіч Жалкоўскі. Мы стараліся раўняцца на яго і ў плане творчым: публікацыі рэдактара вызначаліся вастрыней і дакладнасцю, цікавай формай падачы, былі выразна адметны жывым, вобразным словам. Амаль што сем гадоў пашчасціла мне працаўаць пад прафесійнай і бацькоўскай апекай Аляксандра Васільевіча.” (Іван Лазута “Пара ісці” з кнігі А. В. Богуша і В. П. Амелкі “Призвание бытъ журналистом”, Гародня, 2008 г.).

Як грамадзянін і чалавек А. Жалкоўскі займаў актыўную жыццёвую пазіцыю. Яго дабрачынная дзеянасць мае свае заслужаныя вынікі. Так у бытнасць рэдактарам газеты “Уперад” яе кіраўнік і яго калегі прымалі ўдзел у донарскім руху і ў дзеянасці Савецкага фонду міру, за што Аляксандар Жалкоўскі ўганараваны званнем “Ганаровы донар СССР” і Ганаровай граматай Савецкага фонду міру за подпісам яго старшыні легендарнага героя мінулай вайны Аляксея Марэсева. За шматлікія публікацыі аб духоўнай прыгажосці чалавека ён узнагароджаны медалём “2000 год Хрысціянству”.

Трэба адзначыць, што тэматыка публіцыстычных матэрыялаў А. Жалкоўскага даволі разнастайная. Гэта і падзеі культурнага жыцця рэгіёна, творчая дзеянасць мастацкіх калектываў і асобных паэтаў, скульптараў, мастакоў, музыкаў, гэта і грамадскія з’явы, праблемы эканомікі, дзеянасць уладных структур, грамадскіх арганізацый, міжнацыянальныя адносіны, жыццё ўстаноў адукацыі...

А. Жалкоўскі ведаў практична ўсіх літаратараў Лідчыны, і быў асабістам добра знаёмы з многімі з іх. Ён адкрыў шматлікім чытачам імя земляка з Варшавы,

вядомага публіцыста і збіральніка фальклору Лідчыны Земавіта Фядэцкага, сына землеўласніка з маёнтка Лебядка.

А. Жалкоўскі вылучаўся сваёй добразычлівасцю, увагай да ўсяго і кожнага.

Алесь Жалкоўскі на працягу ўсяго жыцця заставаўся змагаром за роднае слова, заступнікам за народ беларускі. У апошняі гады, калі раённыя і абласныя газеты сталі больш рускамоўнымі, Алесь Васільевіч не здаўся, не апусціў рук, не здрадзіў роднай мове. І яго беларускасць была настолькі натуральнай, што іншым ён і не ўяўляўся.

Нітка жыцця вядомага, руплівага і таленавітага краязнаўца, журналіста, шчырага змагара за бела-

рускасць Алеся Жалкоўскага абарвалася ў Лідзе 14 красавіка 2011 года.

Правесці ў апошні шлях Алеся Жалкоўскага прыйшлі і работнікі ідэалагічнага аддзелу Лідскага райвыканкаму ды старшыня райсавету і сябры ТБМ ды БНФ. І надпіс на крыжы быў па-беларуску і большасць вянкоў падпісана па-беларуску. Але самае галоўнае, што калі прыйшла пара на жалобным мітынгу сказаць апошняе “Бывай”, унучка Насця развіталася з дзедам на чысцюткай і натуральнай беларускай мове. Не толькі сам пражыў беларусам Алесь Жалкоўскі, але і пакінуў сваю беларускасць у спадчыну, перадаў з генамі і крывёю.

Mіхась Мельнік, Алесь Хітрун.

Аляксандр Віктаравіч Шарапа

75 гадоў з дня нараджэння

Шарапа Аляксандр Вікторавіч. Доктар гісторычных навук (1988). Прафесар Нарадзіўся 26 студзеня 1938 г. у в. Ходараўцы. Скончыў Жалудоцкую СШ (1955), фізіка-матэматычны факультэт Менскага педінстытута імя М. Горкага (1960). Наставнік Вілейскай школы-інтэрната (1961) Працаваў у камсамольскіх і партыйных установах, пачынальна ад гаркама камсамолу да апарату ЦК КПБ (1961-73). Аспірант ВПІШ імя К. Маркса ў Берліне (1973-76). Абараніў кандыдацкую дысертацыю (1977). Сакратар парткаму Менскай вышэйшай партыйнай школы. Прарэктар БДУ па міжнародных сувязях (1982-92). Абараніў доктарскую дысертацыю (1988). Прафесар (1989). Ініцыятар стварэння кафедры міжнародных адносін і яе загадчык (з 1992). Адзін з арганізатараў факультэта міжнародных адносін БДУ і яго першы дэкан (1995-2008). Спецыялізуецца на вывучэнні глабальных тэндэнций сусветнага развіцця, актуальных проблемах беларуска-расійскай інтэграцыі, унутранай і вонкавай палітыкі ФРГ. Неаднаразова чытаў лекцыі ў якасці запрошанага прафесара ў замежных універсітэтах.

Чалец Навуковай Рады БДУ, рэдкалегіі "Веснік БДУ" і рэдакцыйнай рады "Часопіса міжнароднага права і міжнародных адносін". Чалец камісіі па прысуджэнні прэміі БДУ ім. В. І. Пічэты, чалец Кіравання Беларускага грамадскага аб'яднання ветэранаў БДУ. Віцэ-прэзідэнт Беларускай асацыяцыі палітычных навук. Супрацоўнік цэнтра вывучэння зношній палі-

тыкі і бяспекі (з 2008). "Выдатнік адукацыі Рэспублікі Беларусь" (1998), "Заслужаны работнік адукацыі Рэспублікі Беларусь" (2004). Узнагароджаны медалём Францыска Скарыны (1996). Аўтар больш за 100 навуковых публікацый, у тым ліку трох манографій, навучальных дапаможнікаў.

Некаторыя працы:

О некоторых аспектах внешней политики ФРГ на современном этапе. // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 1999. № 4.

Российско-белорусская интеграция и общественное мнение. // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2000. № 1.

Косовский конфликт: последствия и уроки. // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2000. № 3.

Союз России и Беларуси: проблемы и перспективы в свете глобализации. // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2001. № 2.

Белорусско-германские отношения на современном этапе: основные проблемы и перспективы. // Внешняя политика Беларуси в исторической ретроспективе. 2002.

Беларусь и Россия в XXI веке. // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2003. № 3.

Политические системы и внешняя политика Германии, Австрии и Швейцарии: учебное пособие. 2007.

Польша - Беларусь: история и современность. // Журн. междунар. права и междунар. отношений. - 2007. № 4.

Тенденции мировой политики на современном этапе. // Вестник БГУ. Серия 3. 2009. № 1.

Внешняя политика Республики Беларусь в 2000-е годы (в соавт.). 2011.

ЛЕАНІДУ ЛАЎРЭШУ - 50

Лаўрэш Леанід нарадзіўся 1 сакавіка 1963 г. у Лідзе.

У 1985 г. скончыў электратэхнічны факультэт Беларускага політэхнічнага інстытута (зараз энергетычны факультэт Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта).

Займаецца краязнаўствам і гісторыяй прыродазнаўчых навук на Беларусі.

Аўтар больш за 80 артыкулаў і 3 кніг: "Ліда на старых малюнках, паштоўках, фотаздымках" (у саўтэрстве, 2001), "Генерал Кіпрыян Кандратовіч (Дзяячы Беларускай Народнай Рэспублікі)" (2007), "Грэка-каталіцкая (уніяцкая) Царква на Лідчыне" (2012), і на выхадзе чацвёртая кніга "І зорнае неба над галавой...: Нарысы з гісторыі астраноміі". У планах кніга пра ўсе паўстанні на Лідчыне.

Сталы аўтар газеты "Наша слова" і часопіса "Лідскі летапісец".

Леанід Лаўрэш - краязнавец новага пакалення, які бліскуча асвоіў сучасныя методы пошуку і апрацоўкі інфармацыі. Робіць высокаякасныя пераклады з польскай мовы.

Стваральнік і адміністратор аднаго з найстарэйших беларускіх гістарычных сайтаў "Павет" (з'явіўся ў сеціве ў 1999 г.) Вартасцю "Павета" з'яўля-

еца тое, што на ім няма ні аднаго артыкула, які б не прыйшоў цераз папяровую версію, цераз прафесійнае выдавецтва. На "Павете" можна знайсці практычна любы матэрыял на гісторыі Лідчыны.

Удзельнік многіх навуковых краязнаўчых і гістарычных канферэнцый, друкуеца ў тэматычных зборніках.

Жыве ў Лідзе. Жанаты, мае сына.

Мае адкрыцці Леаніда Лаўрэша

Пяць гадоў таму ў Гарадзенскай абласной бібліятэцы імя Я. Карскага мне давялося рыхтавацца да навуковай канферэнцыі, якая мела адбыцца ў Лідзе і Лідзе была прысвечана. Супрацоўніца краязнаўчага аддзела, вельмі добразычлівая і клапатлівая да чытачоў Любоў Іванаўна Турмасава дапамагала мне падбіраць літаратуру па старажытнай гісторыі Ліды. Аказаўлася, што пры мнóstве газетных артыкулаў кніг па гісторыі Ліды ёсьць усяго адна. Яна называлася "Ліда на старых паштоўках..." і мела сваім аўтарам невядомага мне даследчыка пад загадковым прозвішчам Лаўрэш.

Хто ён такі? Цікава, гэта сапраўднае прозвішча або псеўданім? Зразумела, айконім выклікаў асацыяцыі з Войшалкам-Лаўрышам XIII стагоддзя. Чаму Лаўрэш піша пра Ліду, калі гістарычна імя звязана з Наваградкам. Як гэта я не ведаю такога гісторыка? Вось з такога невялікага недаўмення началося тады маё знаёмства са згаданай кнігай і імем, якое за ёй стаяла. Але разбірацца з усім гэтым не было часу - трэба рыхтавацца да канферэнцыі.

Пасля прачытання гэтай невялікай, але цікавай, напісанай з добрым веданнем справы кніжкі - у той яе частцы, што мяне цікавіла, - пытанне пра аўтара паўсталала зноў. Сур'ёзны даследчык, але хто ён? Любоў Іванаўна, якая ў сваім "бібліятэчна-краязнаўчым ведамстве" выдатна ведае ўсё, што выдадзена пра

Гарадзеншчыну, і ўсіх, хто пра яе піша, сказала: "Гэта лідскі краязнавец". Вось такой інфармацыяй абмежаваліся тады мае веды пра аўтара, чыё імя я адкрыла для сябе ў бібліятэцы. Гэта было прыемнае адкрыццё. Яго друкаваная праца зрабіла добрае ўражанне. Яе нават параіла паглядзець калегам, якія таксама да канферэнцыі шукалі матэрыялы пра розныя старонкі гісторыі Лідчыны. Для іх гэта таксама было новае імя.

А праз некалькі дзён я адкрыла і самога гэтага чалавека. На той лідскай канферэнцыі 2008 г. ён прадставіў даклад пра месца заключэння Востраўскага пагаднення 1392 г. Праблемнае пытанне, вакол якога точачца дыскусіі, - гэта так смела! Храналогія - XIV ст., у якое далёка не кожны гісторык асмеліца "ўлезіці", - гэта па-навуковаму "крута"! Пераканаўчае аргументаванне сваёй пазіцыі - яму можна давяраць! Усім гэтым Леанід Лаўрэш адразу выклікаў цікавасць да сябе і павагу. Што да мяне, я наогул схілью галаву перад тымі даследчыкамі, якія ўсур'ёз займаюцца XIV-XV - першай паловай XVI ст., - часам, ад якога захавалася так мала гістарычных крыніц, да таго ж пісаных на цяжка зразумелай сёння мове. Не буду гаварыць пра X-XIII ст., іх вывучаць - гэта наогул навуковы вычын!

Так я і мае калегі па кафедры гісторыі Беларусі Гарадзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі

Купалы "адкрылі" для сябе лідскага краязнаўца Леаніда Лаўрэша. У нас у тым 2008 годзе быў цэлы навуковы "дэсант" у Ліду. Зразумела, не кожны год кафедра гэтак "масава" перамяшчаецца ў нейкі гістарычны райцэнтру.

Тое маё знаёмства з Леанідам Лявонцьевічам было, можна сказаць, мімалётнае. Мае навуковыя шляхі ў той жа вераснёўскі дзень павялі мяне далей - у Магілёўскую вобласць. Там на міжнародным узроўні адзначалася 300-годдзе знакамітай бітвы пад Лясной, у якой у Паўночную вайну руская армія разгроміла 16-тысячны шведскі корпус генерала Левенгаўпта, што ішоў з Рыгі на дапамогу войску Карла XII. Пад Магілёвам мне было чаму падзівіцца. Хоць бы таму, што шведскі пасол, які, здаецца адзіны на тых мемарыяльных урачыстасцях, што праходзілі на бытых полі бітвы, гаварыў на беларускай мове, прасіў прабачэння за сваіх продкаў, а потым афіцыйна запрошаным гасцям дарыў кнігу "Шведы ў гісторыі Беларусі". Так што ўражання ў ад той трохдзённай паездкі Ліда - Магілёў - Лясная было шмат. Уражання ўдакладніо, пачынаючы з Ліды. Па вяртанні дахаты абменьваліся ўражаннямі з калегамі: працяг навуковых падзеяў у Лідзе; юбілей пад Лясной. На гэты раз ужо прысутныя на той канферэнцыі выкладчыкі годна ацанілі лідскага краязнаўца.

Так мая кафедра зрабіла для сябе прыемнае адкрыццё і знаходку ў асобе гэтага даследчыка. Завязаліся карысныя дзелавыя сувязі: навукова-даследчыя, краязнаўчыя, а таксама ... у сферы сучасных інфармацыйных тэхналогій. Сустрэчы - не частыя. Затое сучасныя сродкі сувязі дапамаглі нам гэтыя контакты развіваць, умацоўваць. Завязалася сяброўства. Лідскі краязнавец стаў сябрам нашай кафедры. З часам ён адкрываўся нам сваім новымі рысамі: чалавек слова; у краязнаўчых даследаваннях зыходзіць з яго вялікасці факту; грунтует свае палажэнні і высновы выключна на гістарычных крыніцах і аўтарытэтных даследаваннях; "прасунуты" ў інфармацыйных тэхналогіях; шырокая сфера зацікаўлення; цікавіцца астрономіяй і нават назірае зоркі ў тэлескоп; усё, чым бы не цікавіўся ў сферы гісторыі, цікавіцца найперш у прывязцы да свайго краю, вялікім патрыётам якога з'яўляецца. Характарыстыкі можна працягваць, але абмяжуюся абагульненнем - з кожнай новай адкрытай рысай мая і маіх калег павага да гэтага чалавека расла, як і ўзмацнялася разуменне яго неардынарнасці. Для мяне, ды і не толькі, сяброўства з гэтым чалавекам - падарунак навуковага лёсу.

Ёсць у сусветным сецыі гістарычны сайт "Павет" (<http://pawet.net>), які з'яўліўся там яшчэ ў 1999 г. Гэта ці не самы першы беларускі гістарычны сайт. На ім назапашана шмат цікавых, а часта і ўнікальных матэрыялаў па гісторыі Лідчыны, Гарадзеншчыны, Беларусі. Па сваёй назве сайт геаграфічна нібыта абмяжоўваецца гісторыяй Лідскага краю і таму, на першы погляд, здаецца, што прызначаны для вузкага кола аматараў лідской гісторыі. Але назва "ўводзіць у зман". На сайце сканцэнтраваны найбагацейшыя інфармацыйныя рэсурсы па гісторыі Вялікага Княства

Літоўскага, Рэчы Паспалітай, Расійскай Імперыі і г.д. і гісторыі нашага краю (Лідчыны, Гарадзеншчыны) у іх кантэксле.

На гэтым сайце створаны і папаўняюцца асабістаяя старонкі многіх беларускіх гісторыкаў. Тут знаходзяцца электронная версія часопісаў "Лідскі летапісец", "Ziemia Lidzka", тэксты архіў газеты "Наша слова". Ідзе ўжо другое дзесяцігоддзе, як сайт служыць гістарычнай навуцы, краязнаўству, адукацыі і асвеце. Стваральнікам і адміністраторам гэтага сайта з'яўляецца Леанід Лаўрэш. Гэта яшчэ адно маё адкрыццё інжынера Лаўрэша.

Вельмі важна, што сайт не застылы, а пастаянна папаўняецца. Спадар Леанід у пастаянным пошуку новай інфармацыі. Таму на "Павете" вы знайдзецце як рарытэтныя выданні XIX - першай паловы XX ст., так і навейшыя публікацыі, якія ў сувязі з невялікім накладам многіх беларускіх выданняў (аўтарскія манаграфіі, матэрыялы канферэнцый і інш.) адразу пасля выхаду ў свет становяцца ледзь не буяністичнай рэдкасцю. Леанід Лаўрэш - умелы здабытчык інфармацыі. Ён заўсёды знаходзіцца ў курсе навінак беларускай гістарычнай літаратуры і ў пошуках электронных версій выданняў - "разынак" для даследчыкаў і аматараў гісторыі. Сайт "Павет" для нас нярэдка з'яўляецца адзінным месцам захоўвання даступнай рарытэтнай інфармацыі. Дзякую Леаніду Лаўрэшу за гэты сапраўды ўнікальны сайт.

Колькі разоў было, што патраціўши час у пошуках патрэбнай гістарычнай інфармацыі для навуковых або навучальных мэтаў і не атрымаўшы болей за "вікіпедычныя" веды, я звярталася да Леаніда Лявонцьевіча па дапамогу. З зайздроснай аператыўнасцю мне паступаў дзесятак-другі спасылак на інтэрнэт-рэсурсы. І ўсе яны былі на сайт "Павет". Там усё можна знайсці! Часам здаецца, што спадар Леанід усю гісторыю Усходняй і Цэнтральнай Еўропы туды паставіў! Гэтак жа неаднойчы пераадрасоўвалася адміністратора "Павета" студэнтаў, калег. Усе заставаліся задаволены!

Так крок за крокам складвалася і развівалася наша супрацоўніцтва з лідскім краязнаўцам. Яго добра ведаюць на факультэце гісторыі і сацыялогіі і з павагай да яго ставяцца выкладчыкі, аспіранты і студэнты. Многім з іх ён аказаў каштоўную дапамогу.

Ужо традыцыя стала запрашэнне Леаніда Лаўрэша на рэспубліканскія і міжнародныя навуковыя канферэнцыі і "круглыя сталы", якія арганізуе кафедра гісторыі Беларусі. Ведаём, у яго заўсёды шмат цікавых лідскіх сюжэтаў, заснаваных на гістарычных крыніцах. Акрамя агульнага краязнаўства Лідчыны, ён даследуе біяграфіі вядомых ураджэнцаў свайго краю. Ёсць у яго яшчэ адна асаблівая сфера навуковых зацікаўленняў: гісторыя прыродазнаўчых навук на Беларусі, біяграфіі сусветна вядомых астраномаў беларускага паходжання. Зараз ён завяршыў працу над чарговай кнігай, яе назва "І зорнае неба над галавой..." (нарысы з гісторыі астраноміі).

Выступленні лідскага краязнаўца заўсёды з вялікай цікавасцю ўспрымаюцца навуковай публікай.

Леанід Лаўрэш са Святланай Марозавай

Прафесар А.М. Пяткевіч зацікавіўся і самім краязнаўцам пасля яго выступлення ў Гарадзенскай абласной бібліятэцы імя Я. Карскага. А потым папрасіў яго біяграфічныя дадзенныя. Здаецца, прафесар рыхтуе новае выданне сваёй вядомай кнігі "Людзі культуры з Гродзеншчыны". Так што, Леанід Лаўрэш - гэта і яго адкрыццё новага "чалавека культуры з Гродзеншчыны", аўтара чатырох кніг і каля сотні артыкулаў, якімі ён унёс важкі ўклад у веды па гісторыі нашага краю і краіны.

Супрацоўніцтва з Леанідам Лаўрэшам перавярнула мой погляд на краязнаўства і краязнаўцаў. Раней яны мне здаваліся людзьмі, якія "корпаюцца" вузка ў гісторыі сваёй вёскі/райцэнтра. На прыкладзе збіральніцкай, даследчай працы Леаніда Лявонцьеўіча, а таксама паставленах ім на службу гістарычнай навуцы і краязнаўству інфармацыйных рэурсаў, я ўбачыла, адчула, реальна спазнала, як краязнаўства дапамагае "вялікай" гісторыі краіны, дапамагае пазнанню месца свайго краю ў єўрапейскім гістарычным кантэксце.

І яшчэ адно адкрыццё Леаніда Лаўрэша вельмі важнае як для мяне, даследчыка канфесійнай гісторыі Беларусі, я зрабіла ў апошнія два гады. Ён, акрамя іншага, вывучае гісторыю хрысціянства на Лідчыне! І робіць гэта, як і ўсё астатніе, грунтоўна, глыбока, па-навуковому прафесійна. Дзесьцігоддзе збіраў, як іголкі ў стозе сена, факт да факту і атрымалася цікавае даследаванне царкоўна-рэлігійных працэсаў, што адбываліся на Лідчыне ў мінулым, у кантэксце аналагічных усходнеўрапейскіх працэсаў. Гэта пра-

аўтарскую кнігу "Грэка-каталіцкая (уніяцкая) Царква на Лідчыне" (Полацк, 2012. 128 с.), заснаваную на багацейшым фактычным матэрыяле. Яе презентацыя, што адбылася вясной мінулага года, выклікала шырокі навуковы і грамадскі рэзананс, які выліўся і ў сусветнае сецыў. Таму не выпадкова Леаніду Лявонцьеўічу было прапанавана ўваіцці ў склад універсітэтскага творчага калектыву, які працуе над проблематykай канфесійнай гісторыі Беларусі. У гэтага крэатыўнага чалавека заўсёды ёсьць ідэі. Ён валодае інфармацыяй - а гэта дарагога каштue.

Леанід Лаўрэш. Чалавек, які для сваіх чытачоў, наведвальнікаў сайта "Павет", лідзян і не толькі пастаянна адкрывае вочы на тое, што гісторыя робіцца не толькі ў сталіцах, буйных палітычных, культурных, рэлігійных цэнтрах. На матэрыяле аднаго кутка Беларусі, сваёй роднай Лідчыны, ён паказвае, як нашы продкі - ад "сильных мира сего" да шараговых сялян і гараджан - "круцілі" гэтае кола гісторыі. "Раскрутка" лідской гісторыі, чым займаецца, акрамя сваёй асноўнай прафесіі, Леанід Лаўрэш, настолькі магутная, што не-не, ды і здаецца: уся гісторыя робіцца на Лідчыне. Сёння яе робіць і Леанід Лаўрэш.

*Святлана Марозава,
доктар гістарычных навук,
професар, загадчык кафедры гісторыі
Беларусі
Гарадзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта
імя Янкі Купалы.*

СФЕРА НАВУКОВЫХ ЗАЦІКАЎЛЕННЯЎ ЛІДСКАГА КРАЯЗНАЎЦА ЛЕАНІДА ЛАЎРЭША

Лаўрэш Леанід Лявонцьевіч - інжынер, краязнавец, даследчык гісторыі Лідчыны, адміністратар гістарычнага сайта "Pawet". Нарадзіўся 1 сакавіка 1963 г. у г. Лідзе. У 1980 г. скончыў СШ № 11 з граматай за поспеху ў гісторыі і географіі. У 1985 г. скончыў электратэхнічны факультэт Беларускага політэхнічнага інстытута (зараз энергетычны факультэт Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта).

Л. Лаўрэш - аўтар чатырох кніг і калі сотні артыкулаў, прысвеченых гісторыі Лідчыны. Гісторыю свайго роднага краю ён вывучае ў шырокім храналагічным дыяпазоне - ад першабытнасці да часоў Захадняй Беларусі (1921 - 1939 г.).

Публікуеца з 2000 г. Першыя артыкулы з'явіліся пад уражаннем адкрыцця падчас вандровак з сябрамі па Лідчыне. У вёсцы Ішчална яны знайшли дзеяны сонечны гадзінік (верагодна, адзіны на Беларусі), у вёсцы Бабры - неапісаны раней камень-следавік.

Цікавіца еўрапейскімі падзеямі канца XIV - пачатку XV ст., якія адбываліся на Лідчыне або гэты край закранулі. Абгрунтаваў сваё бачанне месца заключэння Востраўскага пагаднення 1392 г. - пытання, ваю якога вядуцца навуковыя дыскусіі. Расправаў сюжэт пра ўдзельнікаў крыжовых паходаў на Літву і Беларусь: кароль Англіі Генрых IV, Генры Персі Хотспур, Джон Бафорт інш., якія пазней сталі персанажамі знакамітых твораў Уільяма Шэкспіра.

Паказаў, як адбываліся і як адбіліся на гісторычным лёсе Лідчыны войны і паўстанні, што па ёй прakaціліся ў XIX ст.: франка-руская вайна 1812 г., паўстанні 1830 - 1831 г. і 1863 г.

Звяртаеца да пытанняў эканамічнай гісторыі краю (артыкулы "Гісторыя чыгункі на Лідчыне", "Прамысловасць горада Ліда ў 1920-30-я гг." і інш.).

Рэканструяваў раней невядомыя старонкі з гісторыі шэрагу населеных пунктаў Лідчыны (артыкулы "Селішчы і гарадзішчы гісторычнай Лідчыны", "Гайцонішкі", "Нагародавічы" і інш.)

Вывучае архітэктурныя помнікі краю: палац ў Дайнаве, Радуньскі замак, Мажэйкаўскі сядзібна-парковыя комплексы, архітэктuru готыкі і рамантызму і інш.

Даследуе біяграфіі і дзеянасць знакамітых ураджэнцаў свайго краю, вяртае ў гісторычную памяць забытыя і малавядомыя імёны. Апублікаваў работы пра палітыкаў і вайскоўцаў (генерала Кіпрыяна Кандратавіча, міністра абароны Беларускай Народнай Рэспублікі; палкоўnika Яўгена фон Гротэ дэ Буко, кіраўніка беларускага руху на Лідчыне ў пачатку XX ст.), удзельнікаў вызвольнага руху (філамата ксяндза Дзіянісія Хлявінскага і інш.), пісьменнікаў (паэта Антонія Гарэцкага), вучоных (асветніка прафесара матэматыкі Францішка Нарвойша; жанчыну-акадэміка Берлінскай акадэміі навук Аляксандру Нарбут і

інш.).

Распрацоўвае канфесійную гісторыю Лідчыны. Прысвяціў артыкулы асобным храмам і капліцам (касцёл у Начы, царква ў Дзікушках, капліца на Лідскім чыгуначным вакзале, і інш.), прыходам (гісторыя парафіі ў Ішчалне і інш.). Адкрыў малавядомыя старонкі жыцця царкоўна-рэлігійных дзеячаў: Цэзарыя Каменскага, Віктора Басяцкага і інш.

Сваім даследаваннямі ўнёс уклад у царкоўнае краязнавства. Пры гэтым ці не першым у Беларусі ўвёў у абсяг царкоўнага краязнавства гісторыю ўніяцкай (грэка-каталіцкай) царквы (артыкулы "Kosciol greko-katolicki w Lidzie i Ziemi Lidzkiej", "Ліквідацыя грэка-каталіцкай царквы на Лідчыне", і інш.). У кнізе "Грэка-каталіцкая (уніяцкая) Царква на Лідчыне" (Полацк, 2012. 128 с.) паказаў царкоўна-рэлігійныя працэсы, што адбываліся на Лідчыне ў XVI-XX ст., у кантэксце аналагічных усходнеўрапейскіх працэсаў; даў праламленне гісторыі стварэння, дзеянасці і ліквідацыі ўніяцкай царквы ў Беларусі скрозь прызму гісторыі свайго краю. Заснаваная на багатым фактывічным матэрыяле, з дакументальнымі дадаткамі, кніга ўяўляе навуковую і грамадскую цікавасць. Яе презентацыя выклікала моцны рэзананс, які выліўся ў сусветнае сেціва.

Л. Лаўрэш - удзельнік творчага калектыву Гарадзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я. Купалы, які па заданні Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі выконвае навукова-даследчую работу па канфесійнай гісторыі Беларусі XIX ст.

Пячу Л. Лаўрэша належыць шэраг прац па гісторыі прыродазнаўчых навук у Беларусі. Гісторыя астраноміі - асаблівая сфера ў яго даследчым полі. Ёй прысвячаны артыкулы "Астронамічнае абсерваторыя ў Гародні", "Астрономія ў Віленскім універсітэце", "След вялікай каметы 1811 г. у сусветнай культуры" і інш., а таксама кніга нарысаў па гісторыі астрономіі "І зорнае неба над галавой..." (Мінск: Лімарыус, 2013. - 266 с.). Даследаваны біяграфіі сусветна вядомых астрономаў беларускага паходжання: Марціна Пачобут-Адляніцкага, Яна Снядэцкага, Вітольда Цэрскага, Гаўрылы Ціхава.

У сваіх краязнавчых даследаваннях Л. Лаўрэш зыходзіць выключна з фактаў, узятых з гісторычных крыніц і аўтарытэтных даследаванняў. Прысвяціў шэраг публікаций рэчавым, вусным, пісьмовым, выяўленчым крыніцам рэгіянальной гісторыі (артыкулы "Каменныя магілы і камяні-следавікі Лідчыны", "Паданні вёскі Бабры", "Размова са старым шляхціцам", "Крыніцы для вывучэння гісторыі калоніі дзяржаўных дамоў у Лідзе (1920-я - 1930-я гг.); кніга "Ліда на старых малюнках, паштоўках, фотаздымках" (Ліда, 2009. 108 с.; у саўтарстве) і інш.).

Л. Лаўрэш - удзельнік шматлікіх навуковых гісторычных канферэнцый і "круглых сталоў", на якіх

выступае з разнастайнымі "лідскімі" сюжэтамі.

Сваімі краязнаўчымі даследаваннямі Л. Лаўрэш унёс важкі ўклад у пашырэнне ведаў па гісторыі Лідчыны. Яны дапамагаюць пазнанню месца і значнасці гэтага краю ў єўрапейскім гістарычным кантэксце.

Л. Лаўрэш - краязнавец новага пакалення, які паставіў на службу краязнаўству інфармацыйныя тэхналогіі. Створаны ім гістарычны сайт Pawet (<http://rawet.net/>) з'явіўся ў сусветным сеціве ў 1999 г. Гэта - першы беларускі гістарычны сайт. На ім сканцэнтраваны багатыя інфармацыйныя рэсурсы па гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай, Расійскай імперыі і г.д. і гісторыі Лідскага краю, Гарадзеншчыны ў іх кантэксце. Тут ёсьць як рарытэтныя выданні XIX - першай паловы XX ст., так і навейшыя публікацыі (аўтарскія манаграфіі, матэрыялы канферэнцый і інш.), многія з якіх ужо сталі бібліографічнай рэдкасцю.

На сайце створаны і папаўняюцца асабістыя старонкі шэрагу беларускіх гісторыкаў. Тут знаходзяцца электронная версія часопісаў "Лідскі летапі-

сец", "Ziemia Lidzka", тэксты архіў газеты "Наша слова". Сайт мае болей за 1500 наведвальнікаў у дзень і служыць на карысць гістарычнай науцы, краязнаўству, адукцыі і асветы.

Публікацыі пра Л. Лаўрэша:

"Павет" Леаніда Лаўрэша // Лідскі летапісец. - 2001. - № 3. - С. 1.

Лявон Лаўрэш, рэдактар аднаго з найбольш грунтоўных краязнаўчых сайтаў "Pawet" // Наша слова. - 2008. - 27 лютага.

Суднік С. Лідскія беларускамоўныя сайты // Наша слова. - 2008. - 10 снежня.

Леаніду Лаўрэшу - 50 // Наша слова. - 2013. - 27 лютага. - С. 1

Марозава С.В. Mae адкрыці Леаніда Лаўрэша // Наша слова. - 2013. - 27 лютага. - С. 7.

Марозава С.В. Mae адкрыці Леаніда Лаўрэша // Лідская газета. - 2013. - 28 лютага. - С. 4.

**C.B. Марозава,
доктар гістарычных науку, прафесар.**

Спіс важнейшых публікаций Л.Л. Лаўрэша

Кнігі:

1. Лаўрэш Л., Круцікаў У. Ліда на старых малюнках, паштоўках, фотаздымках. - Ліда, 2001. - 108 с. (суаўтарстве).

2. Лаўрэш Л. Генерал Кіпрыян Кандратовіч (Дзеячы Беларускай Народнай Рэспублікі). - Ліда, 2007. - 43 с.

3. Лаўрэш Л. Грэка-каталіцкая (уніяцкая) Царква на Лідчыне / пад рэд. С. В. Марозавай. - Палацк: Грэка-каталіцкая парафія Святамучаніка Язафата ў г. Палацку, 2012. - 128 с.

4. Лаўрэш Л. "І зорнае неба над галавой...": Нарысы з гісторыі астрономіі. - Мінск: Лімарыус, 2013. - 266 с.

Артыкулы:

1. Лаўрэш Леанід, Круцікаў Уладзімір. Сонечны гадзіннік у в. Ішчална // Лідзкі Летапісец, № 8. С. 21.

2. Лаўрэш Леанід, Круцікаў Уладзімір. Сонечны гадзіннік у в. Ішчална // Спадчына. № 2-2000. С. 139-141.

3. Лаўрэш Леанід, Круцікаў Уладзімір. Каменъследавік ў в. Бабры // Лідзкі Летапісец № 9 С. 24.

4. Лаўрэш Леанід, Круцікаў Уладзімір. Архітэктурна-дэкоратыўныя элементы будынкаў // Лідскі Летапісец № 11. С. 32-34.

5. Лаўрэш Леанід, Круцікаў Уладзімір. Мажэйкаўскія сядзібна-парковыя комплексы // Спадчына № 1-2. 2001 г. С. 206-212.

6. Лаўрэш Леанід, Круцікаў Уладзімір. Грэка-каталіцкая (уніяцкая) царква ў Лідзе і Лідскім павеце. "Наша слова" № 44 (631), 26 лістапада 2003 г.

7. Lawresz Leonid. Kosciol greko-katolicki w Lidzie i Ziemi Lidzkiej. Ziemia Lidzka, s. 44.

8. Лаўрэш Леанід, Круцікаў Уладзімір. Гісторыя парафіі ў Ішчалне. 490 гадоў Ішчалнянскай парафії. "Наша слова" № 22 (708) 15 чэрвеня 2005 г.

9. Лаўрэш Леанід. Гайцюнішкі. "Наша слова" № 40 (726), 2005.

10. Лідзяне XX стагоддзя // "Лідскі летапісец" № 14. С. 9-11.

11. Lidzianie XX wieku. "Ziemia Lidzka" № 44, styczeń 2001 r.

12. Лаўрэш Леанід, Круцікаў Уладзімір. Паданні вёскі Бабры. "Наша слова" № 31 (717), 17 жніўня 2005 г.

13. Лаўрэш Леанід, Лаўрэш Галіна. Каталіцкае Свята Божага нараджэння ў Лідзе. "Наша слова" № 52 (788), 27 снежня 2006 г.

14. Лаўрэш Леанід, Круцікаў Уладзімір. Генерал Кіпрыян Кандратовіч і інш. // Спадчына № 1-2002. С. 161-166.

15. Лаўрэш Леанід. Міністр БНР, генерал Кіпрыян (Цыпрыян) Кандратовіч. "Наша слова" № 9 (596), 10 (597), 11 (598), 2002 г.

16. Лаўрэш Леанід. Генерал Кіпрыян Кандратовіч на службе БНР "Наша слова" № 10 (645), 17 сакавіка 2004 г.

17. Лаўрэш Леанід. Генерал Кіпрыян Кандратовіч. Лідскі летапісец № 4 (32), 2005 г.

18. Лаўрэш Леанід. Месца заключэння Востраўскага пагаднення 1392 г. Пачатак. "Наша слова" № 18 (806), 2 траўня 2007 г.

19. Лаўрэш Леанід. Месца заключэння Востраўскага пагаднення 1392 г. Заканчэнне. "Наша слова" № 23 (811), 13 чэрвеня 2007 г.

20. Лаўрэш Леанід. Крэскі да біяграфіі генерала К. Кандратовіча. "Наша слова" № 40 (828), 10 каст-

рычніка 2007 г.

21. Лаўрэш Леанід. Астронамічна абсервато́рыя ў Гародні. "Наша слова" № 3 (842), 16 студзеня 2008 г.

22. Лаўрэш Леанід. Астрономія ў Віленскім універсітэце. "Наша слова" № 9 (848), 27 лютага 2008 г.

23. Лаўрэш Леанід. Аляксандра Нарбутаўна, лідзянка - акадэмік Берлінскай акадэміі. "Наша слова" № 15 (854), 9 красавіка 2008 г.

24. Лаўрэш Леанід Месца заключэння Востраўскага пагаднення 1392 г. // Гістарычны альманах. Том 13. 2007. С. 109-118.

25. Lawresz Leonid. Miejsce zawarcia ugody ostrowskiej 1392 r. "Ziemia Lidzka" № 2 (78), 2007.

26. Лаўрэш Леанід. Персанажы Шэкспіра ў Літве. Граф Дэрбі. "Наша слова" № 31 (870) ад 30 ліпеня 2008 г. і № 32 (871), 6 жніўня 2008 г.

27. Лаўрэш Леанід. Персанажы Шэкспіра ў Літве. Генры Пэрсі Хотспур. "Наша слова" № 35 (874) ад 27 жніўня 2008 г.

28. Лаўрэш Леанід. Персанажы Шэкспіра ў Літве. Джон Бафорт. "Наша слова" № 42 (881) ад 15 кастрычніка 2008 г.

29. Лаўрэш Леанід. Месца заключэння Востраўскага пагаднення 1392 г. // Ліда і Лідчына: да 685-годдзе заснавання горада. Матэрыялы рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі (Ліда, 3 кастрычніка 2008 г.). Ліда. 2009. С. 44-48.

30. Лаўрэш Леанід. У пошуках знакамітага Вострава. "Лідская газета" №127(11652) 11 лістапада 2008 г.

31. Лаўрэш Леанід. Марцін Пачобут-Адляніцкі. "Наша слова" №9 (900), 4 сакавіка 2009 г. і №10 (901), 11 сакавіка 2009 г.

32. Лаўрэш Леанід. Занатоўкі да біяграфіі міністра БНР генерала Кандратовіча. "Наша слова" № 13 (904), 1 красавіка 2009 г.

33. Лаўрэш Леанід. Скасаванне уніі на Лідчыне. Царква. №1 (60). 2009, 17 сакавіка.

34. Лаўрэш Леанід. Ян Снядэцкі. "Наша слова" №20 (911) 20 траўня 2009 г., № 21 (912), 27 траўня 2009 г., № 22 (913), 3 чэрвеня 2009 г.

35. Лаўрэш Леанід. Вітольд Карлавіч Цэраскі. Да 160-тых угодкаў з дня нараджэння. "Наша слова" №№ 29(920), 30(921), 31(922), 32(923), 33(924) за ліпень - жнівень 2009 г.

36. Лаўрэш Леанід. Ціхаў Гаўрыл Андрыянаўіч. Наша слова № 47 (938), 25 лістапада 2009 г., № 48 (939), 2 снежня 2009 г., № 48 (939), 9 снежня 2009 г., № 50 (941), 16 снежня 2009 г., № 51 (942), 23 снежня 2009 г.

37. Лаўрэш Леанід. Гараджанін эпохі Асветніцтва (Францішак Нарвойш) // Гістарыяграфія і крыніцы па гісторыі гарадоў і працэсаў урбанізацыі ў Беларусі. Зборнік навуковых артыкулаў. Гродна. 2009. С. 208-214.

38. Лаўрэш Л.Л. Ліквідацыя грэка-каталіцкай царквы на Лідчыне // Хрысціянства ў гістарычным лёсе беларускага народа. Частка 1. Гродна : ГрДУ, 2009. С. 333-339.

39. Лаўрэш Леанід. Царква ў Дзікушках на Лідчыне. // Хрысціянства ў гістарычным лёсе беларускага народа. Частка 2. Гродна : ГрДУ, 2009. С. 311-316.

40. Генерал Кіпрыян Кандратовіч. 150 гадоў з дня нараджэння. // Лідскі Летапісец № 1-2 (45-46), студзень-чэрвень 2009 г. С. 24-27.

41. Лаўрэш Леанід. Лідская Дайнова // Наша слова № 22 (965), 2 чэрвеня 2010 г.

42. Лаўрэш Л. Ксёндз Дзіянісій Хлявінскі, Філамат // Навагрудчына ў гістарычна-культурнай спадчыне Еўропы (да 600-годдзя Грунвальдской бітвы). 2010. С. 172-175.

43. Лаўрэш Леанід. Радуньскі замак // Наша слова № 25 (968), 23 чэрвеня 2010 г.

44. Лаўрэш Л. Аляксандра Нарбут з Ліды - акадэмік Берлінскай акадэміі навук // 3-я Нефёдаўскія чытанні. Беларускае мастацтва: гісторыя і сучаснасць. ВКЛ у гісторыі Беларусі. Т. III. Мінск. 2009. С. 120-124.

45. Лаўрэш Леанід. Каменныя магілы Лідчыны // Наша слова № 28 (971), 15 ліпеня 2010 г.

46. Лаўрэш Леанід. Камяні-следавікі Лідчыны // Наша слова № 35 (978), 1 верасня 2010 г., Наша слова № 36 (979), 8 верасня 2010 г.

47. Лаўрэш Леанід. Ян Снядэцкі (1756 - 1830) - навуковец і асветнік гістарычнай Літвы // Гістарычны альманах. Том 15. 2009. С. 75-88.

48. Лаўрэш Леанід. Капліца на Лідскім чыгуначным вакзале // Наша слова № 41 (984), 13 кастрычніка 2010 г.

49. Лаўрэш Леанід. Генерал Кіпрыян Кандратовіч: крэскі да жыцця // Асоба і час. Беларускі біяграфічны альманах. Вып. 2. 2010. С. 81-105.

50. Леанід Лаўрэш. Літоўскія прыгоды шэксьпіраўскіх пэрсанажаў. // ARCHE. № 10 - 2010. С. 145-156.

51. Лаўрэш Леанід. Антоні Гарэцкі: забыты паэт // Наша слова № 5 (1000), 2 лютага 2011 г.

52. Лаўрэш Л. Прамысловасць горада Ліда ў 1920-30-я гг. // Працэсы ўрбанізацыі ў Беларусі ў XIX - пачатку XXI ст.: зб. навук. арт. Гродна, 2010. С. 181-188.

53. Лаўрэш Леанід. Паўстанне 1830-1831 гг. // Наша слова № 19 (1014), 11 траўня 2011 г.; № 20 (1015), 18 траўня 2011 г.; № 21 (1016), 25 траўня 2011 г.; № 22 (1017), 1 чэрвеня 2011 г.; № 23 (1018), 8 чэрвеня 2011 г.

54. Лаўрэш Леанід. Селішчы і гарадзішчы гістарычнай Лідчыны // Наша слова № 27 (1022), 6 ліпеня 2011 г.

55. Лаўрэш Леанід. Архітэктура нацыянальнага рамантызму на Лідчыне // Наша слова № 37 (1032), 14 верасня 2011 г.; №38 (1033), 21 верасня 2011 г.

56. Лаўрэш Леанід. "Жыў аднойчы рыцар...", або сляды герояў Шэкспіра ў старажытнай Беларусі / / Маладосць № 9 - 2011. С. 121-126.

57. Лаўрэш Леанід. След вялікай каметы 1811 г. у сусветнай культуры // Роднае слова № 10 - 2011. С. 88-92.

Стар. 26

58. Лаўрэш Леанід. Антоні Гарэцкі - забыты паэт // Ад Лідскіх муроў №7. Ліда, 2011. С. 194-200.
59. Лаўрэш Леанід. Нагародавічы // Наша слова № 49 (1044), 7 снежня 2011 г.
60. Лаўрэш Леанід. Аляксандра Нарбут - акадэмік Берлінскай акадэміі навук // АСОБА і ЧАС. Беларускі біяграфічны альманах. Выпуск 4. 2011. Мінск. С. 6-16.
61. Лаўрэш Леанід. Размова са старым шляхціцам // Наша слова № 3 (1050), 18 студзеня 2012 г., № 4 (1051), 25 студзеня 2012 г., № 5 (1052), 1 лютага 2012 г., № 6 (1053), 8 лютага 2012 г., № 7 (1054), 15 лютага 2012 г.
62. Лаўрэш Леанід. Праёду ў яміне не закапаеш, або шукаіце і знайдзеце // Маладосць № 2-2012. С. 96-100.
63. Лаўрэш Леанід. Касцёл у Начы // Наша слова № 14 (1061), 4 красавіка 2012 г.
64. Лаўрэш Леанід. Сляды герояў Шэкспіра ў Беларусі і на Лідчыне // Лідская газета № 41 (12153), 10 красавіка 2012 г.
65. Лаўрэш Леанід. Крыніцы для вывучэння гісторыі калоніі дзяржаўных дамоў у Лідзе (1920-я - 1930-я гг.) // Гістарычна ўрбаністыка: асновы метадалогіі і крыніцазнаўчая база: зб. навук. арт. Гродна, 2011. С. 362-366.
66. Лаўрэш Леанід. Гісторыя чыгункі на Лідчыне // Наша слова № 19 (1066), 10 траўня 2012 г.; Наша слова № 20 (1067), 16 траўня 2012 г.
67. Лаўрэш Леанід. Вайна 1812 г. у Літве і на Лідчыне // Наша слова № 24 (1071), 13 чэрвеня 2012 г., № 25 (1072), 20 чэрвеня 2012 г., № 26 (1073), 27 чэрвеня 2012 г., № 27 (1074), 4 ліпеня 2012 г.
68. Лаўрэш Леанід. Таямнічыя замкі Лідчыны // Маладосць №6-2012. С. 97-100.
69. Лаўрэш Леанід. Паўстанне 1830-1831 гг. Да 180-х угодкаў // Лідскі летапісец № 4 (56), 2011 г. С. 18-28.
70. Лаўрэш Леанід. Вітольд Карлавіч Цэраскі / Гістарычны альманах. Том 17. 2011. С. 101-124.
71. Лаўрэш Леанід. Пагадненне 1392 г. у Востраве пад Лідай // Лідская газета № 103 (12215), 11 верасня 2012 г.
72. Лаўрэш Леанід. След старадаўняга палаца ў Дайнаве // Лідская газета № 114 (12226), 6 кастрычніка 2012 г.
73. Лаўрэш Леанід. Гісторыя чыгункі на Лідчыне // Лідскі летапісец № 1 (57) - 2012 г. С. 30-39.
74. Лаўрэш Леанід. Размова са старым шляхціцам // Лідскі летапісец № 2 (58) - 2012 г. С. 51-61.
75. Лаўрэш Леанід. Гісторыя чыгункі на Лідчыне // Сучасны стан беларускага краязнаўства і валанцёрскі рух. Матэрыялы Рэспубліканская навукова-практычны канферэнцыі 16 красавіка 2012 г. Мінск, 2012. С. 173-186.
76. Лаўрэш Леанід. Ліда на старых выявах // Лідская газета № 125 (12237), 1 лістапада 2012 г.
77. Лаўрэш Леанід. Аляксандра Нарбут: жанчына-акадэмік // Лідская газета № 129 (12241) 13 лістапада 2012 г.

Лідскі Летапісец № 1 (61)

78. Лаўрэш Леанід. Цэзары Каменскі // Наша слова № 46 (1093), 14 лістапада 2012 г.; Наша слова № 47 (1094), 21 лістапада 2012 г.
79. Лаўрэш Леанід. Ліда на старых выявах. Замак на пачатку XX ст. // Лідская газета № 143 (12225), 15 снежня 2012 г.
80. Лаўрэш Леанід. Дайноўскі і Радуньскі замкі гістарычнай Лідчыны. Нагаткі краязнаўцы // Румлёўскія старонкі: Помнікі гісторыі, прыроды і культуры паміж турыстычнай прывабнасцю і навуковай цікаўасцю: матэрыялы IV адкрытай рэгіянальнай навук.-практ. канф. па праблемах рэгіяналістыкі і краязнаўства "Румлёўскія чытанні" (Гродна, 18 лют. 2011 г.) / Гродна, 2011. С. 39-45.
82. Лаўрэш Леанід. Вайна 1812 г. у Літве і на Лідчыне // Лідскі Летапісец № 3 (59) - 2012 г. С. 29-48.
83. Лаўрэш Леанід. Аляксандра Нарбут: жанчына-акадэмік у XVIII стагоддзі // Через гендерное равенство - к участию в общественной и политической жизни общества: материалы II Республиканской научн. - практ. конф. 15 июня 2012 г. / Мозырь, 2012. С. 177-179.
84. Лаўрэш Леанід. Каменныя магілы і камяні-следавікі Лідчыны. // Запісы таварыства аматараў беларускай гісторыі імя Вацлава Ластоўскага. Выпуск 1 / Уладальнік і рэдактар А. Е. Тарас. - Мінск, 2013. С. 34-41.
85. Лаўрэш Леанід. Паўстанне 1863 г. на Лідчыне. Перад паўстаннем // Наша слова № 4 (1103), 23 студзеня 2013 г.; № 5 (1104), 30 студзеня 2013 г.; № 6 (1105), 6 лютага 2013 г.; № 7 (1106), 13 лютага 2013 г.; № 8 (1107), 20 лютага 2013 г.
86. Лаўрэш Леанід. Пачатак будаўніцтва гімназіі імя гетмана Каала Хадкевіча ў Лідзе // Лідскі летапісец № 4 (60) - 2012 г. С. 32-36.
87. Лаўрэш Леанід. Ліда на старых выявах. Замак у 1915-1918 гг. // Лідская газета № 1 (12261) 5 студзеня 2013 г.; Лідская газета № 27 (12287) 12 сакавіка 2013 г.
88. Лаўрэш Леанід. Пачатак будаўніцтва гімназіі імя гетмана Каала Хадкевіча ў Лідзе // Лідскі летапісец № 4 (60) - 2012 г. С. 32-36.
89. Лаўрэш Леанід. Паўстанне 1863 г. на Лідчыне. За нашу і вашу свабоду // Наша слова № 11 (1110) 13 сакавіка 2013 г.; № 12 (1111) 20 сакавіка 2013 г.; № 13 (1112) 27 сакавіка 2013 г.; № 14 (1113) 3 красавіка 2013 г.; № 15 (1114), 10 красавіка 2013 г.
90. Лаўрэш Леанід. Яўген фон Гротэ дэ Буко - першы кіраўнік беларускага руху ў Лідзе // Наша слова № 12 (1111), 20 сакавіка 2013 г.
91. Леанід Лаўрэш. Гайцюнішкі // Маладосць №2, 2013. С. 114-118.
92. Лаўрэш Л. Пасля паўстання /// Паўстанне 1863 г. на Беларусі і Кастусь Каліноўскі. Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Менск, 23 сакавіка 2013 г.). Мінск, 2013. С. 5-12.

АНТОСЬ САВУК

45 гадоў з дня нараджэння

Антон Уладзіміравіч САВУК (творчы псеўданім **Антось Савук**) нарадзіўся 13 лютага 1968 года ў горадзе Лідзе. Вучыўся спачатку ў Шайбакоўскай базавай школе, а з 1983 па 1985 год у сярэдняй школе №1 г. Ліды.

Пасля заканчэння школы спрабаваў стаць студэнтам Санкт-Пецярбургскага дзяржаўнага ўніверсітэта грамадзянскай авіяцыі, але не прайшоў па конкурсе.

З 1985 па 1986 год працаў слесарам ва УМСР-163.

У 1986 годзе паступіў ў Беларускі палітэхнічны інстытут на будаўнічы факультэт і па заканчэнні атрымаў кваліфікацыю інжынера-еканаміста.

Служыў ва Узброенных Сілах ССРУ 1987-1989 гг.

Працаў майстрам у БУ-104, УМСР-163, прарабам у БУ-103, УМСР 163 ААТ БМТ №19 г. Ліды.

Антось Савук вёў актыўную і рознабаковую краязнаўчую і даследчую працу. Склаў дастаткова шырокі Лідскі біяграфічны даведнік, апублікаваў шэраг краязнаўчых даследванняў у перыядычных выданнях. Прыступіў да падрыхтоўкі вялікіга даследвання "Млыны Лідчыны", апублікаваў некалькі замалёвак па гэтай тэмі.

Але асноўнай яго краязнаўча-даследчай працай стала "Гісторыя Лідскага аэрадрома". Працуочы над гісторыяй Лідскага аэрадрома Антось Савук устанавіў цесныя сувязі з многімі даследчыкамі гісторыі авіяцыі.

Але ўся гэтая праца была перапынена зусім нечакана і неспадзявана.

27 кастрычніка 2003 года на 36-м годзе жыцця ад крывацёку ў галаву пакінуў гэты свет карэспандэнт часопіса "Лідскі летапісец", сябар Лідской гарадской арганізацыі ТБМ, сябар Беларускай асацыяцыі журналистаў і проста цудоўны чалавек.

Бібліографія:

1. Савук, А. Лідскі вайсковы аэрадром (1907-1915) / А.Савук // Лідскі летапісец. - 2001. - №4. - С. 8-15.
2. Савук, А. Лідскі вайсковы аэрадром (1907-1915): [да 95-годдзя перадыслакацыі 9-й паветраплавальнай роты і 90-годдзя стварэння вайсковага аэрадрома ў Лідзе] / А.Савук // Лідскі летапісец. - 2002. - №1. - С. 22-27.
3. Савук, А. Лідскі вайсковы аэрадром (1907-1915): [да 95-годдзя перадыслакацыі 9-й паветраплавальнай роты і 90-годдзя стварэння вайсковага аэрадрома ў Лідзе] / А.Савук // Лідскі летапісец. - 2002. - №2. - С. 17-22.

4. Савук, А. Лідскі вайсковы аэрадром (1907-1915): [да 95-годдзя перадыслакацыі 9-й паветраплавальнай роты і 90-годдзя стварэння вайсковага аэрадрома ў Лідзе] / А.Савук // Лідскі летапісец. - 2002. - №3. - С. 29-33.

5. Савук, А. Лідскі вайсковы аэрадром (1907-1915): [да 95-годдзя перадыслакацыі 9-й паветраплавальнай роты і 90-годдзя стварэння вайсковага аэрадрома ў Лідзе] / А.Савук // Лідскі летапісец. - 2002. - №4. - С. 27-33.

6. Савук, А. Лідскі вайсковы аэрадром (1919-1939): савецка-польская вайна / Антось Савук // Лідскі летапісец. - 2003. - №1. - С. 28-32.

7. Савук, А. Лідскі вайсковы аэрадром (1919-1939): 11-ты полк знішчальнікаў / Антось Савук // Лідскі летапісец. - 2003. - №2. - С. 28-34.

8. Савук, А. Родам з Лідскага павета / Антось Савук / / Памяць : гіст.-дак. хроніка Ліды і Лід. р-на. - Мінск, 2004. - С. 124-126.

9. Савук, А. Адмысловы прафесар натурадальнай гісторыі : [пра вучонага ў галіне прыродазнаўства Станіслава Юндзіла (1761 г. в. Ясянцы Воранаўскага р-на] / Антось Савук // Лідская газета. - 2007. - 25 жніўня. - С. 5.

10. Савук, А. Праз турму і катаванні: светлай памяці ксендза Ч. Янкоўскага / Антось Савук // Лідскі летапісец. - 2001. - №3 (15). - С. 25-28.

11. Савук, А. Паслядоўнік Лінэя: 240 год з дня нараджэння С.Б. Юндзіла / Антось Савук // Лідскі летапісец. - 2001. - № 2 (14). - С. 13-15.

12. Савук, А. Жывапісец паганская Літвы: Казіміру Альхімовічу - 160 год з дня нараджэння / Антось Савук // Лідскі летапісец. - 2000. - №4 (12). - С. 11-15.

13. Савук, А. Вацлаў Іваноўскі: 120 гадоў з дня нараджэння / Антось Савук // Лідскі летапісец. - 2000. - №3 (11). - С. 18-21.

14. Савук, А. Друкар з Вялічак: 390 год з дня смерці Яна Карцана / Антось Савук // Лідскі летапісец. - 2001. - №1 (13). - С. 8-10.

Пра яго:

1. Ліда ў краязнаўчым жыцці краіны : [Антось Савук і Станіслаў Суднік прадстаўлялі краязнаўцаў Лідчыны на круглым стале "Краязнаўчы рух на Беларусі - гісторыя развіцця, праblems і перспектывы"] // Лідскі летапісец. - 2001. - №1 (13). - С. 1.

2. Даследчык гісторыі Лідскага аэрадрома : [Антось Савук (13.02.1968-27.10.2003)] // Лідскі летапісец. - 2003. - №3-4. - С. 1. - (фота - вокладка).

Электронны рэсурс:

Водяные мельницы Лидской земли: памяці Антона Савука: [Электронный ресурс] // Lida-info : информационный сайт города Лиды. - Режим доступа : <http://www.lida.info/vodyanye-melnicy-lidskoj-zemli-/>. - Загл. с экрана.

Складальнікі: Т.С. Бальцэвіч, Ч.У. Муліца.

Вопісы парафій Лідскага дэканату ў 1784 г.

(З магістарскай працы Андрэя Рыбака пад кірауніцтвам
прафесара, доктара габілітаванага Юзафа Марошка)

Парафія Ішчалнская

1.

Парафіяльны касцёл у вёсцы Ішчална заходзіцца ў Лідскім павеце і дэканате, вёскі і мястэчкі парафій па-алфавіту:

Агароднікі (Ogrodniki) яснавяльможнага пана Хадкевіча, у кірунку на летні ўсход палова мілі.

Баяры (Bojary) васпана Валя, у кірунку паміж поўднем і зімовым захадам, ад касцёла Ішчалнскага палова мілі.

Вілы (Wily) васпана яснавяльможнага пана Сцыпіёна, на зімовы захад мерная міля.

Вялікае Мажэйкава (Mozejkow Wielki), двор яснавяльможнага пана Хадкевіча, на летні ўсход палова мілі.

Дамоўцы (Domowce) яснавяльможнага пана Хадкевіча, на поўнач палова мілі.

Гернікі (Gierniki), фальварак васпана Тубялевіча, у кірунку на летні захад адна міля.

Гернікі (Gierniki), вёска васпана яснавяльможнага пана Сцыпіёна, у кірунку на летні захад адна міля з чвэрцю.

Гадзюшкі (Hadziszki) васпана Кастрывіцкага, на поўнач палова вялікай мілі.

Гіня (Hinia), карчма васпана Валя, у кірунку на зімовы ўсход некалькі сотняў кроакаў.

Загалы (Zahaly) таго ж ягамосці, там жа.

Зайкаўшчына (Zajkowszczyzna) васпана Ўлаховіча, у кірунку на летні захад тры чвэрці мілі.

Зінейцы (Zieniowce) васпана Кастрывіцкага, у кірунку на летні ўсход палова мілі.

Ішчална (Iszczolna), вёска, у якой заходзіцца парафіяльны касцёл, ад якога чыніцца апісанне парафії, сама вёска належыць васпану Валю.

Ішчалніны (Iszczolniany) яснавяльможнага пана Хадкевіча, у кірунку на зімовы ўсход палова чвэрці мілі.

Карабкі (Korobki) васпана Александровіча, на поўнач вялікай мілі.

Касцянёва (Koscieniew), двор васпана Александровіча, на поўнач тры чвэрці мілі.

Казарэзы (Kozorezy), карчма васпана Радзівонуўскага, на поўдзень.

Казарэзы (Kozorezy), карчма васпана Валя, там жа.

Казарэзы (Kozorezy), вёска васпана яснавяль-

можнага пана Сцыпіёна, на поўдзень мерная міля.

Кемяны (Kiemiany) васпана Валя, у кірунку паміж поўднем і зімовым захадам чвэрць мілі.

Кіралі (Kirele) яснавяльможнага пана Хадкевіча, на поўнач тры чвэрці мілі.

Красная (Krasna), вёска васпана Александровіча, на поўнач мерная міля.

Лялюшы (Leluszowce) васпана Александровіча, у кірунку на летні захад, мерная міля.

Малое Мажэйкава (Mozejkow Maly) васпана Кастрывіцкага, на летні ўсход палова мілі.

Малое Сяло (Mala Wies) васпана Валя, паміж поўднем і зімовым захадам, палова мілі.

Марцінішкі (Marciniszki), фальварак яснавяльможнага пана Хадкевіча, на зімовы ўсход палова мерной мілі.

Моцеўцы (Mociowce) васпана Валя і Ішчалнскай плябаніі, у кірунку на летні захад мерная міля.

Пільчуки (Pilszuki) васпанства Тубялевіча і Ўлаховіча, на летні захад мерная міля.

Свірыды (Swirydy) васпана Александровіча, на поўнач палова мілі.

Талматашчына (Talmatowszczyzna), ваколіца, на летні захад паўтары вялікія мілі.

Талькаўшчына (Tolkowszczyzna), фальварак васпана Александровіча, на поўнач вялікай мілі.

Халечына (Chaleczyny) яснавяльможнага пана Хадкевіча, на зімовы ўсход, палова вялікай мілі.

Чарнаўшчына (Czarnowszczyzna), фальварак васпана Радзівілоўскага, на поўдзень мерная міля.

Явашоўцы (Jawasowce), Ішчалнскай плябаніі, на поўдзень палова мілі.

2.

Ад гэтага парафіяльнага касцёла наступныя суседскія касцёлы:

Васілішкі (Wasiliszki), касцёл парафіяльны ў tym жа павеце і дэканате Лідскім, у старостве Васілішскім, на поўнач ад Ішчалнскага касцёла дзе зве вялікія мілі.

Дылева (Dylewo), парафіяльны касцёл, на землях розных іхмосцяў, а менавіта васпана Паца, у кірунку на летні ўсход тры вялікія мілі.

Жалудок (Zoludek), парафіяльны касцёл у tym жа павеце, дэканате, на зямлі яснавяльможнага пана Тызенгаўза, паміж зімовым усходам і поўднем вялікай мілі.

Шчучын (Szczuczynek, Szczuczyn), парафіяль-

ны касцёл ў тым жа павеце, дэканате, у кірунку паміж поўднем і зімовым заходам дзве вялікія мілі.

3.

Найзначнейшыя гарады каля касцёла Ішчалнскага:

Гародня, павятовы горад, судовы, соймавы, паміж поўднем і зімовым заходам адзінаццаць вялікіх міль.

Ліда, павятовы і судовы горад, ляжыць у кірунку на летні ўсход шэсць вялікіх міль.

4.

Дарога з **Ішчалны да Гародні** пясчаная, гарыстая, месцамі цераз балоты.

Дарога з **Ішчалны да Ліды** пясчаная, камяністая, месцамі цераз балоты, гарыстая.

З Ішчалны да Гародні летняя дарога чатырнаццаць гадзін язы, узімку дзеяць гадзін.

З Ішчалны да Ліды летняя дарога разам з перакусам восем гадзін, зімовая каля шасці гадзін.

5.

Ніякіх азёраў няма, так сама як і значных балотаў, ёсць **стаў васпана Валя** на вельмі малой рэчцы **Ішчалніцы**, якая пачынаецца з крыніц за чвэрць мілі

на зімовы ўсход ад касцёла.

Другі стаў таго ж ягамосця, знаходзіцца ніжэй **на той жа рачулы**, ад першага праз грэблю, сілкуеца часткова з першага става, часткова з крыніц, стаў малы і зарослы.

Стаў яснавільможнага пана **Хадкевіча**, за вёскай **Ішчалніны**, на той жа рачцы, у кірунку на зімовы ўсход палова мернай мілі.

Стаў **васпана Александровіча** ў **Касцянёве**, фармуеца з балот і крыніц, на поўнач, ад касцёла трох чвэрці мілі.

Малы стаў **васпана Тубялевіча**, пры фальварку **Гернікі**, малы, пачынаецца з прылеглых балот і крыніц, на летні заход мернай мілі.

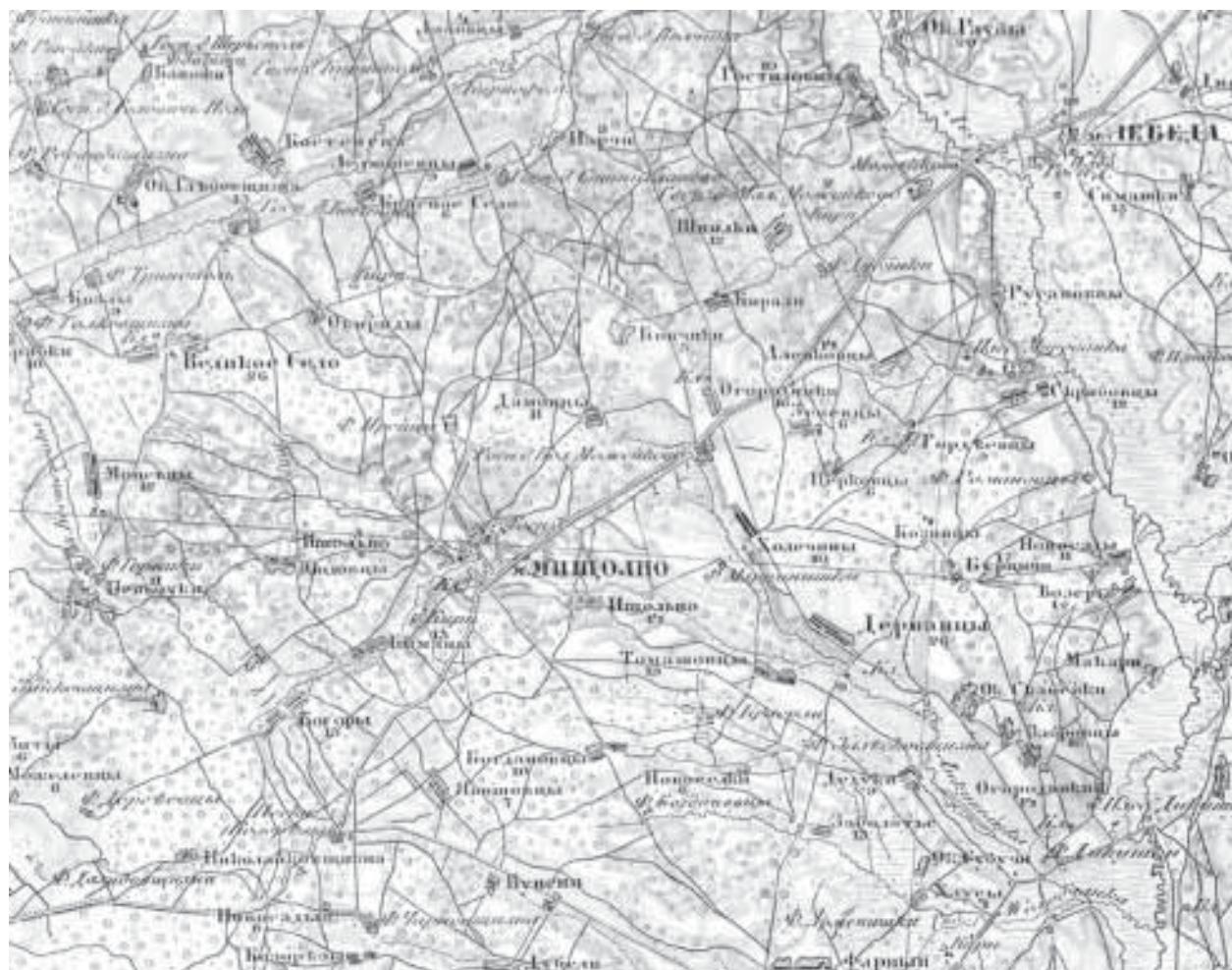
6.

Лесу ў Ішчалнскай парафіі больш, чым адкрылага поля, пачаўшы ад Ішчалны, на поўдні на некалькі сотняў кроку ў шырыню і глыбіню, каля дзвюх мерных міль, расце дрэва прыдатнае для будоўлі - у асноўным сасна, а бярозы, асіны, вольхі, дубу не шмат. У многіх месцах расце хмызняк, дзе-нідзе ён займае па некалькі моргаў.

7.

Млыны ў парафії:

Млын **васпана Валя** на рацэ **Ішчалніцы**.

Млын другі **таго ж ягамосці** там жа.

Млын васпана Александровіча ў Касцянёве.

Млын васпана Тубялевіча ў Герніках.

Млын яснавяльможнага пана Хадкевіча, там жа, дзе і васпана Валя.

Іншых машын як водных, так і ветраных, таксама як і старажытных месцаў ці помнікаў натуральний гісторыі, няма.

8.

Партыкулярныя дарогі ў парафіі па даўжыні, наступныя:

Дарога да Васілішак, дзе ёсьць парафіяльны касцёл па-за мястэчкам, на поўнач праз некалькі сотняў метраў ад Ішчалнскага касцёла, полем ідзе сухая, камяністая дарога, далей, праз пералесак васпана Валя пад назвой **Прэйцы**, на працягу чвэрці мілі дарога пачынае быць балоцттай і вузкай, далей пачынаецца сасновы **Касцянёўскі бор** васпана Александровіча, праз які на працягу чвэрці мілі ідзе пясчаная і вузкая дарога, потым па правай руцэ за некалькі дзесяткаў кроакаў фальварак **Сянкоўшчына** ці **Станіславова** васпана Александровіча, мінуўшы яго, за некалькі дзесяткаў кроакаў каля дарогі стаіць карчма і па праваму баку вёска васпана Александровіча **Лялюши**, ад вёскі ідзе пясчаная выпрастаная дарога, з яе таксама прыбрана каменне, праз чвэрць мілі будзе **Гурнофельская** карчма, тут мяжа парафіі Ішчалнскай і Васілішскай.

Дарога да Дылева, дзе ёсьць парафіяльны касцёл, адначасова з'яўляецца публічным віленскім трактам, ад Ішчалнскага касцёла на летні ўсход, праз некалькі сотняў кроакаў будзе карчма пана Валя пад назвой **Гіня**, адтуль па правую руку праз палову чвэрці мілі бачны вёска **Ішчалняны** яснавяльможнага пана Хадкевіча. Dalей па дарозе, праз некалькі дзесяткаў кроакаў млын васпана Валя з грэблай і мостам, пераехаўшы мост праз поле пачынаецца нядаўна выраўнаная дарога, потым бярозавы лясок яснавяльможнага пана Хадкевіча, выехаўшы з якога, па правай руцэ праз чвэрць мілі бачны фальварак **Марцінішкі** таго ж Хадкевіча, далей, праз чвэрць мілі пры дарозе ёсьць два каналы і палац яснавяльможнага пана Хадкевіча пад назвой **Вялікае Мажайкава**, мінуўшы палац, праз некалькі стай па левай руцэ мураваная карчма і вёска **Агароднікі** таго ж ягамосці, па правай руцэ праз палову чвэрці мілі вёска **Зінэўцы** васпана Кастрявіцкага і мураваная царква якая называецца **Мажайкаўская**, далей цераз поле вядзе сухая пясчаная і камяністая дарога праз палову мілі двор васпана Кастрявіцкага **Малое Мажайкава**, пасля двара, праз некалькі сотняў кроакаў каля **Лябёдская первозу** стаіць карчма таго ж ягамосці, і тут парафія Ішчалнскай мяжуе з Дылеўскай.

Дарога да Жалудка, пачаўшы ад касцёла Ішчалнскага парафіяльнага ідзе полем цераз рэчку **Ішчалнянку** ў кірунку паміж зімовым усходам і поўднем. Дарога сухая і камяністая, да карчмы васпана Губарэвіча пад назвой **Выгода**, якая стаіць за чвэрць мілі ад касцёла Ішчалнскага, далей, на такой жа адлег-

ласці па той жа дарозе стаіць вёска яснавяльможнага пана Тызенгаўза і карчма пад назвой **Багданаўцы**, адсюль злева праз палову чвэрці мілі бачна вёска і двор **Красулі** васпана Губарэвіча, якія належаць да Жалудоцкай парафіі, і тут мяжа парафій Ішчалнскай і Жалудоцкай.

Дарога да Шчучына (Шчучынка), дзе ёсьць касцёл парафіяльны, у кірунку паміж поўднем і зімовым заходам ад Ішчалнскага касцёла, праз некалькі сотняў метраў полем па сухой пясчанай дарозе будзе рэчка Ішчалнянка, потым сухая пясчаная дарога на працягу чвэрці мілі ідзе цераз сасновы лес васпана Валя, які мае назыву **Навіна**, выехаўшы з лесу, па левую руку праз палову чвэрці мілі будзе вёска Ішчалнскай плябанії **Явашоўцы**, праз чвэрць мілі па пясчанай і камяністай дарозе, якая ідзе праз зараслі і хмызняк, будзе карчма васпана Радзіваноўскага і другая карчма васпана Валя, якія называюцца **Казарэзы**, і тут мяжа парафій Ішчалнскай і Шчучынскай.

Ішчалнская парафія не мае ваяводскіх ці павятовых мяжоў, цалкам з усімі вёскамі і мейсцамі знаходзіцца ў Лідскім павеце, як пра тое пісалася вышэй.

Такое апісанне маёй парафіі подпісам уласнай рукі падцвярджую

Кс. Станіслаў Лазінскі,
плябан Ішчалнскі.

Парафія Лідская

1.

Касцёл парафіяльны ў горадзе, павеце і дэканце Лідскім, ад касцёла ў кірунку на заход праз семдзесят кроакаў знаходзіцца касцёл і кляштар кс. кармелітаў antiqua observantia, у кірунку на поўнач праз чатырыста пяцьдзесят кроакаў знаходзіцца касцёл, кляштар і павятовая школа кс. піараў, у кірунку на летні ўсход праз дзевяцьсот кроакаў парафільная ўніяцкая царква (ritus graci uniti), праз дзвесце пяцьдзесят кроакаў у кірунку на зімовы ўсход стары мураваны замак, у кірунку паміж летнім заходам і поўначчу праз пяцьсот кроакаў стаіць яўрэйская бажніца, у кірунку на поўнач праз дзве тысячы пяцьсот кроакаў яўрэйскія могілкі.

Агароднікі (Ogrodniki), вёска і карчма князя ягомасці біскупа Віленскага, на летні ўсход тры чвэрці мілі.

Агароднікі (Ogrodniki), вёска васпана Тукалы, будаўнічага Лідскага, на поўдзень вялікая міля.

Аколы (Okoly), ваколіца, у кірунку паміж поўднем і зімовым заходам вялікая міля.

Алтушкі (Oltuszki), ваколіца, у кірунку паміж летнім заходам і поўначчу паўтары мілі.

Анацкі (Onackie), засценак князя ваяводы Віленскага, на летні ўсход дзве з трыма чвэрцямі мілі.

Астроўля (Ostrowla), вёска і карчма старасты Лідскага, на заход палова мілі.

Багдзі (Bohdzie), ваколіца, у кірунку паміж

поўднем і зімовым заходам вялікая міля.

Барава (Borowa), карчма васпана Нарбута, Лідскага падкаморага, на летні заход вялікая міля, каля гэтай карчмы, цераз дарогу другая карчма таго ж гаспадара.

Бараны (Barany), вёска Найяснейшага князя ягомасці Радзівіла, экс-падкаморага Літоўскага, у кірунку паміж поўначчу і летнім усходам палова мілі.

Бельскія (Bielskie), двор, вёска і карчма Найяснейшага князя ягомасці Радзівіла, экс-падкаморага, на зімовы заход міля.

Бенькі (Bienki), вёска князя ягомасці біскупа Віленскага, у кірунку паміж поўначчу і летнім усходам трэх чвэрці мілі.

Бердаўка (Berdowka), двор васпана Жабы, шамбеляна Яго Карапеўскай мосці, на летні ўсход дзве з чвэрцю мілі.

Біскупцы (Biskupce), вёска васпана Хамінскага, старасты Пінскага, у кірунку паміж летнім і зімовым усходам дзве мілі.

Болтуці (Boltucie), ваколіца, на летні ўсход паўтары мілі.

Боркі (Borki), вёска старасты Лідскага, на зімовы ўсход напрасткі цераз балота дзве вялікія мілі, па дарозе чатыры з паловай вялікія мілі.

Брадова (Brodowa), карчма васпана Мысліцкага, Лідскага ротмістра, на заход дзве з паловай мілі.

Брындзяніты (Bryndzieniata), вёска князя ягомасці біскупа Віленскага, на летні ўсход вялікая міля.

Букатаўшчына (Bukatowszczyzna), фальварак васпана Жабы, шамбеляна, на летні ўсход дзве з чвэрцю мілі.

Бурносы (Burnosy), вёска васпана Хамінскага, старасты Пінскага, на летні ўсход трэх паловай мілі.

Бялундзі (Bialundzie), вёска Літоўской артылерыі, на летні ўсход дзве з чвэрцю мілі.

Верхліда (Wierzchlida), вёска князя экс-падкаморага Літоўскага, на поўнач, напрасткі праз балоты якія называюцца **Стрыя** - трэх чвэрці мілі, кругам, гасцінцам каля мілі.

Вінкаўцы (Winkowce), двор і вёска Квінцынай, крайчай Браслаўскай, на поўдзень палова мілі.

Вісманты (Wismaty), ваколіца, у кірунку паміж поўднем і ўсходам чвэрць мілі.

Востраў (Ostrow), двор, капліца і карчма васпана Нарбута, падкаморага Лідскага, на летні заход паўтары мілі.

Вялікае Ольжава (Olzew Wielki), двор Кішынскага і ўніяцкай капліца (ritus graci uniti) васпана Гінета, крайчага Лідскага, у кірунку паміж поўднем і зімовым заходам вялікая міля.

Вялічкі (Wieliczki), вёска князя ваяводы Віленскага, у кірунку паміж зімовым усходам і поўднем дзве вялікія мілі.

Гарні (Gornie), вёска старасты Лідскага, паміж поўднем і зімовым заходам трэх чвэрці мілі.

Гарнішкі (Horniszki), вялікая і малая ваколіцы, на летні заход адна з паловай летняя міля.

Дайнава (Dejnowo), двор, капліца, карчма і вёска ксяндзоў аўгустынаў эмірытанскіх віленскіх, на

зімовы заход вялікая міля.

Дакудава (Dokudow), двор, касцёл філіяльны і ўніяцкай царкви (ritus graci uniti), карчма і вёска, якая завецца **Вялікае Сяло**, Найяснейшага князя ягомасці Радзівіла, ваяводы Віленскага, у кірунку на зімовы ўсход напрасткі цераз балота дзве з чвэрцю вялікія мілі, кругом чатыры з чвэрцю мілі.

Далекія (Dalekie), вёска васпана Гінета, крайчага Лідскага, у кірунку паміж зімовым заходам і поўднем вялікая міля.

Даўлюдаўцы (Douludowcy), вёска і карчма васпана Тукалы, будаўнічага Лідскага, у кірунку паміж поўднем і зімовым заходам вялікая міля.

Доўкні (Douknie), вёска князя ягомасці біскупа Віленскага, у кірунку на летні ўсход палова мілі.

Дуброўня (Dombrowna), двор князя ягомасці біскупа Віленскага, на летні ўсход трэх чвэрці мілі.

Ёдкі (Jodki), ваколіца, у кірунку паміж усходам і поўднем мерная міля.

Забалатня (Zablocie), вёска князя ваяводы віленскага, на зімовы ўсход, напрасткі цераз балоты дзве з паловай мілі, кругам каля чатырох з паловай мілі.

Заполле (Zapole), двор і вёска васпана Дамейкі, суддзі земскага Наваградскага, на летні заход міля, і карчма на гасцінцы.

Зарэчча (Zarzecze), карчма старасты Лідскага, прадмесце і плябанія ўніяцкай (ritus graci uniti), на летні ўсход тысяча крокай.

Зялённая (Zielona), карчма васпана Хамінскага, старасты Пінскага, на летні ўсход дзве з паловай мілі.

Калясішча (Kolesiszcze), ваколіца, у кірунку паміж поўднем і ўсходам міля з чвэрцю.

Каменка (Kamionka), прадмесце, на ўсход чатырыста крокай.

Капачэлі (Koroczele), плябанская вёска, на зімовы ўсход міля.

Карнілкі (Karnilki), засценак князя ваяводы Віленскага, на летні ўсход дзве с паловай вялікія мілі.

Качанова (Kaczanow), двор васпана Адамовіча, ротмістра Лідскага, у кірунку паміж зімовым усходам і поўднем міля з чвэрцю.

Келбы (Kielby), вёска Лідскага плябана, на летні ўсход трэх чвэрці мілі.

Кербядзі (Kierbiedzie), ваколіца, у кірунку паміж летнім заходам і поўначчу паўтары мілі.

Кір'янаўцы (Kirianowce), фальварак і вёска Мысліцкага, Лідскага ротмістра, на ўсход, узімку дзве з чвэрцю мілі, трохі далей карчма **Бродава** таго ж пана.

Клепачоўшчына (Klepczowszczyzna), фальварак васпана Адамовіча, ротмістра Лідскага, на зімовы ўсход міля з чвэрцю.

Клепачоўшчына (Klepczowszczyzna), ваколіца, там жа, але трохі далей, паўтары мілі.

Колышкі (Kolyszki), фальварак экс-падкаморага Літоўскага, у кірунку паміж поўначчу і летнім усходам палова мілі.

Колышкі (Kolyszki), ваколіца, там жа блізка.

Косаўшчына (Kossowszczyzna), фальварак і вёска васпана Нарбута, харунжага Лідскага, на ўсход трэх чвэрці мілі.

Крупава (Krupa), двор васпана Нарбута,вой-

скага Лідскага, у кірунку паміж летнім заходам і поўначчу вялікая міля.

Крупава (Krupa Wielka i Krupa Mala), касцёл філіяльны Лідскі, паміж касцёлам і вёскамі карчма васпана Нарбута, войскага Лідскага, у кірунку паміж летнім заходам і поўначчу вялікая міля.

Крыва (Krzywa), вёска Беліцкага кальвінскага збору, на зімовы ўсход, каля Дакудава, напрасткі праз балота дзве мілі з чвэрцю, кругам чатыры мілі з чвэрцю.

Курасёўшчына (Karosiowszczyzna), двор васпана Тукалы, будаўнічага Лідскага, на поўдзень вялікая міля.

Куроўшчына (Kurowszczyzna), фальварак кс. плябана Лідскага, на летні заход, напрасткі цераз балота шэсцьсот пяцьдзесят кроакаў, кругам чвэрць мілі.

Кянці (Kiecie), вёска васпана Нарбута, харунжага Лідскага, на поўдзень вялікая міля.

Лазоўка (Lozowka), карчма васпана Нарбута, харунжага Лідскага,

Лайкоўшчына (Lojkowszczyzna), вёска ксяндзоў кармелітаў лідскіх, на летні ўсход чвэрць мілі.

Ласанкі (Lasanki), ваколіца, у кірунку паміж заходам і поўначчу міля з чвэрцю.

Лаўчылавічы (Lowczylowicze), фальварак і вёска васпана Нарбута, падкаморага Лідскага, на летні заход міля з трывма чвэрцямі.

Ліда (Lida), двор Лідскага старасты, на зімовы заход над ставам, напрасткі трыста пяцьдзесят кроакаў, кругам чвэрць мілі.

Лучкі (Luczki), вёска князя ваяводы Віленскага, на зімовы ўсход, напрасткі цераз балоты дзе малыя мілі, кругам, каля балота пяць мілі.

Малое Ольжава (Olzew Maly), двор Нелюбоў-

скага, васпана Альшэўскага, падстолія Лідскага, на зімовы заход вялікая міля.

Малыгі (Molhy), вёска васпана Альшэўскага, падстолія Лідскага, на летні заход дзве мілі.

Мікулічы (Mikulicze), вёска і карчма князя ваяводы Віленскага, на летні ўсход дзве з паловай вялікія мілі.

Міноўты (Minojty), вёска васпана Пузыны, шамбеляна Яго Каралеўскай мосці, на зімовы заход, у кірунку паміж усходам і поўднем дзве мілі.

Місюры (Misciory), засценак князя ваяводы Віленскага, на летні ўсход, за **Мікулічамі** дзве з трывма чвэрцямі мілі.

Мялехава (Mielki), вёска, карчма і цагельня кс. плябана Лідскага, на зімовы ўсход малая міля.

Навапрудцы (Nowoprudce), вёска экс-падкаморага Літоўскага, у кірунку паміж усходам і поўднем чвэрць мілі.

Навасёлкі (Nowosiolki), вёска кс. плябана Лідскага, на летні ўсход, напрасткі семсот кроакаў, кругам, вакол балота чвэрць мілі.

Навасёлкі (Nowosiolki), вёска васпана Тукалы, будаўнічага Лідскага, на поўдзень вялікая міля.

Навіцкія (Nowickie), вёска і карчма васпана Адамовіча, ротмістра Лідскага, на зімовы ўсход міля з чвэрцю.

Навіцкія (Nowickie), вёска, уніяцкая капліца (ritus graci uniti) і карчма васпана Тукалы, будаўнічага Лідскага, на поўдзень міля.

Несікоўшчына (Nieszykowszczyzna), фальварак васпана Нарбута, харунжага Лідскага, на летні ўсход трывма чвэрці мілі.

Няцеч (Niecieceza), вёска князя ягомасці біскупа Віленскага, на летні ўсход трывма чвэрці мілі.

Нячеч (Nieciecza), ваколіца, там жа, на зімовы ўсход.

Обрубы (Obrubie), вёска васпана Дамейкі, суддзі земскага Наваградскага, у кірунку паміж летнім захадам і поўначчу міля.

Ольжава (Olzew), вёска і карчма васпана Гінета, крайчага Лідскага, у кірунку паміж поўднем і зімовым захадам вялікая міля.

Паганы (Poganie), фальварак васпана Хамінскага, старасты Пінскага, на ўход дзве мілі з чвэрцю.

Падольжаў (Podolzew), фальварак васпана Тукалы, будаўнічага Лідскага, у кірунку паміж поўднем і захадам вялікая міля.

Паддубна (Podubnie), вёска васпана Тукалы, будаўнічага Лідскага, у кірунку паміж поўднем і ўсходам міля з чвэрцю.

Паддзіковічы (Poddzikowicze), вёска князя ваяводы Віленскага, у кірунку паміж поўднем і ўсходам трох мілі.

Палубнікі (Polubniki), фальварак, вёска і карчма васпана Нарбута, Лідскага падкаморага, у кірунку паміж поўднем і захадам, міля.

Памосткі (Pomostki), засценак князя ваяводы Віленскага, на летні ўход дзве з паловай вялікія мілі.

Пастаўшчына (Pastowszczyzna), фальварак ксяндзоў піраў, на поўнач чвэрць міля.

Пашкі (Paszki), засценак князя ягомасці біскупа Віленскага, у кірунку паміж поўначчу і летнім усходам міля з чвэрцю.

Перапечыца (Rerepeczyce), двор васпана Нарбута, харунжага Лідскага, на зімовы ўход чвэрць мілі.

Перапечыца (Rerepeczyce), ваколіца, там жа, на поўдзень чвэрць мілі.

Пескі (Piaski), вёска васпана Хамінскага, старасты Пінскага, на ўход дзве з чвэрцю мілі.

Пескі (Piaski), вёска і карчма князя ваяводы Віленскага, у кірунку паміж усходам і поўднем дзве з паловай мілі.

Плябанцы (Plebance), фальварак і вёска кс. плябана Лідскага, на зімовы ўход вялікая міля.

Плясавічы (Plasewicze), вёска князя ягомасці біскупа Віленскага, у кірунку паміж поўднем і летнім усходам вялікая міля.

Прыдуబайлы (Przydybaly), вёска васпанства Багаткаў, там жа, міля.

Пурсці (Purscie), вёска і карчма старасты Лідскага, у кірунку паміж усходам і поўначчу мілі.

Пятыры (Piotry), засценак князя ваяводы Віленскага, на зімовы ўход, напрасткі цераз балоты дзве мілі з чвэрцю, кругам, каля чатырох з чвэрцю мілі.

Пяцюлеўцы (Pieciulowce), фальварак і вёска васпана Дамейкі, суддзі земскага Наваградскага, у кірунку паміж зімовым захадам і поўднем міля.

Раклёўцы (Reklowce), вёска і карчма васпана Альшэўскага, падстолія Лідскага, на зімовы захад міля.

Раслякі (Roslaki), засcenак старасты Лідскага, на летні ўход, напрасткі, цераз рэчку Лідзейку тысяча пяцьдзесят крокав, кругам, цераз грэблю чвэрць мілі.

Раслякі (Roslaki), вёска ксяндзоў піраў, у кірунку паміж на летнім усходам і поўначчу, напрасткі,

цераз рэчку Лідзейку тысяча сто шэсцьдзесят крокав, кругам, цераз грэблю каля чвэрці вялікай мілі.

Скрэбні (Skrebnie), фальварак ксяндзоў кармелітаў лідскіх, на поўдзень міля з чвэрцю.

Смалякі (Smolaki), ваколіца, у кірунку паміж летнім захадам і поўначчу міля з трымя чвэрцямі.

Споркаўшчына (Sporcikowszczyzna), фальварак, вёска і карчма васпана Каржанеўскага, ротмістра Лідскага, у кірунку паміж поўначчу і летнім усходам міля.

Стэцкія (Steckie), засценак артылерыі Літоўскай, на летні ўход дзве мілі з чвэрцю.

Сугайлы (Sagajly), засcenак князя біскупа Віленскага, у кірунку паміж поўначчу і летнім усходам міля з чвэрцю.

Сукурчы (Suchurcze), двор і вёска васпана Нарбута, падкаморага Лідскага на летні захад міля.

Сцеркава (Scierkow), вёска Літоўской артылерыі, на летні ўход міля з чвэрцю.

Сухвальня (Suchwalmia), вёска князя біскупа Віленскага, на летні ўход міля.

Шайбакі (Szejbaki), вёска васпана Нарбута, харунжага Лідскага, і часткова Квінцынай, крайчай Braslaўскай, у кірунку паміж усходам і поўднем палова мілі.

Татарцы (Tatarce), вёска князя ваяводы Віленскага, на летні ўход міля з трымя чвэрцямі.

Траціякоўцы (Trzeciałowce), двор і вёска васпані Калясінскай, пісаравай Магдэбургской, на поўдзень палова мілі.

Філонавіцы (Filonowce), вёска князя ваяводы Віленскага, на зімовы ўход, напрасткі цераз балоты адна з паловай мілі, кругом пяць з чвэрцю міль.

Харужаўцы (Choruzawce), фальварак і вёска ксяндзоў кармелітаў лідскіх, на летні ўход наўпрост цераз раку Лідзейку і малы альховы гай - дзвесце пяцьдзесят крокав, кругом цераз грэблю і мост, якія праз дзве тысячы крокав ад вёскі, каля чвэрці мілі.

Хрысціянаў (Chrystianow), фальварак васпана Гінета, крайчага Лідскага, паміж поўднем і зімовым захадам вялікая міля.

Хрулі (Chorulewszczyzna), вёска васпана Нарбута, падкаморага Лідскага, на захад вялікая міля.

Цагельня васпана Нарбута, харунжага Лідскага, на летні ўход палова мілі.

Цвермы (Cwiermy), вёска Найяснейшага князя ягомасці Радзівіла, экс-падкаморыя, у кірунку паміж летнім усходам і поўначчу міля з чвэрцю.

Цешкі (Cieszki), вёска Літоўской артылерыі, на ўход міля з чвэрцю.

Цыбary (Cibory), фальварак і вёска васпана Кастрявіцкага, шамбеляна Яго Карапеўскай мосці, на зімовы захад міля.

Цыбы (Ciaby), вёска Найяснейшага князя ягомасці Радзівіла, ваяводы Віленскага, на летні ўход дзве з трымя чвэрцямі мілі.

Чараўкі (Cierewki), вёска Найяснейшага князя ягомасці Радзівіла, ваяводы Віленскага, на летні ўход дзве з трымя чвэрцямі мілі.

Чэрнікі (Czerniki), вёска васпана Нарбута, падкаморыя Лідскага, у кірунку паміж захадам і поўначчу

вялікая міля.

Чэхаўцы (Czechowce), ваколіца на поўнач.

Янцавічы (Jancewicze), вёска васпана Нарбута, падкаморыя Лідскага, у кірунку на летні заход адна з паловай вялікай міля.

Яськаўцы (Jaskowce), вёска Нарбута, харунжага Лідскага, на летні ўсход трыві мілі.

Яўсеевічы (Owsieewicze), вёска васпана падкаморага Лідскага, на летні заход адна з трывія чвэрцямі міля.

2.

Касцёлы парафіяльныя, якія мяжуюць з Лідской пафіяй, і іншыя значныя:

Касцёл пафіяльны **Жырмунскі**, на поўнач дзве мілі.

Касцёл пафіяльны **Тракельскі**, паміж поўначчу і летнім усходам дзве з паловай мілі.

Касцёл пафіяльны **Ліпніскі**, на летні ўсход пяць міль.

Касцёл пафіяльны **Івейскі**, на ўсход пяць міль.

Касцёл пафіяльны **Ганчарскі**, ritus gracis uniti (уніяцкая царква), на поўдзень трыві мілі.

Касцёл пафіяльны **Белагрудскі**, на зімовы заход міля з трывія чвэрцямі.

Касцёл пафіяльны, **Мытлянскі**, ritus gracis uniti (уніяцкая царква), на зімовы заход дзве мілі.

Касцёл пафіяльны **Ваверскі**, на заход трыві мілі.

Касцёл пафіяльны **Радунскі**, на летні заход, напрасткі цераз Дзітву трыві мілі, кругам, цераз Гародна трывія вялікія мілі.

3.

Значнейшыя дарогі ў пафії:

Дарога на Жырмуны ў бок Вільні, камяністая, ідзе полем, рэдка дзе праз зараслі бярозы, асіны, сасны, яドлоўцу. Цягнецца на поўнач вялікую мілю без ніякіх бродаў і перавозаў, на карчме, якая мае назну **Півонія** і належыць князю ягомасці Радзівілу, экс-падкаморыю Літоўскому, заканчваецца пафія, ад карчмы дарога ідзе на Жырмуны.

Дарога другая да Вільні, ідзе цераз балота **Стрыя**, каля **Чэхаўцаў і Кольшак**, выбоістая, на працягу мілі зарослая кустамі, ля карчмы **Бярэзіца** васпані **Барзумойскай**, судзёвай земскай Лідской, заканчваецца пафія Лідская, дарога потым ідзе цераз **Дворышча на Тракелі**.

Дарога на Ліпнішкі, парослая малой бярозай і зредку дубам, цягнецца паміж палямі на летні ўсход цераз мост і грэблю на Лідзейцы і цераз Зарэчча, да Дуброўні добрая брукаваная, а адтуль камяністая, пясчаная каля Сцеркава і Бердаўкі, за Бердаўкай заканчваецца пафія Лідская.

Дарога да Гаўі і Іўя ад Сцеркава, цягнецца над балотам паміж бярозавымі гаямі каля Гаўі, тут заканчваецца пафія Лідская.

Дарога да Дакудава, ад Гаўі на Зялёнью, дзе

выгодная карчма, дарога толькі месцамі пясчаная.

Дарога другая на поўдні да Дакудава, камяністая, выбоістая, потым пясчаная, цягнецца цераз брод каля Ёдкаў, цераз прыкры мост і грэблю, дзе дарога мокрая і выбоістая. Каля **Калясішчаў** і да карчмы ў **Мінойтах** сухая, далей на **Пескі**, якія перад Дзітвянскім мостам, і тут заканчваецца пафія Лідская, далей цераз мост па пясчанай дарозе на Дакудава.

Дарога з Пескаў, цераз Дзітву, цягнецца да Беліцы.

Дарога старая да Беліцы, цягнецца цераз Гарні, Багдзі, пушчу васпана **Гінета**, крайчага Лідскага, слушаецца з новай каля Мінойтаў.

Дарога да Белагруды цягнецца каля **Раклёўцаў** на **Ольжаў - Нелибоўскі** (Малое Ольжава) васпана Альшэўскага, падстолія Лідскага, дзе і заканчваецца пафія Лідская.

Дарога да Мыто, пясчаная, камяністая, ідзе цераз зараслі сасны і бярозы, цягнецца цераз **Каменку**, паміж **Раклёўцамі і Цыбарамі**, за якімі заканчваецца пафія Лідская.

Дарога да Астроўлі, аддзяляецца за **Каменкай** управа і цягнецца пяскамі паміж малымі кустамі да Астроўлі.

Дарога да Крупава, адразу за горадам аддзяляецца ўлева ад Віленскага гасцінца і цераз пяскі, камені і кусты ідзе на Крупава.

Дарога з Мыта на Вільню, пясчаная і камяністая, цягнецца ад Мыта на карчму васпана Дамейкі, судзі земскага Наваградскага, далей на карчму **Барова** каля двароў Сукурчы і Крупава васпана Нарбута, падкаморага Лідскага, далей цераз рэчку Крупку на Жырмуны.

4.

У пафії ёсьць наступныя рэкі:

Рака Лідзейка пачынаецца паміж **Кольшкамі** і **Верхлідай**, цягнецца на **Чэхаўцы** васпана Кулешы, сталыніковіча зямлі Braslaўскай, дзе ставы і млын на **Пастаўшчыне** ксяндзоў піяраў, дзе так жа ёсьць стаў і млын з усходняга боку горада, да вялікага става на пяцьдзесят пяць прую, на якім два млыны Лідскага старасты ў **Навапрудцах**, далей стаў і млын экспадкаморы Літоўскага, трохі далей каля **Перапечыцы** два ставы з млынамі васпана Нарбута, харунжага Лідскага, далей рака цячэ да **Качанова**, а адтуль да **Курасёўшчыны**, дзе знаходзіцца млын васпана Тукалы, будаўнічага Лідскага, адтуль, балотамі паміж зараслямі вольхі рака цячэ да Мінойтаў і за Пескамі ўпадае ў Дзітву.

Рака Каменка выцякае з гарадскога выгану паміж **Каменкай і Куроўшчынай**, цячэ цераз грэблю і альховы гаёк ксяндзоў кармелітаў за іх кляштарам, там жа ёсьць малы стаў з млынамі тых жа ксяндзоў кармелітаў, за замкам упадае ў стаў Лідскага старасты.

Рэчка Астраўлянка, пачынаецца каля Астроўлі, цячэ да **Траціякоўцаў**, каля Ёдкаў цераз яе ёсьць брод, і каля **Перапечыцаў** яна ўпадае ў Лідзейку.

Рэчка Бердаўка, пачынаецца каля **Харужаўцаў**, цячэ да двара васпана Жабы, шамбеляна, дзе стаў

і валюш, адтуль цячэ да бердаўскага става, які разпрацёrsa на пятнаццаць прую, пры гэтым ставе ёсьць млын, і адтуль праз мілю ўпадае ў Гаёу.

Рэчка Нечеча, пачынаеца пад **Болтуцямі** цячэ на Дуброўню, за якой стаў, летам сухі, і млын, потым каля **Плябанцаў** за **Качановым** упадае ў Лідзейку, па берагах той рэчкі альховыя кусты, месцамі лугі.

Рака Гаўя, пачынаеца ў **Коксішках** Ашмянскага павету, за восем міляў ад Ліды, цячэ цераз **Суботнікі, Галімшчыну, Гаёу** - двор васпана Хаймскага, старасты Пінскага, дзе ёсьць млын, у Бердаўцы заканчваеца парафія, пад Бурносамі ўпадае ў Нёман.

Рака Дакудаўка, цячэ з балот Дакудаўскіх цераз вёску Дакудава, дзе ёсьць малы стаў і млын, і там упадае ў Нёман.

Рака Крупка, пачынаеца за філіяльным Лідскім касцёlam у **Крупаве**, у балотах васпана Дамейкі, суддзі земскага Наваградскага, цячэ паміж вёскамі васпана Нарбута, Лідскага харунжага, названымі **Крупава**, упадае ў стаў з млынам войскага Лідскага, стаў займае шэсць моргаў, далей праз вольхавы гай каля **Сукурч**, балотамі цячэ да ставу за Востравам, дзе млын васпана Нарбута, падкаморага Лідскага, адтуль цячэ цераз балота і ўпадае ў Дзітву.

Рака Дзітва пачынаеца ў парафії Эйшышскай, пад **Вільканцамі**, недалёка ад двара васпана Ромера, суддзі земскага Троцкага, цячэ каля **Кухакоўска, Азялішак, Навішак, Вільбікаў, Гудэлей, Смалякоў, Паддзікаўцаў**, двара васпана **Расадаўскага, Мыта, Белагруды, Ольжава Кішчынскага (Вялікага Ольжава), Дзякавічаў** і недалёка ад **Вашкевічаў** упадае ў Нёман.

Рака Нёман цячэ ад **Бурносай** да **Вашкевічаў**, дзе мяжа Лідской парафії.

5.

Возера Сцеркава пад Сцеркавым, займае пяць моргаў на спрэчным месцы паміж князем ягомасцю Радзівілам, ваяводам Віленскім і артылерыяй Літоўскай.

Возера Глухава пад Дакудавым князя ягомасці Радзівіла, ваяводы Віленскага, займае трыццаць моргаў, зарослае.

Возера Мятліца, князя ягомасці Радзівіла, ваяводы віленскага, каля Вялічкаў, займае пятнаццаць шнуроў.

Возера Лебедзева, каля Борак (зараз - Скаменны Бор, *заўвага Л.Л.*) князя ягомасці Радзівіла, ваяводы Віленскага, займае пяць моргаў.

6.

Балота каля Чэхаўцаў і Верхліды пад назвой Стрыя, цягнеца да **Пастаўшчыны** з абодвух бакоў Лідзейкі, зарослае вольхавымі гушчарамі і хмызняком.

Балота на ўсход ад Ліды, ад **Перапечыцы** да **Боркаў** на працягу паўтары мілі і ад карчмы **Бродавай** (у Кір'янаўцах, *заўвага Л.Л.*) да **Пескаў** на тры вялікія

мілі, зарослае гушчарамі, бярозай, нэндзнымі соснамі, ядлоўцам і іншымі не ўжытковымі дрэвамі, належыць па большай частцы князю ягомасці Радзівілу, ваяводзе Віленскому, часткова прылеглым дварами шляхты.

Балота над берагамі Дзітвы, ад летняга заходу цягнеца аж да поўдня, зарослае бярозай, вольхай, лазой і дубкамі, належыць шляхце, з уладаннямі якой мяжуе, а часткова мае ўмоўных гаспадароў.

Балота плошчай на некалькі моргаў **васпана Дамейкі**, суддзі земскага Наваградскага, паміж філіяльным Лідскім касцёlam у **Крупаве, Пурсцямі і Обрубамі**, зарослае гушчарамі і ліхім хмызняком, вольхай, бярозай і ядлоўцам.

7.

Лес дубовы за **Сцеркавым** і лес сасновы за **Бердаўкай** васпана Жабы, шамбеляна Яго Каралеўскай мосці.

Лес сасновы, яловы, месцамі дубовы і бярозавы, працяглы на вялікую мілю, **vaspана Гінета**, крайчага Лідскага, за **Ольжавам Кішчынскім** (Вялікім Ольжавам).

Лес сасновы, дубовы і яловы, месцамі бярозавы, працяглы на тры чвэрці мілі, **vaspана Альшэўская**, падстолія Лідскага, за **Ольжавам Нелюбоўскім** (Малым Ольжавам) да **Цыбараў**.

Бор сасновы, плошчай пяць моргаў **vaspана Нарбута**, падкаморага Лідскага, перад карчмой **Баравая**.

Лес бярозавы, асіны з сасной змешаны нядайна, запушчаны, займае шэсць валоў, **vaspана Нарбута**, войскага Лідскага, адразу за дваром **Крупава**.

Лес каля Астроўлі і Крупава, густыя бярозавы і альховыя гайкі, паміж якімі зредку па некалькі сосен, у нізінах дубы і вольхі.

Ад **Чэхаўцаў да Дуброўні** і далей да **Куроўшчыны** шмат хмызняку, здатнага толькі для гардзяння платоў.

Ад **Астроўлі і Крупава да Ліды** на палях бедныя сасновыя, альховыя і ядлаўцовыя зараслі, па іншых месцах парафіі таксама прысутнічаюць значныя бярозавыя, сасновыя, змешаныя зараслі, на нізінах вольха вырасла б на добры лес, калі б яе не высякалі.

8.

Горы, скалы, мінеральныя воды і іншыя асадлівия мейсцы, апрача апісаных, адсутнічаюць у Лідской парафії.

Лідская парафія цалкам ляжыць у сваім павеце, у Віленскім біскупстве, на поўначы мяжуе з Радунскім дэканатам а на ўсход з Ашмянскім паветам.

Гэтае апісанне Лідской парафіі зрабіў выканавец абавязкаў Лідскага плябана, ксяндза **Казіміра Нарбута**, і падцвердзіў уласнай рукой ксёндз **Сымон Вырыкоўскі, навук вольных і сакральний тэалогіі доктар**.

Валеры Сліўкін

Рамонты і рэстаўрацыйныя работы ў Лідскім замку ў пачатку XX стагоддзя

У 1878 г. Лідскі павятовы прафадзіцель дварацтва (маршалак шляхты) калежскі асэсар Сцяпан Дзяменецьевіч Буткевіч узбудзіў хадайніцтва перад Віленскім, Ковенскім і Гарадзенскім генерал-губернатарамі пра знос сцен старажытнага замка. Генерал-губернатар Пётр Паўлавіч Альбедзінскі ў хадайніцтве адмовіў. Лідскае чынавенства не супакоілася. 27 верасня 1882 г. пытанне пра знос замковых сцен абмяркоўвалася на паседжанні гарадской думы. Пасля пажару 1891 г. без абмеркаванняў пачалі ламаць замкавыя сцены і пускаць цэглу і камяні на продаж. Чуткі пра разборку замка даўшлі да Імператарскай археалагічнай камісіі. У Ліду быў накіраваны супрацоўнік Камісіі Пётр Пятровіч Пакрышкін, рускі архітэктар, дзеяч у вобласці рэстаўрацыі помнікаў сярэднявечнай архітэктуры. У паездках ён вёў падрабязныя дзённікі, фатаграфаваў замак, і павінен быў напісаць справа-здачу. Яго альбомы са шматлікімі здымкамі 1903-1916 гг., зробленыя падчас паездак па даручэнні ІАК, захоўваюцца ў Інстытуце гісторыі матэрыяльнай культуры РАН у Санкт-Пецярбурзе. Дзякуючы П.П. Пакрышкіну Лідскі замак атрымаў статут недатыкальнага.

Пётр Пятровіч Пакрышкін

Напачатку стагоддзя (1903 г.) інжынеры Губернскага будаўнічага аддзялення аглядзелі замак і склалі каштарыс на рамонт. Лідскае гарадское грамадскае кіраванне звярнулася да губернатара з просьбай пра водпушк на рамонт замка 1943 руб. 2 капеек казённых грошай. Генерал-губернатары змяняліся кожныя два гады, хадайніцтва дзесьці затрымалася.

У 1906 г. Віленскі цывільны губернатар Зміцер Мікалаевіч Любімаў прац пасярэдніцтва Віленскага, Ковенскага і Гарадзенскага генерал-губернатараў прадставіў у Міністэрства ўнутраных спраў хадайніцтва Лідскага гарадскога кіравання. Міністэрства ўну-

траных спраў звязалася з Міністэрствам фінансаў, якое апавяціла Галоўнага начальніка краю, што "яно не сустракае перашкод да водпуску на рамонт замка ў г. Лідзе 1000 руб. з рэштак крэдытаў па каштарысе МУС на 1908 г.... Што ж датычыцца водпуску астатніх 943 руб. 2 кап. на рамонт Лідскага замка, то па гэтым прадмеце МУС мяркую ўвайсі ў паўторныя зносіны з Міністэрствам фінансаў".

Сума не маленькая, з гэтай нагоды паўсталі шырокая перапіска, з якой можна азнаёміцца ў Нацыянальным гістарычным архіве г. Гродні.

10 кастрычніка 1908 г. - Міністэрства ўнутраных спраў на рамонт Лідскага замка выдзеліла 1000 рублёў.

16 кастрычніка - генерал-губернатар паведаміў Віленскому губернатару З.М. Любімаву пра выдзяленне грошай і ўказаў, каб гэтыя гроши былі выдаткованы да 31 сакавіка 1909 г.

28 кастрычніка - канцылярыя генерал-губернатара прапанавала Віленскай Казённай Палаце прадставіць губернатару З.М. Любімаву 1000 руб. на рамонт замка.

10 лістапада - за подпісам Віленскага губернатара З.М. Любімава, губернскага інжынера А.Н. Соніна і старэйшага спрэвадода канцылярыі Лідскому павятоваму прафадзіцелю дварацтва графу Грабоўскому накіраваны ліст з інфармацыяй пра выдзяленне 1000 рублёў на рамонт замка. У лісце паведамлялася, што вытворцам работ прызначаны малодшы інжынер Будаўнічага кіравання А.І. Фофанаў, а паколькі "з прычыны наступлення зімовага часу да выканання работ па рамонце замка сягоння прыступіць немагчыма і таму, для захавання асігнаванага крэдыту ў 1000 руб., неабходна прыняць своечасова адпаведныя меры". Да ліста быў прыкладзены каштарыс на рамонт і два фатаграфічныя здымкі.

29 лістапада - віца-губернатар А.Ф. Падзяяканай паведаміў Лідскому павятоваму прафадзіцелю дварацтва, што Віленскай казённай палаце прапанавана перавесці ў Лідскае казначэйства 1000 руб.

2 снежня - Віленская казённая палата паведаміла ў канцылярию генерал-губернатара, што крэдыт у суме 1000 рублёў пераведзены ў Лідскае казначэйства.

10 снежня - Будаўнічае аддзяленне Губернскага кіравання апавяціла Лідскага павятовага прафадзіцеля дварацтва, што крэдыт у суме 1000 рублёў пераведзены ў Лідскае казначэйства.

16 студзеня 1909 г. - Лідскі павятовы прафад-

дзіцель дваранства граф Грабоўскі прасіў Лідскае казначэйства выдзеліць 1000 рублёў пад распіску Баляслава Аляксандравіча Вітажэнца. 900 рублёў павінны быць пакладзены ў Ашчадную касу на імя Вітажэнца, а 100 рублёў - паступіць у канцылярю прадвадзіцеля дваранства.

Лідскае казначэйства гроши прытрымала.

22 студзеня - Лідскі павятовы прадвадзіцель дваранства запытаяў казначэйства пра прычыну нявыдачы грошай. Гроши выдадзены, Вітажэнец Б.А. паклаў іх на свой рахунак у Ашчадную касу.

28 красавіка - малодшаму інжынеру Фофанаву, павятовому спраўніку і гарадскому старасту накіраваны запрашэнні прыбыць 11 траўня ў 11 гадзін на паседжанне мясцовай будаўнічай камісіі ў памяшканні "Вайсковай прысутнасці" ("Воинскаго присутствия", так раней ваенкамат зваўся).

11 траўня - адбылося першае паседжанне мясцовай будаўнічай камісіі па рамонце Лідскага замка, на якім прысутнічалі: старшыня камісіі - Лідскі павятовы прадвадзіцель дваранства граф Людвіг Уладзіслававіч Грабоўскі і чальцы - малодшы інжынер Будаўнічага аддзялення Віленскага губернскага кіравання Аляксандр Ільіч Фофанаў, Лідскі павятовы спраўнік Яўген Аляксандравіч фон Гротэ-дэ-Буко і Лідскі гарадскі стараста Лявон-Пётр Аляксандравіч Вісьмант.

Старшыня камісіі даклаў, што каштарыс на рамонт замка быў складзены ў 1903 г., за мінулыя шэсць гадоў "сцэны замка прыйшлі ў яшчэ большую стварасць", таму камісіі неабходна агледзець замак, каб вызначыць магчымасць правядзення прац па каштарысе.

Пасля агляду высвятлілася, што "сцэны з вонкавага боку асабліва трухлявія і пагражжаюць частковым абвалівеннем у месцах бакоў іх, а таксама ў заходній сцяне ля паверхні зямлі ў выглядзе існавання пустых месцаў, відавочна разабранага часткова падмурка з унутранага боку - тыя ж дэфекты адносяніца бакоў сцен. Частка ж сцяны ля паверхні зямлі пароўнальна трывалая, але затое ўнутраны бок паўночнай сцяны больш, чым на палову разбурыўся шляхам адпластавання каменнага мура на таўшчыню да 8 вяршкоў і ўяўляе з сябе шэраг кавалкаў віслага каменнага мура, які пагражжае абвалівеннем. Ва ўсходній сцяне над вялікім пралётам замест перамычкі засталося да 6 радоў трухлявага цаглянага мура гарызантальнымі радамі, які пагражжае абвалівеннем, так што гэты пралёт прыйдзеца пазбавіць гэтага перакрыцця і давесці да ладу бакі пралёта.... вярхі сцяны моцна струхлелі і вялікая колькасць булыг і цэглы вісяць на паветры і пагражжаюць неадкладным абвалівеннем. ...як усярэдзіне, так і знадворку раскідана шмат булыг, каменю, якія часткова развалакваюцца навакольнымі жыхарамі".

Камісія прыйшла да высновы, што "рамонт існых сцен з прывядзеннем у поўны парадак далёка

перавышае каштарысныя меркаванні, але тым не менш для падтрымкі сцен згодна з першапачатковым водпускам у 1000 руб. і з астатнім належным водпускам 943 р. 02 кап. правядзенне рамонту можна разбіць на два перыяды, першы як самы неадкладны для падтрымання сцен пачаць неадкладна, спосаб жа выканання рамонту для дадзенага выпадку дарэчны гаспадарчы".

У чым старшыня і чальцы камісіі расписаліся і пастанавілі: "Разбіць правядзенне рамонту замка на два перыяды: 1. Самы неадкладны для падтрымання сцен ад агульнага разбурання. 2. На рамонт і прывядзенне сцен у такі парадак, пры якім яны маглі быт супраціўца разбураннаму дзеянню атмасферных з'яў. Пачаць неадкладна правядзенне першай часткі, папярэдне... наніць гаспадарчым спосабам рабочых для зборкі раскіданага булыжнага каменю і адбіця віслых на сценах булыг і цэглы, якія пагражжаюць неадкладным абвалівеннем. Да наступнага паседжання запрасіць наколькі можна дасведчаных муляроў на предмет умовы з імі пра хуткія работы, якія будуть складацца ў запаўненні пустэч падмурка, адбіця частак віслага мура, а дзе магчыма, то ў запаўненні вывалинаў мура, умацаванні бакавых трухлявых сцен і прытокаў вялікага пралёта".

Пасля паседжання камісіі в.а. пісьмавода Вітажэнца адправіў Лідскаму паліцэйскому наглядчыку Івану Данілавічу Сікорскому просьбу: "Прашу Ваша Высакароддзе абвясціць дасведчаным па магчымасці мулярам, што мясцовая будаўнічая камісія для рамонту Лідскага старажытнага замка запрашае іх на 23 ліпеня ў памяшканне Вайсковай прысутнасці на 11 гадзін дня на предмет умовы з імі.... Распіскі муляроў, у аб'яве ім гэтага прашу даслаць".

22 чэрвеня 1909 г. - Віленскі цывільны губернатар апавясяціў Лідскага павятовага прадвадзіцеля дваранства, што ён прапанаваў Віленскай казённай палаце перавесці на Лідскае казначэйства астатнюю частку грошай на рамонт замка ў суме 943 руб. 02 кап.

6 ліпеня - паліцэйскі наглядчык даклаў: "Змест прапановы абвешчаны 7 мулярам і з іх распіскамі перададзена Яго Яснавяльможнасці спадару Лідскаму павятоваму прадвадзіцелю дваранства".

23 ліпеня 1909 г. - адбылося другое паседжанне Лідскай будаўнічай камісіі па рамонце Лідскага замка. Ніхто з муляроў на паседжанне не з'явіўся. Старшыня Грабоўскі паведаміў пра водпуск астатніх грошай у суме 943 руб. 02 кап. Даклаў, што "работы па зборцы булыжнага каменю раскіданага па тэрыторыі замка і скол небяспечных для абвалівания частак сцен замка зроблены праз арыштанцкую працу мясцовага турэмнага замка, а таму неабходна азначаныя працы прыняць для аплаты, для чаго пажадана на месцы зрабіць агляд работ".

Пры аглядзе аказалася, што "аб'ём сабранага каменю дасягае да 7 куб. сажнёй. Рахунак жа прадстаўлены Кіраваннем мясцовай турмы ў суме 19 р. 80 кап. цалкам адпавядзе праведзеным работам. Счэсаны ўсе небяспечныя да абвалівання часткі сцяны". Старшыня падняў пытанне пра расцэнкі. Мал. інжынер адказаў, што прапануе працу майстравому, які назаве самы ніzkі кошт. "Вярхі сцен па яго меркаванні больш практична пакрыць асфальтам ці цементам з прычыны вельмі няроўнай паверхні, чым дахоўкаю, паказанай у каштарысе, тым больш з улікам значнай вышыні сцен, адкуль такія дахоўкі будуць лёгка зносіцца ветрам. Акрамя таго, пры пакрыці дахоўкаю стравіцца натуральнасць верху сцен, тым часам асфальтавы ці цементавы пласт не будзе заўважны. Парадак жа правядзення работ найболей мэтазгодны наступны: спачатку ўмацаваць падмуркі, затым ужо сцены і нарэшце пакрыць асфальтам верх сцен".

Пастановілі: "Запрасіць майстроў да 2 жніўня на паседжанне камісіі. Выплаціць азначаную па рахунку мясцовай турмы суму за арыштанцкую працу. Прыступіць да працы у апісваным парадку правядзення работ".

29 ліпеня - Фофанаў пад распіску забраў сапраўдны каштарыс і 2 фатаграфічныя здымкі.

19 жніўня - Фофанаў прадпісаў пажаданы парадак працы пры далейшым рамонце:

- па запаўненні пустэчы з унутранага боку ў паўночнай сцяне, не даходзячы да самага верху, перайсці да ўмацавання заходнай сцяны падмурка знадворку, папярэдне абкапаўшы на конус абодва крайнія бакі сцяны (вушакі). Умацаванне правесці ўчасткам даўжынёй па сцяне да 2 аршын з выкопваннем разрыхленага падмурка да сапраўднага грунту і запаўненнем на вапнавай рошчыне булыгамі.

затым трэба ва ўсходній і паўночнай сцяне склюдаваць на конус краі сцяны (прытаўчы) прычым ва ўсходній сцяне, дзе неабходна арка, перакрытая ў наш час гарызантальнымі радамі цэглы, якія ледзь трymаюцца, трэба разбурыць арку і бакі зноў такі прысклюдаваць на конус.

што да пайднёваі сцяны, то ... я думаю наконт рамонту гэтай сцяны сабраць нашу камісію і пагутарыць пасля выканання работ, паказаных у першых пунктах, адначасна вырашыць у камісіі пра рамонт верху сцяны".

У першую дэкаду жніўня былі завезены неабходныя матэрыялы:

Левіны Любка і Навель (Хохель) паставілі 650 пудоў нягашанай вапны па 23 кап. за пуд - 149.50.

Пупко Берка паставіў 95 пудоў нягашанай вапны па 23 кап. за пуд - 21.85.

Міхась Федаровіч прывёз 10 вазоў жвіру па 25 кап за воз - 2.50.

Пупко Гесель паставіў 3 пуды 17 фунтаў галандскай пуховай сажы па 4 руб. за пуд - 13.70 і 150 пудоў портландскага цементу па 45 кап. за пуд - 67.50.

Палячак і Маствоўскі паставілі неабразны матэрыял - 47.58.

Кіраванне Лідскага пажарнага таварыства выдзеліла 62 параконныя падводы для падвозу жвіру і вады - 77.50.

Разам: 380.13 рублёў.

Рамонт замка праводзілі муляры:

Антон Любкевіч з 16 жніўня па 30 каstryчніка 1909 г., зарабіў 116 руб. 35 капеек.

Юльян Чапля з 16 жніўня па 9 каstryчніка 1909 г., атрымаў 95 руб. 50 капеек.

Голубеў Іван з 12 каstryчніка па 30 каstryчніка за 13 працоўных дзён атрымаў 20 руб. 79 кап.

Чорнарабочым з 8 жніўня па 23 каstryчніка заставаўся Восіп Марціновіч, які за 57 працоўных дзён зарабіў 26 руб. 30 капеек. Будаўнічую пляцоўку з 17 жніўня па 5 лістапада ахоўваў вартайнік Зміцер Бутрым, яму плацілі 10 рублёў у месяц, усяго атрымаў 26 руб. 66 капеек.

Разам 285 рублёў 60 капеек.

Незвычайна актыўны ўдзел у рамонтных работах на замку прынялі турэмныя зняволеныя. Начальнік лідскай турмы Юл. Ад. Пугаўка за 809 дзён арыштанцкіх работ атрымаў 371 рубель.

19.08. за 66 дзён працы арыштантаў па 30 кап. у дзень - 19.80.

25.09 за 21 дзень муляру па рублю - 21.00.

25.09 за 163 дні па 45 кап. у дзень - 73.35.

29.09 за 16 дзён па 50 кап. у дзень - 8.00.

29.09 за 307 дзён па 45 кап. у дзень - 142.65.

12.01.2010 за 236 дзён па 45 кап. у дзень - 106.20.

Не будзем унікаць у дэталі, колькі Пугаўка заплаціў зняволеным, колькі пакінуў сабе, мяне асабіста ўразіла нечаканая здагадка, што зэкайскую танную працу ў Расійскай Імперыі прыдумалі зусім нават не бальшавікі.

У выніку на рамонт замка ў 1909 г. было выдаткована 1036 руб. 73 капейкі. Перабралі амаль 37 рубллёў.

14 ліпеня 1910 г. малодшы інжынер Фофанаў атрымаў адносіну ад Імператарскай Археалагічнай Камісіі ў якой яму было прапанавана данесці, якія рамонтныя работы выкананы і якія засталося выканаць з падрабязным апісаннем рэстаўраваных частак з вяртаннем каштарысу і двух фатаграфічных здымкаў.

26 ліпеня 1910 г. адбылося трэцяе паседжанне Будаўнічай Камісіі. Прыводжу выпіс з журнала Лід-

скай будаўнічай камісіі па рамонце развалін Лідскага замка. З гэтага выпісу становіща зразумелым як ажыццяўляўся рамонт замка, і як царскія інжынеры і службоўцы ставіліся да старажытнасцяў:

"У мінульым 1909 годзе летам і ўосень была адрамантавана паўночная сцяна замка, пры чым у ёй выкананы работы: запаўнення цэлага шэрагу значных выбоін каменнага мура з унутранага боку (з двара) булыжным каменем на вапнавай рошчыне, пры чым для захавання старажытнасці мура дадалася да рошчыны невялікая колькасць сажы, кладка гэтая, як новая, сажа поўнага эфекту старажытнасці не дала, але Камісія мяркуе, што з цягам часу яна падыдзе пад навакольны каларыт; затым зняты быў ... верхні рад збуцвелай цэглы сцяны, вычышчаны мур ад смецця і расліннасці, і атрымана паверхня ... атынкованая цэментнай рошчынай. Узнікла такім чынам верхняя паверхня сцяны, як і належала чакаць, атрымалася гарызантальнаю (уздоўж сцяны) з невялікімі нахіламі папярок для адводу вод;

... у мінульым жа годзе ўмацаваны былі бакавыя вушакі гэтай сцяны, прычым усходні пакінуты без зменаў у натуры з належным адводам вод з верху, а ў заходнім вушаку да пачатку рамонту з'явілася моцная расколіна, якая адслойвае невялікі кавалак сцяны; а паколькі, наогул, каштарыс складаўся яшчэ ў 1903 годзе, то на працягу шасці гадоў, вядома, замак працягваў неміласэрна руйнавацца, і тады камісіяй быў выяўлены недахоп сродкаў па каштарысе да поўнага прывядзення ў парадак сцен, і камісія не магла на ўмацаванне гэтага кавалка расходаваць не ўказаны ў каштарысе асігнаванні, тым больш, што ўмацаванне складалася ў падводы падмурка пад кавалак і ўмацаванні цокаля, на што спатрэбіліся б значныя сродкі, а тады згаданы кавалак быў звалены і нахільную плоскасць, што ўтваралася такім чынам вырашана было ацэнтаваць, таму што рабіць паводле каштарысу запраўку булыг на цэментнай рошчыне дапусціць было нельга, бо плоскасць гэтага даволі палогая, шмат засяроджвала як вільгаці, так і сонечных промняў, у сілу чаго шывы б неўзабаве трэснулі, і мур ізноў пачаў бы руйнавацца.

... рамонт паўночнай сцяны прызначаўся галоўным чынам для падтрымкі каменнага і цаглянага мура, ... то будаўнічая Комісія лічыць рамонтныя работы гэтай сцяны выкананымі тэхнічна і архітэктурна правільна.

Камісіяй праведзены быў агляд заходніх сцяны, рамонт якой пачаўся ў гэтым будаўнічым сезоне, прычым зроблена толькі ўмацаванне цокаля і праводзіцца ўмацаванне бакоў і верху сцяны.

Усе выступы і рэльефы захаваны паводле фотаграфічных здымкаў фасадаў сцен, і ніякіх адступленняў ад архітэктурнасці не заўважаецца. Усходнія і паўднёвай сцены засталіся, за выключэннем абвалу некаторых навіслых булыг, у недатыкальнасці.

У апошні час у паўднёвой сцяне з усходніх боку

з'явілася на адлегласці да 2-х сажняў па ўсёй вышыні сцяны расколіна і падоўжнае адпластаванне настолькі значных памераў, што пагражае абвалам, а паколькі зблізу на адлегласці да 5 саж. ад сцяны размешчаны жылыя хаты, то сваім абвалам сцяна гэтая (вышынёю да 8 саж.) можа выклікаць людскія ахвяры. Для падтрымкі згаданага ўчастка сцяны спатрэбіца значныя сродкі, у тым ліку: на ўмацаванне і падводку падмурка, змацавання сцяны цэлай сеткаю металічных звязак, уладкаванне кантрфоса (які акрамя таго знішчыць архітэктурнасць сцяны), пры гэтым па вызначенні інжынераў запатрабуеца сума да 600 рублёў, не прадугледжаная каштарысам, г. зн. азначаны расход прыйшлося б запазычыць з каштарысных асігнаванняў па артыкулах на іншыя работы. Азначаны ўчастак малаважны адносна агульнага памеру сцяны і не ўяўляе асаблівай архітэктурнасці, яго можна было б разобраць.

А. І. Фофанаў даложыў Камісіі, што на адносіну Будаўнічага аддзялення да рапарта яго неабходна для Археалагічнай камісіі прадстаўвіць фотаграфічныя здымкі з існага выгляду сцен, каб Археалагічнай камісіі навочна магла пераканацца ў тлумачэннях Камісіі, пры гэтым здымак паўночнай сцяны павінен быць прадстаўлены ў 2-х відах: да выпраўлення выбоін заходніх адрону, і пасля выпраўлення.

ПАСТАНАВІЛІ:

Зрыць невялікі выгін і абыянікаў яго зноў для прыдання вялікай натуральнасці муру развалін.

Хадайнічаць перед сп. губернатарам у асобным акце пра неадкладную разборку гэтага участка сцяны.

Прасіць А. І. Фофанава замовіць па яго ўказанных фотаграфічных здымкі, а расход аднесці на рамонтныя сумы.

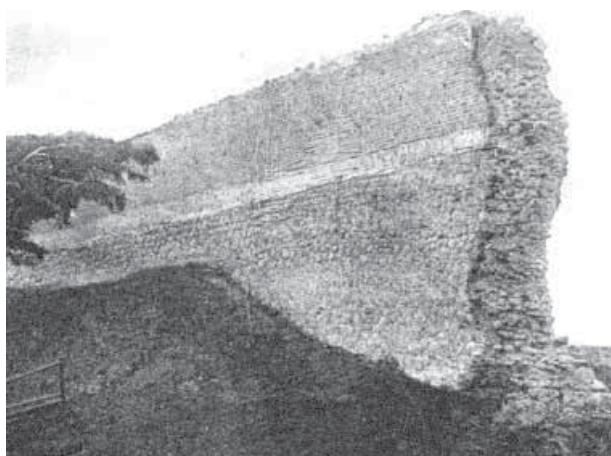
Старшыня (подпіс). Чальцы: (подпісы)."

Здымкі, замоўленыя Фофановым, павінны знаходзіцца ў фондах Імператарскай камісіі.

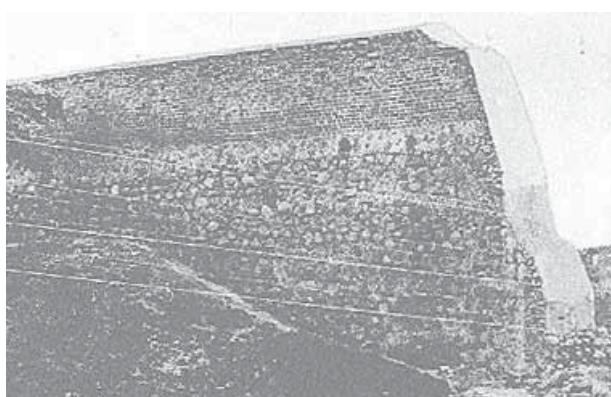
20 чэрвеня 1911 г. адбылося апошнє паседжанне камісіі. Старшыня, граф Л.В. Грабоўскі даклаў, што "адпушчаная сума на рамонт у наш час уся выдаткавана. Пасля агляду высветлілася, што паўночная, заходняя і паўднёвая сцены канчаткова прыведзены ў належны парадак, што ж датычыцца ўсходніх сцяны, то яна, як найменш патрабавалая рамонту пасля праведзенай ablomki віслых камянёў у наш час можа быць пакінута без рамонту.

Пасля дазволенага сп. губернатарам абвалу часткі паўднёвой сцяны, якая пагражала падзеннем, пазасталы булыжны камень у колькасці да 5 куб сажняў разам з пазасталай на гэту частку рамонту вапнавай рошчынай да 80 пудоў і ад разбору рыштавання матэрыял прадаць, і суму гэтую неабходна перадаць у сродкі для выплаты за тэхнічны нагляд

**Фрагменты здымкаў паўночнай сцяны, на якіх
бачныя сляды рамонту 1909-1910 гг.**

Да рамонту

Пасля рамонту

Да рамонту

Пасля рамонту

на рамонце замка тэхнікам Будаўнічага аддзялення. Цэглу ж ад разбору часткі паўднёвой сцяны ў колькасці да 500 шт. пакінуць на выпадак частковай у будучыні напраўкі цаглянага мура і зvezci яе ў двор канцылярыі прадвадзіцеля дваранства для захавання. Подпісы старшыні і чальцоў.”

Пастановілі: “Пазасталы бутавы камень, вапну і матэрыйялы ад рыштавання ў прадаць для выплаты тэхнікам Будаўнічага аддзялення Віленскага губернскага кіравання - за нагляд над рамонтом замка, а цэглу пакінуць на захоўванне на двары Канцылярыі прадвадзіцеля дваранства”.

Вось так. Усё ўлічана і палічана: камень, вапна, цэгла, драўляныя рыштаванні.

Некалькі слоў пра чальцоў Камісіі:

Граф Людвік Уладзіслававіч Грабоўскі з вядомага польскага графскага роду герба Окша. Валодаў маёнткам Вялікае Мажэйкава. Разводзіў завадовых коней. Знакаміты маскоўскі журналіст Гіляроўскі пісаў пра яго: "Як журавель на балоце, у далёкім куце iпадрома нерухома стаяў польскі конезаводчык Людвіг Грабоўскі. Свайго трэцягодка, які, як ён верыў, павінен па-за канкурэнцыяй узяць дэрбі, Грабоўскі не пускаў сёння, таму што шмат сабралася публікі. Гэты гарачы аматар любіў скаковую публіку толькі ў тыя моманты, калі яго каня, які ўзяў вялікі прыз, публіка заахвочвала аплодысментамі. Тады Грабоўскі проста ад вагаў, яничэ не астылага скакуна браў левай рукой за повад і праводзіў перад tryбуналі пад аплодысменты публікі, размахваючы ў адказ цыліндрам, паднятым вышэй над галавой каня...”.

Яўген Аляксандравіч фон-Гротэ-дэ-Буко (1862 - пасля 1920) - Лідскі павятовы спраўнік (1908 - 1915). Жанаты, меў двух дзяцей: Кацярыну 1896 гн. і Аляксея 1905 гн. У 1915 г. уступіў добраахвотнікам у расійскае войска. Салдаты яго паважалі, падчас баёў aberagali. Мабыць, патрапіў у палон, у 1919 г. быў арганізатарам беларускага руху ў Лідзе, сябраваў з штадтгаўтманам Альбертсам.

Лявон-Пётр Аляксандравіч Вісьмант - лідскі стараста, адзін з ініцыятараў адкрыцця Лідскай мужчынскай дзяржаўнай гімназіі (1913).

Баліслаў Аляксандравіч Вітажэнец - гербу Равіч - прадстаўнік старажытнага шляхоцкага роду, які валодаў буйной зямельнай уласнасцю ў Радунскай, Тракельскай, Каляніцкай, Жырмунскай, Эйшышскай і Нацкай парafіях. У 1920-я гады быў сакратаром магістрату, на вуліцы Сувальскай пабудаваў пышную трохпавярховую вілу ў стылі канструктывізму. Яго сын Стэфан (1908-94) - вядомы польскі лётчык, удзельнік Другой Сусветнай вайны, палкоўнік.

Вандалін Шукевіч

Разваліны замка ў Лідзе

Незайдросны лёс помнікаў мінулых вякоў у нашым краі!

Дзесьці там, зразумела, у цывілізаванай Еўропе як урады, так і грамадства атачаюць такія помнікі клапатлівай апекай, шануюць іх, амаль пакланяюцца, сцерагуць ад усялякай шкоды.

У нас наадварот, калі і існуюць яшчэ нейкія абломкі, то толькі дзяякуочы нечуванай іх вытрывалиасці, бо ў нас усё робіцца, каб іх знішчыць, а не для іх падтрымання.

І дзіўная рэч, калі б мы былі народам самастойным, шчаслівым, то маглі б не звяртаць вачэй да мінулага, маючи да выканання больш задач жыццёвых, але для нас мінулае павінна быць падвойна дарагім, бо ў ім адным мы можам чэрпаць натхненне для барацьбы за нацыянальнае існаванне.

Чаму ж наша грамадства, нават так зв. інтэлігентныя грамадскія групы глядзяць з такой абыякавасцю на тых відавочных сведкаў нашай колішняй магутнасці. Ці ж усе думаюць, што нам прыніжаным, не дазволена, нібы жбракам, трэсці "рыzmanамі парчы" памяці даўніх лепшых часоў.

Руіны Лідскага замка з таго пункту гледжання маюць яшчэ менш шчасця, чым іншыя. Вельмі мала тут чаго засталося, а тое, што ёсьць, падлягае сістэматычнаму руйнаванню не толькі хцівымі на такі адборны матэрыйял, як каменне з муру, жыхароў слáунага града, але і нязванымі апекунамі, якія як бы задаліся мэтай, каб знішчыць усялякія рысы ўласцівай такім помнікам прыгажосці і замяніць яе на нічога не вартыя сцены з камення.

Пераканаўся ў тым непасрэдна, калі некалькі тыдняў назад адведаў муры Лідскага замка ў кампаніі выбітнага знаўца помнікаў архітэктуры, ксендза-каноніка Казіцкага і вядомага даследчыка мінулага Вільні п. Вац. Студніцкага.

Сляды той магутнай некалі пабудовы, сёння відны толькі ў смутных рэштках чатырох сцен чатырохграннага абводнага мура. У адным толькі куце паўночна-ўсходнім звязаным пад простым вуглом, які зрэшты ў трох іншых свеціцца шырокімі выломамі, так, што ўласна сцены тримаюцца адно толькі дзяякуочы дакладней іхнія вертыкальнасці, як і таўшчыні, што даходзіць да 2,5 м, а таксама дасканалай вапнянай рошчыне.

Наогул, сёння стан тых рэшткаў роспачны, а аднак нядаўна яшчэ было значна лепей, і можна было ўвесы харктар пабудовы пры рэстаўрацыі захаваць хоць бы ў контурах. На фатаграфіі знятай п. Ст. Флерьем некалькі гадоў таму назад, бачым яшчэ тырчайшыя над мурам рэшткі дзвюх вуглавых, унутраных вежаў, дэнжонаў, якія некалі баранілі паўночна-ўсходні і паўднёва-заходні вуглы. Цяпер толькі вялікія кучы друзу гавораць пра іх існаванне. Ці два іншыя вуглы мелі нейкую абарону? Таго сёння ніяма магчымасці сцвярджаць.

На названай фатаграфіі на вугле паўднёва-ўсходнім відны рэшткі выступаўшага трохсценка, як бы балкона, што надта выразна вызначаецца на фоне белага тынку дугаў аркаднага карніза, які вянчаў знадвор-

ку ўсходні мур пад байніцамі кругавой галірэй.

На малюнку замка, які знаходзіцца цяпер у Гарадскім музеі ў Вільні, а быў зроблены у пятym або шостым дзесяцігоддзі мінулага стагоддзя, відаць такі раманская карніз і на паўднёвой сцяне. Чаго цяпер як тут, так і там следу ніяма. Гавораць, што некаторы з паноў-спрайнікаў лідскіх, пранікшыся трывогай за цэласць лбоў давераных яго апецы жыхароў слáунага града Ліды, казаў значную частку муру разабраць па кругу, што і было зроблена з вывозам каменя на брукаванне вуліц, а цэглы, праўдападобна, на пабудову яўрэйскіх печаў. Сёння сцены выглядаюць неяк куца, бясклерна, надзвычай смутна і мізэрна. А мелі б выгляд яшчэ больш смутны, бо нішчыцельская рука не адпачывае, наадварот, працуе без стомы над знішчэннем адзінага - можна сказаць - гістарычнага помніка ў павеце.

Што ж гаварыць, калі нават тыя, якія мелі добрыя жаданні спрычыніцца да падтрымання руін, зрабілі гэта найфатальнейшую ў свеце. Лёс упаў на паўночную сцяну, як на павернутую да горада. Тут перш за ўсё выраўнялі пад адзін узровень унутраны бок мура, заіраючы нават сляды існаваўшых тут некалі аркадных фрамуг: на заканчэнне верх мура і адзін з бакоў заілі роўную рошчынай вапны.

Пасля такога "аднаўлення" сцяна мае выгляд вялікоднай мазуркі. Шкода, што кіраўнікі "аднаўлення" не прымянялі тут яшчэ так зв. цвікавання рознакаляровым шклом, якім дасціпныя муляры маюць звычай аздабляць падмуркі прыгарадных дамкоў.

Было б гэта лагічным заканчэннем так легкадумна і без нікага паняцця зробленай справы.

Не маю разумення, хто засядаў у камітэце і кіраваў "аднаўленнем", ведаю толькі, што адбылася рэч фатальная, бо аб'екты разбураныя аднавіць можна, аднак ніколі тыя, якія былі пансаваныя неўмелым аднаўленнем. На шчасце іншым тром сценам пакуль не пагражае аднаўленне, бо - я чуў - увесь фундуш, прызначаны на гэтую мэту, нешта каля дзвюх тысяч рублёў, быў ужо скарыстаны цалкам.

Мы аглядалі сцены як найпільнейшы. Галоўным чынам пан Казіцкі, не зважаючы на сваю стомленасць, узлазіў некалькі разоў ажно на самы верх мура па драбіне, звязанай з дзвюх, якай ўгіналася над кожным крокам. Мы хацелі агледзець пазаасталыя яшчэ ў цэласці некалькі байніц у паўднёвой сцяне. Дэталі агледзін будуць прадстаўлены ў спецыяльным рэфераце археалагічнай секцыі Віленскага таварыства сяброў навук. Тут толькі мушу зазначыць, што ўражанне вынеслі адсюль найсмутнейшае.

Мусіць, нідзе людская рука не спрычынілася ў такій ступені да знішчэння слядоў харктэрных рысаў помніка, і ні адзін помнік не быў, мусіць, так дашчэнту знішчаны. Для будучых даследчыкаў застанецца толькі тое, што скавалася ў насыпах дружу, хаця нельга паручыцца, што з-за хуткага разрастання горада не пачнучыць рысца і ў зямлі для здабыцця лёгкім способам матэрыйялу.

*"Кур'ер Літоўскі", № 142,
26 чэрвеня (9 ліпеня) 1910 г.
(Пераклад Станіслава Судніка.)*

Паўстанне 1863 г. на Лідчыне

Перад паўстаннем

Пасля паўстання 1830-31 гг.

Пасля паразы паўстання 1830-31 гг., на эміграцыі, пад уплывам руху карбанарыяў, была створана арганізацыя "Помста народа", якая зaimалася падрыхтоўкай новага паўстання. Для гэтага, на пачатку 1833 г., на тэрыторыю Беларусі, Літвы і Украіны былі накіраваны эмісары, якія павінны былі падрыхтаваць новае ўзброеное выступленне. У адпаведнасці з распрацаўваним у эмігранцкіх колах планам у Гарадзенскі і Лідскі паветы быў накіраваны ўраджэнец г. Гародні Марцэлі Шыманскі - актыўны ўдзельнік паўстання 1831 г. Яму ўдалося завязаць контакты з многімі жыхарамі Лідчыны, прычым звязтае на сабе ўвагу вялікай колькасць каталіцкага святарства, якая была далучана эмісарам да канспіратыўнай дзейнасці. Аднак Шыманскі не паспей распачаць реалізацыю распрацаўванага ў Парыжы плана. 25 траўня 1833 г. ён быў сконфіскаваны ўладамі. На следствіе ён выдаў усіх асоб, з якімі сустракаўся на працягу некалькіх месяцаў. У чэрвені 1833 г. былі арыштаваны Ваўжынец і Марылю (з Верашчакаў) Путкамеры з Больценікаў за дапамогу эмісару Шыманскаму. Яны спачатку знаходзіліся пад вартай у Вільні, а са жніўня па лістапад 1833 г. - у Гарадзенскім астрозе. Марылю абвінавачвалі, спасылаючыся на сведчанні Шыманскага, але яна не прызнавала сябе вінаватай. Толькі зімой 1833 г. Путкамеры змаглі вярнуцца у Больценікі¹. Па гэтай справе некалькі дзесяткаў асоб з Лідчыны былі высланы ў цэнтральныя губерні Расіі ці на Каўказ, у дзейную армію. Гэта быў першы прыклад масавай палітычнай высылкі ў гісторыі Беларусі. Лёс некаторых ссыльных (як напрыклад А. Каролька) падзялілі іх сем'і, якія добраахвотна адправіліся на ўсход разам са сваімі мужамі і бацькамі. Цікава, што каталіцкае святарства атрымала з большага мяккія прысуды і пазбегла высылкі. У асноўным святары пераводзіліся ў кляштары ўсходніх Беларусі. Шыманскі пазбегнуў пакарання, за сваё супрацоўніцтва з уладамі быў перавезены ў Пецярбург, адкуль у канцы 1833 г. высланы ў Парыж у якасці шпега. У Парыжы, ён адразу публічна пакаяўся ва ўсім. Далей яго сляды губляюцца.

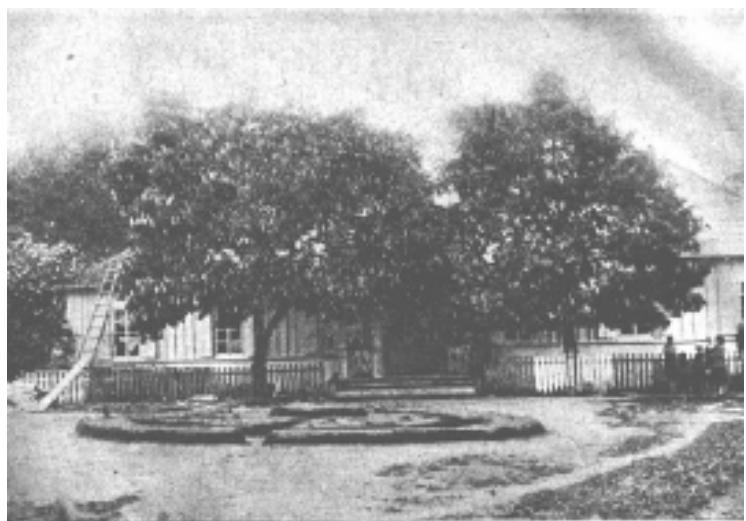
У 30-40-я гады XIX ст. на Беларусі ў якасці эмісараў дзейнічаў Ш. Канарскі, Рэр і інш. Некаторыя жыхары Лідскага павету

былі арыштаваны за контакты з эмісарам Рэрам. Напрыклад шляхціц Балтазар Калясінскі за контакты з Рэрам і іншымі эмісарамі, распаўсюджванне нелегальнай літаратуры, а таксама за выказаную згоду прыняць удзел у паўстанні, якое планавалася на 1846 г., быў арыштаваны і аддадзены ў Арэнбургскія лінейныя батальёны.

Некаторыя выхадцы з Лідчыны былі членамі "дэмакратычнага таварыства" Ф. Савіча. Так, пад псеўданімам "Альфонс" у ім значыўся сын праваслаўнага святара Яўстафі Вароніч, які вучыўся ў Віленскай медыка-хірургічнай акадэмії².

Уесь час пасля 1831 г. не парывалася сувязь лідскай шляхты з эміграцыяй, напрыклад у 1834 г. лідскі земскі спраўнік даносіў Гарадзенскаму губернатару М. Мураёву, што абшарнік Станіслаў Лясковіч, які жыве у маёнтку Няцечка Лідскага павету, атрымлівае лісты ад сваяка Ігната Дамейкі (у 1833 г. 2 ці 3 лісты): "Гэты Дамейка набыў вялікі давер у тутэйшых жыхароў, і да яго меркаванняў прыслухоўваюцца"³. Перапіску са сваякамі, якія жылі за мяжой ці ў эміграцыі, мелі і іншыя сем'і на Лідчыне, што ўплывала на агульныя настроі шляхты.

Будучая галоўная дзейная асоба паўстання 1863 г. на Лідчыне, Людвік Нарбут нарадзіўся 26 жніўня 1832 г. у бацькоўскім маёнтку Шаўры Лідскага павету, яго бацька - знакаміты гісторык Тодар Нарбут, маці

DWÓR W SZAWRACH.

Двор у Шаўрах

Двор у Шаўрах

Тодар Нарбут

Крысціна з Садоўскіх
Нарбут, мачі Людвіка

Крысціна Садоўская. Тодар, сын Яўхіма і Ізабелы з Наневічаў, нарадзіўся ў Шаўрах 8 кастрычніка 1784 г. і паходзіў са старжытнага ліцвінскага рода. У той час маёнтак Нарбутаў Шаўры складаўся з ворнага ўчастка і двара, меў 75 прыгонных. Гэты маёнтак перайшоў да Нарбутаў як пасаг Ізабэлы з Наневічаў. Сусветна вядомы гісторык быў яшчэ і руплівым гаспадаром, пад яго кіраваннем маёнтак Шаўры заквітнеў сапраўдным дабрабытам. Тодар меў навуковы падыход да сельскай гаспадаркі і быў у курсе юсіх сусветных наўянак. Мала таго, ён з'яўляўся аўтарам шэррагу артыкулаў, у якіх пісаў пра рацыянальнае вядзенне сельскай гаспадаркі і пра апошнія дасягненні прыродазнаўчых навук.

Маці Людвіка - Крысціна-Кацярына з Садоўскіх, была дачкой шарачковага шляхціца, былога жаўнера Касцюшкі. Першапачаткова ў хаце Нарбута яна працавала як прыслуга, і толькі пасля

нараджэння некалькіх дзяцей Тодар узаконіў свае адносіны з ёй. Людзі, якія ведалі Крысціну, пісалі пра яе, як пра добрую, сардечную і богабаязную жанчыну, якая дала Тодару сямейнае шчасце: "Была маладой, вясёлай, чарнавокай і прыгожай, хоць была маладукаўанай, але прыродны розум і тонкасць душы кампенсавалі гэты недахоп Пакуль думы першага гісторыка Літвы былі ў мінулым, яна кіравала хатай і маёнткам"⁴.

Запіс пра нараджэнне Людвіка зроблены ў метрычных кнігах парафіяльнага касцёла ў Начы. У паперах Вандаліна Шукевіча⁵ захаваўся выпіс з метрычнай кнігі пра нараджэнне і хрышчэнне старэйшага сына: "№ 166. Гасподняга году тысяча восемсот трыццаць другога, месяца верасня, чацвёртага дня, у касцёле рыма-каталіцкім парафіяльным Нацкім ксяндзом Адамам Страповічам, аўгустынам, вікарьем гэтага ж касцёла, хрышчана вадой і Св. алеем немаўля, названае Людвік. Работніцы Крысціны Падэўской няправага ложа сын - 1832 г., месяца жніўня 26 дня ў двары Шаўры народжаны. Падчас хросту трymalі (хрышчоня - Л. Л.) Юзаф Сегень і Петранэла Драздоўская, панна". Пасля таго, як Тодар Нарбут ажаніўся з Крысцінай (каля 1840 г.), метрычны запіс перапісалі, а прозвішча маці з Падэўской змянілі на Садоўскую (сапраўднае дзяячое прозвішча Крысціны застаецца пад пытаннем, бо ў некаторых аўтараў да замуства яна - Падэўская⁶).

Так сама перапісаны былі і метрычныя запісы іншых пазашлюбных дзяцей Нарбутаў: Аляксандры, Францішку і Тадоры. Станіслаў і Амеля нарадзіліся ўжо ў шлюбе.

Першыя шчаслівия гады дзяцінства Людвік правёў у бацькоўскім маёнтку. Бацька выхоўваў дзяцей ў старашляхецкіх традыцыях, вучыў паважаць звычай свайго краю, распавядаў дзесяцам пра гісторыю і герояў старажытнай Літвы. Экспанаты яго шматлікай калекцыі месціліся ў маёнтку і былі звыклым асяроддзем для малога Людвіка, узбуждаючы дзіцячыя мары і цікаўнасць да гісторыі. Людвік меў чатырох братоў: Аляксандра, Францішку, Баляслава, Станіслава і 3-х сяцёў: Яну, Амелю і Тадору, гэта не лічачы дзяцей памёрлых у дзяцінстве. Ён быў старэйшым сынам і лідэрам для Баляслава, Францішку і Тадоры, гэтыя чацвёра дзяцей падыходзілі адзін аднаму па ўзросту і раслі разам. З 1831 г. у Шаўрах увесь час жыў стары чалавек па прозвішчы Гератоўскі. Хто ён такі і чому жыў у Шаўрах невядома, але ён вельмі любіў дзяцей і шмат часу праводзіў з імі. Стары ведаў шмат цікавых гісторый, распавядаў пра паўстанне 1831 г., удзельнікам якога быў, дзесяц разам з ім гулялі ў вайну, прычым

Людвік Нарбут

BOLEŚLAW NARBUTT

Баліслаў Нарбут

TEODORA Z NARBUTÓW
MONCZUŃSKA
(siostra Ludwika N.).Тадора з Нарбутаў
Манчунская (Тося)

Касцюшкам звычайна быў Людвік, Баліслаў яго ад'ютантам а Тадора - Эміліяй Плятэр, хоць Плятэр і была герайній іншай вайны. Аднойчы, калі недалёка ад Шаўроў, праязджаў эскадрон расейскай кавалерыі, дзеци з кустоў пракрычали патрыятычныя лозунгі і нават пакрыўдзіліся, што кавалерысты нічога не пачулі.

Людвік Нарбут пачаў атрымліваць адукцыю ў Лідской павятовай вучэльні, а калі 1846 г. паступіў ў віленскую гімназію. Прыйяджаць дахаты атрымлівалася толькі па святах ды ўлетку. Падчас вакацый ён вучыў малодшых братоў і сясцёр, пісаў вершы, чытаў кнігі па гісторыі. Маці ўспамінала, як 12-цігадовы хлопчык гледзячы ў люстэрка, казаў: "Маці, супакой ці зганьбуй, бо дзве будучыні для сабе бачу, будзе з мяне ці вялікі чалавек, ці вялікі злодзеі". Назад на вучобу ў Вільню яго звычайна адвозіла маці, па дарозе спыняліся ў Бутрыманцах, дзе на мясцовых могілках разам адведвалі магілы дзеда і бабулі (недалёка ад капліцы) і хатку, якая стаяла побач з могілкамі, у гэтай хатцы гадавалася Крысціна.

Людвік добра вучыўся, але яго знаходжанне ў гімназіі (1846-1850) супала з рэвалюцыйным уздымам у Еўропе, атрымаўшым назуву "Вясны нарадаў". Водгаласты еўрапейскіх падзеяў даходзілі да Вільні, у Літву таемна прыйяджалі эмісары эміграцыі, распаваўся ёнімі заба-

роненая літаратура якую гімназісты чыталі з вялікім уздымам. У 1846 г. віленская турма напоўнілася арыштантамі з так званага "спісу Рэра". Турмаў бракавала і таму нават вокны дамініканскага кляштара былі зафарбаваны белай фарбай, яго на час таксама ператварылі ў турму, калі кляштара стаялі кібіткі жандараў - з усяго краю звозілі арыштантаў. У лютым 1848 г. эмісара Рэра разам з іншымі датычнымі да справы публічна пакаралі палкамі, а пасля, прывязаўшы да воза, правялі па вуліцах Вільні і саслалі на катаргу. Гэта ўсё назіралі і абмяркоўвалі гімназісты.

Падчас вакацый у Шаўрах у 1850 г. уся сям'я заўважыла змену ў паводзінах Людвіка, малады чалавек стаў сур'ёзным, паважным і задуменным.

Падчас вучобы ў апошнім класе гімназіі, пасля дыспутаў з гімназічнымі таварышамі пра справы ў краі, у лістападзе 1851 г. Людвік вырашыў стварыць сярод гімназістаў патрыятычнае таварыства, якое мела за мэтu рыхтаваць ўзброеное паўстанне. У снежні, на кватэры Людвіка адбылося першае паседжанне таварыства. З-за ўласнай легкадумнасці чальцы таварыства Гаварчэўскі і Падхарэцкі, распавялі пра сустрэчы інспектару гімназіі, пасля чаго ўначы перад Калядамі паліцыя арыштавала Нарбута. На яго кватэры была знайдзена картка з надпісам "Арол і крыж", гэтыя слова у таварыстве былі паролем. Людвік потым распавядаў, што пасля арышту, ён адразу быў пасаджаны ў цёмную і цесную камеру. Праз некалькі дзён у камеру прыйшоў сам генерал-губернатар Бібікаў⁷ і параіў расказацца і дапамагаць следству. Тое самае ён казаў і праз некалькі дзён, калі юнага арыштанта прывялі да яго ў кабінет. Бібікаў зноў пераконваў арыштанта, што і так усё вядома, і толькі дзеля формы трэба ўсё распавесці следству і падпісаць пратаколы, ён даваў генеральскае слова, што не кране яго сяброў. Дастаткова доўгі час Нарбут не згаджаўся, але нарэшце сазнаўся ў тым, што гэта ён аўтар надпісу на картцы. Пасля чаго Людвіка перавялі ў сухую і светлу камеру, а ў Пецярбург паслалі падрабязны даклад. Фактычна гульня ў канспірацыю сталася чарговай паспяхова выкрытай "крамолай"⁸.

З надрукаваных архіўных матэрыялаў справы юнага Нарбута можна зразумець, як ішло следства. Справа № 4 ад 1851 г. "Ученика віленскай гімназіі Людвіка Нарбута" пачата 11 студзеня і скончана 19 сакавіка 1851 г. У данясенні генерал-маёру Кучынскому ад 11 студзеня 1851 г. паведамляюцца агульныя папярэднія вынікі справы пра антыўрадавыя дзеянні Людвіка Нарбута сярод вучняў віленской гімназіі: пра прызнанне яго саўдзельніка Мельхіёра Бакшанскага і Казіміра Нарвойша і пра адмову Нарбута прызнацца нават пасля прызнання яго былых сяброў. На вочнай стаўцы Бакшанскі катэгарычна сцвярджаў, што не браў удзел у злачынных справах Нарбута, на што Нарбут адказаў, што ёсьць сведкі, якія могуць пацвердзіць адваротнае, бо Бакшанскі некалькі разоў удзельнічаў у нарадах арганізацыі. Жандар, які склаў дакумент, канстатуе, што ў цэлым сведчанні Бакшанскага і Нарвойша не вымусілі Нарбута да дачы сведчанняў па справе. З рапарта падпалкоўніка корпуса жандараў

Данілава да выканады абавязкаў начальніка 4-й акругі корпуса жандараў генерал-маёра Кучынскага ад 12 лютага 1851 г.: "... з 8 снежня бягучага года ... вядзеца следства па справе вучня мясцовай губернскай гімназіі Людвіка Нарбута, які абавінавачаеца ў распаўсюдзе сярод сваіх калегаў шкодных пагалосак і змове іх да ўзброенага выступу.

Справа скончана ... стала вядома наступнае:

Напачатку мінулага снежня вучні Гаварчэўскі і Падхарэцкі данеслі класнаму інспектару, што вышэй названы Нарбут, падчас гутаркі з ім і некаторымі іншымі, пытаяўся ў іх, ці любяць яны сваю Айчыну, а пасля пачаў ім распавядыць, што вучні варшаўскай гімназіі рыхтуюцца да паўстання, што ў Лідскім павеце ёсць шляхта да яго ўжо гатовая, і той, які не пагодзіца далучыцца да паўстанцаў, будзе піць горкае піва... . На наступны дзень, для адмысловай гутаркі, Нарбут запрасіў іх да сябе на кватэру. Потым, нагадваючы Гаварчэўскуму пра сваё запрашэнне, даслаў яму картку, у якой прасіў запомніць пароль "Арол і крыж".

... арыштаваны Нарбут (гадоў 19, са шляхты) прызнаўся, што ў канцы мінулага месяца лістапада меў намер стварыць разам са сваімі калегамі патрыятычнае таварыства, якое мела за мэтu падняць паўстанне. Гэта думка з'явілася ў яго падчас спрэчкі з вучнем Нарвойшам на яго кватэры Паводле сведчання Нарбута, галоўнымі саўдзельнікамі яго злачынных намераў былі: вышэй згаданы Нарвойш і Мельхіёр Бакшанскі, з якіх апошні пратанаваў прыняць для іх таварыства пароль "Арол і крыж" і пратанаваў напісаць статут таварыства. Акрамя таго Нарбут прызнаўся, што пра свой намер ён паведаміў вучню Казлоўскому, які як бы пагадзіўся ўзяць удзел у гэтай справе і збіраўся ўгаварыць сваіх калегаў Кубліцкага, Прэкера і Тышкевіча, з якімі пачаў перамовы, але не паспейхіці іх да ўдзелу ў арганізацыі бо быў арыштаваны ... для змовы запрашаў да сябе на кватэру вучняў Пабаеўскага і Пашкевіча ... і нарэшце пісаў ... картку да Гаварчэўскага, у якой прасіў не забываць пароль "Арол і крыж". Нарбут катэгарычна сцвярджаў, што да моманту яго арышту былі толькі гутаркі і моцныя спрэчкі, але не рабілася аніякіх дзеянняў ..., угаворваючы сваіх калегаў ніякіх пагроз не прамаўляў, і адзінным дзеяннем у гэтай справе было прыняцце разам з Бакшанскім паролю "Арол і крыж", яны толькі жадалі даведацца як будзе прыняты такі пароль сярод калегаў. Пра гатоўнасць шляхты Лідскага павету да паўстання Нарбут казаў таму, што падслухаў у месяцы ліпені ... у мястэчку Дубічы, на выхадзе з касцёла гутарку землеўладальніка Ваўка з незнаёмым чалавекам, якому Воўк паведаміў, што неабходна было б прыгатаваць спіс, што ён Воўк выставіў бы 2000 шляхты.

Выкліканы для допыту Казімір Нарвойш і Мельхіёр Бакшанскі прызналі, што Нарбут у канцы мінулага года паведаміў ім пра свае намеры, а яны ... не пагадзіліся прыняць у іх удзел, ... нічым яму не дапамагалі і самі хацелі данесці пра яго ўладам, што і зрабілі праз сваіх калегаў Гаварчэўскага і Падхар-

рэцкага... . На вочнай стаўцы Нарбут не пярэчыў супраць довадаў Нарвойша і Бакшанскага. (...) Што да землеўладальніка Ваўка, то па распараджэнні ... генерал - губернатара ў яго хаце быў праведзены пяратрус, але не знайдзена нічога, што б могло пачвердзіць яго віну. (...)

Прымаючы да ўвагі ўсё вышэйпададзеное, следчая камісія прыйшла да пераканання, што ў дадзенай справе вінаваты вучань Людвік Нарбут ... таму ... ён за такія ўчынкі падлягае суровай кары ... ".

З рапарта ... падпалкоўніка Данілава да выканады абавязкаў начальніка корпуса жандараў 4-й акругі ... генерал-маёра ... Кучынскага, дня 14 сакавіка 1851 г. № 31:

"У якасці дадатку да рапарта ад 12 лютага ... № 21 у справе палітычнага зняволенага Людвіка Нарбута, маю гонар дакласці Вашаму Высокаправасхадзіцельству, што падчас знаходжання генерал-ад'ютанта Бібікава 2-га ў Пецярбургу, на ... дакладзе Яго Імператарскай Вялікасці, насупраць параграфа ... пра справу вучня віленскай гімназіі Людвіка Нарбута ... з пратановай вылуптаваць розгамі і аддаць яго на службу шарагоўцам, не пазбаўляючы аднак дваранскага звання, Яго Імператарская вялікасць зрабіў надпіс "згоды". ... Нарбут будзе аздадзены на службу ў адзін з палкоў б корпуса пяхоты пры ўмове, строгага нагляду за ім

Падпісаў пплк. Данілаў"⁹.

Экзекуцыя абылася ў будынку гімназіі, Нарбут атрымаў 25 удараў розгамі. Пасля экзекуцыі яму дазволілі развітацца з бацькамі і назаўтра, 30 сакавіка, да ўзыходу сонца адправілі ў Калугу, да месца службы¹⁰.

Аbstавіны вайсковай службы Людвіка добра адлюстроўвае паслужны спіс:

"... падпурчнік Людвіг Фёдаравіч Нарбут, паводле фармуляра пра яго службу: ... ад нараджэння 29 гадоў, з дваран Віленскай губерні, рыма-каталіцкага веравызнання, кавалер ордэна Св. Ганны IV ступені, узнагароджаны ... медалямі за вайну 1853-56 гг. і медалём Св. Георгія з надпісам "За мужнасць".

На службу паступіў па ... распараджэнні за палітычны выступ ... 19 красавіка 1850 г. шарагоўцам ..., за заслугі ў баях з туркамі 8.IX. 1855 г. стаў унтар-афіцэрам, за заслугі ў службе 29.IX. 1857 г. ва ўзросце 25 гадоў атрымаў першае афіцэрскае званне - пратарышыка. Пераведзены ў Рэвельскі полк пяхоты 18 красавіка 1859 г., але ў сувязі са звольненнем са службы ў поль не прыбыў.

Браў у дзеяннях супраць непрыяцеля:

У вайне з туркамі ў 1854 г. з 24.VII. па 20.XI. у Александрапальскай і Ахалкалакской кампаніях і за заслугі ў бітве 24.VII. пад Курук-Дарункай праизведзены ў унтар-афіцэры і ўзнагароджаны трывма срэбнымі рублямі, у 1855 г. з 6.V па 3.XII у Александрапальскай кампаніі, за штурм 17.XI. Карскіх фартов узнагароджаны 1 срэбрым рублём, з 13.XII.1856 г. па 1.I.1857 г. супраць горцаў на Лезгінскай дэмаркацыйнай лініі, з 1.IV.1857 г. па 1.I.1858 г. і ў 1858 г. з

1.I. па 1.IX. абодва разы на той жа лінii, прычым браў узел: 27.VIII. - ва ўзяці штурмам аула Цыбаро, 29. VIII. - у акцыі пры форце Купрыс-Шаво і за высокую мужнасць, выяўленую ў той экспедыцыі ўзнагароджаны ордэнам Св. Ганны 4 ступені з надпісем: "За мужнасць", у тым жа годзе ў складзе войскаў левага крыла каўказкай войска, з 25.X. па 18.XII. бярэ узел у дзеяннях у ваколіцах Уладзікаўказа, Назрані, Несцераўскага паста і ў Чорных гарах Малай Чачні ..., прычым: 2.XI пры злучэнні адзелаў пры Акпортаўскім перавале, у справе пры Мутыч-Анкунъ каля перавалу Асы, а адтоль ... для ўзяці апошніх непакорных аулаў Малай Чачні, Акінсаў і Мерадзінаў... . 28.XII. пры ўзяці варожых пазіцый каля аула Агашты, 29

- пры адбіці нападу непрыяцеля на войскі якія ўзельнічалі ў работах на дарозе каля аула Агашты, 31 - пры ўзяці гэтага аула. У 1859 г. у складзе галоўнага адзела браў узел у экспедыцыі супраць горцаў: I.І у наступе ... у кірунку аула Агашты, II.І у бомбардаванні, 14 - ва ўзяці пазіцый, пабудаваных супраць непрыяцеля каля ракі Баль і ўзяці аула Тнузень.

Ранення не мае і ў палоне не быў. Спагнання ... не меў.

У 1858 г. заслужыў Найвышэйшую Пахвалу за ваенныя дзеянні ў складзе ... войскаў лезгінскага адзела

Выходзяўся ў Віленскай гімназіі, ведае: рэлігію, граматику, арыфметыку, гісторыю ўсеагульную, географію Расіі і ўсеагульную, мову французскую.

Падчас службы пакарання судовых, несудовых не меў і пад следствам не быў.

У 1859 г. найвышэйшим Яго Імператарскай Вялікасці ўказам, выдадзеным 26.VII звольнены са службы, з-за сямейных акалічнасцяў у чыне падпаручніка. ... з правам нашэння ваеннага мундзіра, хоць і не выслужыў неабходны для гэтага тэрмін.

Генерал-маёр Лідэрс¹¹¹.

Да такога дакумента цяжка яшчэ нешта дадаць, такому паслужному спісу пазайздросціў бы любы афіцэр, але цікава, што ягоная жаўнерская служба пачалася з таго, што камандзіру роты, які абазваў яго "палякам - бунтаром" Нарбут адказаў аплявухай. Ён быў аддадзены пад ваенны суд, але, на шчасце, нейкі з указаў цара Мікалая I забараняў такімі словамі зневажаць салдат, таму Людвік адкараскаўся толькі арыштам і пераводам 05.08. 1854 г. у полк, які адпраўляўся на Каўказскі фронт. Потым, у лістах з Каўказа ён прасіў сястру Тадору прыслаць хаця б засушаную кветку або жытні каласок з родных палёў.

Падчас службы ў войску Нарбут адбыўся як прафесійны вайсковец высокага класу, узельнічаючы ў супрацьпартызанскіх дзеяннях рускага войска, да

DWÓR W SERBIAŃSKACH (p. Lidzki).

Двор у Сербяньшках

тонкасцяў спасціг мастацтва партызанская вайны. Усё гэта яму хутка спатрэбіцца.

У 1859 г., у чыне падпаручніка Нарбут звалінешца са службы, з-за "хатніх акалічнасцяў" і напачатку красавіка 1860 г. ён ужо ў родных Шаўрах. За час яго адсутнасці ў сядзібе нічога не змянілася. Тая ж шляховая хата з ганкам на падмурку, тыя ж гаспадарчыя пабудовы, той жа лес навакол. Моцна па старэй бацька, ён амаль аглюх, па старэла маці, вырасла і стала прыгожай паненкай сястра Тося. Людвік заняўся гаспадарскімі справамі, занава, як сталы чалавек перазнаёміўся з суседзямі, а праз некаторы час на паўгода паехаў у Варшаву і Кракаў.

У самым блізкім суседстве з Шаўрамі знаходзіўся маёнтак Сербяньшкі, які належаў маладой удаве Амелі Седлікоўскай (з Кунцэвічаў). Амеля вылучалася сярод жанчын свайго кола добрай адукцыяй. Яшчэ раней яна сябравала з сям'ёй Нарбутаў і часта бывала ў Шаўрах, таму пасля вяртання Людвіка, маладыя людзі хутка зблізіліся і ў 1861 г. пабраліся шлюбам, пасля чаго маладая сям'я пасялілася ў маёнтку Сербяньшкі. Іх адзінае дзіця - дачка Марыя - памерла не маўлём.

Гэтыя некалькі гадоў, калі Людвік вёў жыццё жанатага чалавека, займаўся гаспадаркай, чытаў кнігі і газеты, вёў перапіску з сябрамі, паляваў, праляцелі вельмі хутка. Кім бы ён мог стаць, калі б не паўстанне?

Невядома.

Але менавіта ў гэты кароткі перыяд свайго жыцця ён пачаў пісаць вершы і артыкулы для прэсы і, хто ведае, можа быць з часам атрымаў бы вядомасць не меншую, чым яго бацька? Але толькі досвед аднаго занятку гэтага перыяду - палявання - хутка спатрэбіўся баявому афіцэру. Менавіта падчас палявання, Нарбут вывучыў кожную сцежку на Лідчыне і пазнаёміўся з многімі людзьмі.

Мірон-Браніслаў Нарбут у невыдадзенай частцы сваіх мемуарах так апісваў Людвіка: "Бачыў яго, здаецца, у 1860 г. у Лідзе на контрактах, быў ён

невялікага росту, худы, лысаваты бландын, з меланхолічным выразам на твары, прычым адрозніваўся вялікай разважлівасцю, пачцівасцю і павагай да людзей - гэта былі яго галоўныя якасці. Негаманкі, сціплы, готовы дапамагчы кожнаму, быў ён усімі паважаны гэтак жа, як і яго бацька". Падчас паўстання, стаў ён "як бы іншым чалавекам, зникла меланхолія, а ўсё яго аблічча выяўляла ... радасць ад таго, што ён дачакаўся горача жаданага часу, пра які марыў рабеній"¹².

У 1862 г. да яго з Вільні прыехаў брат Баліслаў, каб перадаць адозву варшаўскага Цэнтральнага Нацыянальнага Камітэта. На наступны ж дзень Людвік паехаў у Вільню, сустрэўся з сябрамі рэвалюцыйнага камітэта і выказаў ім сваё жаданне прыняць удзел у будучым выступе, пасля чаго вярнуўся дахаты і пачаў чакаць загаду пра ўзброеное паўстанне¹³.

Перад паўстаннем

У 1855 г. памірае цар Мікалай I, Расія атрымлівае ганебную паразу ў Крымскай вайне. Сітуацыя ў якой новы цар Аляксандр II уступаў на пасад у 1855 г., адназначна дыктавала неабходнасць рэформаў і лібералізацыі рэжыму. Улады на той момант не мелі праграмы пераўтварэння, але "польскае пытанне" непазбежна адразу апынулася ў цэнтры іх увагі. Расія прайграла Крымскую вайну, але на Парыжскай мірнай канферэнцыі расійскі прадстаўнік граф А.Ф. Арлоў рашуча адмовіўся разглядаць "польскае пытанне" як міжнароднае. Але Крымская вайна скончыла з Венскай сістэмай міжнародных адносін, заснаванай пасля паразы Напалеона на альянсе Раманавых, Габсбургаў і Гогенцолернаў. А імператар французаў Напалеон III дэклараў сабе як абаронца правоў нацыянальнасцяў.

У студзені 1856 г. памёр найсвятлейшы князь Варшаўскі намеснік Паскевіч І.Ф., які для Царства Польскага сімвалічна быў амаль такой жа фігурай, як цар Мікалай I для ўсёй імперыі. Яго змяніў князь М.Д. Гарчакоў, які добра ставіўся да палякаў, ён імкнулася знайсці агульную мову з мясцовай свецкай і касцельнай арыстакратыяй, прыцягнуць яе да ўдзелу ў кіраванні краем. Напачатку траўня 1856 г. Аляксандру II упершыню пасля ўзыходу на пасад наведаў Варшаву. Гэта было буйной палітычнай падзеяй еўрапейскага маштабу, у Варшаве Аляксандар прыняў спецыяльных прадстаўнікоў вялікіх дзяржаў, якія віталі яго як новага цара. Присутнічала і еўрапейская радня імператара. Прыймаючы эліту Царства Польскага - сенатару і вышэйшых герархаў каталіцкага касцёла, Аляксандар выступіў на французскай мове і запэўніў аўдыторыю, што прыбыў "забыўшы мінулае, напінены найлепшымі намерамі для краю, ... перапоўнены рашучасці працягнуць справу свайго бацькі". Найболей гучнай фразай царскага выступу, былі двойчы ці нават тройчы вымаленыя слова перасцярогі: "Pas de reveries", г.зн. "ніякіх летуцэнняў". Тым не менш неўзабаве серыя дзяржаўных мер, асцярожна, але выразна карэктавала былу палітыку Мікалая I.

Традыцыйная для пачатку новага царствавання палітычная амністыя вярнула з высылкі дзекабрыстаў,

удзельнікаў украінскага Кірыла-Мефодзіеўскага брацтва, петрашэўцаў, удзельнікаў паўстання 1830-1831 гг. Было адменена ваеннае становішча ў Царстве Польскім і ў заходніх губернях. У 1858 г. у Віленскай, а ў 1860 г. у Кіеўскай навучальных акругах аднавілася вывучэнне польскай мовы (па выбары саміх навучэнцаў) як адной з замежных. Важныя наступствы меў дазвол у 1857 г. на адкрыццё ў Варшаве Земляробчага таварыства (Towarzystwo Rolnicze) на чале з графам Анджэем Замойскім, плямяннікам А. Чартарыйскага. Яно прыступіла да працы ў студзені 1858 г. і ўжо неўзабаве налічвала каля чатырох тысяч сяброў - дваран землеўладальнікаў. Таварыства мела аддзяленні прыкладна ў 80 паветах Царства і планавала распаўсюдзіцца на Вільню і Кіеў, але ўлады згоды не гэта далі. Не планавалі ўлады і аднаўленне аўтаноміі Царства ў ранейшым аб'ёме, асабліва з самастойным войскам. У канцы 1850-х і пачатку 1860-х гг. у Расіі складалася сітуацыя, тыповая для перыяду лібералізацыі цвёрдых аўтарытарных рэжыміў: улады не давяралі падданым а грамадства - уладам.

Тым не менш як жэст прыязнасці манарха грамадскасцю было ацэнена прызначэнне ў канцы 1855 г. новага генерал-губернатара Віленскай, Ковенскай і Гарадзенскай губерніяў. Ім стаў даўні прыбліжаны Аляксандра, адзін з яго ваенных настаўнікаў у маладыя гады, генерал-ад'ютант У.І. Назімаў. Ён ужо меў у нас добрую рэпутацыю: яшчэ ў 1840 г., калі Мікалай I паслаў яго ў Вільню для палітычнага дазнання пра быццам бы выяўленую тагачасным генерал-губернатарам Ф.Я. Мірковічам шырокую змову. Тады Назімаў разабраўшыся на месцы, не даў ходу высунутым абвінавачванням, чым уратаваў шмат чалавечых лёсаў. Назімаў здолеў усталяваць добрыя адносіны да сябе і сваіх блізкіх вайсковых і цывільных супрацоўнікаў з боку мясцовай арыстакратыі. Балі, прыёмы, абеды з удзелам самых бліскучых дам вышэйшага свету (за адной з іх пры Назімаве нават замацавалася свецкая мянушка "krolowa litewska" - "літоўская каралева") спачатку стварылі атмасферу даверу і ўмацавалі ў мясцовай шляхце думку пра сябе як пра партнёра расейскай адміністрацыі. Адным з буйных адміністрацыйных поспехаў Назімава стала падахвочванне віленскага, ковенскага і гарадзенскага дваранства да выступу з ініцыятывой адмены прыгоннага права. Аляксандру II улетку 1858 г. здзейсніў паездку па шэрагу губерніяў і ў выступах перад прадстаўнікамі дваранства ў Вільні быў падкрэслена ласкавы і міласцівы: "Вы першыя паказалі прыклад, і ўсяя Імперия за вамі рушыла ўслед. Мне прыемна бачыць сябе, аточаным вами"¹⁴.

Лідчына перад паўстаннем

Параза паўстання 1930-31 гг. дэмаралізавала, увяла наш Край у поўную апатыю. Пра агульныя мэральныя стан гараджан Мірон-Браніслаў Нарбут, аўтар найцікавейшых мемуараў, чалавек адукаваны і назіральны, ўмеючы пісаць цікава і з гумарам заўажае: "Пасля падзелу Краю пры панаванні Аляксандра I, на якога ліцвіны ўскладалі вялікія надзеі паляпшэння

будучыні Краю, існавалі шумныя казіно і забавы. Пазней з гэтага развілося шулерства, разбэничанасць і п'янства так, што гэтыя беды панавалі тут боўлей, чым дзе-небудзь у другім месцы". Мемуарыст маляўніча апісвае "вінярню" яўрэя Азіка. Гэтую ўстанову Нарбут памятаў яшчэ з часоў наведвання ім павятавай шляхецкай вучэльні. Шынок наведвалі прыезды ў горад людзі, каб падсілковацца, а некалькі жыхароў горада праводзілі тут цэлья дні. Гэтыя "агульнікі" - пастаянная наведвальнікі, шынкару плацілі стабільную плату "поўную квоту" і "мелі права піць у яго гарэлку без разліку, зразумела, нікога не частуючы. Гаспадар шынка дасканала ведаў ступень жсадання і мажлівасці кожнага дарослага жыхара наваколля і таму ніколі не меў страт". Апісвае Нарбут і адмысловую гульню, якая "праводзілася толькі ў вінярні Азіка". Кола гуляк - "бібулаў" сядала вакол стала, у келіхі налівалася віно, а потым ў поўным маўчанні, з вялікай увагай, пільнаўся палёт мух: на чый першы келіх сядала муха, той выйграваў і "меў права выпіць віно з усіх налітых келіхau". Гульня гэтая называлася "мушка". Страціўшых прытомнасць гулякаў, Азік укладаў спащ у асобым "алькове" і потым, калі жонкі прыходзілі шукаць сваіх мужоў, выдаваў ім з алькова іхніх гуляк. Таксама мемуары Нарбута данеслі да нас адмысловы "Гімн перад піццём гарэлкі":

*Віват змест над крышталём!
Усе цябе хваляць.
Ты су比亚еш у смутку.
Ты сараваеш у халадрыгу.
Цябе паны, цябе пані
За пасілак маюць ранні,
Табе цэлае людское племя,
Носам рыночы, б'e ў землю,
О радасць, о вяселле!
Поўнай губой піце смела!*

Гэты гімн склаў жыхар горада Маркевіч "чалавек, які меў востры разум і язык". Ён жа быў і заснавальнікам "Трубна-Бібулярнага" таварыства, для якога напісаў статут, які складаўся з вельмі камічных парадаў для сяброў. Сам Маркевіч быў маршалкам гэтага таварыства. "Аднаго разу, вяртаючыся ад знаёмага ўранку, заехаў да касцёла на рабаты (пачатак а 8-й раніцы), і, усеўшыся на лаўку, убачыў увайшоўшага ў касцёл хісткім крокам мажнога і напалову п'янага мужчыну, які сеў на суседнюю лаўку. Гэта быў граф Плятар, дзедзіч Шайбакполя і знаўца Бахуса". Пасля набажэнства Маркевіч зайшоў да гвардыяна¹⁵ францішканоў на гарэлку і зноў сустрэўся там з графам і з іншымі наведвальнікамі касцёла. Гвардыян пазнаёміў Маркевіча і Плятара. "Маркевіч аддаўшы паклон спытаў Плятара: "Пане граф! Міла мне ў асобе пана пазнаць мужа сапраўднай дасканаласці. Дагэтуль я быў маршалкам Таварыства Трубна-Бібулярнага і ўпіваўся звычайна каля 10-й раніцы, першым за любога іншага сябра; сёння я пераканаўся, што нягодны гэтай пасады і аддаю яе ў больш прыстойнія руки пана, які ўмее быць п'янным ужо на рабатах"¹⁶. Прашу толькі распавесці, як можна дайсці да такой дасканаласці?" На што ўзрадаваны Плятар адказаў: "Вельмі проста - наогул не трэба ніколі цверазець".

Потым быў моцныя пацісканні рук, абдымкі і запрашэнні Маркевіча з суседзямі ... дзе Плятар паіў усіх адборным віном трыв дні"¹⁷.

Аднак ужо ў 1846 г., калі Мірон-Браніслаў Нарбут пасяліўся ў Лідзе, "п'янства ўжо амаль не было, але шулерства існавала". Асабліва сітуацыя памянялася калі бурмістрам горада стаў Ян Андрушкевіч, ці "Іван Степанович Андрушкевіч"¹⁸ - "чалавек прайдзівы, энергічны і разважлівы", а пробашчам і дэканам Лідскім у 1846 годзе - кс. Дзіянісій Хлявінскі¹⁹, які служыў на працягу 20 гадоў, ён "сваймі трапнымі прамовамі навучаў паству ў касцёле, значна паўплываў на падвышэнне маральнасці гарадской супольнасці"²⁰.

Тым не менш, у 1859 г. у суседній Гарадзенскай губерні, доля даходаў дзяржаўнага бюджету ад продажу і вытворчасці алкагольных напояў, даходзіла да 55% ад усіх даходаў. У любой іншай краіне гэты паказчык не перавышаў 24 %, Віленская губерня, куды уваходзіў Лідскі павет, мела прыкладна туую ж статыстыку, што і Гарадзенская.

Каталіцкім касцёлам у 1850-х гадах, быў ініцыяваны рух за цвярозасць, які разглядаўся ўладамі як пагроза напаўненню бюджету і небяспечная "польская" грамадская ініцыятыва. Аднак ураду прыйшлося пайсці на пэўныя заходы, каб зменшыць спажыванне алкаголю, у тым ліку даўшы палёгкую піваварам, бо да гэтага часу падаткавая палітыка стымулювала перавагу гарэлкі над усім іншымі алкагольнымі напоямі²¹. На месцах былі створаны "Камітэты для назірання за правільнай продажам алкагольных напояў". У Лідзе такі камітэт пад кіраўніцтвам павятовага маршалка шляхты (прадвадзіцеля дваранства) Рамуальда Казіміравіча Кастравіцкага (кавалер ордэна Св. Уладзіміра 4-й ступені) з'яўляецца ў 1846 г. Акрамя маршалка, камітэт утваралі 3 сябры камітэту і 13 дэпутатаў, папяровымі справамі камітэту займаўся "пісьмавадзіцель" павятовага маршалка шляхты²². Сярод "дэпутатаў" камітэта ў 1850 г. з'яўляецца і "Мірон-Броніслав Фридрихович Нарбутт" - чалавек, чые найкаштоўнайшыя мемуары цытуюцца ў гэтым артыкуле. Ён пісаў: "З 1860 года, калі ў цэлым Krai пачаў абуджасцца разумовы рух, актыўна клапаціліся пра заснаванне народных школ і лідзяне, а духовенства пашырала таварыства цвярозасці з даволі паспяховым вынікам, так, што побыт лідзяня значна палепшыўся, і ў 1862 годзе спаткаць п'янага лідзяніна было ўжо рэдкасцю". Неабходна заўважыць, што ідэя народнай цвярозасці прыйшла ў наш край з Еўропы, і асаблівы ўздым гэтага руху прыйшоўся на 1858-63 гг., г. зн. перад самымі паўстаннем: "У Царства Польскае цвярозасць прыйшла ў 1857 г. і адтоль, у канцы 1858 г., распаўсюдзілася ў сумежных губернях: Ковенскай і Гарадзенскай у снежні 1858 цвярозасць прыйшла і да нас ... і да 1 сакавіка 1859 г. цвярозасць распаўсюдзілася па паветах: Віленскім, з большага па Ашмянскім і Лідскім"²³. Да канца 1859 г. 39408 чалавек на Лідчыне публічна, у храмах, прынялі на сябе абавязак ўстрымлівіцца ад ужывання алкаголю²⁴. Барацьба за волю - справа цвярозых людзей.

Напрыканцы 1850-ых гг. цэнтрам грамадскага

жыцця горада становіца так званая цукерня (кандытарская) Андрушкевіча. З мемуараў Януша Сегеня мы ведаем, што "на правым баку вуліцы Віленскай ... стаіць парафіяльны касцёл, могілкі і фруктовы сад за ім пляцы і дамы п. Андрушкевіча ..."²⁵. Такім чынам, цукерня знаходзілася недалёка ад Фарнага касцёла, каля перакрыжавання Віленскай і Каменскай вуліц.

Расейскі афіцэр Любарскі²⁶, які служыў у Лідзе перад паўстаннем 1863 г. пісаў пра лідскую цукерню: "Па-за сямейнымі дамамі, грамадскае жыццё, па ўсталяваным звычай ..., кантрольравалася ў цукерні (кандытарской), якая служыла прыцагальным цэнтрам для ўсёй Лідской інтэлігенцыі. Тут можна было не толькі напіца гарбаты ці кавы, але падсілкавацца гарэлкай з закускамі, а ў суседнім памяшканні, якое злучалася з цукернай ўнутранымі дзвярыма, адпускаліся "гаспадарчыя абеды". Клуба ў гэтых горадзе не было, але кандытарская цалкам яго замяняла, тым больш, што тут да паслуг гарбаты былі два більядры, некалькі шахматных дошак і ў бакавым пакоі нават карты. Аматары чытання знаходзілі тут некалькі польскіх газет і адну французскую; рускай не было ні адной, хоць афіцэры былі пастаяннымі гасцямі кандытарской. Грамадзяне як халастыя, так і сямейныя, лічылі сваім абавязкам штодня пабываць тут; чыноўнікі забягалаў ў гэтае месца, ідуучы на службу, каб выпіць гарбаты і прачытаць тэлеграмы, а са службы - перакуціць чарку гарэлкі. Калі трэба было пабачыцца з некім, то ісці на кватэрну было не варта; значна прасцей было сустрэць неабходнага чалавека ў кандытарской, асабліва ў вячэрнія гадзіны. Тут абмяркоўваліся ўсе навіны і адбываліся бясконцыя і гарачыя спрэчкі з нагоды падзеі ... у Італіі"²⁷. У цукерні мясцовая інтэлігенцыя ў прадчуванні будучага паўстання, шукала паразумення з расейскімі афіцэрамі: "Наши шчырыя сябры і добразычліўцы спаквала імкнуліся ўносіць ідэі ў разум афіцэраў, прадстаўляючы становічча ў такім выглядзе, што наши народы - натуральныя браты, але што ўрад над абодвумя - нямецкі або, ... знаходзіцца пад упывам немцаў, іх мэта - душыць славян, ... не даваць ім грамадзянскай свабоды і не дапускаць нікага ў іх размовага развіцця". Асабліва вылучаўся сярод лідзян адзін з камандзіраў будучага паўстання - **Баляслаў Колышка**²⁸: "Асабліва гарачым пропагандыстам падобных ідэй паміж афіцэрствам выступаў ў цукерні Колышка, той самы, які пасля (у 1863 годзе) камандаваў ... спачатку самастойна, а потым разам з Серакоўскім і разам з ім быў узяты ў палон пасля парозы паўстання. Колышка быў малады чалавек гадоў 25-ци, невялікага росту, мажны, з круглым і румяным тварам. Якая была яго прафесія ў Лідзе, я не цікавіўся; здаецца, ён ... быў сынам забяспечанага памешчыка"²⁹. Гэта быў гарачы ... патрыёт, цытаваў цэльяя маналогі з Міцкевіча Ён увесел час даставаў аднекуль памфлеты Герцана і даваў іх афіцэрам, захоплена адклікаўся пра нібыта незвычайна светлыя і здаровыя меркаванні рэвалюцыйных лісткоў адносна палітычнай будучыні Расіі і Польшчы ... і увесел час паўтараў: "Прашу вас, спадары, не змешваць палітычных паняццяў. Рускі народ гэта адно, а рускі ўрад - другое.

Гэтые апошні - наш агульны непрыміримы вораг. Абавязак кожнага патрыёта сваёй краіны змагацца з ім аслабляць яго, каб зрынуць тыранію, інаки Расія ніколі не вызваліцца ад унутраных кайданоў рабства. I ў гэтых адносінах рускія могуць смела разлічваць на нашу братэрскую і энергічную дапамогу"³⁰.

Іншы расейскі афіцэр, Мяжэцкі³¹, які разам са сваім Нараўскім пяхотным палком у 1861 г. быў пераведзены на Лідчыну, таксама пісаў пра цукерню: "Афіцэрства наша жыло замкнёна, у сваёй палкавой сям'і і з абишарнікамі не збліжалася. Афіцэры ж ... з ліцвінаў і палякаў, якіх было даволі шмат у палку, вядома, знаёмліся з гэтымі землеўладальнікамі... . Таму і нам ... здаралася сустракацца з імі часам у нашых таварышаў, а часцей у адзінм у Лідзе тракціры, ці як тутэйшыя называлі гэтую ўстанову - "цукерні" ... шляхціца пана Андрушкевіча, куды паны заходзілі са сваімі знаёмымі афіцэрамі. Пры гэтых сустрэчах абишарнікі спачатку бывалі стрыманыя ..., але калі віно развязвала языкі, пачыналіся гарачыя запэўніванні ў неабходнасці збліжэння двух ... народаў"³².

Да сярэдзіны 1850-х гг. у расійскім грамадстве склалася адпаведнае ўяўленне пра заходнія губерні і Царства Польскае як пра старажытную частку Расіі. Таму расейскі афіцэр I.В. Любарскі, які праз два дзесяцігоддзі пасля забароны уніі трапіў у наш Край, з роспаччу заўважаў: "З падручніка геаграфіі засталося ў мяне такое ўражанне, што наши заходнія губерні да самай мяжы царства Польскага - суцэльна рускія... . Меў жа я вялікае расчараванне ..., калі ў 1860 г. апынуўся ў Паўночна-Захаднім краі ... Насельніцтва - і праваслаўнае, і каталіцкае - размаўляе беларускім прыслоўем рускай мовы, але навучаецца польскай грамаце, і ўсякі мужык, як толькі высунуўся з сялянскага становічча, наровіць размаўляць па-польску і апранае канфедэратку... . Паўсюль багатаў ўпрыгожаныя величайнай архітэктуры касцёлы, і рэдка-рэдка трапляліся драўляныя, трухлявыя цэрквы з падпоркамі і латамі, падобныя больш на адрыны, чым на храмы пануючай рэлігіі"³³. Пра царкву ў Лідзе: "Праваслаўная царква ў Лідзе была ў несамавітай, драўлянай, бедна абстаўленай хаце з нізкай столлю. У царкве адначасова магло малицца не болей за 50 багамольцаў, таму салдаты прыходзілі ў храм Божы па чарзе камандамі. Служыў святар без дыякана, а спявалі на клірасе салдаты, як ім Бог "положил на душу". Адсутніць панікаўдзіла ў храме, бляшаныя пагнутыя падсвечнікі, чорныя абразы на сцяне, падраныя рызы

Bolesław Kołyska

Баляслаў Колышка

Стар. 50

на святары - усё гэта так не падобна было на звыклья ўражансні праваслаўнага чалавека, і мімаволі глыбокая нуда ахоплівала душу"³⁴.

Ён жа запісаў найцікавейшую размову з тутэйшым праваслаўным святаром вёскі Дакудава: "Праваслаўнае духавенства знаходзілася ў поўным загоне, яно было прыніжсане сваёю беднотой ... Знаёмячыся з мясцовымі святарамі і імкнучыся ўразумець сабе ўмовы іх побыту, я заўважаў агульную ім усім характэрную рысу нейкай вінаватасці ў тым, што яны існуюць у "чужым краі". [...] Трапляліся паміж святарамі і такія ..., якія проста дзівілі сваім цынічным стаўленнем да царквы і рэлігіі. Гэта былі дажываўшыя свой век апошняі магікане уніі 1839 г. ... Яны ўплывалі вельмі разбэшчана на сваю паству, прыводзячы яе паступова да поўнай рэлігійнай абыякавасці. З адным такім тыповым уніятам ... пад святарскай маскай я выпадкова сустрэўся ў Лідскім павеце Віленскай губерні. Спачэрбілася мне з'ездзіць у роту нашага палка, нядайна размешчаную ў вялікай праваслаўнай вёсцы Дакудава з прыходской царквой. Ротны камандзір і абоўда субалтэрны³⁵ ў гэтай роце былі палякі³⁶.

- Поп тутэйшай парафii³⁷ (так у тэксле, святар размаўляе пераважна па-беларуску - Л.Л.), - адрэкамендаваўся ён ... падаючы мне руку. Гэта быў сухі маленькі чалавек, рухавы і гаманкі, які захаваў нейкую дзіцячу наіўнасць, не гледзячы на свой стары век ..., рускай мовы не ведаў. За тое, што я не мог размаўляць з гэтым дзіўным святаром на яго мове, ён адразу, без цырымоніі, абрэзіў мяне "завзентым маскалём".

Вось, пане, абрэзвізуйце яго роту памацней, - сказаў святар, паказваючы на капітана, - ды прайміце яго добра за тое, што напужаў мяне, калі прыйшоў сюды з ротай. Уявіце, у нас па вёсцы пайшла чутка, што ідзе ў Дакудава з ротай архіправаслаўны камандзір. Прыпляліся сюды яны як раз пры канцы тыдня. Я на другі дзень, досвіткам, давай званіць спачатку ў адзін зvon, потым ва ўсе, думаю сабе: "Каб не прынесла яго нялёгкая ў такую рань", - а сам сяджу ў алтары ды выглядаю, таму што боязна было. А калі б прыйшоў, я пачаў бы казаць: "Госпадзі памілуй". Мінула гэта з палову гадзіны, нікога з маскалём няма. Ну, значыць, спіць пудзіла, задраўши ногі, і стараннасці маёй не чуе, замкнуў я царкву і пайшоў каву піць. А потым дазнаўся, што ён такі ж "д'ябел" як і я.

- Чаго ж Вы, ойча, так баяліся?

- Як чаго? А калі б ён і на самай справе аказаўся б "бла-го-на-ме-рен-ныі", ды паслаў куды патрэбна цыбулку, што дакудаўскі поп імшу не спраўляе, то ізноў прыйшлося бы ў манастыр ісці на пакуту.

- Дык чаму ж Вы не служыце? - спытаў я, вельмі здзіўлены.

- Вельмі проста, пане кахраны, па-вашаму не ўмею, а па-нашаму нельга. Вось пахрысціць, павянячаць, пахаваць - гэта я з поўным задавальненнем, інакш папу з дочкамі не было б чаго есці. Гэта нядзелю царква мая заўсёды адчыненая, прыйдуць, памоляцца, паспяваючы нашы хлопцы, і даволі з іх. Ды Вы не думайце, зрешицы, што я такі ўжо адичапенец, у царскі дзень рэдка калі набажэнства не "адкатаю". Вось толькі з кадзілам не магу зладзіць. Сапраўдны

Лідскі Летапісец № 1 (61)

поп спрытна так "фуркае" ім наперад і назад, а ў мяне не выходзіць.

- Я дзіўлюся, што Вам цяжка служыць па-праваслаўнаму, - зауважыў я. Наколькі мне вядома, па ўмовах Берасцейскай царкоўнай дамовы, ... ўся абра́днасць павінна быць тая же, што і ў праваслаўных.

- Калі гэта было! - запярэчыў ён. У той час, калі я стаў уніяцкім святаром, у нас ... былі арганы, ружсанцы, гадзінкі, "здравасць Марыя", "анёл Панскі", званочки ... А зараз што: "Госпадзі, памілуй, ды падай, Госпадзі". Адзін раз, усё ж, паплаціўся я за сваё няўменне. Прыйзджае неяк праваслаўны біскуп такі важны, уесь у чорным, на галаве каўпак з шлефам. Адслужы, кажа, а я пагляджу. Я ні жывы, ні мёртвы, пачаў плесці абедню і ўсё пазіраю на страшнага аргуса. Ён як быццам бы і нічога, прымасціўся ў кутку алтара, ды ўсё паклоныробіць. Мая старанная праца, можа і сышла бы, калі б не гэтая фатальная экценія. Тут ужо я зусім заблытаўся і пачаў мармытаць імёны, якія толькі прыйшли ў галаву. Па заканчэнні ўсяго біскуп праняў мяне да дзясятага поту і, падзакаўшы, з'ехаў, а потым піша: дакудаўскі "ксёндз ніцма не разуме", паслаць яго ў навуку на два месяцы ў кляштар. А якая мне навука? Адлежаўся я тамака, ... а потым такім жа ... прыйшоў у Дакудава, якім і быў.

- Чаму бы Вам, "баценька", не павучыцца служыць, як належыць, - парыў я, - гэта зусім не цяжкая справа. Глядзіце ў трэбнік, і ўсё выйдзе добра.

- Позна мне вучыцца, ды і няма сэнсу. Бо палякі выхваляюцца, што адваюць сабе ўсю Літву. Тады мы ўжо не ўнію, а прама ў каталіцтва пойдзем ..."³⁸.

Але вернемся да гарадскіх спраў. Мяжэцкі да-нёс да нас лідскую прымайку тых часоў: "Не пабачыўши Ліду, не пазнаеш бяду"³⁹. Ён так апісваў горад на пачатку 1861 г.: "Гэта невялікі ліцвінскі горад, на-селены пераважна яўрэямі і размешчаны ў невясёлай мясцовасці; у ім быў адзін ... касцёл і праваслаўная царква, змешчаная ў нізенъкім, драўляным, несамавітага выгляду дамку. У горадзе не знайшлося нават хоць колькі-небудзь зручнай кватэры для сямейства палкавога камандзіра, таму ён быў прымушаны пасяліцца ў абшарніцкай сядзібе, вёрстаў за дзесяць ад горада". Гэта не дзіўна, бо горад быў перапоўнены расейскім войскам, аднак яшчэ было спакойна, і камандзір палка адчуваў сябе ў небяспечы, жывучы за горадам, "яшчэ не раздаваліся знакамітая патрыятычныя гімны "Boze, coz Polska" і "Z dymet rozagow", пакуль усё абліжэвалася ўзмоцненым раз'ездамі і з'ездамі адзін у аднаго абшарнікаў і з'яўлenniem іх, хоць і рэдка, у нацыянальным гарнітуры - канфедэраты і чамарцы"⁴⁰.

19 лютага 1861 г., быў апублікованы маніфест цара пра адмену прыгону і палажэнне, якое апісвала, якім чынам зямля будзе перадавацца ў карыстанне сялянам. Механізм перадачы зямлі праз выкуп выклікаў незадавальненне сялян, што прывяло да выбуху сялянскага пратэсту ўвесну - улетку 1861 г. Вось мэnavіта з мэтай задушэння сялянскіх хваляванняў у нашым павеце і быў перакінуты Нараўскі пяхотны полк дзе службы Мяжэцкі, ён пісаў: "Прайшло толькі

некалькі месяцаў з дня маніфеста пра вызваленне сялян, і ў аштарнікаў пачаліся з імі непараўнанні, якія ўвесь час патрабавалі ўмяшання вайсковай сілы, ... гэта і было прычынай паспешнага выхліку нашага палка з Курлянды ў Літву. Падчас знаходжання ў Лідскім павеце полк, як кажуць, быў у разгоне: роты, па адной ці па дзве, знаходзіліся амаль у бесперапынным перасоўванні, робячы пераходы з аднаго паселішча ў другое для ўціхамірвання ... сялянскіх бунтаў, уціхамірванні гэтыхя суправаджаліся, як звычайна, розгами⁴¹. Да восені 1861 г. вайсковыя падраздзяленні, ужываючы масавыя пакаранні розгамі задушылі выбух сялянскага пратэсту, "гадавое знаходжанне палка ў Лідзе і павеце нічым асаблівым не адзначылася, і ўвесну 1862 г. мы з задавальненнем расссталіся з гэтай глухменню, асабліва таму, што змянялі яе на Вільню, куды полк атрымаў прызначэнне"⁴². Карнікі былі патрэбны ў Вільні, тут становілася ўсё "гарачэй".

Цяжка было расейскаму патрыёту у той час у нашых краях: "Рускія людзі ў цывільнай адміністрацыі краю сустракаліся вельмі рэдка, большай часткай толькі ў губернскіх гарадах, у павятовых рускі чалавек уяўляў сабой выключочную з'яву. Прыйтым тутэйшы рускі службовы люд быў зусім адмысловага гатунку. Карэнных выхадцаў з Расіі заносіла сюды якая-небудзь выпадковасць, у бальшыні ж рускія службоўцы былі рускімі толькі па сваёй афіцыйнай прыналежнасці да праваслаўнай рэлігіі, але нарадзіліся ў краі ад змешаных шлюбаў і першыя ўражсанні дзяянства ўспрынялі ад маці Такія назіранні я вынес з вельмі многіх гарадоў Паўночна-Захадняга Краю, куды мяне кідаў лёс. Усяго даўжэй мне прыйшлося пражыць з батальёнам нашага палка ў горадзе Лідзе Віленскай губерні. Тут у цывільнай адміністрацыі, пачынаючы з гараднічага, усе былі тутэйшыя. Праўда, знайшоўся адзіны рускі, наглядчык павятовай вучэльні, званы папольскай тэрміналогіі "панам прэфектам", ды і той быў горкі п'яніца⁴³. Гэта быў карэнны русак, але ў маральных адносінах зусім безасабовы. Відаць, яго схавалі ў гэтую глухмень за п'янства. Да сваёй вучэльні ён амаль не меў дачынення, і ... настаўнікі выкладалі так, як хацелі, без усякага кантролю; балазе ў той час яничэ не была ўсталявана, як зараз, сістэматычная рэвізія выкладання з боку акруговых начальнікаў. У "присутственных" месцах паперы пісаліся па-руску з перакручанай граматыкай, але ў паветры канцыляры не насіліся ніводнага рускага слова. У нашым палку з 60 афіцэраў роўна палову складалі палякі, другая палова была рускімі, літоўскімі татарамі і немцамі. Польская гаворка да такой ступені ўкаранілася ў афіцэрскім ужытку, што нават калі выпадкова сыходзіліся два-тры рускія афіцэры, то па засвоенай звычыі гаварылі паміж сабой па-польску. Афіцэры-палякі, ... з юнкераў, да таго дрэнна валодалі рускай гаворкай, што ў зваротах сваіх да ніжніх чыноў неміласэрна ламалі мову. Памятаю, як адзін субалтэрн, выхадзячы са звязам на палкавое вучэнне, сустрэўся са знаёмым і, спыніўшыся, загаварыў з ім, а салдатам загадаў: "Ідзі, ідзі, другі ўзвод, я це даганю", - вышила ні па-руску, ні па-польску"⁴⁴.

Як ужо згадвалася вышэй, у той жа час, мясцо-

вая інтэлігенцыя шукала паразумення з расейскімі афіцэрамі: "У той час польскія аштарнікі і службоўцы не толькі не чужыліся рускіх людзей, але імкнуліся зблізіцца з імі і ўсталяваць добрыя адносіны; таму запрашалі рускіх у свае сямействы і аказвалі ім самую вялікую ўвагу. Я, напрыклад, зусім яничэ юны і халасты чалавек, быў проста знянтысаны тым, што да мяне першым прыехаў з візітам прадвадзіцель дваранства⁴⁵ (маршалак) - асоба, якая карысталася вялікай вагой у мясцовым грамадстве. Сталася так, што для збліжэння з афіцэрамі польскае дваранства падрыхтоўвала раскошны баль, і з гэтай мэтай заводзіліся знаёмысты нават з тымі з вайскоўцаў, хто па недахопе сродкаў трymаўся ўбаку ад павятовага грамадства"⁴⁶. На дваранскі баль былі запрошаны ўсе афіцэры, нават так званыя "бу公报" (з ніжніх чыноў мясцовага звання), якіх тады яничэ было не мала ў палках, хоць гэтыхя кавалеры зусім не вызначаліся ведамі свецкіх далікатнасцяў". Любарскі не быў на лідскім баліянні, але з захапленнем яго апісае: "Баль выйшаў на славу, грацыёзныя шляхцянкі ўвесь час выбіралі для мазуркі вайскоўцаў, аддаючы ім відавочную перавагу перад цывільнымі кавалерамі, а за агульной вячэрай з морам шампанскага, ласкавыя гаспадары раз-пораз выгуквали тэндэнцыйныя тосты "за братэрства, еднасць, вступіную працу, на ніве славянска-га прагрэсу, за шляхетных рускіх афіцэраў і да т.п.", прычым з чоканнямі і абдымкамі. ... у той час ніхто з нас яничэ не здагадваўся пра палітычныя задумы нашых мілых субутэльнікаў, мы прымалі ўсе гэтыхя ласкі ... як праявы вытанчанай ... адукаванасці, і прыемна бавілі свой час. Асабліва спадабалася вайсковай моладзі чароўнае стаўленне да яе прыгожых паненак, і хоць сур'ёзнае заляцанне некаторых зухаў з матрыманіяльнымі мэтамі за багатымі нявестамі атрымала фіяску ..., тым не менш, афіцэрства плыло ў задавальненні безуважлівага жыцця і было ў захапленні ад непараўнанага ... грамадства"⁴⁷. У адказ расейцы далі свой баль: "Са свайго боку, у якасці рэвансшу, афіцэры адказалі, "затейливым" пікніком, на які з'ехаліся аштарніцкія сямействы ледзь не з усяго павету. У малайнічым лесе недалёка ад горада была ўладкавана платформа пад падстрэшкам для танцаў і расстаўлены наёмты для буфетаў і прыборальняў. Да стаўлены вялікі транспарт ласункаў, закусак і вінаў, гульбішка асвялялася рознакаляровымі ліхтарамі, што хвілінна ўзляталі ракеты, трашчалі і іскрыліся феерверкі, палкавая музыка агалошвала паветра на вялікую прастору. пад канец балю, ... разгарачаныя танцамі і багатым узліваннем аштарнікі, службоўцы і афіцэры навідавоку ва ўсіх беспераишкодна чокаліся куфлямі, абдымаліся і чалаваліся, выкрываючы звычайнае пры гэтым kochajmy sie (будзем любіць адзін аднаго) і кляліся ўзаемна ў вечным і нязменным сяброўстве, не гледзячы ні на якія акаличнасці, ні на якія выпадковасці"⁴⁸. Аднак, знайсці паразуменне з расейскімі афіцэрамі не ўдалося, калі прыйшоў час паўстання, на бок паўстанцаў перайшлі ў асноўным афіцэры - ураджэнцы нашага краю. Аднак большасць з іх, не давяраючы ім, урад загадзя перавёў "у войскі, размешчаныя ў сярэдзіне імперыі"⁴⁹.

У 1861-1862 гадах на тэрыторыях ранейшай

Рэчы Паспалітай узмачніліся патрабаванні аграрных рэформаў, дэмакратызацыі і незалежнасці. Радыкальная дэмакратычныя і патрыятычныя групоўкі (так званыя "чырвоныя") выступалі за адкрыту ўзброеную барацьбу і рыхтавалі паўстанне. Узброенаму паўстанню 1863-1864 гадоў папярэднічаў даволі доўгі падрыхтоўчы перыяд. Пачатак падрыхтоўкі да паўстання прымяркоўваюць звычайна да 1859 году, калі вайна Францыі з Аўстрыяй быццам бы падала надзею, што пасля Італіі Напалеон III захоча вызваліць і Польшчу. Аднак агульны ўздым пачаўся яшчэ да 1857 году, пасля стварэння Земляробчага таварыства, якое ўзначаліў граф Анджэй Замойскі і пасля вяртання з Сібіры ссыльных па амністыі і па заканчэнні 25-гадовых тэрмінаў высылкі пасля паўстання 1830-31 гг. У мірах пра волю, мясцовыя інтэлігенцыі спадзяваліся абаперціся на новага французскага імператара Напалеона III, які абвясціў прынцып аўяднання народаў і напружана сачыла за кожным крокам Гарыбалдзі, які ў той час аб'ядноўваў Італію, вызываючы яе ад улады дробных валадароў.

Любарскі ў сваіх мемуарах, не абходзіць бокам ролю касцёла пры падрыхтоўцы паўстання, ён піша пра наяўнасць у горадзе трох касцёлаў: "У Лідзе, якая налічвала ў той час дзве з невялікім тысячы жыхароў, былі трох величэзныя мураваныя касцёлы выдатнай архітэктуры, якія высока і гарнірліва ўздымалі да неба свае прыгожыя шпіцы. Адзін з іх стаяў пусты, за непатрэбнасцю, бо вернікаў на ўсе касцёлы бракавала"⁵⁰. Пустымі стаялі два з трох касцёлаў: кляштар піяраў - пасля пажару 1842 г. і кармеліцкі кляштар, зачынены яшчэ пасля паўстання 1831 г. і перададзены спачатку ўніятам, а пасля ліквідацыі ўніі, стаўшы працваслаўным. Аўтар расказвае, як аднойчы, у нядзелю ён зайшоў у Фарны касцёл і замест напалову пустога храма "тут прысутнічаў літаральна ўвесь горад, нібы на адпust (храмавае свята). Не могучы раслумачыць сабе гэтую з'яву, я адчуваў, што бесперапынна прыбываюць усё новыя і новыя багамольцы і ўтвараюць суцэльнную масу, якая ціснула з усіх бакоў. Тым не менш, я цярплю пераносіў ціск і задуху, сочачы з цікаўнасцю за ходам імины, каб параўнаны з працваслаўнай". Каталіцкая служба скончылася, але людзі не разыходзіліся, і вось "на высокай кафедры на бакавой сцяне з'явіўся невядомы пропаведнік у сутане капуцына і адразу прыкаваў да сябе агульную ўвагу. Капуцынскага кляштара ні ў горадзе, ні ў суседстве не было; такім чынам, новы твар з'явіўся здалёку. Гэта быў чалавек гадоў пад трыццаць, з паголенай па-манаску галавой, высокі і сухарлявы, апрануты ў тоўстае цёмна-шэрае сукно і падперазаны вяроўкай; на левым запяці - буйныя пацеркі, у выглядзе ланцуга, з вялікім крыжам. Даўгаваты твар, рэзкая зморшчына паміж бровамі, нос гарбінкай, тонкія стуленія вусны і глубокія, іскрыстыя очі, абведзеныя сіняватаўмы кругамі, - усе гэтыя рысы выяўлялі ў капуцыне разум, энергію, рашучасць. Ён скліўся над кафедрай як бы ў нямой малітве, потым выпрастастаўся на ўвесь рост, аблёў фасфарычным поглядам прысутных, падняў уверх правую руку і загаварыў. Гаворка яго, спачатку ціхая і спакойная, паступовае прымала

гарачае адценне, часам прыпадабнялася бурнай хвалі і кідала на слухачоў грамы заклікаў". Ксёндз прамаўляў пра Радзіму і да такой ступені меў магнетычны уплыў на людзей, што "натоўп, здавалася, готовы быў рынуцца туды, куды ён пакажа. Дастаткова скажуць, што я, старонні і выпадковы слухач, мімаволі адчуваў нервовую дрыготку ва ўсім целе, а з масы слухачоў няспынна вырываліся гучныя ўздыхі, і сотні кулакоў ішчыра стукалі ў замілаваныя грудзі. Сціса гэтае палітычнае казанне можна прыблізна фармуляваць так: "Бог пасылае выпрабаванні нават сваім абранным народам. Мы, ... заўсёды вызнавалі праўдзівую католіцкую веру, ... - тулу веру, па-за якой няма выратавання чалавечым душам, і тым не менш Богу заўгодна было выпрабаваць свой ўпадабаны люд, дазволіць каб яго заняволіла варварская і ерэтычная ўлада, якая адняла грамадзянскія права і свободу сумлення, усё, што складае самы дарагі і святы здабытак чалавека на зямлі. Мы бясконца доўга і цярплю пераносілі свае пакуты, і Выратавальнік свету зараз пераканаўся ў непахіслай пэўнасці свайго народа Яго святым запаветам. Слухайце...! Именем Усемагутнага Бога ўзвяшаю вам, ... што надышоў канец нашым катаванням. Набліжаецца хвіліна, калі Бог разаб'е ваши кайданы і даруе нам згублене зямное ішасце. Збавіцель ідзе да нас, і блажэнны той муж, якога ён сустэрне падрыхтаваны. Будзьце ж готовыя прынесці ўсякія ахвяры на алтар Айчыны; ахвяруйце ўсім, хто чым валодае, нясіце давераным людзям гроши, рэчы, увесы здабытак, а калі прыйдзе час - ѹзыдце. У імя святога нашага касцёла і дарагой Айчыны бацькі павінны на час адмовіцца ад сваіх сямействаў, мужы ад жонак, мацярэй і дзяцей, нявесты ад жаніхоў, падначаленяя ад свайго начальнства і дружна выступіць на справу вызвалення Бацькаўшчыны.... Але гора таму, хто па абыякавасці ці ад страху застанецца ўбаку ад усеагульнага руху. На іх абрывнецца з неба гром і ўразіць на смерць без пакаяння, зніч ператворыць у попел усю іх маёmacь, а на тым свеце чакае зраднікаў вечная пякельная пакута. Маліцеся, ды хай Ісус Хрыстос і Маці Божая асвятаюць сэрцы ваших і накроўваюць вас на богадагодныя вычыны... На калені!". Афіцэр піша, што ўвесь касцёл, уключна з гараднічым⁵¹ і ўсімі павятовымі ўладамі ўкленчыў, не сталі на калені "толькі я і адзін з паліцэйскіх, які стаяў наперадзе мяне. Капуцын бліснуў вачамі і ўладна прагаварыў: "Я бачу, што тут, у гэтым святым храме, прысутнічаюць іншаверцы; але ўсё роўна, замаўляю іх злучыцца ў агульной малітве, інаки яны адразу панясяць кару Божую". Становіча выйшла крытычнае. паліцыянт пачаў уладкоўвацца на калені, ..., а я, скарыстаўшыся гэтай паўзай, прасунуўся за шырокую калону, калі якой стаяў. Ксёндз супакоіўся і зноў працягваў свою блузнерскую і абуральную прамову, пратрымаўшы на каленях пакорлівую паству з чвэрць гадзіны". Пры канцы, капуцын выйшаў з алтара "з выразам смутку і стомы на твары і, сціпла патупіўшы очі, пачаў прабірацца праз натоўп з велізарным падносам на руках. Яго супраджэс павятовы суддзя з запасным падносам, апушчаным уніз. З усіх бакоў працягнуліся рукі, і ахвя-

раванні багатым дажджом пасыпаліся на паднос працеведніка: медзякі, срэбра, асігнацыі, нават вельмі буйныя, кашалькі і партманетка з усім змесцівам, бранзалеты, завушніцы, гадзіннікі, адразу ўтварылі такую кучу, што класці больш не было куды. Напоўнены паднос змяняўся запасным з рук суддзі, які адносіў ўсё сабранае ў алтар і зноў спышаўся да капуцына з пустым падносам⁵³. Тут Любарскі, пэўна, каб не ўдзельнічаць у зборы грошай, уцёк з касцёла, таму не пачуў як першы раз ў горадзе там заспявалі новыя песні, "быццам бы рэлігійныя, але па сутнасці рэвалюцыйнага зместу". Капуцын больш не з'яўляўся ў Лідзе. Але гэта быў "адзін з самых фанатычных эмісараў польскага "жонду". Ён бесперашкодна пераядждаў з горада ў горад, з мястэчка ў мястэчка, усюды прамаўляў свае казанні і збіраў багатыя ахвяраванні. Калі ж успыхнула паўстанне, дык гэта... (ён) апынуўся ў аддзеле Лелявеля⁵⁴, натхняў паўстанцаў з крыжам у руках і, нарэшце, у адной сутычцы быў забіты"⁵⁵. Вядома, што ў атрадзе Лелявеля шарлаговым байцом ваяваў ксёндз Бжоска, верагодна менавіта ён і выступаў у Лідзе і ўсхваляваў насельніцтва горада. Бжоска вучыўся ў Янашскай семінарыі (былой Люблінскай губерні), у 1857 г. яго высвяцілі ў ксяндзы і прызначалі вікарьем у Саколку, потым у Луцк (былой Сядлецкай губерні). У 1862 г. ён сышоў да паўстанцаў, увесе час выступаў перад насельніцтвам. У 1863 г. быў у аддзеле Левандоўскага, а потым у Лелявеля, пасля разгрому аддзела Лелявеля сам узнічаліў аддзел паўстанцаў. Арыштаваны толькі 17 красавіка 1865 г. і 11 траўня пакараны смерцю ў Саколцы⁵⁶.

Пасля расстрэлу ў 1861 г. дэманстрацыі у Варшаве, асабліва пасля красавіцкага расстрэлу, вулічныя дэманстрацыі змяніліся зборамі ў касцёлах, дзе спяваліся патрыятычныя гімны і адзначаліся памятныя даты з гісторыі Рэчы Паспалітай. "Маральна рэвалюцыя" набывала форму кампаніі грамадзянскага непадпрадкавання і ставіла ў тупік прадстаўнікоў імперскай адміністрацыі, якія ніколі не сутыкаліся з такімі формамі палітычнага жыцця. Жанчыны ў памяць аб красавіцкіх ахвярах нязменна наслілі жалобную вопратку. Тыя, хто не насіў жалобы, падвяргаліся на вуліцах маральному ціску.

У Лідзе, як і паўсюдна, пад уплывам варшаўскіх расстрэлаў мужчыны апранулі канфедэраткі і чорныя чамаркі, а жанчыны жалобу. Гімн "Boze, coz Polska" быў перакладзены на беларускую, літоўскую, яўрэйскую і ўкраінскую мовы і стаў вельмі папулярным. "Улетку 1861 года ўсякія забавы, як грамадскія, так і ў прыватных хатах, раптам спыніліся. Нават замоўкла музыка на фартэпіана, граўся адны толькі навучальныя гамы. Усе дамы апрануліся ў глыбокую жалобу, дэспатычны ўплыў якой адбіваўся і на нешматлікіх рускіх прадстаўніцах чароўнага полу, жонках афіцэраў, бо паказвацца ў каляровых гарнітурах, пры агульным панаванні чорных, значыла прыцягваць да сябе ўвагу. ... пайшли глухія размовы пра зневажсанне хрысціянскіх святынь рускімі..."⁵⁸. У Лідскім Фарным касцёле замест устаноўленай малітвы за царскі дом, усе становіліся на калені і пелі патрыятычны гімн "Boze, coz Polska", што пачынаўся словамі:

"Божа, Ты гэтулькі стагоддзяў атачаў нас арэолам магутнасці і славы, вярні нам Айчыну і волю". Гэта песня - малітва за аднаўленне незалежнай дзяржавы, была нагэтулькі папулярнай, што спявалася на вуліцах пры кожнай касцельнай працэсіі, якія асабліва часта здзяйснялася ў той час; мала таго, матыў яе можна было чуць з расчыненых вокнаў кожнай хаты, дзе было фартэпіяна: "... збяруща пані на прэферанс, засядуць за зялёны стол і, перакідаючыся картамі, ... напяваюць заклік да Бога за Бацькаўшчыну".

У Лепельскім павеце паліцыя адшукала друкаванае выданне на беларускай мове "Песні пабожныя". Сярод песен - гімн паўстання "Божа, што ж Польшча...". Беларускі варыянт аднак істотна розніча ад арыгінальнага, і яго даволі ўмоўна можна назваць перакладам.

БОЖА, ШТО Ж ПОЛЬШЧА...

Boże, Ty Polszczy praz douszja wieki
Dawau' cześć, chwału, ściaroh ad niawoli,
Nie paskupiu Ty ajeuskaj apięki,
Salin' paciéšu w niezczęśliwoj dołi.
Piered Autary małitwu pryaśim'
Wolność, Ajcuznu warac' nam, prosty!

Ty pataleuszy jaje u zboj prihodzate
Nieraz pabici wraha dawau' siłu,
Sierod mieszczaścia u prawiuonem rodzie
Dadau bolz chwały, choć pasią u mahili.
Piered Autary...&

Boże, ty siłu caru rozhurdańych
Rouno bylinku złomisz w swajom sudsie
Satrys u porach tyranou rahańych
Daj nam paciechu szto Polacka żyć budzie.
Piered Autary...&

Wiarni jej świetność jak dauniej była,
Daj zrażaj na rodniennoj mięty
Kab u pakoi szczęśliwa zatyba
Bishasławi ty w dziele małodzieży.
Piered Autary...&

Ty Białynicka Najczystsza Dziewa,
Świataja Maci sirockaho rodu,
Litwy i Rusi można Karalewa,
Uprasi Syna, kab dau nam Swabodu.
Piered Autary...&

U Żurawicach, Barunach maskali
Ciabie z nami u kazionszczynu skuli;
Sprau kab od syzmy ty i my adstali,
Zrabi kab z Polszczaj Uniju wiarnuł!
Piered Autary...&

Божэ, Ты Польшчы праз доўгія векі
Даваў чэсьць, хвалу, съцярог ад няволі,
Не паскупіу Ты айцоускай апекі,
Сіліў пацеху в нешчасылівой долі.

Перэд аутары малітву прыносім!
Вольносьць, Айчынну вараці нам, просім!

Ты пажалеушы яе у злой прыгодзе
Нераз пабіці врага давау сілу,
Серод нешчасыця у правюнэм родзе
Дадау больш хвалы, хоць пашла у магілу.

Перэд аутары...

Божэ, ты сілу цароу розгудзаных
Роуно былінку зломіш в сваём судзе
Сатрыж у порах тыраноу паганых
Дай нам пацеху што Польшча жыць будзе.

Перэд аутары...

Вярні ей съветносьць як дауней была,
Дай уражай на родненской межы
Каб у пакоі шчасыліва зажыла
Благаславі ты в дзеле маладзежы

Перэд аутары...

Ты Бялыніцка Найчыстша Дзева,
Святая Маці сіроцкага роду,
Літвы і Русі можна Карапева,
Упрасі Сына, каб дау нам Свабоду.

Перэд аутары...

У Журавічах, Барунах маскалі
Цябе з намі у казёншчыну скулі;
Спрау каб од сызмы ты і мы адсталі,
Зрабі каб з Польшчай Унію вярнулі.

Перэд аутары ...

Не меней папулярная была і іншая песня, якая
пачынаецца словамі: "З дымам пажараў..."⁵⁹.

З ДЫМАМ ПАЖАРАЎ

Музыка Юзафа Нікаровіча
Словы Карнеля Уйскага

З дымам пажараў, з кроўю ран братніх
Мы табе, Пане, б'ём наш паклон,
Скаргаю страшнай, енкам астматім
Ад нашых модлаў сыходзіць стогн.
Мы ўжко без скаргі не знаем спеву,
З церну вянок уразаецца ў скронь,
Вечна як помнік Твайго, Пан, гневу
Цягнем к Табе мы просьбы далонь.

Колькі разоў Ты нас не адсцёбваў,
Мы, не адмыўшыя свежых ран,
Зноўку гукаем: "А Ён жа добры,

Бо Ён наш Бацька, бо Ён наш Пан".
І зноў да паўстання нас вера будзіць,
Каб Тваёй воляй нас вораг змог
І смеху кінуў камень на грудзі:
"А дзе ж той Бацька, а дзе ж той Бог?"

Гляньма ж у неба, ці там з зеніту
Сто сонц не ўпадзе на злыдняй знак,
Ціха і ціха сярод блакіту
Як коліс грае свабодны птах.
І мы ў сумнення злой паняверцы,
Перш, чым нам веру Ты вернеш зноў,
Блюзім губамі, хоць плача сэрца:
"Суд чынъ на спрахах, а не са слоў".

О, Пане, Пане! З прадоння шатаў
Жудасці весткі прынёс нам час:
Сын забіў бацьку, брат забіў брата,
Кайнаў мноства ёсць паміж нас.
Толькі ж, о, Пане, віна не іхня,
Хоць нашу прышласць цягнуць заплеч,
Іншыя д'яблы таму прычынай,
Вытні далонню, не рушай меч.

Глянь, мы ў няшчасці заўжды адзіны,
На Тваё лона, да тваіх зор,
Модлы плысуць, як клін жураўліны,
Да родных гнёздаў, сваіх азёр.
Крый жса нас моцны, магутны Пане,
Дай дачакацца Тваіх нам ласк,
Кветка пакуты вянком хай стане,
Хай нас нябесны асветліць бляск.

Мы з арханёлам тваім на чэле
Пойдзем усе на смяртэльны бой
І на шайтана дрыгуткім целе
Мы ўздымем сцяг пераможны свой.
Змучаным брацям адчынім сэрцы,
Віны іх змые вольнасці дождж,
Вось тады ўчуе подлы блюзнерца
Водпаведзь нашу: "Бог быў і ёсць".

(Пераклад Станіслава Судніка.)

Нават калі паліцыя пачала забараніць вакальныя маніфестацыі, натоўп не слухаўся і яшчэ гучней пеў "блузнерскі гімн", так што яго чуваць былоя крокай за сто ад касцёла праз расчыненія дзвёры і вокны. Тады паліцыя для ачысткі сумлення перапісвала тых, хто найбольш выдзяляўся ў спеве, але пакуль нікога не каралі, "вынікам было хіба тое, што кіраунічая асоба давала сяброўскую параду свайму падначаленому паўплываць на жонку ці дачку, каб яны паводзілі сябе асцярожнай"⁶⁰.

Мемуарыст цікава расказвае пра настрой гардзян перад паўстаннем. Паступова рэвалюцыянае ўзбуджэнне ў горадзе ўзрастала: "Па меры таго, як яно больш і больш набірала моц, рускае значэнне ў краі паступова змянялася. Выходзіла так, як быццам бы гаспадарамі становічча былі яны, а часовымі гасцямі, прышльцамі ці, мабыць нават паразітамі на чужым целе з'яўляліся мы". Гледзячы на заваяваўшую волю Італію, чакаочы падтрымкі Францыі, ужо амаль што

ўсе верылі ў хуткае незалежнае існаванне. Любарскі, у гэты час вайсковы палкавы лекар і добры хірург, да- слоўна запісаў сваю размову з лідскім прадвадзіцелем дваранства Буткевічам (сябе Любарскі тут называе ў трэцій асобе "доктарам"):

"- Скажыце, каханы кансьльяжсу (ласкавы доктар), спадзяюся, Вы застанецеся ў нас, калі Літва адыдзе ад Расіі?

- Як гэта адыдзе ад Расіі? - спытаў збянтэжсаны доктар, - я штосьці не ясна сабе ўяўляю.

- Вельмі проста; адлучыліся ж ад Аўстрыі Ламбардыя і Венецыя і ўвайшлі ў склад Італіянскай дзяржавы. Чаму ж мы не можам утварыць незалежнай дзяржавы ў межах сваёй народнасці? Зараз да таго ідзе ўся єўрапейская палітыка.

- Але Расія - не Аўстрыя, - заўважыў доктар, зачэплены за жывое, - і паменишыць яе будзе пацяжэй, чым рознамасную імперию Габсбургаў?

- Вядома, - спахапіўся маршалак, - я і кажу гэта. Але могуць быць розныя палітычныя кампрамісы для аб'яднання народнасцяў. Відаць, час такі надышоў. Ды не пра гэта ўласна гаворка. Я толькі хацеў сказаць, што Вы, ласкавы доктар, карыстаецца такім заслужаным даверам у нашым грамадстве, што пажадана, каб Вы засталіся ў нас, якія б ні адбыліся палітычныя змены.

- Вельмі удзячны за ўвагу, але, прызнаюся, я б не застаўся.

- Чаму ж? - здзівіўся суразмоўца, - для адукаванага чалавека жыць у краіне з ліберальнымі ўстановамі, якой будзе наша незалежная дзяржава, і працаўцаць у культурным грамадстве павінна быць прывабна.

- Ды па-просту хоць бы таму, што я, як праваслаўны, быў бы не зусім свой паміж вамі, і польскай мовы добра не ведаю, а быць абмежаваным у выказванні сваіх думак непрыемна.

- Э, глупства; варта Вам ажсаніцца з кімсьці з нашых прыгажунь, і адрозненне ў веравызнанні згадзіцца, а мовай Вы авалодаеце. Я ведаў афіцэра, які прыбыў у Вільню з глыбіні Расіі і не разумеў аніводнага слова, а праз некалькі гадоў пісаў у альбомы такія выдатныя верши, што, права, пад імі самімі Вікенці Поль падпісаўся б”⁶¹.

Прадвадзіцель дваранства (маршалак шляхты) Буткевіч не будзе ўдзельнічаць у паўстанні. У гісторыі горада ён застанеца як чалавек, які ў 1878 г. прапанаваў генерал-губернатару разабраць наш замак Гедзіміна на будаўнічыя матэрыйалы ...

Аднак былі і песімісты якія, як паказала практыка, як мінімум рэальная ставіліся да вайсковага аспекту паўстання. Любарскі прыводзіць размову са сваім знаёмым, якога ён называе "капітан З-скі", дарэчы не гледзячы на некаторыя недакладнасці (напрыклад, "капітан" замест "падпалкоўнік"), гэты самы "капітан З-скі" мог быць Юзафам Залескім, дзедам будучага міністра абароны БНР Кіпрыяна Кандратовіча: "За некалькі вёрстай ад горада жыў у сваёй сядзібе адстаўны капітан З-скі, ён быў тутэйшым, я аказаў яму некаторыя паслугі і праз гэта зблізіўся з ім. Падчас службы ў адной з унутраных губерняў ён

ажсаніўся па кахрані з рускай дзяўчынай, а па выхадзе ў адстаўку засёў гаспадарыць у маленъкім сваім фальварку. Ён не перашкаджаў жонцы выхоўваць дзяцей у духу праваслаўнай веры, у палітыку не ўмешваўся і таму не меў сяброў сярод сваіх "родакаў"⁶². Капітан расказаў, што яго як прафесійнага вайскоўца, інсургенты спрабавалі залучыць у вайсковую арганізацыю: "Прыяджае раз у фальварак невядомы маладзён і, заяўляе, што мае да мяне важную справу ... ён развёў такую матэрью, што пад стаць хоць бы самому Пальмерстону⁶³. Паўстанне, маўляў, зусім падрыхтавана, ва ўсіх ... землях па Днепр, і поспех яго забяспечаны. Сабрана 100 мільёнаў золотых, чаго на першы раз больш, чым досыць, затым будуць захоплены велизарныя сумы ў розных казначэйствах; зброя ўверсе час падвозіца з-за мяжы, і ўжо ўтвораныя вялікія і надзейныя склады. Ва ўсё Расіі таксама чакаеца ўзброенае паўстанне, якое развязжа руکі Рэвалюцыйная сетка там, як і ў нас, ... арганізавана надзейнымі людзьмі і распасціраеца нават за Волгу. Ва ўсіх наших ваяводствах адразу стане пад стрэльбу 100 тысяч адборнай моладзі, і акрамя таго ў межы царства Польскага ўварвуша два вялікія польскія войскі - адно з Галіцыі генерала Лангеўіча, другое з Познані з фельдмаршалам Мераслаўскім; чакаеца і Гарыбальдзі з атрадам італьянцаў. А як толькі мы падымет зброю, Напалеон (Напалеон III - Л.П.) адразу абвесціць вайну Расіі; гэта гэтак жа дакладна, як Бог на небе. Англія ўжо рыхтуе свой флот і адцягне да прымorskіх гарадоў масу рускіх войскаў. Вось нашы шанцы, - выклікні маладзён ... - і толькі ў адным мы маем проблему - знайсці неабходную колькасць дасведчаных у ваеннай справе камандзіраў. Таму "жонд нарадовы" камандзіраваў мяне заявіць Вам, што, мае да Вашых ваенных талентаў і Вашага патрыятызму асаблівы давер і рыхтуе Вам намінацыю у палкоўнікі⁶⁴ і даручае камандаваць палком Віленскага ваяводства, пра што, калі надыдзе час, будзе адмысловае распараджэнне. Прызнаюся, - сказаў капітан, - я зусім разгубіўся ад гэтай нечаканасці, але сказаў эмісару "жонду" напрасткі, што такія фантазіі, якія я цяпер выслушваю, выбачальныя ў маладой і гарачай галаве, але ў адносінах да людзей, дасведчаных у ваеннай справе, якія глядзяць цягроza на рэчы, прости недарэчныя. У рэчаіснасці, ... Вы можаце набраць невялікі партыі людзей, хоць рашучых, але зусім недасведчаных, з якіх большасць нават страляць не ўмее. А ці ведаеце Вы, што значыць бязладны натоўп супраць арганізаванага войска? Я, як вайсковец, ведаю гэта, і таму менавіта мне і сумленне, і патрыятызм не дазваляюць весці сваіх братоў на дакладную смерць"⁶⁵. Калі пачалося паўстанне, капітан З-скі з'ехаў з сямействам да родных жонкі ў Цвярскую губерню.

Пасля падзеяў у Варшаве бурліла сталіца краю Вільнія. Яшчэ раней, чым у Варшаве, у жніўні 1861 г. генерал-губернатар Назімаў увёў ваеннае становішча ў Вільні і шэррагу іншых гарадоў і паветаў краю, аднак праз год ваеннае становішча было знятае, тым не менш "раман" Назімава з мясцовай шляхтай рэзка абарваўся. Ужо ўвесну 1861 г. віленскі павятовы прадвадзіцель дваранства граф І. Тышкевіч, які арганізаваў некалькі

маніфестацый, быў неадкладна зняты з пасады па ініцыятыве генерал-губернатора, арыштавалі і саслалі 8 студэнтаў⁶⁵.

Першая маніфестацыя ў Вільні адбылася 20 траўня 1861 г., пасля яе пратэстны рух пракаціўся па ўсёй гістарычнай Літве: арганізоўваліся паніхіды па загінуўшых у Варшаве, хросныя хады, адзін з якіх у Коўні прайшоў па мосце праз Нёман і сімвалізаваў унію Літвы і Польшчы. 12 жніўня 1861 г. у Вільні пасля службы ў касцёле і спеваў гімнаў, каля 5000 чалавек: шляхты, гараджан і сялян прыйшлі па горадзе ў знак "сардэчнага збліжэння", вось яе гэту маніфестацыю апісвае адзін з карнікаў: "Пачаліся спевы рэвалюцыйных гімнаў у касцёлах каля Вострай Брамы ... і іныя палітычныя дэманстрацыі Так ... была працэсія з харугвамі, сцягамі, гербамі Літвы і Польшчы, працэсія са спевам гімна "Boze, coz Polska" у суправаджэнні масы народу рушыла на сустрэчу працэсіі, якая па чутках, павінна была ісці ... ад Коўні ў Вільню. Па распараджэнні начальніцтва, войскі - пяхота і казакі - загардзілі ... дарогу з горада ... дэманстранты, маючы наперадзе фанатычных паненак, імкнуліся прарвацица скрозь шэрагі войскаў. ... паненкі дзеянічалі парасонікамі, ... казакі прыняліся за бізуны, і натоўп рассеяўся"⁶⁶. Але 18 жніўня, падчас мірнай маніфестацыі 6 000 чалавек на Пагулянцы рускае войска, па камандзе Назімава ўжыло зброю, загінула 11 чалавек.

У 1862 г. вайсковую частку, дзе служыў мемуарыст Любарскі, цераз Гародню, перакінулі ў Берасце, а адтоль у Польшчу - паўстанне пачыналася. Па дарозе з Ліды на Гародні "наш батальён выпадкова набыў фурманку са зброяй для паўстанцаў. У адным мясцінку, дзе мы спыніліся на начлег, батальённаму камандзіру, зразумела, адвелі самую лепшу кватэру ў заезджым двары. Там пад падстрэшкам ужо стаяла фура з нейкай паклажай, пакрытаю рагожсамі і шчыльна ўвязанаю вяроўкамі. Увечар дзяянічык, не заўважаючы каля фуры гаспадара, запусціў туды руку, вेрагодна, мяркуючы чым небудзь пажывіцу, і раптам намацаў стрэльбу. Зразумеўши, у чым справа, дзяянічык даклаў пра сваю знаходку маёру. Пачалі шукаць уладальніка фуры, але ён знік. Ёўрэй, гаспадар заезнага двара, на допыце паказаў, што перад нашымі прыходам да яго пакарміць коней заехаў невядомы спадар у шэрым сукмане і высокіх ботах. Распрогіши коней, ён увайшоў у залу і запатрабаваў сабе яечню, а тут з'явіліся "панове" з войскам. Ён, гаспадар, замітусіўся і не заўважыў, калі і куды дзяяўся ягоны госць. У возе было больш за 200 стрэльбаў, некалькі дзясяткаў шабель, багнетаў, шашак і пісталетаў рознага калібра. Далі ведаць мясцовай паліцыі, але пан у сукмане так і не быў знайдзены. Было жаданне перадаць знаходку бургамістру мясцінка, але потым агульнай радай разважылі, што такім шляхам зброя зноў патрапіць да будучых паўстанцаў, і вырашилі ўзяць фуру з коньмі з сабой, для прадяўлення начальнству вышэй"⁶⁷. Як бачым, Лідскі паўстанцкі камітэт таксама рыхтаваўся да справы.

Закончы цытаванне цікавых, але блытаных і вельмі "па-імперску" ангажаваных мемуараў ваеннага лекара I.B. Любарскага двума эпізодамі аднадзённага

побыту яго батальёна ў Гародні, з апісанымі ніжэй адносінамі да сабе расейскія афіцэры пачалі сутыкацца ў той час паўсядна. "У Гародні ... наша афіцэрства валам паваліла ў адну немудрагелістую карчму - хто паабедаць, хто пагуляць у більярд, а хто проста папаігнацца за дачкой карчмаркі, прыгожай паненкай, якая стаяла за прылаўкам, распараджасалася гарэлкай і закускамі і перадавала замовы гасцю прыслузе. Афіцэрства рассыпалася на польскай мове ў ласках, на якія какетлівая дзяўчына адказвала направа і налева з павабнай добразычлівасцю. Адзін толькі бязвусы пратарышык, нядаўна выпушчаны з корпуса, не мог прымаць удзелу ў юясёльых гутарках, таму што зусім не ведаў па-польску. Ён сціпла падышоў да паненкі і сказаў, каб яму падалі абед, але тая не адказала яму звычайнім: "У тэн момант, пане". Пратаракаўшы бесспасляхова з паўгадзіны, офіцэрык ізноў падышоў да панны з гэтай жа замовай, але яна застаецца нямая і не рухаецца з месца. Здзіўлены маўчаннем, пратарышык спытаў: ці яна не разумее рускай мовы? На гэта паненка з пагардай працаўзіла: "Я гэтай сабачай мовы не жадаю разумець". "Як вы смееце абражаць мяне, - зычна ўскрыкнуў малады афіцэр, стукнуўшы кулаком па прылаўку, наліваючыся крывей, - Ды я вас так абражсу, што ўсё жыццё памятаць будзеце". Паненка пабляднела і павалілася на крэсла ў істэрыйчных рыданнях. Але пратарышык не сцішаўся і гучна заяўў, што ідзе да губернатара асаўіста прынесці скаргу. ... Сцэна выйшла ... цяжская, асаўліва, калі бледную, як смерць, паненку выносли ў поўнай непрытомнасці. Нарэшце ў справу ўмяшаліся афіцэры і з вялікай цяжкасцю ўгаварылі таварыша пакінуць без наступстваў "дурную выхадку", за якую ... жанчына магла б адчувальна паплаціцца". А вось другі гарадзенскі інцыдэнт з афіцэрам у той жа дзень: "Праз грамадскі сад, ён убачыў ідуcych супраць яго трох цывільных маладзёнаў, якія спляліся рукамі і занялі ўсю шырыню алеі. Наблізіўшыся да афіцэра, усе ў адзін голас крикнулі: "Прэч з нашай зямлі". Апнуўшыся тварам да твару з нахабнікамі, афіцэр пасля хвілінай нерашучасці сышоў у бок, як расплюмачыў ён, каб не ўздымаць скандалу, а можа быць, і таму, што сам быў тутэйшы і не хацеў падвяргаць непрыемнасці сваіх ...". Падобныя сцэны ў гэты час апісваюцца ў мемуарах рускіх афіцэраў па ўсім краі⁶⁸.

На працягу 1862 г., прастора непасрэднага кантролю ўлады ў Царстве Польскім няўхільна сціскалася, і да сярэдзіны года яно ўжо не кіравалася з адзінага цэнтра расейскай уладай. Да лета 1862 г. быў утвораны падпольны Нацыянальны цэнтральны камітэт, які ў верасні абвясціў сябе сапраўдным польскім урадам. Яму падпарадкоўвалася разгалінаваная арганізацыя ў колькасці прыкладна 20 тысяч чалавек, меўся ўласны адміністрацыйны апарат і падатковая служба⁷⁰. Павялічвалася напружанне і на тэрыторыі былога ВКЛ. Падрыхтоўку паўстання ўзначаліў створаны ў Вільні Літоўскі правінцыйны камітэт. У склад камітэта ўваходзілі капітан генеральнага штаба Людвік Звяждоўскі (1829-1864, псеўданім - Тапор), чыгуначны службовец Францішак Далеўскі (1825-25.04.1904 г., нарадзіўся ў фальварку Руднікі Лідскага павету), інжынер Ула-

дзіслай Малахоўскі (1827-1900, псеўданім Леан Варнэрке), студэнт матэматычнага факультэта Пецярбургскага ўніверсітэта Эдмунд Вярыга (1840?-1902), доктар і мастак Баляслаў Длускі (1826-1905, псеўданім Ябланоўскі) і Кастусь Каліноўскі.

Расейскі гісторык XIX ст. Бранцаў П.Д. пісаў пра Каліноўскага: "... малады чалавек, 26 гадоў ад роду, сярэдняга росту, дужага целаскладу, меў стромкі, высокі лоб, чисты твар і выразныя очи; насіў кароткія русыя валасы, зачесаныя назад. Каліноўскі меў вялікі разум і незвычайнную силу волі і характару. Гэта адзіны чалавек з усёй карпарацыі Літоўскага жонду, які быў бескарыслів адданы сваёй справе. Чалавека гэтага нельга было ні спалохаць, ні збіць з толку. Каліноўскі прама ішоў да сваёй мэты, не здрадзіў і не зганьбіў сябе ... баязлівасцю да самай смерці"⁷¹.

31 ліпеня 1862 г., як і ў мінульым годзе, па ўсім краі прыйшло святкаванне ўгодкаў Люблінскай уніі. У Вільні, каля Вострай Брамы, "сабралася шмат людзей рознага звання", сярод іх многія мужчына былі апранутыя ў нацыянальныя строі а жанчыны "ў белых сукенках, канфедэратах ці капялюшыках, упрыгожаных жывымі кветкамі і стужкамі ...". Пасля малітвы частка людзей разышлася па хатах, а частка выпраўлялася да Зялёнаага моста, аднак паліцыя ім гэта не дазволіла. У той жа дзень у Лідзе "на звычайнай літургіі, сабралася ... багамольцаў больш, чым звыкла, прычым дамы былі апранутыя ў каляровыя сукенкі"⁷².

10 жніўня 1862 г. віленская паліцыя затрымала адстаўнога службоўца Фелікса Колышку (брата Баляслава Колышкі), з дакладу сакрэтнага аддзелу: "Адстаўны калежскі рэгістратор Фелікс Колышка, у адметным гарнітуры, а менавіта: у чамарцы шэррага сукна, падперазаны шырокім лакавым рамянём з белай металічнай бляхай, на якой намаляваны Арол і Пагоня ... у ботах з доўгімі лакавымі халявамі. Пры ператрусе ў Колышкі знайдзены ... заклік да жыхароў Вільні". Знайдзеная папера заклікала да супольнай малітвы за душы чарговых загінулых маніфестантаў. З справы вынікае, што Колышка паходзіў з лідскай шляхты, скончыў 5 класаў Віленскай гімназіі, потым служыў у войску, звольнены з войска па асабістым рапарце, пры звольненні атрымаў чын калежскага рэгістратора і першапачаткова прыехаў да сваёй маці ў Ліду, а потым пераехаў у Вільню. Лідскі гараднічы сведчыў, што падчас жыхарства ў Лідзе паводзіў сябе добра, але падчас дэманстрацыі у Лідзе разам з іншымі співаў "абуральныя гімны" і насіў недазволенія строі⁷³.

Для нас, беларусаў, вельмі цікавыя культурніцкія акалічнасці тых падзеяў. Менавіта зацікаўленасць да нашай мовы перад пайстяннем з боку мясцовай інтэлігенцыі, прымусіла Назімава напісаць пропанову, якая абміркоўвалася ў верасні 1862 г. у Радзе міністраў. У сваёй запісцы ён пропанаваў выдаць маніфест, які б дазволіў кожнай народнасці даць "сродкі вольна і бесперашкодна развівацица ва ўласцівых ёй формах, характары і межах", атрымліваць адукацию на сваёй мове ў мясцовасцях, дзе яна складае большасць насельніцтва. Назімаў спасылаўся на добрыя прыклад "аўстрыйскай Галіцыі", дзе праводзілася палітыка

Сябры Літоўскага правінцыйнага камітэту

Людвік Заяждоўскі

Баляслаў Длускі

Уладзіслаў Малахоўскі

Эдмунд Вярыга

Кастусь Каліноўскі

падтрымкі этнічнай самабытнасці галіцкіх русінаў - групы, што займала адну з нізовых пазіцый ў сацыяльнай герархіі Аўстра-Венгерскай імперыі. Такая палітыка праводзілася Габсбургамі ў піку тамтэйшаму польскому дваранству (яна ўключалася ў сабе і падтрымку духоўнай апоры заходніх украінцаў - унияцкай царкве, якая, як мы памятаем, у нас была гвалтам ліквідавана яшчэ ў 1839 г.). Кіруючыся гэтай схемай, віленская адміністрацыя зрабіла крок да прызнання этнічнасці летувісаў, кампактная маса якіх засяяла Ковенскую губерню. Апякун Віленскай навучальнай акругі ў верасні 1861 г. пропанаваў дапусціць у пачатковых школах "навучанне жмудской грамаце" і пашырыць выданне малітоўнікаў, календароў і іншых кніг для "народнага" чытання на "жмудской мове" (гэта мова да таго часу ўжо была прызнана ў якасці мовы пропаведзяць у касцёле і пры навучанні Закону Божаму).

Ці не першым сярод імперскіх адміністратораў Назімаў, хай і асцярожна, падняў пытанне і пра моўную самабытнасць беларусаў, якія афіцыйна лічыліся "рускімі". Назімаў дапускаў беларускасць як прамежкавую прыступку на шляху да выпрацоўкі рускай нацыянальнай самасвядомасці. Яшчэ ў 1859 г. вышэйшае цэнзурнае начальства забараніла друкаванне кнігаў на "беларускім прыслоўі" "польскім літарамі", улада баялася польскай асіміляцыі беларускага насельніцтва. А ў 1862 г., у сувязі з аблекаваннем проблемы польскага панавання ў каталіцкім касцёле, віленская адміністрацыя працавала перавесці асноўныя малітвы і кароткі катехізіс на "беларускае прыслоўе". Па яе меркаванні, гэта павінна было прыпыніць пагрозу паланізацыі насельніцтва, якое руская адміністрацыя больш-менш устойліва называла "беларусы". Увесну 1863 г. па ініцыятыве апекуна Віленскай навучальнай акругі быў выдадзены "Апевяды на беларускім прыслоўі" - кніжка кароткіх павучанняў, закліканых даказаць, што беларусы - не палякі, а рускія. Гэта быў адзіны досвед праўрадавай пропаганды на нашай мове. Таксама пад эгідай Назімава была зроблена спроба заснаваць часопіс для народа на "мясцовым русінскім" прыслоўі (г.з.н. на беларускай мове)⁷⁴.

У студзені 1863 г. у Царстве Польскім, з нападаў паўстанцаў на кватэры рускіх войскаў у ноч з 10 на 11 студзеня (з 22 на 23 н. ст.), пачалося масавае і зацятае паўстанне. Да вясны "мяцеж", як называлася паўстанне ўрадам, распаўсюдзіўся на Літву, заходнія і цэнтральныя мясцовасці Беларусі і нават Правабярэжнай Украіны. Часовы нацыянальны ўрад (Rzad Narodowy) абвяціў волю і роўнасць усіх грамадзян адноўленай дзяржавы, незалежна ад веравызнання і паходжання, а сялянам абяцаў права на зямлю, якую яны апрацоўваюць з неадкладнай адменай усіх павіннасцяў перад панамі. У асобных закліках да русініў (г.з.н. насельніцтва Беларусі і Ўкраіны) ішла гаворка пра поўнае вызваленне і надзяленне зямлём, а да яўрэяў - пра братэрскую любоў. Такім чынам, была зроблена спроба да згуртавання шырокага фронту сіл. Нягледзячы на недахоп узбраення і недастатковы досвед ваеннай арганізацыі ў баявых дзеяннях нацыянальны ўрад, не выходзячы з падполля, здолеў узяць пад свой кантроль вялікую частку тэрыторыі, кантролюваць выкананне сваіх распараджэнняў, мець вялікую сетку надзейных агентаў у паштовым ведамстве і на чыгунках. Намеснік Царства Польскага, вялікі князь Канстанцін казаў: "Законны ўрад існуе толькі там, дзе ёсьць войска. Дзе няма, там поўная самаўпраўнасць рэвалюцыі... Цэнтральны камітэт усюды і нідзе". Паўстанне прыняло аблічча партызанскай вайны, баявой адзінкай выступаў невялікі аддзел (у тэрміналогії рускага ўраду, "шайка" ці "хеўра"), пераслед і знішчэнне якога ў лясістых і багністых мясцовасцях быў вельмі цяжкай задачай⁷⁵.

Імператар Аляксандар II у Пецярбурзе асабіста паведаміў гвардыі пра пачатак паўстання. Вось як успамінаў пра гэта афіцэр лейб-гвардзейскага Паўлаўскага палка Воранаў (гэты полк і Воранаў асабіста поўным уздельнічалі ў задушэнні паўстання на Лідчыне):

"Чуткі пра хваляванні ў Польшчы, якія распаўсюдзіліся напачатку 1863 г., пацвердзіліся пасля 11-га студзеня, ... Весткі пра тое, што здарылася ў Польшчы былі перададзены ў Пецярбурзе афіцэрам гвардыі асабіста Яго Імператарскай Вялікасцю, пасля таго, як яны атачылі Манарха ў Міхайлаўскім манежы, па заканчэнні разводу л.-гв. Ізмайлаўскага палка.

"Многім з Вас, спадарства - пачаў ... Імператар, верагодна не вядомы апошнія здарэнні ў Царстве Польскім. Яхачу, каб вы даведаліся пра іх ад мяне самога.

Пасля таго, як быў добра праведзены рэакругі набор..., у Варшаве з 6-га пачалі з'яўляцца мяцежныя хеўры на абодвух берагах Віслы, для рассейвання якіх былі неадкладна пасланы атрады. Нарэшце, з 10-га па 11-га, па ўсім царстве, за выключэннем Варшавы, былі зроблены раптоўныя напады на войскі нашыя, якія стаяць па кватэрах Аднак і пасля гэтых новых зладзеўстваў я не хачу абвінаваціць у тым уесь народ польскі, ва ўсіх гэтых сумных падзеях я бачу працу рэвалюцыйнай партыі, якая імкнела паўсюдна да руйнавання законнага парадку. ... Я перакананы, што зараз бользи, чым калі, кожны з вас, адчуваючы і разумеючы ўсю святасць прысягі, выканае свой абавязак, як гонар нашага сцяга таго патрабуе. ..." ⁷⁶.

Літаратура і заўвагі:

¹ Gulczynski E. Sprawa Marcelego Szymanskiego emisariusza wyprawy Zaliwskiego. Wilno, 1933. S. 328.

² Радзюк А. Р. Лідчына ў нацыянальна-вызваленчым руху першай паловы XIX ст. // Ліда і Лідчына: да 685-годдзя з дня заснавання горада: матэрыялы рэспубл. навук. практ. канф. Ліда, 2008. С. 115-116.

³ Швед В.В. Паміж Польшчай і Расіяй: грамадска - палітычнае жыццё на землях Беларусі (1772-1863 гг.). Гродна, 2001. С. 186.

⁴ Karbowski W. Ludwik Narbutt. Zyciorys wodza w powstaniu styczniowem na Litwie. 1935. S. 31-34.

⁵ Там жа. С. 182.

⁶ Гл. напрыклад: Komorowski Paweł, Kolyszko Aleksander. Ludwik Narbutt. Warszawa-Lida, 1999. S. 9.

⁷ Дарэчы, сам былы "дзекабрыст" памілаваны Мікалаем I.

⁸ Karbowski W. Ludwik Narbutt. ... S. 35-41.

⁹ Там жа. С. 192-195.

¹⁰ Komorowski Paweł, Kolyszko Aleksander. Ludwik Narbutt. Warszawa-Lida, 1999. S. 9.

¹¹ Там жа. С. 196-198.

¹² Там жа. С. 206.

¹³ Там жа. С. 44-47.

¹⁴ Западные окраины Российской империи. Сборник. Научные редакторы: М. Долбилов, А. Миллер. М., 2006. С. 126-135.

¹⁵ Гвардыян - у дадзеным выпадку эканом.

¹⁶ Пачатак а 8-і раніцы

¹⁷ Narbutt M. Lida i Lidziane // Ziemia Lidzka. 1997. № 26-27.

¹⁸ Памятная книжка Виленской губернии на 1850 г. Вильно, 1850. С. 82

¹⁹ Лаўрэнш Л. Ксёндз Дзіянісій Хлявінскі, Філамат // Навагрудчына ў гісторычна-культурнай спадчыне Еўропы (да 600-годдзя Грунвальдской бітвы). 2010. С.

172-175.

²⁰ Narbut M. Lida i Lidziane // Ziemia Lidzka. 1997.

№ 26-27.

²¹ http://be.wikipedia.org/wiki/Харчаванне_беларусаў_у_Расійскай_імперыі

²² Памятная книжка Виленской губернии на 1846 г. Вильно, 1846. С. 103-105.

²³ Памятная книжка Виленской губернии на 1860 г. Вильно, 1860. С. 157-158.

²⁴ Там жа. S. 166.

²⁵ Сегень Януш. Успаміны пра Ліду канца XIX стагоддзя // Лідскі летапісец" № 20. С. 26.

²⁶ Любарскі Іван Васільевіч (1832-1901), закончыў медыцынскі факультэт Харкаўскага ўніверсітэта, ваенны лекар, гісторык, журналіст, у Лідзе служыў палкавым лекарам.

²⁷ Любарский И.В. В мятежном крае. (Из воспоминаний) // Исторический вестник. 1895. Т. 59, № 3. С. 819-820.

²⁸ Баляслаў Вікенцьевіч Колышка (7.VIII.1837-9.VI.1863) нарадзіўся ў фальварку Карманішкі (паводле Чэслава Малеўскага - у ваколіцы Гуды) Лідскага павету. З 1860 вучыўся ў Маскоўскім ўніверсітэце, адзін з кіраўнікоў рэвалюцыйнага студэнцтва, пропагандаваў ідэі рэвалюцыйнага саюзу народаў у барацьбе з самадзяржаўем, у 1861 вёў агітацыю ў Лідзе, потым удзельнічаў у студэнцкіх хваляваннях, сутыкненнях студэнтаў з паліцыяй. Ратуючыся ад пакарання, выехаў за мяжу, наведваў ваенную школу эмігрантаў у Італіі. У сакавіку 1863 г. сфармаваў паўстанцкі аддзел у Ковенскім павеце, меў некалькі паспяховых сутычак з царскімі войскамі. Пасля разгрому паўстанцаў узяты ў палон і павешаны ў Вільні на плошчы Лукішкі.

²⁹ Паходзіў з небагатай шляхты.

³⁰ Любарский И.В. В мятежном крае. (Из воспоминаний) // Исторический вестник. Март, 1895. С. 820-821, 822.

³¹ Мяжэцкі Мітрафан Парфіравіч, афіцэр, потым судовы следчы.

³² Межецкий М. П. Воспоминания из беспокойного времени на Литве 1861-1863 годах // Исторический вестник. 1898, Т. 73, № 9, с. 826.

³³ Любарский И. В. В мятежном крае. (Из воспоминаний) // Исторический вестник. Март, 1895. С. 813.

³⁴ Там жа. S. 824.

³⁵ Субалтэрн - малодшы афіцэр у роце.

³⁶ Для Любарскага - аўтара гэтых мемуараў усе выхадцы з Беларусі, не гледзячы нават на іх веравызнанне - палякі.

³⁷ Верагодна гэта былы уніяцкі святар Ян Сципур. У 1835 г. дакудаўскія вернікі разам са святаром Язафатам Александровічам "аказалі супраціў зменам у інтэр'еры свайго храма". Пасля адмовы прыняць маскоўскі служэбнік Александровіч замянілі Янам Сципурам, жонка якога з чатырма дочкамі нарабіла клопату мясцовым уладам тым, што да ліквідацыі ўніі паспела перайсці у рыма-каталіцтва і не хацела "вярнуцца" ў праваслаўе - веру, у якой заканадаўствам імперыі прадпісвалася быць спаведнікам знішчанай уніі. Ян Сципур лічыўся недабранадзейным, у 1839 г. яго дзеля пакарання выклікалі ў Жыровічы.

³⁸ Любарский И. В. В мятежном крае. (Из воспоминаний) // Исторический вестник. Март, 1895. С. 813-816.

³⁹ Межецкий М. П. Воспоминания из беспокойного времени на Литве 1861-1863 годах // Исторический вестник. 1898, Т. 73, № 9, с. 826.

⁴⁰ Там жа.

⁴¹ Там жа.

⁴² Там жа.

⁴³ Наглядчыкам 3-х класнай павятовай дваранскай вучэльні ў Лідзе ў 1860 г. быў надворны дарадца Аляксандр Аляксееўіч Шахаў (гл.: Памятная книжка Виленской губернии на 1860 г. Вильно, 1860. С. 39.), з 1861 г. пасаду заняў калежскі асэспар Людвіг Людвігавіч Ігнатовіч. (гл.: Памятная книжка Виленской губернии на 1861 г. Вильно, 1861. ч. 1. С. 59.)

⁴⁴ Любарский И. В. В мятежном крае. (Из воспоминаний) // Исторический вестник. Март, 1895. С. 818.

⁴⁵ Прадвадзіцель дваранства ў Лідзе 1861 г., калежскі асэспар Сцяпан Дзяменецьевіч Буткевіч. (Гл.: Памятная книжка Виленской губернии на 1861 г. Вильно, 1861. ч. 1. С. 110.). Буткевіч С.Д. (1815 г.н.) выконваў абавязкі прадвадзіцеля з 12 кастрычніка 1855 г., адукацию атрымаў у Шчучынскай павятовай вучэльні, быў узнагароджаны ордэнам Св. Станіслава 3 ст., медалём у памяць вайны 1853-56 гг. і знакам за 15 год службы (Гл.: Адрес-календарь Виленского генерал-губернаторства на 1868 год. С.-Петербург, 1868. С. 90.).

⁴⁶ Там жа.

⁴⁷ Там жа. С. 819.

⁴⁸ Там жа.

⁴⁹ Там жа. С. 822.

⁵⁰ Там жа. С. 823.

⁵¹ Гараднічы ў Лідзе 1861 г., падпалкоўнік Балонін. Гл.: Памятная книжка Виленской губернии на 1861 г. Вильно, 1861. ч. 1. С. 110.

⁵² Павятовы суддзя ў Лідзе 1861 г., калежскі асэспар Фама Іванавіч Шукевіч. (Гл.: Памятная книжка Виленской губернии на 1861 г. Вильно, 1861. ч. 1. С. 111.), Тамаш Шукевіч - адзін з кіраўнікоў паўстання на Лідчыне, павятовы камісар.

⁵³ Любарский И. В. В мятежном крае. (Из воспоминаний) // Исторический вестник. Март, 1895. С. 824-826.

⁵⁴ Марцін Мацей Баралоўскі (1829-1863), палітычны і ваенны дзеяч, палкоўнік у паўстанні 1863 г. (мянушка - Лелявель)

⁵⁵ Параўнай, у той жа час у Бярэсці: "Напачатку 1862 г. я быў дома. Першае што я тут пачуў, гэта казанні нейкага капуцына, які сваёй патрыятычнай і займальнай гаворкай збіраў народ у касцёл з розных паветаў. Гэты капуцын малады, высокі, прыгожага выгляду, пасля, знаходзячыся ў хеўры Лелявеля, быў забіты ў адной з сутычак. На наступны ж дзень я пайшоў паслуխаць гэтага пропаведніка, хоць і не думаў, што ўражанне будзе вялікім, аслабіва пасля таго, што я чуў раней. Народу было шмат. Не толькі касцёл, але і каля касцёла ўсе было перапоўнена. Ксёндз-капуцын, увайшоўшы на амbon, пачаў сваё казанне. Народ то валіўся, заломваючы руки, на калені, то зноў уставаў рыдаючы. Сапраўды, прамова яго, дыхаўшая нянявісцю да ўраду, малаўала становічча ... такім змрочнымі

фарбамі, малявала такія пакуты Айчыны, што, здаецца, калі б ён сказаў: "Бярыце нахы і прыступайце да справы", я перши пайшоў бы за ім. Калі служба скончылася, і капуцын выходзіў з касцёла, дык жанчыны і мужчыны кідаліся цалаваць яго руку, а некаторыя абрывалі яго верхнюю сутану, так што павінны быті сышыць яму новую. I тут таксама, як і ў Варшаве, абиарнікі, мяшчане і ў рэдкіх выпадках сяляне спявалі гімны і наслі жалобу". - Воспоминания польского повстанца 1863 года // Исторический вестник, 1892, Т. 49, № 9, С. 583-584.

⁵⁶ Брянцев П. Д. Польский мятеж 1863. Вильна, 1891. С.79.

⁵⁷ Karbowski W. Ludwik Narbutt. ... S. 7.

⁵⁸ Любарский И. В. В мятежном kraе. (Из воспоминаний). // Исторический вестник. Март, 1895. С. 830.

⁵⁹ Choral (Харал)

*Muzyka Jozefa Nikorowicza
Slowa Kornela Ujejskiego*

Z dymem pozarow, z kurzem krwi bratnej,
Do Ciebie, Panie, bije ten glos,
Skarga to straszna, jenk to ostatni,
Od takich modlow bieleje wlos.
My juz bez skargi nie znamy spiewu,
Wieniec cierniowy wrosł w nasza skron,
Wiecznie, jak pomnik Twojego gniewu,
Sterczy ku Tobie blagalna dlon.

Ilez to razy Tys nas nie smagal!
A my nie zmyci ze swiezych ran,
Znowu wolamy: "On sie przeblagal,
Bo On nasz Ojciec, bo On nasz Pan!"
I znow powstajem w ufnosci szczersi,
A za Twa wole zgniata nas wrog,
I smiech nam rzuca jak glaz na piersi:
"A gdziez ten Ojciec, a gdziez ten Bog?"

I patrzym w niebo, czy z jego szczytu
Sto slonc nie spadnie wrogom na znak...
Cicho i cicho - posrod blenkitu
Jak dawniej buja swobodny ptak.
Owoz w zwatpienia strasznej rozterce,
Nim nasza wiara ocucim znow,
Bluznia Ci usta, choc placze serce:
Sondz nas po sercu, nie wedlug slow!

O Panie, Panie! ze zgroze swiata
Okropne dzieje przyniosl nam czas:
Syn zabil ojca, brat zabil brata,
Mnieszno Kainow jest posrod nas.
Ależ, o Panie! oni nie winni,
Choc nasze przyszlosc cofnenli wstecz,
Inni szatani byli tam czynni,
O, renken karaj, nie slepy miecz!

Patrz! My w nieszczeniu zawsze jednacy,
Na Twoje lono, do Twoich gwiazd.
Modlitwa plynkiem jak senni ptacy,
Co lecon spoczone wsrod wlasnych gniazd.
Oslon nas, oslon ojcowiska dlonia,

Daj nam widzenie przyszlych Twych lask,
Niech kwiat menczenski uspi nas wonia,
Niech nas niebianski otoczy blask.

I z archaniolem Twoim na czele
Pojdziemy wszyscy na straszny boj,
I na drgajoncym szatana ciele
Zatkniemy sztandar zwycienski Twoj!
Zbonkanym braciom otworzym serca,
Wina ich zmyje wolnosci chrzest,
Wtenczas uslyszy podly bluznierca
Odpowiedz nasza: "Bog byl i jest".

⁶⁰ Любарский И. В. В мятежном kraе. (Из воспоминаний). // Исторический вестник. Март, 1895. С. 833.

⁶¹ Там же. S. 827-828.

⁶² Пальмерстон Генры Джон Тэмпл - прэм'ер-міністр Вялікабританії ў 1855-65 гг.

⁶³ Палкоўнікам потым стаў Людвік Нарбут.

⁶⁴ Любарский И. В. В мятежном kraе. (Из воспоминаний) // Исторический вестник. Март, 1895. С. 829.

⁶⁵ Западные окраины Российской империи. Сборник. Научные редакторы: М. Долбилов, А. Миллер. М., 2006. С. 148, 162.

⁶⁶ Karbowski W. Ludwik Narbutt. ... S. 9.

⁶⁷ Межецкий М. П. Воспоминания из беспокойного времени на Литве 1861-1863 годах // Исторический вестник. 1898, Т. 73, № 9, с. 827.

⁶⁸ Там же. S. 830-831.

⁶⁹ Параўнай, у той жа час Вільні: "У сафійскім палку адной з намі 1-й дывізіі быў пераведзены з Каўказа паручнік Вернер, родам прусак ... аднойчы даволі позна ўвечар ... ён прыйшоў да мяне..., галава яго была павязана акрываўленай белай хусткай.

- Я ўвечар штацыраваў па садзе..., маладыя людзі ... , праходзячы міма мяне ... адпускалі у мой бок абразлівия насмешкі. ... Пры браме мяне ўжо чакаў натоўп ... пачулся абразы ..., ... у мяне кінулі камень ... Тады я выхапіў шаблю ... камусьці з бліжэй стаячых шабля патрапіла па галаве, ён упаў, натоўп расступіўся...". (Гл.: Межецкий М. П. Воспоминания из беспокойного времени на Литве 1861-1863 годах // Исторический вестник. 1898, Т. 73, № 9, с. 830.)

⁷⁰ Западные окраины Российской империи. Сборник. Научные редакторы: М. Долбилов, А. Миллер. М., 2006. С. 154.

⁷¹ Брянцев П.Д. Польский мятеж 1863 г. Вильна, 1891. С. 157.

⁷² Архивные материалы Муравьевского музея, относящиеся к польскому восстанию 1863-1864 гг. в пределах Северо-Западного kraя. Составил Миловидов А.И. Вильно, 1913. Книга 4, часть 1. С. 122.

⁷³ Там же. S. 141-144.

⁷⁴ Западные окраины Российской империи. Сборник. Научные редакторы: М. Долбилов, А. Миллер. М., 2006. С. 168-170.

⁷⁵ Там же. S. 179-180.

⁷⁶ История Лейб-гвардии Павловского полка, составлена подпоручиком Вороновым. С. 406-407.

Анатоль Кулеш

Прырода Лідскага раёна і звязаная з ёй гаспадарчая дзейнасць у 50 - 60 гады XX стагоддзя

ГЕАГРАФІЧНАЕ СТАНОВІЩА

Лідскі раён размешчаны на паўночным заходзе Беларусі, у цэнтральнай частцы Гарадзенскай вобласці. Цэнтр раёна горад Ліда. Гэта старажытны горад. Перша дастаткова дакладнае згадванне ў гістарычных дакументах адносіцца да 1323 года. У гэтым годзе ў мэтах абароны зямель Вялікага Княства Літоўскага ад тэўтонскіх рыцараў вялікі князь Гедзімін загадаў пабудаваць тут мураваны замак, які і сёння велична ўзвышаецца над горадам.

Гісторыя не захавала дакладных звестак, якія тлумачылі б паходжанне назвы горада Ліды. Усе версіі і гіпотэзы, якія існуюць - гэта не больш, як версіі і гіпотэзы.

У 14-м стагоддзі Ліда - вялікакняскі горад. З 1382 года існавала Лідскае намесніцтва, якое ўваходзіла ў Віленскае ваяводства. Пасля адміністрацыйнай рэформы 1565-66 гадоў утвораны Лідскі павет у сладзе таго ж Віленскага ваяводства. Афіцыйна Ліда - цэнтр павету з 1568 года. У 1590 г. горад атрымаў Магдэбургскія права.

З 1796 года Лідскі павет - у складзе Літоўскай, а з 1801 - у складзе Віленскай губерні Расійскай Імперыі. У 1861 годзе Лідскі павет падзелены на 24 воласці.

З 1921 года ў Наваградскім ваяводстве Польшчы. У 1929 годзе з Лідскага павета выдзелены Шчучынскі павет.

15.1.1940 года з часткі Лідскага павета ўтвораны Лідскі раён у складзе Баранавіцкай вобласці. З 20.9.1944 года - у складзе Гарадзенскай вобласці.

ГЕАЛАГІЧНАЯ БУДОВА І КАРЫСНЫЯ ВЫКАПНІ

1. Стратыграфія і літалогія

У геаструктурных адносінах тэрыторыя Лідскага раёна адносіцца да Рускай платформы і размеш-

чана ў яе паўночна-заходніяй частцы. У будове яе прымаюць уздел пароды архейскай і протаразойскай груп, кембрыйскай сістэмы (Гдоўскі гарызонт), адклады верхняга аддзела мелавой сістэмы, палеагену і ўтварэнні чацвярцічнай сістэмы.

З паверхні паўсюдна распаўсюджаны чацвярцічныя ўтварэнні, магутнасць якіх месцамі дасягае 200 м. Больш раннія, дачацвярцічныя пароды на паверхню не выходзяць.

а) Архей - ніжні протаразой.

Паводле наяўных дадзеных Белгалоўгеалогіі БССР (крышталічны фундамент на тэрыторыі Лідскага раёна знаходзіцца на глыбіні ад 131,2 м (в. Беліца, поўдзень раёна) да 263,8 м (г. Ліда, цэнтр тэрыторыі). Найбольш высока фундамент залягае ў паўднёвай частцы тэрыторыі, заканамерна апускаючыся ў бок поўначы і паўночнага заходу.

Для ўсёй тэрыторыі раёна сярэдняя глыбіня залягання парод фундамента складае каля 225 м. Дадзенія пра глыбіні залягання крышталічных парод фундамента па некаторых свідравінах прыведзены ў табліцы 1.

У літолага-петраграфічных адносінах пароды асновы платформы прадстаўлены метамарфічнымі пародамі (галоўным чынам гнейсамі, амфіябалітамі), якія перарываюцца вялікай колькасцю інтрузій кіслага і асноўнага складу. Кантакты інтрузійных комплексаў часта суправаджаюцца тэктанічнымі парушэннямі, якія маюць пераважна паўночна-ўсходніяе распраціранне.

У тоўшчы гнейсаў сустрэты тонкія пражылкі кварцу з малібданітам, а таксама сустрэта жыла сульфідных руд (з пірытам, халькапіритам, малібданітам).

Метамарфічныя пароды, акрамя інтрузій асноўных парод, апісаных вышэй, перарваны гранітамі і плагіягранітамі. Гэтыя пароды шэрый, чырванавата-шэрый, дробна - ці буйназярністыя, біятытавыя.

У верхній частцы разрэзаў пароды фундамента

Табліца № 1.

№№ п\п	Месцазнаходжанне свідравіны	Глыбіня залягання парод фундамента (м)	Выяўленая магутнасць (м)	Склад парод фундамента	Покрыўныя пароды
1.	г. Ліда	263,8	7,2	граніт	ст.
2.	в. Беліца	131,2	7,6	дышарыт	ст.
3.	в. Пескі	252,5	10,2	сланец	ст.

Стар. 62

моцна разбураны і ўяўляюць сабою старажытную кару выветрывання галоўным чынам каалінавага тыпу, які мае магутнасць 10-20-25 м.

Такім чынам, кристалічны фундамент тэрыторыі Лідскага раёна характарызуецца развіццём разнастайных тыпаў парод, узаемадносіны паміж якімі высветлены ў самых агульных рысах.

б) Кембрыйская сістэма. Гдоўскі гарызонт.

Кембрыйская сістэма прадстаўлена Валдайскай серыйй, Гдоўскім гарызонтом.

Паводле дадзеных Белгалоўгегалогіі і Ію́скай геолага-здымачнай партыі Літоўскага кіравання геалогіі (1954 г.) гэтыя адкладанні шырока развіты на тэрыторыі апісанага раёна. Адсутнічаюць яны толькі ў паўднёва-ўсходнія частцы яго (г. Бярозаўка) і на захад ад горада Ліды, у вярхоўях ракі Лебяды. Гэтыя адкладанні выяўлены на глыбіні 200 м (г. Ліда) і 172,2 м (в. Пескі). Свідравінамі каля г. Ліды і в. Пескі апісаныя адкладанні пройдзены на поўную магутнасць, якія перавышаюць 82,6 м (гл. стратыграф. калонку № 1). Літалагічна кембрыйская сістэма прадстаўлена перапластованымі пясчанікамі, ружавата-шэрымі, чырвонавата-бурымі і карычневата-бурымі з праслоямі гравеліту, пяску і радзей - полімікавага алеўраліту. Пясчанікі няроўна-мерназярністыя: ад дробна - да груба-зярністых і слабасцэментаўаных.

в) Мезазойская група. Мелавая сістэма.

На адкладаннях Гдоўскага гарызонту ці непасрэдна на пародах фундамента (в. Беліца, гл. стратыграф. калонку № 2) залягаюць пароды верхняга аддзела мелавай сістэмы, прадстаўленыя Сенаманскім, Туронскім, Каньяцкім, Сантонскім, Кампанскім і Маастрыцкім ярусамі. Апісаныя адклады амаль паўсюдна распаўсюджаныя. На поўную магутнасць яны пройдзены свідравінамі каля г. Ліды, вёсак Пескі, Беліца і інш.

Адклады Сенаманскага яруса маюць абмежаваны распаўсюд, прадстаўлены глаўканітавымі пяскамі і пясчанікамі магутнасцю ад 0,85 м (в. Беліца) да 21 м (г. Ліда).

Туронскі ярус распаўсюджаны амаль паўсюдна. Прадстаўлены ён пісчай крэйдай, мелападобнымі мяргелямі і вапняком, а таксама пяскамі. Магутнасць яго каля 11,0 м.

Каньяцкія ярусы выяўлены на глыбіні 101,6 - 131,2 м і прадстаўлены рыхлым белым мяргелем (0,85 м) з буйнымі абломкамі крэмению і светла-жоўтымі дробназярністымі пяскамі (28,75 м).

Кампанскі ярус выяўлены на паўночным заходзе тэрыторыі Лідскага раёна (в. Рулевічы) і прадстаўлены пісчай крэйдай. Магутнасць мелу складае 7,6 м.

Адклады Маастрыцкага яруса выяўлены толькі ў адным месцы (в. Рулевічы) і прадстаўлены пісчай крэйдай, магутнасць якой дасягае 20,3 м.

Лідскі Летапісец № 1 (61)

Апісаныя адклады пройдзены на ўсю магутнасць свідравінамі каля г. Ліды і в. Пескі, якія перавышаюць 82 м (гл. стратыграф. калонку № 1).

г) Кайназойская група. Палеаген.

На размытай паверхні верхнемелавых асадкаў залягаюць адклады палеагену, якія распаўсюджаны асобнымі ўчасткамі ў цэнтры, на захадзе і поўдні раёна. Прадстаўлены яны ўшчыльненымі цёмна-зеленавата-шэрымі і зеленавата-шэрымі алеўрітавымі і дробназярністымі, гліністымі, кварцева-глаўканітавымі пяскамі, а таксама зеленавата-шэрай глінай. Глыбіня залягання гэтых адкладанняў вагаеца ад 101,50 да 104,10 м (в. Беліца - Табала). Магутнасць складае 0,10 - 9,60 м.

д) Чацвярцічная сістэма.

Чацвярцічная адкладанні ў межах Лідскага раёна распаўсюджаны паўсюдна. Гэтыя адкладанні вельмі разнастайныя па ўзросце, генезе і складзе. Магутнасць іх вагаеца ў вялікіх межах, з поўдня на поўнач. Максімальная магутнасць прымеркавана да раёна Верх-Лідскіх вышынь і складае 217,6 м. Мінімальная магутнасць гэтых адкладанняў назіраеца ў даліне ракі Лебяды і складае 61 м. Сярэдняя магутнасць - 75,25 м.

Чацвярцічная сістэма тэрыторыі Лідскага раёна сфармавалася пад уплывам і непасрэдным уздзеяннем чацвярцічных аблядненняў. Гэтыя аблядненні былі выкліканы рэзкім пахаладаннем, якое ў некаторай ступені выяўлялася ўжо ў канцы трацінага перыяду. Цэнтрам абляднення ў Еўропе, якое сілковалі леднікі, быў Скандынаўскі пайвостраў, размешчаны на паўночным заходзе ад Беларусі. Ляднік, які ўтварыўся тут, распаўсюдзіўся далёка к поўдню Рускай платформы, захапіўшы цалкам тэрыторыю Беларусі, у тым ліку і межы Лідскага раёна. Тэрыторыя раёна падвяргалася мацериковому аблядненню не меней трох раз: Ліхвінскому, Дняпроўскай і Маскоўскай стадыям Дняпроўскага абляднення (10). Аднак у разгляданым раёне слядоў старажытначацвярцічнага абляднення (Ліхвінскага) не выяўлена. Тым не менш, мяркуючы па дадзеных сумежных раёнаў, старажытначацвярцічнае аблядненне мела месца. Пакінутая гэтым ледніком марэна была, відаць, дэнудзіравана. Найстараўшыя з захаваных пад сярэднечачвярцічнымі - марэнныя адкладанні ўтрымоўваюць рэшткі драўнянай цеплялюбнай расліннасці.

Сярэднечачвярцічны ляднік ці (максімальна) Дняпроўскае аблядненне ахапіла ўвесы раён, выйшаўшы далёка за яго межы. Марэна, пакінутая гэтым ледніком, адрозніваеца значнай магутнасцю (гл. геалагічны разрэз стар. 15, 16). Адход сярэднечачвярцічнага ледніка супрадажаўся эразійна-акумуляцыйнай дзеянасцю флювіяляцыйных струменяў, якія адкладалі перемыты матэрыйял у выглядзе магутных тоўшчаў міжмарэннага гарызонту.

Ляднік Маскоўскай стадыі Дняпроўскага

абляднення наступаў з паўночнага заходу на паўднёвы ўсход. Па меры свайго пасоўвання ён моцна дэнудзіраваў пароды, якія ляжалі на яго шляху, згладзіў мясцовасць і пакрыў яе флювіяглазыяльнымі ўтварэннямі. Пры яго адыходзе ўтварылася донная марэна, магутнасць якой у паўночнай частцы раёна дасягае вялікіх памераў. Ляднік пры гэтым даваў пачатак шматлікім флювіяглазыяльным плыням, якія размывалі марэну і адкладвалі на ёй пясчаныя адклады.

Пасля спынення дзейнасці флювіяглазыяльных плыняў пачынаецца фармаванне сучаснай гідрасцістэмы. Шляхі рак закладзены па лагчынах сцёку ледніковых вод. У сучасную эпоху адбываецца ўтварэнне глебы, тарфянікаў, балот, алювія і дэлювія.

Адклады чацвярцічнай сістэмы па літалагічным складзе, генетычных прыкметах падзяляюцца па схеме І.П. Герасімава, К.К. Маркава (1939 г.) як найболей дакладнай і прынятай для тэрыторыі СССР, на чатыры адзелы: ніжні, сярэдні, новы і сучасны. Для тэрыторыі Лідскага раёна характэрны трох адзелы: ніжні, сярэдні і сучасны. Новы адзел распаўсюджаны далёка на поўначы Беларусі і ў межах раёна не сустрокаецца.

Ніжні і сярэдні адзелы (Q_{1-2})

У межах апісанага Лідскага раёна адкладанні ніжняга і сярэдняга адзелаў сустрэты ў выглядзе флювіяглазыяльных непадзеленых адкладанняў, якія залягаюць пад Дняпроўскай марэнай, у паўночнай частцы тэрыторыі на глыбіні 78 м (г. Ліда). Прадстаўленыя яны пяскамі рознага грануламетрычнага складу, ад добра сартаваных і слайстых да дрэнна сартаваных, з уключченнем жвіру, галькі і дробных валуноў. Пераважаюць пяскі ад дробназяністых да пылеватых. У асобных выпадках галька і жвір засяроджаны ў такой колькасці, што з'яўляюцца пераважнай пародай. Сустрокаюцца праслоі і лінзы глін і суглінкаў. Гліны цёмна-шэрыя і светла-шэрыя, радзей цёмна-карыйчневыя, якія месцамі перапластоўваюцца са светла-шэрай, пылеватай супесью. Суглінкі цёмна-шэрыя з уключченнем жвіру, галькі, і лінзачак цёмна-шэрай гліны і мелу.

У глінах і тонкязяністых пясках сустрокаюцца рэшткі драўнянай расліннасці, торф. Магутнасць падмарэнных адкладаў памяняеца да поўдню ад 42 м да поўнага выклінавання ля в. Беліца.

Склад і характеристар напластавання падмарэнных адкладаў сведчыць пра неаднаразовыя вагані краю надыходзячага сярэднечачвярцічнага ледніка, з прычыны чаго воднаядніковая струмені, якія ўтварыліся перад ім, часта змянялі свой рэжым і нярэдка ўтваралі загачныя басейны.

Сярэдні адзел (Q_2)

Адклады сярэдняга адзела чацвярцічнай сістэмы на тэрыторыі раёна распаўсюджаны паўсюдна. У іх вылучаюцца адклады асноўной марэнай, непадзеленай водналедніковая і алювіяльная адклады, марэнныя адклады Маскоўскай стадыі Дняпроўскага абляднення, флювіяглазыяльныя і азёрна-ледніковая

адклады часу адходу ледніка Маскоўскай стадыі Дняпроўскага абляднення.

a) Асноўная марэна Маскоўскай стадыі Дняпроўскага абляднення мае суцэльны распаўсюд. Але на адкрыту паверхню яна нідзе не выходзіць, бо пахавана пад маладзейшымі ўтварэннямі, глыбіня якіх вагаеца ад 42 да 111 м. Адклады гэтых прадстаўлены грубымі суглінкамі і супесямі цёмна-шэрага, буравата-шэрага, радзей шэрага колеру з зеленаватым адценнем. Паказаныя пароды ўтрымоўваюць уключчэнні жвіру і галькі, радзей валуноў крышталічных і асадакавых парод, якія размеркаваны па пародзе нераўнамерна. У тоўшчы марэны сустрокаюцца інтрамарэнныя праслоі (0,2 да 1,5 м) розназяністых і дробназяністых палёва-шпатава-кварцавых пяскоў, назапашаных у выніку асцыляцыйных зрухаў ледніка ці з водных струменяў у сярэдніне ледніка.

Адзначаюцца таксама праслоі (да 5 см) глін цёмна-шэрага колеру, зеленавата-шэрага і цёмна-карыйчневых колераў, месцамі з добра выяўленым коштам. Гэтыя тоўстыя гліны маглі ўтварыцца ва ўнутрыледніковых басейнах.

Магутнасць адкладанняў сярэднечачвярцічнай марэнай ў межах Лідскага раёна вагаеца ад 29,00 да 46,90 м. (г. Ліда, в. Беліца), (гл. стратыграфічныя калонкі № 1, 2).

b) Неразделеная міжстадыяльная водналедніковая і алювіяльная адкладанні, якія залягаюць паміж Дняпроўскай і Маскоўскай марэнамі, на апісанай тэрыторыі распаўсюджаны паўсюдна, але на адкрыту паверхню нідзе не выходзяць. Яны залягаюць пад маладзейшымі ўтварэннямі і выяўляюцца на глыбіні 41 - 43 м.

Гэтыя адкладанні прадстаўлены пяскамі дробназяністымі са жвірам і галькай, радзей розназяністымі, месцамі жвірова-галечным матэрыялам. У тоўшчы пяскоў сустрокаюцца магутныя праслоі пылеватых супесеяў, якія перапластоўваюцца з пластычнай цёмна-шэрай глінай. Месцамі сустрокаюцца праслоі аднайстайных глін. Колер пяскоў жаўтавата-шэры, радзей - светла-шэры. Пяскі палева-шпатава-кварцавыя ці кварцавыя па складзе. Магутнасць апісаных адкладанняў змяняеца ад 13 да 64 м.

c) Адкладанні дадзенай марэнай Маскоўскай стадыі Дняпроўскага абляднення карыстаюцца вельмі шырокім распаўсюдам, прычым на значнай плошчы агаляюцца на паверхні і амаль паўсюдна залягаюць непасрэдна ў падглебе ці пад малазначным полагам маладзейшых адкладанняў. Адсутнічаюць толькі ў даліне ракі Дзітвы, дзе яны размытыя старажытнымі плынямі рачных вод.

Адкладанні дадзенай марэнай прадстаўлены шчыльнымі суглінкамі і супесямі чырвона-бурага, жоўта-бурага, шаравата-жоўтага, шэрага з бурым адценнем колераў, якія змяшчаюць у сабе ўключчэнні жвіру, галькі, валуноў крышталічных і асадачных парод. Нярэдка ў масе суглінкаў і супесеяў утрымоў-

ваюца праслоі і лінзы розназярністых пяскоў і жвірава-галечнага матэрыялу, часам - алеўрыцістых глін ці пылеватых супесяў. Часам сярод марэнных адкладанняў сустракаюца адломкі карэнных парод (на-прыклад, глыба мелу ў раёне вёскі В. Канюшаны). Магутнасць дадзенай марэны Маскоўскай стады максімальнага абляднення вагаеца ў межах 9,20 м (в. Пескі) - 46,90 м (в. Беліца).

Флювіялянтыя непадзеленыя адклады часу адходу ледніка Маскоўскай стады Дняпроўскага абляднення звычайна залягаюць з паверхні зямлі ў выглядзе плошчаў няправільнай формы сярод участкаў з выхадамі доннай марэны. Прадстаўлены флювіялянтыя адкладанні пераважна пяскамі жоўтабурага колеру, палёва-шпатава-кварцевага, радзей - кварцевага складу, розназярністымі з прымешкай слюды, уключэннямі жвіру, галькі і дробных валуноў, месцамі сустракаюца добра адсартаваныя пяскі без уключэнняў. У многіх месцах у іх назіраецца гарызантальная складанасць. Зрэдку сярод пяскоў сустракаюца праслоі супесяў ці суглінкаў, а таксама праслоі ці лінзы жвірова-галечнага матэрыялу. Як правіла, пароды флювіялянтыя адкладанняў або ажалезнены, або ўключаюць у сябе плямы ажалезнення. Магутнасць адкладанняў вагаеца ў межах 0,5 - 10 м.

Азёрна-ледніковыя адкладанні маюць вельмі абмежаваны распаўсяд і сустрэты на асобных адасобленых участках, размешчаных у цэнтры і на паўночным усходзе раёна. Прадстаўлены яны цёмна-шэрымі і колеру шакаладу істужачнымі глінамі, шчыльнымі, тлустымі. Магутнасць іх складае 1,0 - 4,85 м.

У межах старажытных далін рак Нёмана і Дзітвы развіты старажытнаалювіяльны адклады надпойменных тэрас, дзе яны складаюць паверхню або перакрыты эоловымі, азёрна-балотнымі ці сучаснымі алювіяльнымі назапашвяннямі. Прадстаўлены старажытна-алювіяльны адклады пераважна пяскамі шаравата-жоўтага, карычневата-шэрага і цёмна-шэрага колеру, палёва-шпатава-кварцевымі, дробназярністымі, часам з яснай гарызантальнай складанасцю. Магутнасць гэтых адкладаў дасягае 25,20 м (в. Беліца).

Сучасны аддзел (Q_s)

Сучасны аддзел новачацвярцічных адкладанняў прадстаўлены алювіяльнымі адкладаннямі поймавых тэрас (сучасны алювій), азёрна-балотнымі і эоловымі адкладаннямі. Усе яны маюць параўнальна абмежаванае распаўсядженне і сустракаюцца ў межах далін рак Нёмана і Дзітвы (гл. геолага-літалагічную карту).

Алювіяльныя адклады поймавых тэрас распаўсяджены ў далінах рак Нёмана, Дзітвы і некаторых іншых. Яны прадстаўлены пяскамі светла-жоўтага, радзей - шаравата-жоўтага і блакітнавата-шэрага колеру, палёва-шпатава-кварцевымі, розназярністымі са жвірамі і галькай, сустракаюца праслоі глейкіх глін і торфу. Магутнасць разгляданых адкладаў у даліне р. Дзітвы (в. Ерамеевічы) складае 4 м.

Азёрна-балотныя адкладанні шырока распаўсяджены ў рачных далінах, у замкнёных упадзінах сярод канчаткова-марэннага ландшафту ў паўночнай частцы Лідскага раёна і ў некаторых іншых месцах. Яны прадстаўлены галоўным чынам пакладамі торфу чорна-бурага, цёмна-бурага колеру, рознай ступені гуміфікацыі, часта запясочанымі і заглеенымі, месцамі дробназярністымі глейкім пяском, які залягае пад пластом торфу. Выкрытая магутнасць тарфяных адкладаў вагаеца ад 0,5 да 2,0 м, радзей - да 5 м (балота "Дакудаўскае"). Попелу ў торфах утрымоўваецца ад 5,75% да 77,0%. Утварыліся азёрна-балотныя адкладанні за кошт зарастання неглыбокіх азёрных вадаёмаў і дэпрэсіі старажытных вадасцёкаў.

Эоловыя адкладанні маюць вельмі абмежаваны распаўсяд і развіты толькі ў межах даліны ракі Нёмана (вёскі Агароднікі, Беліца, Збляны і інш.).

У паўночнай частцы тэрыторыі раёна, на схілах Верх-Лідскіх вышынъ, па схілах асобных узгоркаў, град і далін сустракаюцца элювіяльна-дэлювіяльныя адкладанні, магутнасць якіх часам дасягае 2,5 м.

2. Тэкtonіка

У тэктанічных адносінах Лідскі раён знаходзіцца ў цэнтральнай частцы Беларуска-Літоўскага масіва, які ўяўляе сабой буйны выступ дакембрый і з'яўляеца дадатнай структурай Рускай платформы. Складчаты фундамент прадстаўлены гранітамі і габро. Па дадзеных Інстытута Міністэрства геалогіі СССР (Менск) устаноўлена, што найменшая глыбіня залягання фундамента характэрна для ўчастка Беліца-Бярозаўка, прычым да паўночнага заходу і ўсходу дах фундамента апускаецца. Глыбіні залягання фундамента на ўчастку Беліца-Бярозаўка размяркоўваюцца наступным чынам:

- у раёне г. Бярозаўка - 113-135 м;
- у раёне в. Беліца - 99-144 м;
- за 6 км на поўнач ад в. Беліца - 166 м.

Як відаць з прыведзеных дадзеных, фундамент мае няроўную паверхню. На ёй вылучаецца некалькі выступаў.

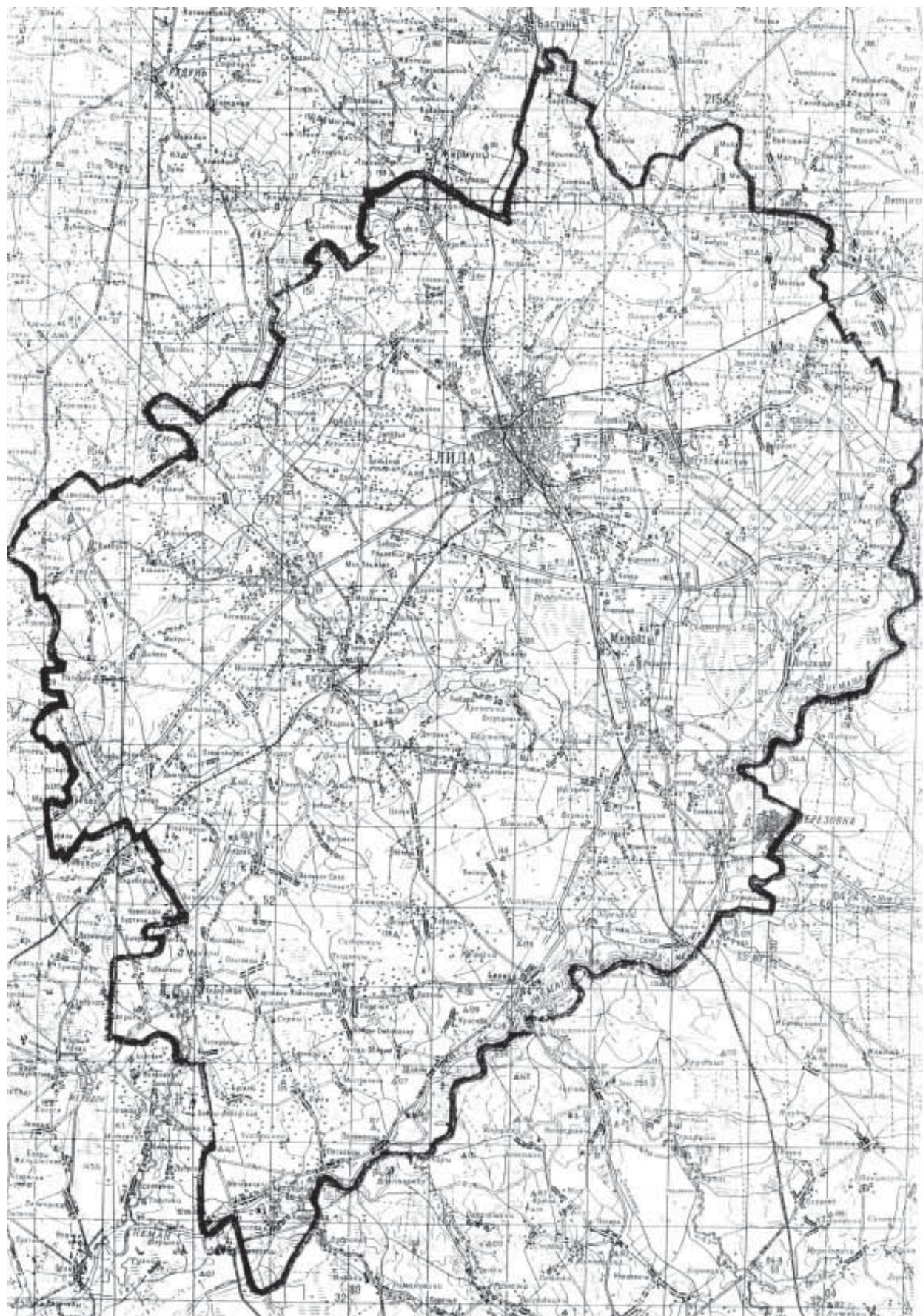
Апошняя дадзеная даследавання тэкtonікі Беларусі (па Сягінай, Зеніну, Каманіну і Мешчаракову) паказалі, што заход і паўднёвы заход Беларусі знаходзяцца ў межах мерыдыянальна арыентаванай шырокай Эстона-Малдаўскай зоны ўзняццяў (2-5 см у дзесяцігодзі). Вылучаюцца дзве мерыдыянальныя восі маладых рухаў: валападобнага ўзняцця на заходзе і начвападобнага апускання на ўсходзе.

Заходняя восьм узняццяў праходзіць ад Латгальскага ўзвышша на Вільню - Ліду - Драгічын, на заход ад Пінска, захопліваючы такім чынам усю тэрыторыю Лідскага раёна.

3. Карысныя выкапні

Разгляданы раён бедны карыснымі выкапнямі, з якіх могуць быць адзначаны толькі невялікія заляжы сыравіны будаўнічых матэрыялаў (гліны, суглінкі, мел,

Лідски раён

пяшчана-жвіравыя матэрыялы, валуны) і торфу.

Гліны.

Гліны раёна прыдатныя для грубай керамікі, вытворчасці цэглы, дахоўкі (чарапіцы). Вядомы некалькі радовішчаў. З іх распрацоўваюцца толькі два: "Шайбакі" і "Перапечыца" ці "Прыдыбайлы". На базе гэтых радовішчаў пабудавана цагельня "Шайбакі", якая можа вырабляць цэглу маркі "100" і "150", з гадавой прадукцыйнасцю 8-10 млн. штук.

Радовішча размешчана каля вёскі Шайбакі, на паўднёвы ўсход ад г. Ліды. Тут маюцца марэнныя жоўта-бурыя, карычневыя і бурыя, тоўстыя гліны, якія залягаюць ў выглядзе пластападобнай залежы магутнасцю ад 2,7 да 6,5 м. Сярэдня магутнасць глін складае 4,07 м. Плошча радовішча складае 5 га. Прамысловыя запасы сыравіны складаюць 88,8 тыс. м. куб.

На ўсход знаходзіцца радовішча "Перапечыца". Тут таксама залягаюць марэнныя гліны карычнева-бурага колеру, тоўстыя, шчыльныя з уключэннем зерні ю карбонатных і магматычных парод. Гліны залягаюць на глыбіні ад 3 да 7,4 м. Плошча радовішча роўная 4 га. Агульныя іх запасы дасягаюць 126,1 тыс. м. куб.

У паўночна-ўсходніх частцах Лідскага раёна, каля в. Харужаўцы Бердаўскага сельсавета, размешчана радовішча карычнева-бурых, тоўстых глін, якія залягаюць у выглядзе лінзаў на двух участках, размешчаных адзін ад аднаго на невялікай адлегласці. Плошча аднаго ўчастка складае 2,85 га, а плошча другога - 0,7 га, сярэдняя магутнасць глін вагаеца ад 1,75 па 2,81 м. Агульныя запасы дасягаюць 80 тыс. м. куб. Гліны прыдатныя для вытворчасці цэглы, аднак у сувязі з вялікай прымешкай вапнавай галькі радовішча не эксплуатуецца.

Пясчана - жвіровы матэрыял.

З радовішчаў пясчана-жвіровага матэрыялу самае вялікае "Чэхаўцы". Плошча радовішча дасягае 101 га. Агульныя запасы карыснага выканню складаюць 6,6 міл.м.куб. Вядомыя таксама "Маламажэй-каўскае", "Падальхоўка", "Мігуны" і шэраг іншых.

Вядома таксама радовішча пяскоў "Мінойты", размешчанае за 2 км на поўдзень ад вёскі Пескі, якое ўяўляе сабой озавы узгорак даўжынёю каля 500 м, шырынёю 300 м, і вышынёю да 10 м. Карысны выканеніе - сярэдне- і буйназярністая пяскі, якія ўтрымоўваюць фракцыі памерам больш за 0,5-1 мм звыш 50%. Геалагічныя запасы баласнага матэрыялу падлічаны ў колькасці 29,6 тыс.м.куб. Распрацоўку вядзе арэнданае прадпрыемства "Лідбудмантаж".

Радовішчы мелу.

Радовішча мелу размешчана за 0,5 км на паўночны- ўсход ад в. Вялікія Канюшаны. Карысны выканеніе прадстаўлены мелам, які залягае ў выглядзе дзвюх глыб-адшчапенцаў сярод тоўшчы марэнных адкладаў Маскоўскай стадыі Дняпроўскага абляднення. Магутнасць мелу вагаеца ад 0,8 да 8,1 м і ў сярэднім 5,96 м, кальцюю ў ім 53-56%. Мел белы, шаравата-белы, шчыльны з лінзамі ажалязення. Запасы

сы мелу, прыдатнага для вытворчасці вапны, складаюць 33 тыс. тон. Распрацоўку вядзе саўгас "Тарнова".

Радовішчы вапняку.

Гістарычныя крыніцы падаюць інфармацыю пра радовішча вапняку каля вёскі Белагруды, ад якога і сама старожытная назва вёскі **Белы Груд**. "Вопісы парадфій Лідскага дэканату ў 1784 г." утрымоўваюць наступныя запісы: "Горы з вапнай на землях Найяснейшага князя ягомасці Радзівіла, генерал - лейтенанта войск ВКЛ, г.зн. у Белагрудзе і Тарноўшчыне, з якіх каменныя выканні на вапельню ў Арлянку возяць для палення..." "Дарога да касцёла Белагрудскага на поўдні ідзе пад гару з вапнай і па сенажаці над ракой Дзітвой...". Радовішча, відавочна, было вычарпана. У 2-й палове XX стагоддзя не згадваецца.

Радовішчы торфу.

На тэрыторыі Лідскага раёна вядома 29 радовішчаў торфу.

Самае вялікае радовішча знаходзіцца на паўднёвы ўсход ад г. Ліды, на адлегласці каля 10 км, паміж вёскамі Дакудава і Агароднікі, "Дакудаўская балота". Магутнасць тарфянога пласта дасягае 6,7 м, сярэдня - 3,08. Прамысловая плошча радовішча складае 7339 га.

На тэрыторыі Лідчыны працујуць два прамысловыя прадпрыемствы па здабычу і перапрацоўцы торфу: завод "Дзітва" (п. Дзітва), "Лідскі" (п. Першамайскі). Ім было адведзена 5776 га тарфяных радовішчаў. Ужо адпрацавана і вернута ў сельскую гаспадарку 4053 га тарфяных земляў. Акрамя таго на тэрыторыі Лідскага раёна працевала прадпрыемства "Сельгасхімія", якое здабывала торф для мінеральных угнаенняў, у распараджэнне якога было выдзелена 1516 га тарфянных пакладаў. Гэтым прадпрыемствам адпрацавана і вернута землекарыстальнікам 1444 га. Больш яно не займаецца торфаздабычай.

Торфаздабыўны завод "Дзітва" вярнуў 804 га адпрацованых земляў для арганізацыі гідралагічнага заказніка "Бярэзіна".

У прыродным стане знаходзіцца 6555 га тарфянішчаў. Частка з іх, прылеглых да торфабрыкетнага завода "Лідскі", па распараджэнні № 48 ад 5 красавіка 1990 г. была аддадзена пад арганізацыю заказніка "Дакудаўскі" плошчай 1989 га (рашэнне райвыканкаму, заказнік мясцовага значэння).

ГІДРАЛОГІЯ

Грунтавыя воды маюць велізарнае значэнне. Яны выкарыстоўваюцца для водазабеспячэння вёсак і гарадоў, прамысловых прадпрыемстваў, ад іх заляжыць склад глебаў.

На тэрыторыі Лідскага раёна грунтавыя воды азёрна-балотных, сучасных алювіальных, старожытнаалювіальных, флюўнагляцыйных адкладаў асноўнай марэны Маскоўскай стадыі Дняпроўскага

абляднення з'яўляюца сябенапорнымі, са свабоднай паверхній. Водаўтрымальнымі адкладаннямі з'яўляюцца пяскі, радзей - супесі. Люстэрка грунтовых вод знаходзіцца на глыбіні ад 1 да 8 м. Часам глыбей. Дэбіты студняў, змяняюцца на працягу года, складаюць 0,1 л/сек - 0,6 л/сек. Воды прэнсыя, гідракарбанатна-кальцыевые, рознай жорсткасці. Па фізічных уласцівасцях воды звычайна не маюць колеру, без паху і смаку, празрыстыя. Сілкаванне вод ажыццяўляеца шляхам інфільтрацыі атмасферных ападкаў і павярхневага сцёку.

Воды, прымеркаваныя да міжмарэнных, непадзельных Маскоўска-Дняпроўскіх адкладанняў, залягаюць пераважна паміж двума магутнымі водатрывальными пластамі, валодаюць напорам і часам фантануюць. Магутнасць гэтых пясчаных ваданосных гарызонтавага вагаеца ад 4 да 100 м, а глыбіня іх залягання ад 8 да 120 м (в. Верх-Ліда).

Па сваім складзе воды гідракарбанатна-кальцыевые, прэнсыя без колеру, паху і смаку, празрыстыя, мяккія і сярэднія жорсткасці. Сілкаванне ваданосных гарызонтавага адбываеца галоўным чынам за кошт падточкі вод з вышэйлеглых ваданосных гарызонтавага, якія досьць воданасычаныя, утрымоўваюць якасную воду і таму з'яўляюцца найболей прыдатнымі для эксплуатацыі.

Ваданосны гарызонт, прымеркаваны да мяргельнай тоўшчы верхняга мелу, залягае на глыбінях ад 84 да 257 м, (свідравіны г. Ліда), магутнасць яго складае ад 21 да 60 м. Водазмяшчальнымі пародамі з'яўляеца белы мел, мелападобны мяргель і праслойка розназярністых пяскоў. Вада цыркулюе па расколінах, пустэчах у меле і мяргелях па пясчаных праслойках. Воданасычанасць гарызонту нераўнамерная, часцей невялікая. Па складзе воды гідракарбанатна-кальцыевые, прэнсыя. Воды прыдатныя для пітва і тэхнічных мэтаў.

Ваданосны гарызонт у пясчаных Гдоўскіх пластах (ніжні кембрый) характарызуеца значнай воданасычанасцю, вялікім напорам і добрай якасцю вады, таму ён можа выкарыстоўвацца для водазабеспечэння буйных гаспадараў.

РЭЛЬЕФ І ГЕАМАРФАЛОГІЯ

По геамарфалогіі тэрыторыю Лідскага раёна можна падзяліць на дзве асноўныя часткі: паўночную - Лідскую раўніну і паўднёвую - Верхне-Нёманскую нізіну (па В.А. Дзяменецьеву).

Лідская раўніна мае дробна-ўзорысты, часцей шырокахвалевы, марэнны рэльеф, які сфармаваўся ў выніку затрымкі ледніка Маскоўскай стадыі Дняпроўскага абляднення. Яна з'яўляеца звязкай паміж Балтыйскай градой і Менскім узвышшам, якая ўзнікла ў выніку затрымкі ледніка каля краю выступу мелавых парод.

Лідская раўніна займае ўсю паўночную і паўночна-заходнюю частку тэрыторыі Лідскага раёна. Умоўная паўднёвая мяжа яе можа быць праведзена па лініі в. Сцеркава-Шайбакі-Белагруд-Мейры на поўдні, а на поўнач яна выходзіць далёка за межы раёна. Абса-

лютныя вышыні яе вагаюцца ад 140 да 200 м. Гэтыя вышыні займаюць 37 % усёй плошчы раёна. Максімальная вышыня знаходзіцца на поўнач ад в. Верх-Ліда, на мяжы паміж Лідским і Воранаўскім раёнамі, і дасягаюць 201,5 і 205,5 да 207 м. Адносныя перавышэнні малаважныя і вагаюцца ў межах 1,0 - 5,0 м і толькі часам - да 8,0 м. У паўднёвым кірунку назіраеца агульнае паніжэнне паверхні да даліны ракі Нёмана.

У межах Лідской раўніны частка чаргуюца участкі развіцця асноўнай марэні і флювіяглязыльных пяскоў, прарэзаных добра развітай сеткай рачных далін, правых прытокаў ракі Нёмана. Участкі з найвышэйшымі абсалютнымі адзнакамі ў большасці выпадкаў заняты асноўнай марэнай і прадстаўлены чырвона-бурымі, шаравата-жоўтымі супесямі і суглінкамі з вялікай колькасцю галькі і жвіру. На новай асноўнай марэні назіраеца вялікая колькасць валуноў, памер якіх часам дасягае 1,5 м у папярэчніку. У паніжэннях паміж узгоркамі і градамі сустракаюцца азёрна-балотныя адклады, якія пераважаюць у паўднёвой частцы раўніны - у далінах рэк Лідзейкі, Крупкі і верхнай ды сярэднія плыні ўчастка ракі Дзітвы. Гэтыя адклады часцей за ўсё прадстаўлены торфам нізіннага тыпу.

Рачныя даліны на Лідской раўніне шырокія і звілістыя. Схілы далін вельмі пакатыя, якія паступова пераходзяць у плато і якія зліваюцца са схіламі суседніх далін. Таму тут няма шырокіх вадараздельных прастораў, а маюцца толькі вадараздельные лініі, якія часам зліваюцца са схіламі суседніх далін, што добра відаецца з гіпсаметрычнай карты раёна.

На раўніне адсутнічаюць азёры. Тлумачыцца гэта тым, што першапачаткова замкнёныя катлавіны марэннага ландшафту, раней занятыя азёрамі, былі злучаны ў гідрасетку. Глыбінная эрозія струменяў паміж азёрнымі катлавінамі прывяла да іх поўнага асушення. На асушаных днах азёр заклаліся рачныя рэчышчы, а быўшыя схілы азёрных катлавін ператварыліся ў схілы рачных далін з шырокімі забалочанымі і затарфованимі поймамі рэк Дзітвы, Лідзейкі, Крупкі, Гаўй.

У паўднёвой і паўднёва-заходнай частцы раёна размяшчаеца Нёманская нізіна. Вышыні на ёй апускаюцца да 130-140 м, часам ніжэй за 120 м. Перавышэнні ў гэтай частцы тэрыторыі складаюць меней за 2,0 - 5,0 м. Тут распаўсюджаны шырокахвалісты, плоскі рэльеф флювіяглязыльной раўніны. З поўначы плоскае раўніннае плато мае малаважнае паніжэнне да далін рэк Дзітвы і Нёмана. Зрэдку раўніннае парушаеца выцягнутымі з поўначы на поўдзень градамі-грудамі золовага паходжання, парослымі лесам.

Утварэнне флювіяглязыльной раўніны звязана з адыхадам ледніка Маскоўскай стадыі Дняпроўскага абляднення. Пасля яна падверглася размыву і набыла палога-хвалісты, а месцамі плоскавяршынны выгляд. Абсалютныя адзнакі тут не перавышаюць 120 м.

Апроч двух найболей шырока распаўсюджаных тыпуў рэльефу варта выдзеліць і такія:

1. Азёрна-ледніковыя раўніны;
2. Поймавыя тэрасы;

3. Балоты і тарфянішчы, якія займаюць паніжаныя ўчасткі мясцовасці.

Участкі азёрна-ледніковай раўніны карыстаюцца вельмі абмежаваным распаўсюдом. Часцей за ёсё яны сустракаюцца паміж ракамі Гаўя і Лідзейка, а таксама ў даліне ракі Дзітвы. Гэтыя ўчасткі харектарызуюцца амаль плоскім рэльефам з перавышэннем у 1 - 2 м. Складзены азёрна-ледніковыя раўніны стужкавымі глінамі, супесямі і тонказярністымі пяскамі. Па падножанні яны ўяўляюць сабою адкладанні загачаных ледніковых азёр.

Поймавая тэррасы прасочваюцца ў далінах ракі Нёмана і Дзітвы. Шырыня іх розная. Поймавая тэрраса ракі Нёмана каля в. Дакудава дасягае 3-4 км. У ніжній жа плыні ўчастка - каля в. Пескаўцы - звужаецца да 0,4 - 0,9 км. У верхній плыні ўчастка, да ўпадзення ракі Дзітвы, поймавая тэрраса ракі Нёмана мае хвалісты рэльеф, нізкая, забалочаная, парэзана старыцамі. Ніжэй ад вусця ракі Дзітвы, рэльеф тэррасы плоскі, пойма сухая, праходзіць вузкай паласой уздоўж ракі і часта выклініваецца. Часам паверхня яе пакрыта старыцамі (каля в. Сялец).

Каля вёскі Панямонцы, Пескаўцы і Андрусоўшчына ў ніжній плыні ўчастка ракі Нёмана пойма амаль не задзярнована і ўяўляе сабою пясчаны пляж, які пазарастаў лапухамі і вербалозам. Шырыня поймы ракі Дзітвы вагаецца ад 0,7 да 0,9 км, складзена пяскамі, месцамі торфам і глеем.

Балоты і тарфянішчы займаюць паніжаныя ўчасткі мясцовасці. Яны харектарызуюцца роўным, ці куп'істым мікрарэльефам і багатай балотнай травяністай і хмызняковай расліннасцю. Часам паверхня тарфянішчаў адкрытая. Масівы балот распаўсюджаныя як усярэдзіне асноўнай марэні, так і усярэдзіне флювіяглазіяльнай раўніны, але ў большасці выпадкаў прылягаюць да далін ракі і займаюць поймы рачных далін.

Такім чынам, рэльеф тэрыторыі Лідскага раёна складаецца з наступных тыпau і формаў:

1. Тыпы і формы ледніковага рэльефу.

а) Рэльеф доннай марэні Маскоўскай стадыі Дняпроўскага абляднення ў зоне развіцця суглінкаў і супесяў;

б) Донна-марэнныя платападобныя рассечаныя тэрыторыі Маскоўскай стадыі Дняпроўскага абляднення.

2. Тыпы і формы водналядніковага рэльефу.

а) Адгор'і акумуляцыйнай эразіі (флювіяглазіяльнай раўніны).

3. Тыпы і формы воднагенетычнага рэльефу.

а) Рачныя даліны;

б) Пойменная і першая надпойменная тэррасы ракі Нёмана і Дзітвы;

в) Поймы ракі і забалочаныя нізіны.

Сучасныя геамарфалагічныя працэсы на тэрыторыі апісанага раёна не атрымалі шырокага распаўсюду.

Найбольш ярка выяўлены бакавая і руславая эрозія і акумуляцыя ракі, плоскасцевае змыванне, заба-

лючванне паніжаных участкаў. Яраўтваральныя працэсы развіты слаба і сустракаюцца на берагах ракі Нёмана і Дзітвы.

У паўночнай частцы раёна, на схілах узгоркаў і ўзвышшаў выяўляеца плоскасцевае змыванне. Пад дзеяннем цякучых вод схілы ўзгоркаў размываюцца, на паверхні з'яўляеца вялікая колькасць валуноў, а каля падножжа адбываецца акумуляцыя дэлювію. Плоскасцевае змыванне носіць дробнаструменевы харектар і найболей ярка выяўляеца ў вясновы час, падчас сцякання талых вод.

Вельмі добра выражана бакавая эрозія і акумуляцыя ракі Нёмана. За апошніх 20 гадоў каля вёскі Збліны, у ніжній плыні ўчастка, рэчышча ракі перамясцілася да поўдню на 80-100 м. Такая ж карціна назіраецца і ў верхній плыні ўчастка каля вёскі Бурносы. Разам з гэтым адбываецца поймавая і руславая акумуляцыя, якая выяўляеца ў выглядзе утварэння плёсаў, кос, водмеляў, перакатаў, астрavoў.

На паніжаных участках пад уплывам атмасферных вод і блізага залягання грунтавых утвораў ўчастка балоты нізіннага тыпу, парослыя, як правіла, хмызняком аleshыны.

Ветравая эрозія выяўляеца ў разбурэнні верхняга глебавага покрыва. Найболей інтэнсіўна гэты працэс працякае на пясчаных глебах і на ўчастках незамацаваных пяскоў у пойме ракі Дзітвы і Нёмана. Вельмі інтэнсіўнае дзеянне аказвае эоловая эрозія ў разбурэнні прыруславых валоў на беразе ракі Нёмана. Незамацаваныя расліннасцю ўзгоркі выдзімаючыся абыспаюцца, памяншаючыся ў памерах і змяняючы свае вонкавыя формы. На паўднёвым заходзе раёна, у даліне ракі Нёмана, сустракаюцца невялікія ўчасткі лёсападобных пяскоў, якія лёгка паддаюцца ветравой эрозіі. Пры дапамозе ветру гэтыя пяскі здольныя перамяшчацца, засыпаючы больш урадлівую глебу. Для барацьбы з сучаснымі эразіўнымі працэсамі раённымі арганізацыямі, калгасамі і саўгасамі праведзены шэраг мерапрыемстваў (аблясенне, асушванне, пабудова бун і да т.п.).

РЭКІ І АЗЁРЫ ЛІДСКАГА РАЁНА

Рэкі, якія працякаюць па тэрыторыі раёна, з'яўляюцца транзітнымі і адносяцца да басейна Балтыйскага мора. Найбольш буйной з іх з'яўляеца рака Нёман, якая праходзіць па паўднёвой мяжы раёна, астатнія ракі з'яўляюцца яе прытокамі, ці ўпадаюць у яе прытокі.

Рака Нёман пачынаецца далёка за межамі Лідскага раёна на Менскім узвышшы, пас. Верх-Нёман Узденскага р-на (назв. Неманец). Упадае рака Нёман у Куршскі заліў Балтыйскага мора. Даўжыня - 937 км (у межах Беларусі - 459 км). Плошча вадазбору- 98200 км. кв. (на тэр. Беларусі - 35000 км.кв., Лідчыны- 16700 км. кв.) На ўсходзе і поўдні басейн ракі мяжуе з басейнам Дняпра, на заходзе - з водазборамі ракі Вісла і Прэгель, на паўночным усходзе - з басейнам ракі В'енты і Заходній Дзвіны.

На вялікім працягу, пачынаючы ад упадзення

ракі Дзітвы, даліна ракі маеnochвападобную форму. Схілы даліны пясчаныя, пясчана-гліністая з уключэннем валуноў. Правы схіл стромкі, левы - пакаты, вышыня схілу ад 4 да 8 м. Часам схілы ўяўляюць абрый (ніжэй ад в. Красная). У такіх месцах магчымыя асыпанні і апоўзні, утварэнне яроў.

Рэчышча ракі на ўсім працягу ўмерана звлістае. Да ўпадзенне ў Нёман ракі Дзітвы шмат водмеляў, перакатаў, заліваў, косаў. Ніжэй ад упадзення р. Дзітвы і да канца ўчастка рэчышча больш устойлівае.

Пераважная глыбіня ракі Нёмана складае 1,2 - 1,8 м, сярэдняя хуткасць плыні - 0,8 м/сек. Найбольшая хуткасць плыні - 1,2 м/сек адзначана каля в. Бурносы, ніжэй ад вусця ракі Гаўі, самая нізкая хуткасць плыні на плёсах - 0,4 м/сек.

Водны рэжым ракі Нёман. Сілкаванне ракі змешанае з перавагаю снегавага. Гадавы ход узроўню харектарызуеца рэзка выяўленым высокім разводдзем і параўнальна нізкай летне-весенскай межанню, якая парушаеца, як правіла, дажджавымі падводкамі.

Пад'ём узроўню часцей за ўсё пачынаеца ў другой палове сакавіка. Самы ранні пад'ём часам бывае (у цёплія гады) у студзені і пазней - у першай дэгадзе красавіка. Найбольшае разводдзе назіралася за апошнія 200 гадоў у 1958 годзе, калі ўзровень вады

дасягаў 3-8 метраў.

Высокі ўзровень тримаецца, пасля чаго пачынаеца спад, які працягваеца 1-2 месяца. Нярэдка спад перарываеца невялікім дажджавымі ўздымамі. Летне-весенская межань настае пераважна ў чэрвені і працягваеца каля чатырох месяцаў. Узровень вады ў гэты перыяд змяняеца ад колькасці дажджоў. Інтэнсіўнасць пад'ёму такіх паводак складае 10-15 см у суткі.

Зімовыя ўзроўні больш устойлывыя ў параўнанні з летне-весенскімі. Зімовы ўзровень перавышае летне-весенскую межань на 20-25 см. Устойлівы ледзяны покрыў устанаўліваеца часцей за ўсё ў другой палове снегня. Звычайная таўшчыня лёду 30-40 см, у асобных зімі - 54-63 см, магчыма да 1м.

Ускрыцце адбываеца ў канцы сакавіка. Пачатку крыгаходу ў многія гады папярэднічае зруш лёду. Сярэдняя працягласць вясновага крыгаходу 5-16 дзён. Падчас інтэнсіўнага крыгаходу назіраюцца недоўгачасовыя заторы.

Вада ў рацэ чыстая, празрыстая, без колеру, паходзі сmakу, выкарыстоўваеца для побытавага і прамысловага забеспечэння, а таксама для пітва пасля фільтрацыі.

Рэгулярнае караблеплаванне і лесаспалаў не ажыццяўляеца. Рака з'яўляеца месцам адпачынку людзей і аматараў рыбнай лоўлі.

У раку Нёман на ўчастку Лідскага раёна ўпадаюць прытокі: Гаўя, Дзітва, Моўчадзь, Лебядка, Еленка, Златарэчка, Карыценка, Нарва і іншыя.

Рака Дзітва бярэ свой пачатак з невялікага балота, размешчанага за 500 м на поўнач ад в. Вілконыс, недалёка ад г. Эйшышкі, на мяжы Літвы і Беларусі і ўпадае ў раку Нёман з правага берага.

Бассейн размешчаны ў межах Лідской раёны і толькі ля вусця выходитць на Нёманскую нізину. Мяжуе ён з вадазборамі прыточкі Нёмана: на заходзе - рэчкі Лебяды, на поўначы - рэчкі Меркіс, на ўсходзе - рэчкі Гаўі. Найбуйнейшымі прытокамі ракі Дзітвы з'яўляюцца ракі: Лідзейка, Крупка, Калоніца, Нешкрупа, Чарняўка і ручай. Притокі працякаюць у моцна забалочанай мясцовасці. У летні перыяд цалкам пакрываюцца густой воднай рас-

ПЕРАЛІК РЭК ЛІДСКАГА РАЕНА

№ пп	Найменне	Працягласць, км		Плошча водазборных зон, га	Плошча прыбярэжных палос, га	Куды ўпадае
		Усяго	У т.л. прамл.			
1.	Альхоўка	5,8	1,8	432,4	30,5	Еленка
2.	Астраўлянка	7,8	6,9	675,5	42,0	Лідзейка
3.	Ваверка	8,8	8,8	790,6	54,1	Крыніца
4.	Ведраўка	12,1	10,9	681	55,4	Гаўя
5.	Вязаўка	2	-	104,1	17,5	Карыценка
6.	Галдаўлянка	13,8	13,8	1306,4	99,2	Лебядка
7.	Гаўя	3,2	-	270,1	37,3	Нёман
8.	Дакудаўка	3,1	3,0	120	33,0	Нёман
9.	Дзікая	1,0	1,0	20,0	4,0	Лідзейка
10.	Дзітва	78,3	12,3	4022,6	472,1	Нёман
11.	Еленка	10,5	9,0	954,7	67,2	Нёман
12.	Есянец	4,1	4,1	39,7	11,8	Карыценка
13.	Жалудзянка	3	1,8	110,9	8,8	Лебядка
14.	Жыжма	21,9	9,5	1160,3	66,2	Гаўя
15.	Завадная	0,5	-	32,0	2,1	Нёман
16.	Златарэчка	7,5	6	669,6	34,5	Нёман
17.	Ішчалинка	4,9	4,1	438,6	28,1	Жалудзянка
18.	Казлянка	4,5	4,5	363,5	20,9	Лебядка
19.	Калоніца	0,5	0,5	307,1	71,7	Дзітва
20.	Карыценка	9,4	7,0	544,8	54,6	Нёман
21.	Касцянёўка	2,7	2,7	109,2	10,9	Лебядка
22.	Крупка	14,6	14,6	1221,2	81,7	Дзітва
23.	Крыніца	7	7	623,3	43	Лебядка
24.	Лебядка	20,4	8,1	1417,8	116,1	Нёман
25.	Лідзейка	34,6	26,5	2174,7	149,6	Дзітва

26.	Лучкі	1,1	1,1	114,6	6,9	Праважка
27.	Моўчадзь	0,8	-	52,7	5,4	Нёман
28.	Малая речка	7,9	-	539,2	55	Дзітва
29.	Надзея	4,6	0,9	490,4	44,3	Нешкрупа
30.	Нарва	13,3	8,1	1808,6	158,4	Нёман
31.	Нешкрупа	5,4	5,4	555,9	32,4	Дзітва
32.	Няцеч	4,1	3,7	120,3	16,1	Лідзейка
33.	Прудавая	0,8	-	39	4	Нёман
34.	Разважанка	2,2	-	58,2	7,9	Нёман
35.	Смолач	16,4	13,7	980,9	94,4	Нёман
36.	Студзянец	10,3	8,6	776,7	47,5	Нёман
37.	Стрэліца	7,5	7,5	576	45,1	Лебядка
38.	Чарняўка	20,1	16,7	1373,9	99,6	Дзітва
39.	Чорная	3,1	3,1	221,1	14	Нёман
40.	ручай Бахмотка	5,3	5,3	424,8	31,8	Малая речка
41.	ручай Палоўнікі	2,9	2,9	348,6	36,6	Дзітва
42.	ручай № 1	2,9	2,9	287,8	16,1	Жыжма
43.	ручай № 2	3,1	3,1	256	15,4	Жыжма
44.	ручай № 3	1,0	0,9	20,1	11	Лідзейка
45.	ручай № 4	1,9	1,9	140,1	14	Надзея
46.	ручай № 5	2,4	2,4	185,0	13	Крупка
47.	ручай № 6	3,6	3,6	295,3	16,8	Крупка
48.	ручай № 7	3,2	3,2	296,9	12,2	Кедраўка
49.	ручай № 8	5,5	5,5	464,8	33,2	Лідзейка
50.	ручай № 9	7,7	7,7	727,1	46,0	Дзітва
51.	ручай № 10	3,8	2,9	389,1	35,2	Дзітва
52.	ручай № 11	9,7	9,7	719,4	51,8	Дзітва
53.	ручай № 12	1,3	1,3	50,5	5,9	Дзітва
54.	ручай № 13	7,7	7,7	652,2	46	Чарняўка
55.	ручай № 14	4,6	4,6	313,7	21,1	Лебядка
56.	ручай № 15	4,3	4,3	343,1	20,6	Галдаўлянка
57.	ручай № 16	4,3	4,3	354,5	20,7	Дзітва
58.	ручай № 17	6,8	6,8	654,5	24,9	Дзітва
59.	ручай № 18	7,8	7,8	709,6	45,0	Чарняўка
60.	ручай № 19	4,6	4,6	284,7	15,0	Дзітва
61.	ручай № 20	5,9	5,9	553,7	30,9	Лебядка
62.	ручай № 21	4,7	4,7	277,2	13,5	Казлянка
63.	ручай № 22	7,8	7,8	654,2	45,1	Златарэчка
64.	ручай № 23	3,7	-	266,8	19,4	Альхоўка
65.	ручай № 24	2,0	2,0	152,3	10,1	Еленка
66.	ручай № 25	3,0	3,0	285,1	18,3	Студзянец
67.	ручай № 26	8,1	8,1	691,6	47,9	Смолач
68.	ручай № 27	5,8	3,8	519,0	33,5	Нёман
69.	ручай № 28	7,2	7,2	589,2	37,0	Галдаўлянка
70.	ручай № 29	6,5	6,5	607,1	33,8	Галдаўлянка
	Усяго:	5169	358,4	37889,3	2957,6	

ліннасцю.

Даліна ракі асиметрычна (прац. ад 0,6 - 2,5 км), у ніжній частцы слаба выражаная (прац. - 2,5 - 4 км). Рэчышча ракі ў верхній плыні прамое. У сярэдняй плыні моцна развіта разгалінаванасць, дзе рака працякае па рукавах, паміж якімі ўтвораюцца нізкія, забалочаныя астравы.

Шырыня ракі хістаецца ў межах 12-20 м, у асобных месцах (в. Гетманы) - 80 м. Сярэдняя глыбіня - 1,3 - 1,8 м. Найбольшая глыбіня ракі паміж в. Мыто

і в. Парачаны - 2,3 м. Хуткасць плыні 0,2 - 0,4 м/с.

Дно ракі складзе-на заглееным пяском і глеем, на ўсім працягу багата воднай расліннас-цю. Берагі адкрытыя, нізкія, абрывістыя.

Пад'ём вясновай паводкі пачынаецца ў сярэдзіне сакавіка, у вы-ключных выпадках: у ся-рэдзіне лютага (1950 г.), працягласць 3-25 дзён. Вышыня пад'emu вады ад 1,3 да 2,4 м, працяг-ласцю 35-50 дзён (самы доўгі да 2,5 месяцаў назі-раўся ў 1927 годзе).

У летнія межані рака пераходзіць у канцы красавіка-траўня. Летне-весенская межань амаль штогод 1-2 разы ў сезон перарываеца даж-джавымі паводкамі пра-цяглассцю 10-50 дзён.

Да зімовага рэжы-му рака пераходзіць у снежні. Устойлівы лёда-вы покрыў назіраецца то-лькі ў суроўя зімы, з таўшчынёй лёду 30-50 см. Часцей ледзяны по-крыў назіраецца няў-стойлівы, кароткачасо-вы, у выглядзе ўтварэн-ня закрайкаў. У асобныя гады рака на працягу ўсёй зімы застаецца во-льнай ад лёду. Вясновы крыгаход (сяр., канец са-кавіка) развіты слаба і працягваеца ад 2 до б-дзён.

Вада ў рацэ ка-рычневага колеру, з ба-лотным пахам, без смаку і для пітва прыдатная

толькі пасля фільтравання.

Рака Лебядка працякае ў заходніяй частцы, на мяжы Лідскага і Шчучынскага раёнаў. Даўжыня ракі невялікая, схілы даліны палогія вышынёй 7-8 м., слаба рассечаныя забалочанымі лагчынамі.

Пойма суцэльная, двухбаковая, асиметрычная, забалочаная. У перыяд вясновага разводдзя і пры вы-сокіх дажджавых паводках пойма пакрываеца вадой на глыбіню 0,2-1 м працяглассцю 3-10 дзён. Пад'ём

Нёман каля Збліанаў. Фота аўтара, 1960 г.

вады ў пойме звычайна адбываеца ў другой полове сакавіка, затопліваюцца ўчасткі прырэчышчавай поймы.

Рэчышча ракі ўмерана-разгалінаванае. Маюцца астравы (в. Роўбы і с/г Мажэйкава). Шырыня рэчышча ад 15 -30 м. Сярэдняя глыбіня - 1,5 -2 м, хуткасць плыні - 0,1 - 0,2 м/с. На ўсім працягу рэчышча пакрыта водна-балотнай расліннасцю.

Дно рэчышча няроўнае, сустракаюцца ямы. Грунт дна глейкі, глейкапясканы.

Сілкаванне ракі змешванне. Пад'ём вады пачынаеца ў другой палове сакавіка і заканчваеца цераз 5-7 дзён. Часам гэтыя тэрміны ссоўваюцца на снежань ці красавік. Невялікія паводкі летне-весенская назіраюцца штогод у розны час. Інтэнсіўнасць пад'ёму складае 20-60 см, спаду - 10-20 см у суткі. Сярэдняя вышыня пад'ёму 0,6 - 0,9 м.

Да зімовага рэжыму рака пераходзіць у канцы лістапада. У месцы выхаду грунтовых вод утвараюцца палонкі, якія існуюць часам усю зіму. Сярэдняя таўшчыня лёду змяняеца ў межах 20-30 см, максімальная да - 60 см.

Вада ў рэчцы празрыстая, без колеру, без паху, без смаку. Воды ракі выкарыстоўваюцца для вода-забеспечэння і як водапрыёмнік вод асушальных каналau.

Рака Лідзейка з'яўляеца левым прытокам ракі Дзітвы, працякае з поўначы ў цэнтральную частку раёна. Па абодва бакі ракі размешчаны цэнтр раёна - горад Ліда. Каля горада рака перагароджваеца пла-

цінай, утвораючы вадасховішча, месца адпачынку гараджан.

Берагі ракі порослыя хмызнякамі алешины і лазы, у многіх месцах забалочаныя, спадзістыя. Рака на большым працягу каналізаваная (да 20 км), яго шырыня 6 - 12 м, глыбіня 1,2 -2 м, плынь павольная.

Возера Вялічкі. У цэнтральнай частцы Лідскага раёна, на водападзеле рак Лідзейкі і Дзітвы размешчана возера Вялічкі. Плошча возера складае 0,15 км. кв. (15 га). Глыбіня дасягае 8 - 10 м, даўжыня - 600 м, максімальная шырыня - 300 м, даўжыня берагавой лініі - 1,2 км. Назва возера на сёння падаеца ад назвы вёскі Вялічкі. Некалькі раней (у 30-я гады XX стагоддзя) гаварылі **Вялічкаўскае возера**. Сапраўдная старожытная назва гэтага возера **Мятліца** (паводле вопісу парафій Лідскага дэканату 1794 г.).

Па паходжанні гэта возера варта аднесці да тыпу старычных азёр. Возера размешчана ў катлавіне паміж вёскамі Вялічкі і Пескі, за 12 км ад горада Ліды. Берагі возера пакрыты зараснікамі алешины, лазы і балотнымі мнагатраўем. Прыйбрэжныя ўчасткі пакрыты воднай расліннасцю.

Вада ў возеры карычневага колеру, без смаку і паху. У вадаёме водзяцца розныя рыбы.

Прыпаверхневыя грунтовыя воды ў раёне распаўсюджаны паўсюдна. Сярэдняя глыбіня залягання припаверхневых грунтовых вод 4 - 5 м.

Асноўнымі ваданоснымі гарызонтамі з'яўляюцца пяскі рознага складу. Багацце грунтовых вод

Стар. 72

цесна злучана з выпадзеннем атмасферных ападкаў. У дажджлівія гады запасы грунтовых вод значна ўзрастаюць і наадварот, у сухія гады іх колькасць рэзка памяншаецца.

Наяўнасць грунтовых вод цесна звязана з выпадзеннем атмасферных ападкаў. У гады мнагаводныя запасы грунтовых вод значна ўзрастаюць і наадварот. Усё гэта адбываецца на ўрадлівасці глеб і ўраджай і сельскай гаспадарцы. Засухі змяншаюць ураджай.

Грунтовыя воды таксама выкарыстоўваюцца для побытавых патрэб і патрэб дробных гаспадарак.

ГЛЕБЫ

Глебы Лідскага раёна фармаваліся працяглы час пад сукупным уздзеяннем мацярынскіх парод, рэльефу, клімату, расліннага і жывёльнага свету і гаспадарчай дзейнасці чалавека. Пад упрыгам глебаўтваральных фактараў на тэрыторыі раёна можна вылучыць чатыры асноўныя генетычныя тыпы глебаў (паводле класіфікацыі А.Г. Мядзведзея), адрозныя адзін ад аднаго механічным і хімічным складамі, магутнасцю, ступенню ападзоленасці.

Вывучэнне глебавага покрыва пачата ў 1959 годзе, складаннем глебавых карт калгасаў, саўгасаў і лясгасаў. Першыя карты былі складзены ў канцы 1964 года. У нашы дні карты ўдакладняюцца кожныя 5-10 гадоў. У выніку глебавых абследаванняў у межах раёна выяўлена 6 тыпаў глебаў і 38 глебавых рознасцяў. Найгалоўнімі з іх з'яўляюцца чатыры генетычныя тыпы.

Дзярнова-падзолістая глебы.

1. Дзярнова-падзолістая слаба-, сярэдне- і моцнаападзоленая глебы, якія развіваюцца на звязных і рыхлых супесях і падсцілаюцца:

- а) з глыбіні да 1 м апясчаненым марэнным суглінкам, пяскамі;
- б) з глыбіні больш за 1 м апясчаненым марэнным суглінкам;
- а) з глыбіні болей за 40-50 см рыхлымі дробназярністымі пяскамі.

2. Дзярнова- падзолістая пясчаная глебы, якія развіваюцца на рыхлых і звязных пясках, і падсцілаюцца:

- а) з глыбіні да 1 м апясчаненым марэнным суглінкам;
- б) з глыбіні больш за 1 м апясчаненым марэнным суглінкам;
- в) з глыбіні 30-40 см рыхлымі часам жвіровых храстковымі пяскамі.

Дзярнова-падзолістая забалочваныя глебы.

3. Дзярнова-падзолістая слаба-, сярэдне- і моцнаападзоленая звязна- і рыхласупесчаная глебы;

- а) часовага забалочвання, якія падсцілаюцца пяском і марэнным суглінкам;
- б) дзярнова- падзолістая глееватая, якія падсцілаюцца пяском і марэнным суглінкам;
- в) дзярнова-падзолістая глееватая, якія падсцілаюцца пяском і марэнным суглінкам.

Лідскі Летапісец № 1 (61)

4. Дзярнова-падзолістая сярэдне- і слабаападзоленая пясчаная глебы:

- а) дзярнова-падзолістая часовага забалочвання, якія падсцілаюцца суглінкам і з глыбіні больш за 1 м - пяском;

- б) дзярнова-падзолістая глееватая, якія падсцілаюцца марэнным суглінкам, а з глыбіні 1 м - і пяском.

Дзярнова-балотныя глебы.

5. Дзярнова-глееватая часта перагнойна-глеевая супяшчаная на рыхлых і звязных пясчаністых супесях, якія падсцілаюцца марэнным суглінкам, часта рыхлым пяском.

Поймава-алювіяльныя глебы.

6. Дзярнова-забалочваныя алювіяльныя дзярнова-перагнойныя глебы, якія падсцілаюцца розназярністымі пяскамі з глыбіні 50-70 см.

- а) дзярнова-глееватая;
- б) дзярнова-глеевая.

7. Тарфяна-глеевая поймавая глебы на рознтраўна-асакова-гіпновых сярэдне- і добразлажыўшыхся тарфах з магутнасцю торфу ад 30 см да 2 м.

а) тарфяна-балотныя (нізіннага тыпу) глебы на драўняна-рознтраўна-асаковых сярэднеразлажыўшыхся тарфах ад 1 да 3 м.

Глебы раёна маюць агульны бал бонтэра 29 і ворных земляў 35.

Дзярнова-падзолістая глебы

Дзярнова-падзолістая глебы займаюць 71% усёй плошчы раёна і складаюць асноўны фонд ворней зямлі. Займаюць яны падвышаныя ўчасткі рэльефу і распаўсюджаны галоўным чынам вялікім масівамі па ўсёй тэрыторыі раёна. Гэтыя глебы ўсёды развораны за выключэннем лясных масіваў. У аснове гэтага тыпу глеб пераважае марэнны суглінак, а дзе-нідзе сустракаюцца сярэдне - і дробназярністая пяскі.

Слабападзолістая глебы найболей шырока распаўсюджаны ў раёне Нёманскай нізіны.

Прыкладам дзярнова-падзолістай сярэднеакультурнай глебы, якая развіваецца на розных глебаўтваральны пародах, можа служыць разрэз, закладзены калія вёскі Сіманы, на пайночным заходзе калгаса "Нёман".

Ап ворны гарызонт, светла-шэррага колеру,
0-36 см пясок дробназярністы, звязны, свежы, за-
валунены, працяты каранямі раслін.

A₁B₁ падзоліста-іловіяльны гарызонт, пясок
36-56 см дробназярністы шэррага колеру зверху і
зямліста-жоўтага к нізу, рыхлы, моцна за-
валунены вялікім валунамі (дыяметр 20-
25 см), шмат дробных валуноў. Переход
паступовы.

B₁ іловіяльны гарызонт. Жоўты дробназяр-
ністы пясок, свежы ўшчыльнены з пляма-

мі і праслойкамі суглінкавага пяску. Переход паступовы.

B, 125-160 см ілювіяльны гарызонт. Жоўтага колеру пясок, дробназяністы з праслойкамі буравата-жоўтага пяску, свежы ўшчыльнены, переход роўны, ніжэй ідзе суглінак.

У сельскагаспадарчай вытворчасці пясчаныя глебы амаль не выкарыстоўваюцца. У выніку водапранікальнасці і нязначнага ўвільгатнення яны прапускаюць атмасферныя ападкі на вялікую глыбіню. У сілу гэтага на пясчаных пародах фармуюцца звычайнія слабападзолістая глебы. Усе яны маюць аднанастайны склад. Верхні пласт пасля дажджоў хутка адчувае недахоп вільгаці. Толькі з глыбінёй ступень вільготнасці некалькі павялічваецца. Таму на пясчаных глебах, як правіла, сеюць такія культуры, якія не патрабуюць шмат вільгаці.

Для большасці глебавых рознасцяў гэтага тыпу глебаў характэрна кіслая рэакцыя асяроддзя, якая з глыбінёй некалькі памяншаецца. Гэтыя глебы слаба забяспечаны фосфарам. Запасы рухомага калію ў іх таксама нязначныя. Звычайна не перавышаюць 3,7 мг на 100 г глебы. Адзіным рацыональным прыёмам прадуктыўнага выкарыстання такіх земляў з'яўляецца пасеў сідаральных культур - лубіну, сырадэлі - і вапнаванне.

Прыклад слабападзолістай глебы, якая развіваецца на рыхлых пясках і падсцілаецца пяскамі, прыведзены ніжэй. Разрэз закладзены ў калгасе "Новы Нёман", каля вёскі Моцевічы. На шырокахвалістай перасечанай грудамі мясцовасці, парослай ядлоўцам і лішайнікам.

A₀ 0-2 см дзярніна рыхлая з каранёў раслін.

A₁ 2-19 см перагнойны гарызонт, угары шэры, ніжэй жоўты пясок, дробназяністы, рыхлы, свежы, прарэзаны каранямі раслін. Переход амаль не выражаны.

A₂B₁ 19-56 см падзоліста-ілювіяльны гарызонт такога ж колеру, пясок дробназяністы, свежы, рыхлы. Переход паступовы.

B₁ 56-136 см ілювіяльны гарызонт, пясок жоўты, чуць святлей за A₁, свежы, рыхлы, дробназяністы.

Характэрнай марфалагічнай прыкметай падзолістых пясчаных глеб з'яўляецца адсутнасць ясна выражанага падзолістага гарызонту A₂ і наяўнасць переходнага жоўтага па колеры гарызонту, які паступова асвятляецца, переходзіць у светла-жоўты пясок. Глебы гэтая галоўным чынам кіслыя: pH у KCl 4,2-4,4. З глыбінёй кіслотнасць значна памяншаецца - pH у KCl да 6,0.

Эфектыўная ўрадлівасць гэтых глеб вельмі нізкая, перегнойны гарызонт слаба выражаны. З пры-

чины вялікай водапранікальнасці і малой вільгацеёмысці пяшчаных глеб атмасферныя воды хутка прасочваюцца на вялікую глыбіню, вышчалачваючы і збядняючы глебу на карысныя рэчывы. У засушлівія гады расліны пакутуюць ад недахопу вільгаці. Практичнае выкарыстанне гэтых глеб вельмі малое. Больш за ёсё яны заняты лесам, хмызняком, ядлоўцам, лішайнікам і да т.п.

У месцах распаўсюду дадзенай марэні сфармаваліся дзярнова-падзолістыя супясчаныя глебы, якія падсцілаюцца з рознай глыбіні марэнным суглінкам. Найбольшы распаўсюд яны атрымалі на поўначы і ў сярэднія частцы раёна. У залежнасці ад магутнасці супесі на ўрадлівасць гэтай рознасці глебы аказвае парода падсцілу. Пры падсціланні супесяў суглінкамі глебы маюць лепшыя сельскагаспадарчыя якасці, чым пры падсціланні пяскамі. У сувязі з меншай водапранікальнасцю суглінкаў падсцілу глебы слаба вышчалачаны, меней кіслыя, багацей на пажыўныя рэчывы. Пры падсціланні супесяў пяскамі рэзка пагаршаецца водны рэжым глеб.

У сувязі з вялікай водапранікальнасцю пяскоў падсцілу значная частка атмасферных ападкаў хутка прасочваеца на вялікую глыбіню і становіцца недаступнай для раслін. Таму водны рэжым гэтых глеб знаходзіцца ў залежнасці ад выпадзення ападкаў.

Пра марфалогію дзярнова-падзолістых глеб, якія падсцілаюцца праслойкай звязнага пяску, а з глыбіні 50-60 марэнным суглінкам можна меркаваць з апісання разрэзу, закладзенага на роўным плато ў 250 м на сярэднезавалуненай раллі.

A_п 0-23 см ворны гарызонт шэррага колеру, рыхлая пясчаністая супесь, сярэднезавалуненая, бессструктурная. Переход прыкметны.

A₂B₁ 23-60 см ілювіяльна-падзолісты гарызонт жоўтага колеру, сярэднезяністы, звязны пясок сярэднезавалуненый. Переход зацёкамі.

B₂ 60-141 см марэнны суглінак чырвона-бурага колеру, ўшчыльнены, моцна завалуненый.

Дзярнова-падзолістая супясчаныя глебы, якія падсцілаюцца рыхлымі пяскамі, маюць наступны марфалагічны выгляд:

A_п 0-35 см ворны гарызонт, супесь рыхлая пясчаністая шэррага колеру, сярэднепрацяты каранямі раслін, слаба завалулены, рыхлы. Переход ясны.

A₂B₁ 35-69 см ілювіяльны падзолісты гарызонт жоўтага колеру. Пясок звязны сярэднезяністы, слаба завалуненый. Переход слаба прыкметны.

B 69-148 см ілювіяльны гарызонт светла-шэррага колеру, пясок звязаны сярэднезяністы слаба завалуненый. Переход слаба прыкметны.

Як відаць з марфалагічных разрэзаў, гэтая

глебы маюць трохскладную будову. Гзн. яны сфармаваліся на 3-х пародах, якія адрозніваюцца адна ад адной рознымі фізіка-механічнымі і хімічнымі ўласці-васцямі.

Працэс ападзолівання ў сувязі з малой вільгаце-ёмкасцю і добрай водапранікальнасцю адбываеца недастаткова інтэнсіўна. Таму гэты від глебаў не мае ясна выяўленага падзолістага гарызонту, які дасягае не больш за 23 см.

Рыхла-супясчаныя глебы, якія падсцілаюцца пяскамі, адрозніваюцца ад вышэйапісаных глебаў двухскладнай будовай, бо маламагутныя рыхлыя супесі падсцілаюцца непасрэдна пяском. Лёгкасць механічнага складу і падсціланне пяском некалькі паляпшае натуральнае дрэнажаванне гэтых глебаў, таму ў такіх глебаў слабей выяўляюцца прыкметы аглеення, чым у глебаў, якія падсцілаюцца марэнай. Пры падсціланні супесяў марэнай, ва ўмовах раёнін і паніжэнняў працэсы забалочвання выяўлены мацней. Па сваіх фізічных уласцівасцях супясчаныя глебы набліжаюцца да пяскоў. Вільготнасць супясчаных глебаў у летні перыяд нізкая. Гэты тып глебаў адносіцца да кіслых і сярэдне-кіслых глебаў, pH у KCl вагаеца ў межах 4,6 - 4,8. Часам яны бываюць слаба-кіслымі з паказыкам pH у KCD 4,7 - 5,0.

Ступень насычанасці глеб асновамі вагаеца ў шырокіх межах. У глеб, якія падсцілаюцца марэнным суглінкам яна дасягае ў ворных гарызонтах 60-70%. Гідралічнае кіслотнасць невялікая з глыбінёй яшчэ памяншаеца і вагаеца ў ворных гарызонтах ад 2,82 да 1,71 м.эkv. на 100 г. глебы. Сума паглынутых асноваў дасягае значнай велічыні, асабліва ў ворным гарызонце.

Глебы гэтыя адрозніваюцца больш высокай забяспечанасцю рухомым фосфарам і каліем. На некаторых участках фосфару ўтрымоўваеца 10-15 мг на 100 г глебы. Рухомага калію ўтрымоўваеца нязначная колькасць, галоўным чынам 4,0-5,0 мг на 100 г глебы.

Адрозніваюць слаба-, сярэдне- і моцна-падзолістыя глебы. Слаба - і сярэднепадзолістыя глебы ў сельскагаспадарчай вытворчасці выкарыстоўваюцца пад пасевы збожжавых і бульбы, а таксама пад цукровыя буракі. Вялікія плошчы пад такімі землямі заняты ў паўночнай і паўночна-ўсходніяй частцы раёна. Гэта найболей каштоўныя і высока-ўраджайныя глебы ва ўмовах Лідскага раёна.

Дзярнова-падзолістыя забалочваныя глебы

Дзярнова-падзолістыя забалочваныя глебы ад дзярнова-падзолістых глебаў звычайнага ўвільгатнення адrozніваюцца тым, што наройні з дзярновымі і падзолістымі працэсамі, у іх адбываюцца працэсы забалочвання ў форме аглеення. Аглеенне бывае сущэльнym і плямамі. Працэсы забалочвання дзярнова-падзолістых глеб выяўляюцца то ў сілу павышанай вільгаце-ёмкасці глебаў, то з прычыны назапашвання атмасферных водаў у паніжаных месцах, то ў сілу блізкасці ад паверхні глебава-грунтовых водаў.

У дзярнова-падзолістых забалочваных глебах

вылучаюцца слаба - і сярэднепадзолістыя з прыкметамі аглеення, якія развіваюцца на супесях рыхлых пясчаністых, якія падсцілаюцца на розных глыбінях марэнным суглінкам ці пяскамі. Марфалагічны разрэз першай рознасці гэтых глебаў прыведзены ніжэй:

Ап 0-29 см ворны гарызонт цёмна-шэрага колеру, звязны пескаваты супесак сярэднепрацяты каранямі, сыры. Переход ясны, ушчыльнены.

В 29-61 см ілювіяльны гарызонт бура-жоўтага колеру са слядамі ападзольвання, пясок звязны дробназярністы, сыры, бурыя плямы вокі-снага жалеза. Переход няроўны, зацёкамі.

В,Д 61-110 см ілювіяльны гарызонт, суглінак марэнны чырвона-бурага колеру з блакітнаватымі плямамі аглеення, сыры, шчыльны.

Пра марфалогію звязна-супясчаных глебаў, якія падсцілаюцца пяскамі, можна меркаваць па апісанні разрэзу, закладзенага ў калгасе імя Войкава, на слабым паніжэнні да поймы ракі Дзітвы.

Ап 0-18 см ворны гарызонт шэрага колеру, рыхлая пясчаністая супесь, бесструктурная. Переход няроўны.

B₂B₁ 18-23 см ілювіяльна-падзолісты гарызонт брудна-жоўтага колеру, звязны дробназярністы пясок іржава-охрыстага колеру з плямамі. Переход зацёкамі.

B₂ 23-100 см ілювіяльны гарызонт буравата-жоўтага колеру, звязны дробназярністы пясок іржава-охрыстага колеру з плямамі. Переход зацёкамі.

В,Д 110-180 см Пясок дробназярністы шызага колеру, ушчыльнены, вільготны, слабааглеены.

Адрозніваюцца гэтыя глебы двухскладнай будовай і некалькі расплывістым генетычным гарызонтом. Аграхімічныя паказыкі паказваюць на сярэдне-кіслую рэакцыю асяроддзя - pH у KCl 4,9 - 5,4, якая з глыбінёй некалькі памяншаецца.

Гідралічнае кіслотнасць вагаеца ў межах 1,19 - 2,73 м.эkv на 100 г. глебы. Сума паглынутых асноваў 3,9 - 5,6 мг на 100 г глебы. Запасы фосфару некалькі больш 5,07 - 7,5 мг на 100 г глебы. Ступень насычанасці глеб асновамі 51,6 - 83%. Да недахопаў гэтых глебаў адносіцца зацішніе ўвільгатненне, з-за якога надоўга затрымліваеца апрацоўка, пагаршаеца водныя рэжымы. Таму асноўныя мерапрыемствы павінны быць накіраваны на ўзбагачэнне ворнага гарызонту арганічнымі і мінеральнымі рэчывамі, паляпшэнне працэсу аэрацыі.

На плоскіх нізінных участках і па выцягнутых вузкіх лагчынах распаўсюджаны дзярнова-слаба-, сярэдне- і моцнападзолістыя з прыкметамі часовага зацішніга ўвільгатнення, супясчаныя глебы, якія развіваюцца на супесях рыхлых, пясчаністых, што падсцілаюцца з глыбіні 40-50 см марэнным слаба-аглеенным

суглінкам ці дробназерністымі пяскамі. Улетку па сваіх фізічных уласцівасцях нічым не адрозніваюца ад супясчаных глеб звычайнага ўвільгатнення.

Глебы такога тыпу на тэрыторыі Лідскага раёна займаюць значныя плошчы ў цэнтры і на заходзе раёна. Асабліва іх шмат у калгасах імя Войкава, імя Леніна, імя Калініна, "Ударнік", "Прагрэс" і інш. Агульная плошча складае 26,3%. Выкарыстоўваюца такія ўчасткі звычайна пад лён ці збожжавыя.

Дзярнова-балотныя глебы

Дзярнова-балотныя глебы прымеркаваны да паніканых участкаў тэрыторыі. Сфармаваліся яны пад уплывам дзярновага і балотнага працэсаў. Дзёран, які ўтвараеца пад травяным покрывам, з цягам часу ў аэробных умовах раскладаеца, і глебы ўзбагачаюца арганічнымі рэчывамі, памяншаеца водапранікальнасць і моцна павялічваеца вільгацеёмістасць. Атмасферныя воды затрымоўваюца ў перегнойным гарызонце. Ствараеца аэробныя ўмовы. Пад іх упłyvam працякае працэс глебаўтварэння.

Фармаванне балотных глебаў у межах Лідскага раёна звязана з бліzkім заляганнем грунтовых водаў. Гэтыя воды ўзбагачаюць зямлю мінеральнымі элементамі, нейтралізуяць кіслотнасць. У выніку гэтага тут звычайна расце багаты травастой, які ўзбагачае глебу арганічнымі рэчывамі.

Такія глебы маюць больш высокую прыродную ўрадлівасць у параўнанні з дзярнова-падзолістымі забалочванымі глебамі. Аднак залішне ўвільгатненне перашкаджае выкарыстанню іх багатай урадлівасці. Для эффектуўнага іх выкарыстання неабходна праводзіць асушальныя работы.

Сустракаюца дзве рознасці гэтага тыпу глебаў: дзярнова-глееватыя глебы на рыхлых супесяx, якія падсцілаюца з глыбіні 30-45 см розназерністымі пяскамі, яны займаюць больш узвышаныя ўчасткі, і дзярнова-перагнойна-глееватыя і глеевыя глебы на супесяx звязных, якія падсцілаюца з глыбіні 40-50 см розназерністымі пяскамі.

Марфалагічную будову глебы першыя рознасці можна бачыць з глебавага разрэзу, закладзенага ў калгасе імя Войкава за 100 м на ўсход ад вёскі Яўсеевічы на куп'істай пашы з рэдкай расліннасцю.

A
0-3 см дзёран цёмна-шэрага колеру шчыльны, сярэдне-пераплецены каранямі раслін.

A₁
3-14 см перегнойны гарызон цёмна-шэрага колеру, дробназерністы, звязны пясок. Пераход паступовы, ясны.

B₁
14-28 см ілювіяльны гарызон жоўта-шэрага колеру, дробназерністы звязны пясок. Пераход паступовы.

B₂D
28-25 см ілювіяльны гарызон буравата-жоўтага колеру, розназерністы пясок, мокры, аглеены, слабазавалунены. Пераход сла-

бапрыкметны.

B₃D
56-110 см ілювіяльны гарызон бялявага колеру, рыхлы розназерністы пясок, мокры, аглеены.

З марфалагічнага апісання відаць, што глебы гэтага тыпу маюць двухскладную будову, г.зн. маюць маламагутны пласт покрыўных супесяў, якія непасрэдна падсцілаюца марэннымі розназерністымі пяскамі.

Для гэтых глебаў хараktэрна нейтральная, блізкая да шчолачнай, рэакцыя асяроддзя: pH у KCl складае 6,0-6,6, часам - 7,6.

Хараktарыстыка марфалагічнай будовы дзярнова-перагнойна-глееватых глебаў дадзена ў разрэзе, закладзеным у калгасе імя Войкава, каля вёскі Янцэвічы, на злёгку закустараным куп'істым лузэ:

A
0-3 см дзёран цёмна-шэрага колеру, сярэдне пераплецены каранямі раслін.

A₁
3-24 см перегнойны гарызон цёмна-шэрага колеру, звязная пясчаністая ўшчыльненая супесь. Пераход ясны.

B₁D
24-40 см ілювіяльны гарыzon жоўта-сіаватага колеру, звязны дробназерністы аглеены пясок. Пераход ясны.

B₂D
40-116 см ілювіяльны гарыzon бура-блакітнага колеру, розназерністы мокры пясок, а з глыбіні 67 см з'явілася вада.

Глеевыя глебы маюць адноўковую будову і адрозніваюца суцэльным, добра выражаным глеевым гарызонтам і некалькі большым перегнойным пластом.

Рэакцыя гэтых глебаў блізкая да нейтральнай: pH у KCl 5,8-7,2. Гэтыя глебы багатыя арганічнымі рэчывамі. Але разам з тым у іх мала фосфару і калію.

Тым часам, пры асушванні і правильным выкарыстанні яны здольныя нашмат павялічыць сваю прадуктыўнасць.

Дзярнова-балотныя глебы на тэрыторыі раёна не атрымалі шырокага распаўсюдзу і сустракаюца вузкімі палосамі ў агульных масівах. Выкарыстоўваюца галоўным чынам пад пашы, радзей - пад сенажаці.

Тарфяна-балотныя глебы

Тарфяна-балотныя глебы займаюць шырокія масівы ў цэнтральнай і заходній частцы раёна. У калгасах імя Войкава, імя Леніна, "Неман", "Сцяг Саветаў" і іншых, і выкарыстоўваюца галоўным чынам пад сенажаці. Яны таксама валодаюць высокай прыроднай урадлівасцю. Але павышанае ўвільгатненне замінае іх выкарыстанню. Удзельная вага іх складае 1,6%.

Прыкладам гэтага тыпу глебаў можа служыць марфалагічны разрэз, закладзены ў калгасе "Ўлада

Саветаў", на выгане рэдка парослым хмызняком але-шыны, лазы. У травастоі пераважае асака. Значны імховы покрыў, які складаецца з зялёнага моху.

A₀ шчыльны дзёрн з карэні ў травы.
0-4 см

AT торф чорна-карыйчевы, асаковы, сярэд-нераспаўшыся, ушчыльнены, вільготны, прыкметны рэшткі раслін. Пераход ясны, роўны.

BC ілювіяльны гарызонт сіязавата-блакітнава-тага колеру, вільготны аглеены марэнны суглінак, прыкметны жоўтыя плямы.

Тарфяна-балотныя глебы займаюць 1,6% усёй плошчы раёна. Тарфяна-балотныя глебы пераходнага тыпу сустракаюцца вельмі рэдка на невялікіх упадзінах, сподках. Агульная плошча іх складае толькі 0,3%. Яны маюць вельмі кіслую рэакцыю. Усе пераходныя тарфянішчы слабараспаўшыся, бачны карані моху і іншых раслін. На такіх балотах расце багун, сфагнавы мох, журавіны, сасна. Практичнае значэнне гэтага віду глебаў вельмі малое.

Поймава-алювіяльныя глебы

У **поймава-алювіяльных глебах** вылучаюцца дзярнова-забалочваныя глееватые і глеевые рознасці. Сустракаюцца яны па абодва бакі рэк Дзітвы, Лебяды. Нёмана. Глебы гэтая заўсёды ўвільготнены. Валодаюць вялікай патэнцыйнай урадлівасцю. Поймавыя землі заўсёды пры асушванні і асваенні становяцца высокаўраджайнымі. Прыйносяць вялікія прыбылкі гаспадарцы. Глебы гэтага тыпу складаюць 0,23% усёй плошчы раёна. Практичнае значэнне гэтых глебы выкарыстоўваюцца ў якасці натуральных лугавых сенажацій.

Марфалагічнае будова гэтага віду глебаў відаець з прыведзенага апісання разрезу.

A₀ дзёрн, суцэльнае спляценне каранёў.
0-3 см

A₁ перагнойны гарызонт цёмна-шэры з карыйчневым адценнем, пясок звязны сярэднезярністы, свежы, карані. Пераход ясны.

A₁A₂ перагнойна-ападзолены гарызонт, пясок буйны жаўтавата-шэры, буйназярністы, пунктацыя марганцу, плямы перагною, бурый плямы гідравокісу жалеза. Пераход ясны.

B₁D ілювіяльны гарызонт, пясок шызы, рыхлы, буйназярністы. Пераход ясны.

Y аглеенны гарызонт, пясок шызы, рыхлы буйназярністы.
93-120 см

Глебы гэтага тыпу адрозніваюцца сярэднім кіслотнасцю: pH у KCl 5,0 - 5,2.

Эрозія глебаў і меры баражы

Эрозія глебаў для Лідскага раёна не харектэрна. На поўначы, у наваколлях марэннага рэльефу, па схілах узгоркаў выяўляеца плоскаснае змыванне ў выглядзе дробнаструменевага разбурэння павярхонага пласта глебы. Гэта спрыяе павышэнню завалуненасці асобных участкаў.

Пры гаспадарчым выкарыстанні глебавых рэсурсаў раёна вартыя мяць на ўвазе, што дзярнова-падзолістыя глебы Лідскага раёна па сваім паходжанні з'яўляюцца не толькі кіслымі і малаўраджайнымі. У іх вельмі мала ўтрымоўваеца такіх пажыўных рэчываў, як азот, кальций, магній, малібдэн і іншыя. Высокая кіслотнасць глебаў упłyвае на рост і развіццё пшаніцы, ячменю, гароху, буракоў, капусты, канюшыны, сырадэлі. Акрамя таго яна прыгнітае жыццяздзейнасць карысных для земляробства мікраарганізмаў.

Аднак пры правільным доглядзе глебаў яны могуць даць добрыя ўраджай. Найболей эфектыўным сродкам паляпшэння ўрадлівасці глеб і павышэння ўраджайнасці палёў з'яўляеца вапнаванне з ужываннем арганічных і мінеральных угнаенняў. Такім шляхам можна ў 2-3 разы павялічыць ураджайнасць сельскагаспадарчых культур.

Для гэтых мэтаў створана будаўніча-мантажнае кіраванне (БМК), задачай якога з'яўляеца найхутчэйшае выкананне плану меліярацыйных работ. У мінульты гады на тэрыторыі раёна было правапнавана 6,0 тыс. га. Па плане меліярацыйных работ у 1966 годзе павінна буць правапнавана яшчэ 6,0 тыс. га кіслых глебаў. Будуць праводзіцца і асушальныя работы. За 1966 год у раёне спланавана асушыць 2,0 тыс. апрач ужо асушаных 6,3 тыс., у тым ліку дрэнажным спосабам 1,2 тыс. га. Такім чынам, у раёне павінна быць праведзена паляпшэнне каля 8,0 тыс. га сельскагаспадарчых зямель.

КЛІМАТ РАЁНА

1. Агульная характеристыка клімату

Агульныя рысы клімату Лідскага раёна вызначаюцца геаграфічным становішчам. Знаходзячыся блізка ад Атлантычнага акіяна, тэрыторыя раёна падвяргаецца ўплыву паветраных мас, якія фармуюцца над ім. Клімат тут адрозніваеца мяккасцю і ўмеранай вільготнасцю. Гэтаму спрыяе цыкланічная дзейнасць Атлантычнага акіяна, выпарэнне і транспірацыя раслін у летні час. Сярэдняя тэмпература паветра ў летку невысокая, 17,5°C, а ўзімку не змяншаеца ніжэй за -10°. Клімат харектарызуеца аднак зменлівасцю тэмператур як у летні, так і ў зімовы час, зменлівасцю надвор'я пад уздзеяннем частага ўварвання паветраных мас з іншых геаграфічных шырот.

Уварванне арктычных паветраных мас часцей за ўсё адбываеца ў тыле цыкланічнай серыі. Арктычнаму ўварванню можа папярэднічаць інтэнсіўная адліга, што звычайна служыць прычынай утворэння

Сярэднегадовыя шматгадовыя кліматычныя паказчыкі раёна
 (па дадзеных Лідской метэастанцыі)

№ п\п	Паказчыкі	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Сум./сярэд. за год
1.	Ападкі (у мм)	30	26	31	41	59	75	78	79	60	44	47	35	605
2.	Сярэдняя тэмп. паветра(у гр. С)	-6,1	-6,5	-1,8	5,7	12,7	14,9	17,4	16,2	12,0	6,2	1,3	-3,4	+5,7
3.	Адносная вільготнасць (у %)	-	-	-	62	58	61	61	66	67	74	-	-	64
4.	Лік марозных дзён	20	26	26	12	2	-	-	-	1	1	17	26	148

ледзянай скарынкі. Гэта ўварванне супрадаўжаеца рэзкім пахаладаннем, парывістым ветрам паўночна-ўсходняга і паўночнага кірункаў і пераменай воблачнасцю. Часам арктычныя паветраныя масы пранікаюць на тэрыторыю Лідскага раёна і ў летнія месяцы, выклікаючы замаразкі і нават снегапады (1962 г.)

Кантынентальная трапічныя паветраныя масы, якія адрозніваюцца высокай тэмпературай (да +36°C), сухасцю, прыходзяць у межы Лідскага раёна з поўдня, а часцей з паўднёвага ўсходу. Яны паніжаюць адносную вільготнасць паветра. Часам сухое арктычнае марскe паветра, якое хутка саграваеца на контыненце і ўтварае антыцыклон, нясе засуху.

Шматгадовыя назіранні, праведзеныя на Лідской метэаралагічнай станцыі, паказваюць, што сярэднегадовая тэмпература паветра складае 5,7°C. Штогод выпадае 605 мм (гл. табліцу №2) ападкаў.

Для тэрыторыі раёна харэктэрны замаразкі. Пад замаразкам разумеецца кароткачасовае паніжэнне тэмпературы прыземнага пласта паветра і паверхні глебы да 0° і ніжэй на агульным фоне дадатнай тэмпературы. Замаразкі тут магчымыя ва ўсе сезоны года. Аднак найболей інтэнсіўнае праяўленне іх назіраецца ў вяснова-весенскі перыяд. Шматгадовыя назіранні паказваюць, што ў большасці выпадкаў замаразкі спыняюцца ў красавіку-траўні. Так у 1961 годзе апошні замаразак адзначаны 30 красавіка, у 1965 годзе - 16 траўня. Першы замаразкі бываюць у верасні (21 верасня 1963 г.)

У практичным жыцці замаразкі ўяўляюць вялікую небяспеку для сельскагаспадарчай вытворчасці, зношчаючы раннія ўсходы сельскагаспадарчых культур. Таму іх прадказанне і барацьба з імі ўяўляюць задачу практичнага значэння.

У барацьбе з замаразкамі найболей эфектыўным можа быць прымяненне дымавых заслонаў ад вогнішчаў, а таксама накрыванне пасеваў і ўсходаў, калі гэтыя пасевы ці ўсходы па плошчы невялікія.

Змена кліматычных элементаў заходзіцца ў прямой залежнасці ад пануючых вятроў. Вятры заходніх румбаў прыносяць вільготныя паветраныя масы Атлантычнага акіяна, а вятры ўсходніх румбаў прыносяць сухія контынентальныя паветраныя масы, збедненія вільгаццю. Гэта вырашальнym чынам

уплывае на тэмпературны рэжым клімату і рэжым ападкаў. Такую заканамернасць можна ўстанавіць праз аналізу дадзеных метэаралагічных назіранняў на працягу гадоў, зробленых Лідской метэастанцыяй у апошнія 1960-65 гг.

2. Тэмпературны рэжым

Вырашальнym фактарам клімату ў цэлым, пры фармаванні паветраных мас, насычэнні іх вільгаццю з'яўляецца тэмпературны рэжым. Тэмпература паветра, глебы залежыць ад актыўнасці сонечнай радыяцыі, якая знаходзіцца ў прямой залежнасці ад географічнага становішча Лідскага раёна, ступені абароненасці паверхні расліннасцю, ад наяўнасці буйных вадаёмаў.

На тэмпературны рэжым раёна вырашальны ўплыў аказвае басейн Атлантычнага акіяна і яго мораў. Пад уздзеяннем усіх кліматычных фактараў на тэрыторыі Лідскага раёна сформаваўся ўмерана-кантынентальны клімат. Сярэдняя гадавая тэмпература паветра як і па ўсёй Беларусі, дадатная і складае +5,7°C.

У асобных гадах сярэдняя тэмпературы могуць павялічвацца, а часам паніжацца. Гэта відаць з прыведзенай ніжэй табліцы сярэднегадовых тэмператур паветра за 1960-65 гг.

Максімальная працягласць дня бывае 21\VI і складае 17 гадзін 10 хвілін. Вышыня Сонца ў гэты дзень - 59°27'.

Мінімальная працягласць дня - 22\XII. Дзень працягваецца толькі 7 гадзін 20 хвілін. Вышыня Сонца над гарызонтам - 12°30'.

У зімовы час сонечнае ззянне скарачаецца да 26-30%.

Супастаўляючы кліматычныя дадзенныя за шэраг гадоў (з 1960 па 1965 улучна), варта зрабіць вынікову, што ў асобных гадах маюцца некаторыя адхіленні ў кліматычных паказчыках сярэднегадowych, сярэднямесячных. Гэта відаць з ніжэйзгаданых табліц 2 і 3).

Змена тэмператур на тэрыторыі раёна не перавышае 1-2°C. Па дадзеных назіранняў, праведзеных настаўнікам Хадзюкоўскай пачатковай школы Н.Н. Кучынскім, у 1964-1965 гадах сярэднегадавая тэмпе-

Табліца 3

Сярэднегадовыя тэмпературы Лідскага раёна за 1960 - 65 гг.
(дадзеныя Лідской метэастанцы).

Гады Паказчыкі	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Сярэднегадовая тэмпература паветра (у $^{\circ}\text{C}$)	6,3	7,0	5,6	5,4	5,7	5,0

Табліца 4

Гады Паказчыкі	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Сярэдня тэмпература паветра студзеня	-5,2	-4,5	-1,8	-13,4	-5,4	-4,4
Сярэдня тэмпература паветра лютага	-6,4	-0,6	-5,2	-9,7	-8,6	-7,9

Табліца № 5

Сярэднямесячная тэмпература ліпеня за 1960-65 гг.
(па дадзеных Лідской метэастанцы)

Гады Паказчыкі	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Сярэднямесячная тэмпература ліпеня (у $^{\circ}\text{C}$)	18,2	16,7	15,4	19,4	18,4	15,8

ратура склада + 6,1 $^{\circ}\text{C}$ (без уліку начных тэмператур), супраць + 5,0 $^{\circ}\text{C}$ па дадзеных Лідской метэастанцы.

Самым халодным месяцам з'яўляецца люты. Сярэдня тэмпература лютага складае - 6,5 $^{\circ}\text{C}$ (супраць - 6,1 $^{\circ}\text{C}$ у студзені). З шасці гадоў (1960-1965 г.) у чатырох сярэдня тэмпература лютага была ніжэй за студзенскуюю. Аднак у асобныя гады самым халодным з'яўляецца студзень (1961, 1963).

Ніжэй прыведзены сярэднямесячныя тэмпературы лютага ў параўнанні з сярэднямесячнымі тэмпературамі студзеня за 1960-1965 гг.

Як відаць з табліцы, сярэдня тэмпература лютага вагаеца ад -0,6 $^{\circ}\text{C}$ да -9,7 $^{\circ}\text{C}$.

Мінімум тэмператур адзначаны 18/1-1963 г., дасягнуў - 30,4 $^{\circ}\text{C}$.

Пад уплывам змены тэмпературы паветра адываеца і змена іншых кліматычных элементаў: ціску, вільготнасці, тэмпературы глебы, воблачнасці і да т.п.

Найболей высокія тэмпературы адзначаюцца ў ліпені. Ліпень з'яўляецца самым цёплым месяцам у годзе. Сярэдня шматгадовая тэмпература паветра ў ліпені складае + 17,4 $^{\circ}\text{C}$. Максімальная тэмпература ліпеня дасягнула + 35,1 $^{\circ}\text{C}$ (1959 г.). Мінімальная тэмпература гэтага месяца складае + 6,4 $^{\circ}\text{C}$. Такім чынам, амплітуда вагання тэмператур ліпеня змяняеца ў межах ад + 6,4 $^{\circ}\text{C}$ да + 35,1 $^{\circ}\text{C}$ і складае 28,7 $^{\circ}\text{C}$.

Гадавая амплітуда максімальных і мінімальных тэмператур складае 65,5 $^{\circ}\text{C}$, а сярэдніх - 25,5 $^{\circ}\text{C}$.

Хуткае павышэнне тэмпературы пачынаецца ў апошнія дэкадзе сакавіка і першай дэкадзе красавіка і працягваеца да чэрвеня. У астатнія месяцы павышэнне адываеца паступова. З ліпеня пачынаецца павольнае паніжэнне тэмператур, апускаючыся ў снежні да - 5 $^{\circ}\text{C}$ - 5,8 $^{\circ}\text{C}$. Пераход тэмператур праз 0 $^{\circ}$ адываеца ў сакавіку і каstryчніку, праз + 5 $^{\circ}\text{C}$ - у красавіку і верасні, праз + 10 $^{\circ}\text{C}$ - у траўні і жніўні і праз + 15 $^{\circ}\text{C}$ - у чэрвені і жніўні.

Кульмінацыйныя кропкі пераходу тэмператур цераз 0 $^{\circ}\text{C}$, + 5 $^{\circ}\text{C}$, + 10 $^{\circ}\text{C}$ з'яўляюцца пачатковымі тэрмінамі сезонаў года. Вегетацыйны перыяд складае 194 дні, а часам можа быць больш працяглым.

Тэмпература глебы знаходзіцца ў прямой залежнасці ад тэмпературы паветра, рэльефу і снежнага покрыву. Пры маласнежных зімах тэмпература яе рэзка паніжаеца і прямяр-

занне даходзіць да глыбіні 1 м. Аднак такія з'явы бываюць рэдка. Сярэдняе прямярзанне глебы складае 60-65 см, найвялікаму астуджэнню падвяргаюцца глебы на ўзвышшаных участках.

Па дадзеных метэаралагічнай станцыі горада Ліды тэмпература паверхні глебы змянялася (1960-1965 г.) у адпаведнасці з Табл. 8.

Улетку глебы моцна праграваюцца. Найвышэйшая тэмпература іх дасягае ў чэрвені-ліпені (17-26 $^{\circ}\text{C}$).

3. Вільготнасць

У цеснай залежнасці ад тэмпературнага рэжыму паветра знаходзіцца абсалютная і адносная вільготнасць. Абсалютная вільготнасць знаходзіцца ў прямой залежнасці, і з павышэннем тэмпературы паветра паказчык абсалютнай вільготнасці таксама ўзрастает. Змена абсалютнай і адноснай вільготнасці адываеца па порах года.

Адносная вільготнасць паветра ў зімовыя месяцы нашмат вышэй, чым у летнія. З аналізу матэрыялаў Лідской метэаралагічнай станцыі за 1960-1965 гады можна бачыць, што яна вагаеца ў межах ад 80% да 93%.

Максімальная сярэднямесячная адносная вільготнасць паветра дасягнула 93% у лістападзе і снежні 1960 г., мінімальная ж складае 62% - чэрвень 1964 г. Сярэдня адносная вільготнасць зімовага часу роўная

92%, летня ж усяго 73%. Адгэтуль няцяжка бачыць, што на тэрыторыі Лідскага раёна найболей сухім перыядам года з'яўляецца зіма і вясна. У гэтым можна будзе пераканацца пры разглядзе ападкаў і іх размеркавання па порах года. Змену адноснай вільготнасці на працыгу года можна бачыць з табліцы і комплексных графікаў.

У восенійска-зімовы перыяд адносная вільготнасць абумоўляе з'яўленне туманоў. На тэрыторыі Лідскага раёна лік дзён з туманамі вагаецца ад 53 (1960 г.) да 78 (1964 г.). З'яўленне туманоў магчыма не толькі ў восенійска-зімовы час, але і ў летні. Так, у 1960 г. у летні час зарэгістравана 5 дзён з туманамі. У 1955 годзе туманы адзначаны ў кожным месяцы года. Адносная вільготнасць гэтага года таксама была высокай - 72-93%.

З павелічэннем адноснай вільготнасці павялічваецца і воблачнасць. Найбольшы лік пахмурных дзён прыходзіцца на зімовыя месяцы - лістапад-сакавік.

Найменшая колькасць пахмурных дзён прыходзіцца на вяснова-летнія месяцы (чэрвень-жнівень). Сярэдняя воблачнасць гэтых месяцаў вагаецца ад 0 да 3 балаў. (Выключэнне складае 1960 год, калі пахмурнасць дасягнула 5 балаў). Гэта спрыяе больш поўнаму выкарыстанню раслінамі сонечнай радыяцыі, якая ў гэты перыяд дасягае максімуму.

Сярэдняя абсолютная вільготнасць за год па шматгадовых дадзеных для Лідскага раёна роўная 8,4 млб. У зімовы час яна змяненца ў межах ад 3,0 да 9,0 млб. З падвышэннем тэмпературы у красавіку абсолют-

ная вільготнасць хутка пачынае ўзрастаць і ў ліпені дасягае максімуму - 14,2 млб. Зніжэнне тэмператур цягне за сабой зніжэнне абсолютной вільготнасці. У зімовы час гэтая з'ява становіцца вельмі небяспечнай пры адсутнасці снежнага покрыву. Пры гэтых умовах магчыма вымярзанне зімовых сельскагаспадарчых культур і пладовых дрэў.

Недахоп насычэння вадзянымі парамі паветра згубна адбываецца на ўсіх сельскагаспадарчых культурах. Для Лідскага раёна гэта з'ява не характэрная, бо абсолютная вільготнасць тут даволі значная.

Важным кліматаўтаральным фактам з'яўляецца вецер, ад якога залежыць хуткасць выпарэння вільгаці, а такім чынам і адносная вільготнасць. Для Лідскага раёна найболей характэрны вятры паўднёвазах. і зах. румбаў.

На працыгу 1960-1964 гг. было зарэгістравана 228 выпадкаў вятроў у год гэтых румбаў.

4. Ападкі

Паводле кліматалагічнага рапорту тэрыторыі БССР, праведзенага А. Х. Шкляром (1962 г.) Лідскі раён аднесены да цэнтральнай, цёплай, умерана-вільготнай агракліматычнай вобласці. Пераважная большасць ападкаў прыпадае на перыяд з тэмпературай вышэй за 10°C - 351 мм ці каля 6% гадавой нормы. Прычым на летнія месяцы прыпадае 232 мм ці 38,6%. У зімовыя месяцы колькасць ападкаў значна меншая. Яна дасягае толькі 138 мм, што складае толькі 23%

Табліца № 6 (1960 год)

№ п\п	Паказчыкі	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Сум./ сярэд. за год
1.	Ападкі (у мм)	36,5	30,2	23,7	34,2	69,5	157,7	113,5	142,7	51,4	68,5	90,9	36,5	855,3
2.	Сярэдняя тэмпература паветра (у $^{\circ}\text{C}$)	-5,6	-6,4	-3,6	-5,6	13,0	16,9	18,2	16,4	10,6	6,5	2,5	2,0	+5,8

Табліца № 7 (1963 год)

1.	Ападкі (у мм)	18,9	30,1	17,5	23,8	38,8	48,5	26,9	49,2	36,4	66,6	65,0	21,4	423
2.	Сярэдняя температура паветра (у $^{\circ}\text{C}$)	-15	-10	-6	6	19	20	25	22	15	7	3	-6	+6,6

Табліца 8

Сярэдняя тэмпература глебы (паверхня)

№ п\п	Гады	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Сярэднегадавая
1.	1960	-6	-8	-5	6	16	21	21	19	12	7	2	2	7,2
2.	1961	-5	-1	2	9	14	20	20	18	13	8	2	-5	8
3.	1962	-2	-6	-6	9	12	17	19	18	12	8	3	-6	6
4.	1963	-15	-10	-6	6	19	20	25	22	15	7	3	-6	6,6
5.	1964	-6	-9	-6	5	14	26	22	16	12	7	1	-2	6,6

гадавой колькасці выпаўшых ападкаў.

З'ява гэта тлумачыца тым, што на тэрыторыю раёна ў летні час прыходзяць пераважна цёплыя вільготныя паветраныя масы з Атлантычнага акіяна. Яны становяцца пануючымі. Толькі ў асобных гадах ў межы раёна пранікаюць арктычныя сухія паветраныя масы, пераўтворачыся ў гарачыя кантынентальныя.

У такія часы стаіць сухое, сонечнае гарачае надвор'е. Усталёўваецца антыцыклон.

На рэжым ападкаў тэрыторыі раёна ў асобных гадах ўпłyваюць Чарнаморска-Міжземнаморскія паветраныя масы. Аднак гэта бывае вельмі рэдка і для Лідскага раёна не характэрна. Найболей яркая праява такога ўздзеяння была ў ліпені 1959 года, калі на працягу ўсяго месяца амаль не выпадалі атмасферныя ападкі і тэмпература паветра дасягнула $+35,1^{\circ}\text{C}$.

Па шматгадовых дадзеных назіранняў Лідской метэаралагічнай станцыі ўстаноўлена, што гадавая норма ападкаў для тэрыторыі раёна складае 600 мм. Аднак пад упльвам паказаных вышэй прычын у асобных гадах бываюць значныя адхіленні ад сярэднегадавых кліматычных паказчыкаў. Так, напрыклад, у 1960 годзе на працягу года выпала 855,3 мм. Ці 142,5% гадавой нормы, а ў 1963 годзе толькі 423 мм, г. зн. 70,5%.

Як відаць з дадзеных, адхіленні ў рэжыме ападкаў бываюць значнымі.

Такія адхіленні можна назіраць не толькі ў асобных гадах ў цэлым, але па месяцах. Так, у чэрвені 1960 года выпала 157,7 мм ападкаў, а ў гэтым жа месяцы 1963 года ўсяго толькі 48,5 мм. Можна прывесці і іншыя прыклады. З гэтага варта зрабіць выснову, што на фоне спрыяльнага рэжыму ападкаў, тэрыторыя Лідскага раёна не агароджана ад такіх з'яў, як засуха, што прыносяць сельскай гаспадарцы велізарную шкоду.

У 1964 годзе пад упльвам засухі на пясчаных глебах у паўднёвой частцы раёна (калгасы "Беліца", "Гігант") на вялікіх плошчах загінулі пасевы ярыны. У шэрагу месцаў у ярыны назіралася пустакалосіца, цераззерніца. Зусім загінулі пасевы кукурузы.

У відавых адносінах характэрнімі ападкамі з'яўляюцца даждж, снег, град, галалёд. Колькасна пераважаюць даждж і снег. Даждж выпадае круглы год, нават у зімовы час нярэдкія выпадкі выпадзення моцнага дажджу.

Першы снег часцей за ўсё выпадае ў другой палове лістапада, але ён не ўстойлівы з-за частых адліг. Устойлівы снежны покрыў усталёўваецца, як паказываюць шматгадовыя назіранні, у снежні, часам нават у студзені. Працягласць перыяду з устойлівым снежным покрывам 65 дзён. Размеркаванне снежнага покрыву па месяцах і дэкадах нераўнамернае. Сярэдняя вышыня снежнага покрыву складае 8-10 см. Наибольшая ж вышыня бывае ў лютым-сакавіку (да 60 см), а найменшая ў лістападзе і снежні. У асобных гадах адлігі прыводзяць да поўнага раставання яго. Вышыня снежнага покрыву залежыць ад рэльефу мясцовасці і ступені яго абароненасці ад здзімання. Сярэдняя з максімальных вышынь снежнага покрыву складае 20 см., запас вады ў снезе складае 50-70 мм.

Апошні снег выпадае ў канцы сакавіка, часам на пачатку красавіка. Бываюць аднак выпадкі, калі снег выпадае ў першыя дні чэрвеня (1962 г.).

Выпадзенне граду адбываецца ў вяснова-летневосенскі час. Ад граду церпяць пасевы сельскагаспадарчых культур. Асабліва - пшаніца, жыта, ячмень.

Туманы ў межах раёна вельмі частыя. Яны аказваюць адмоўны ўплыў на грэчку, прыпыняючы аплеменне. Пры частых туманах ураджаі грэчкі рэзка скарачаюцца.

Такім чынам, прааналізаваўшы кліматычныя элементы Лідскага раёна, трэба зрабіць выснову, што тэрыторыя раёна ляжыць у паласе ўмерана-кантынентальнага клімату. Сярэднегадавыя тэмпературы паветра складаюць $+5,7^{\circ}\text{C}$.

Працягласць безмарознага перыяду 244 дні. Самым цёплым месяцам з'яўляецца ліпень ($+17,7^{\circ}\text{C}$) самым халодным - студзень ($-6,1^{\circ}\text{C}$).

Кліматычны ўмовы цалкам спрыяльныя для вырошчвання самых разнастайных сельскагаспадарчых культур: збожжавых, кармавых, тэхнічных, гародніны.

5. Характарыстыка клімату па сезонах

Для клімату Лідскага раёна, як і для ўсёй Беларусі, характэрна выразнае чаргаванне пор года, якія маюць свае асаблівасці. Для кожнай з іх характэрны свае тэмпературны рэжым, ападкі, вятры і да т.п.

Зіма - самая працяглая пара года. Зіма настае напачатку ці ў сярэдзіне снежня, з моманту пераходу тэмпературы паветра праз 5°C , часцей за ўсё гэта бывае 9-22 снежня. Працягваецца зіма 142-149 дзён.

У зімовы час пануюць паветраныя масы, якія прыходзяць з Атлантычнага акіяна. Дзьмуць паўднёвую і паўднёва-заходнюю вятры. Часам пранікаюць паветраныя масы з Паўночнага Ледавітага акіяна, выклікаючы рэзкае паніжэнне тэмператур. У асобных гадах пад уздзеяннем атлантычных паветраных мас снежны покрыў растае цалкам. Верагоднасць зім без устойлівага снежнага покрыву - 5-10%. Сярэдняя тэмпературы зімовых месяцаў вагаюцца ў межах - $1,8 - 13,4^{\circ}\text{C}$. Абсалютны мінімум - $30,4^{\circ}\text{C}$ быў адзначаны 18 студзеня 1963 года. У цэлым зіма ў раёне мяккая, багатая снегам. Часты паўтор туманоў і пахмурных дзён.

Сярэдняя глыбіня прамярзання глебы ў полі складае 50-65 см, у лесе -15-30 см.

Рэдка, у асобных маласнежніх зім, прамярзанне глебы дасягае 1 м у глыбіню. Такія з'явы паўтараюцца не радзей 1 разу ў 10 гадоў.

Вясна - самы нядоўгачасовы з усіх сезонаў. Пачатак вясны настае ў першай палове-сярэдзіне красавіка, 10-19 красавіка з пераходам тэмператур вышэй 5°C і працягваецца 39-43 дні. Для вясны характэрна дзеянне ўсходніх і паўднёва-ўсходніх паветраных мас. Тэмпературы паветра вагаюцца ад $3,1^{\circ}\text{C}$ да $16,3^{\circ}\text{C}$ да пачатку красавіка, а ў асобных гадах і ў першай палове

сакавіка, увесь снег растае і ўсталёўваецца вясна. Пранікненне кантынентальных паветраных мас спрыяе таму, што ў вясновы перыйд вельмі часта бываюць замаразкі, якія спыняюцца ў канцы красавіка - пачатку траўня, часам у чэрвені. Поўнае адтайванне глебы настое 18-19 красавіка.

Лета пачынаецца ў другой палове траўня, у 10-19 днях траўня, і працягваецца да пачатку верасня (1-14 верасня). Працягласць лета роўная 106-113 дням. Для лета харктэрны параўнальна невысокія тэмпературы, багатае выпадзенне ападкаў. Рэдка з'яўляюцца туманы. Сярэдня летня тэмпературы складаюць +16,2°C. Максімальная тэмпература +34,5°C былі адзначаны 26 ліпеня 1963 г., мінімальная +3,0°C - у чэрвені 1962 г. За летня месяцы выпадае больш за 30% гадавой нормы ападкаў. Найбольшая колькасць іх выпадае ў ліпені-жніўні. У жніўні тэмпература паступова паніжаецца, спыняеца масавы рост раслін. Наставае восень.

Восень з'яўляеца заключным сезонам у годзе не толькі ў кліматычных адносінах. Увесень падводзяцца вынікі ўсяму, што зроблена за год. Ідзе завяршэнне ўборкі на калгасных палях, падводзяцца вынікі сельскагаспадарчага года. Восень у народзе лічаць самай багатай парой года. Кліматычны ўмовы з'яўляюцца гэтаму добрым памагатым. Пачынаеца восень на пачатку верасня (1-14) і заканчваеца праз 70 дзён, у першай палове лістапада.

РАСЛІННЫ І ЖЫВЁЛЬНЫ СВЕТ

Па харктары расліннасці тэрыторыя Лідскага раёна аднесена да падзоны шырокалісцевых цёмнахваёвых лясоў Еўрапейска-Сібірской падвобласці. Па тэрыторыі раёна праходзіць паўночная мяжа распаўсюду дубова-яловай паласы, якая займае паўднёвую частку раёна, пачынаючы ад горада Ліды, у межах Прынёманскай нізіны.

Раслінны свет раёна трэба падгадзяліць на лясы, сенажаці, балоты нізіннага тыпу і раслінны свет вадаёмаў. Размеркаванне фармацый, апісаных у раёне, выглядае наступным чынам: лясы - 22%, балоты - 4,5%, сенажаці - 7,5%, ворныя землі - 33,1%, пашы - 8%, іншыя - 24,9%.

1. Лясы

У драўнянай расліннасці лясоў тэрыторыі Лідскага раёна пераважаюць сасна, бяроза, алешына, елка.

1. Тыпы лесу. Рост і развіццё лясной расліннасці залежыць ад умоў месца вырастання яе: геалагічнай будовы, матчынай пароды, глыбіні залягання грунтавых водаў, клімату, рэльефу мясцовасці.

Паводле праведзенаму Юркевічам І.Д. і Гельтманам В.С. рагняванню лясной расліннасці лясы Лідскага раёна аднесены да Нёманскага тыпу лесу, Нёманска-Прадпалесскага лесарасліннаму раёну грабава-дубова-цёмнахваёвай падзоны.

Умовы росту лясной расліннасці можна звесці да наступных асноўных груп: пушчы, хваёвыя лясы і бары, рамені, дубровы і ольсы.

Пушчы на тэрыторыі Лідскага раёна - з'ява гістарычная. На сёння іхняе колішнє існаванне пацвярджаеца толькі гістарычнымі крыніцамі.

Дакудаўская пушча згадваеца ў прадпісанні князя Карала Радзівіла (пане Каханку) лоўчаму Міхалу Мараўскаму, дадзеным у Нясвіжы 8 красавіка 1779 года. У прадпісанні згадваюцца таксама пушчы Наднёманская, Налібоцкая, Кейданская і Ліпічанская.

Ольжанская пушча згадваеца ў “Вопісах па-рафій Лідскага дэканату” ў 1784 г.

Хваёвыя лясы раёна падраздзяляюцца на бары бруsnічныя, верасовыя, лішайнікавыя і рознатраўныя. Па зайнанай плошчы пераважаюць бары бруsnічныя, верасовыя і лішайнікавыя. Бары - харктарызуюцца пясчаністымі глебамі рознай ступені ападзоленасці, беднымі элементамі сілкавання для раслін. На гэтых глебах растуць хваёвыя насаджэнні, часта з прымешкай бярозы.

Для **бору бруsnічнага** харктэрна наяўнасць у падлеску такой драўнянай расліннасці, як ядловец і ляшчына. Сустракаеца бяроза і асіна. Расліннасць ніжняга яруса - лішайнік, бруsnіцы, зредку ў такіх масівах сустракаюцца забалочаныя ўчасткі асаковых балот з зараснікамі вярбы.

Бары верасовыя - на тэрыторыі раёна распаўсюджаны шырокі. У падлеску такіх лясоў шырокі развіты верас, ядловец, зялёны мох. У дрэвастоі пераважае хвоя. Рэдка сустракаюцца бяроза і асіна з зараснікамі папараці. У верасовых лясах не рэдкія алешына і вярба.

Бор лішайнікавы - як правіла, не мае падлеску. Глеба пакрыта апалай ігліцай. Травяны покрыў прадстаўлены рэдка раскіданымі ксерофітамі.

Для **бору рознатраўнага** харктэрны забалочаныя ўчасткі. Балоты тут нізіннага тыпу, аснова - рознатраўныя. У дрэвастоі пераважаюць хвоя і елка. Сустракаюцца бяроза, алешына, асіна.

Рамені - на тэрыторыі раёна займаюць не вельмі вялікія пляцы. Харктарызуюцца яны супясчанымі і суглінковымі глебамі рознай ступені ападзоленасці і ўвільгатнення. У складзе драўняных парод, якія растуць на гэтых глебах, пераважаюць елка і асіна з прымешкай бярозы, нярэдка хвоі і цвёрдалістыя пароды: дубу, ясеню, клёну, грабу, вязу.

Ва ўмовах Лідскага раёна рамені часцей за ўсё сустракаюцца на поўнач ад горада Ліды і на водападзеле рэк Дзітвы і Лебяды.

Нязначны распаўсюд у раёне маюць **бярозава-асінавыя лясы** з прымешкай дубу. Яны займаюць тэрыторыю сярэдняй плыні ракі Дзітвы і нізоўя Лідзейкі. Участкі гэтых лясоў паўсталі на месцы высе-чак. Падлесак у іх складаеца з каліны, бружмелі, а травяны ярус прадстаўлены пякучай крапівой, дзікай мятай.

Дуброва. Малюнак аўтара.

Умовы росту **дуброў** характэрizuюцца суглінкамі, часам супясчанымі глебамі рознай ступені ападзоленасці, багатымі, як па ўтрыманні арганічных рэчываў, так і ўсім разнастайным складам драўняной расліннасці з узделам ці перавагай цвёрдалістых парод, пераважна дубу.

Дубровы - у раёне былі шырока распаўсюджаны ў паўднёвой яго частцы, у пойме ракі Нёмана. Аднак у наш час яны амаль не захаваліся. Багатая дуброва, размешчаная ніжэй ад упадзення ракі Дзітвы ў Нёман, была знішчана, яшчэ ў 1930 гадах. Высечка ішла для продажу драўніны, якая скарыстоўвалася на аздобу салонаў на караблях. З аднаго векавога дуба выкарыстоўвалася не больш за 0,5 куб.м. драўніны. Астатняя частка ішла ў адходы. Пра лёс гэтай дубровы, якая налічвала некалькі сотняў гектараў, аўтару распавялі жыхары вёскі Бенявічы - былыя гаспадары гэтай дубровы.

У гады Вялікай Айчыннай вайны была высечана дуброва на правым беразе ракі Нёмана, ніжэй ад вёскі Беліца. Дуб выкарыстоўваўся як паліў для пара-вога млына, які знаходзіўся ў той жа вёсцы.

Такім чынам, з-за безхгаспадарчых адносін з боку чалавека, дубровы ў поўным сваім паніянці ў наш час на тэрыторыі Лідскага раёна практычна адсутнічаюць.

Месцы разрастання **ольсаў** - адрозніваюцца залішнім увільгатненнем глеб за кошт праточных і грунтовых вод. Ольсы атрымалі свой распаўсюд у паўночна-ўсходній (на водападзеле ракі Гаўі і Лідзейкі) і ў заходній (у верхній плыні ўчастка ракі Дзітвы) частках раёна.

У раёне сустракаюцца ольсы кіслічныя, вятроўнікавыя, прыручэйна-травяныя і ольсы поймавыя, ольсы балотна-папаратнікавыя і асаковыя.

Ольс кіслічны - вытворны ад дуброў і ельнікай. Займае верхняя часткі пакатых лагчын з перегнойна-глеевымі слабаападзоленымі глебамі.

Ольс вятроўнікавы займае слабапрыточныя

месцы з тарфяністай і тарфяна-глеевымі глебамі. Драўняная расліннасць прадстаўлена пераважна шэрай алешины, прымеркаванай да купін.

Прыручэйна-травяны ольс і ольс поймавы сустракаецца па берагах ракі Дзітвы, Лебяды, Лідзейкі, Нёмана. Яны займаюць прыручэйвую паніжэнні ці ўчасткі поймы ракі з багатымі адкладамі алювія. Драўняная расліннасць прадстаўлена алешины і бапітара. У падлеску расце парэчка, вербы, травяны покрыў - асокі, трыснёг, паслян, шчытоўнік і іншыя.

На слаба праточных і бяссцёкавых паніжэннях з тарфяна-глеевымі і трфяністымі глебамі развіваюцца **ольсы балотныя-папаратнікавыя і ольсы асаковыя**. Фон надглебавага пакрову складае шчытоўнік балотны, вахта, люцік паўзучы. Такі тып ольсаў на тэрыторыі Лідскага раёна мае вельмі абмежаванае распаўсюджанне.

Найважнімі задачамі лясной гаспадаркі Лідскага раёна ў наш час з'яўляецца захаванне наяўных лясных рэурсаў і далейшае іх аднаўленне і пашырэнне шляхам лесанасаджэння.

Лісы раёна адносяцца пераважна да III бантэту. Багацці іх не абмяжоўваюцца выкарыстаннем драўніны. Яны даюць апроч драўніны жывіцу, экстракты для вырабу скур і атрымання дзёгцю. Лісы з'яўляюцца клімата-ўтваральным фактарам мясцовасці.

Акрамя гэтага, у лясах раёна расце шмат ядомых грыбоў, лясных арэхаў і ягад. З грыбоў найболей ужытныя баравік, падасінавік, падбярозавік, масляк, махавік, казляк, рыжык, грузд, сыраежка, лісічка, зялёнка і многія іншыя. Грыбы ўяўляюць сабою выключную каштоўнасць як пажыўны прадукт. Адмыслове месца сярод іх належыць баравіку, які валодае апроч усяго і лячэбнымі ўласцівасцямі. Ён утрымоўвае шмат вітамінаў, экстрактных рэчываў, якія спрыяюць лепшаму вылучэнню страўнікавага соку. Таму вельмі ўважліва і асцярожна варта збіраць іх, не парушаючы грыбніцы, каб не пагоршыць умовы вырастання. Азнямленне насельніцтва з уласцівасцямі грыбоў мае вельмі важнае значэнне, бо штогод насельніцтва горада

і раёна збірае ў лясах вельмі вялікую колькасць грыбоў.

Не пазбыта ў асобных месцах практика пашы жывёлы ў лясах. Гэта вельмі неспрыяльна адбываецца на развіцці расліннасці і спрыяе заклешчванню лесу. Клешч, як вядома, з'яўляецца носьбітам інфекцыйнай дзіцячай хваробы поліяміяліту. Таму з пашай жывёлы ў лясах у раёне вядзеца рашучая барацьба.

2. Лугі

Лугі раёна прадстаўлены мурожнымі і заліўнымі, а таксама лугамі нізінных балотаў.

Мурожныя лугі раскіданы па ўсёй тэрыторыі. Травастой 1-2 ярусаў мурожнага лугу складаецца з вялікай колькасці аўсяніцы лугавой і веліканскай, вострыцы (2-3%), мяліцы баравой, гваздзікі, зуброўкі духмянай. Адзінка сустракаецца лісаўств лугавы, казялец едкі, гравіліст рагны.

У 3-4 ярусах вельмі шырока распаўсюджаны пагралюк (каля 50%), канюшына лугавая і паўзучая (каля 30%). Адзінка сустракаецца трывпутнік ланцэталісты. Мурожныя лугі выкарыстоўваюцца пад сенажаці і пашы. Прадуктыўнасць мурожных лугоў раёна невялікая. Яна складае ўсяго 6-8 ц з гектара.

Паплавы (заліўныя лугі) распаўсюджаны ў поймах рэк Нёмана, Дзітвы, Лідзейкі, Лебяды, Крупкі, Гаўі. Для паплавоў характэрны розныя асокі (каля 60%), мятнік лугавы, бабок трохлісты, валяр'янкі, вятроўнік і іншыя. У ніжнім ярусе - рознатаўе і мох. Бліжэй да рэчышчай рэк расце трыснёг звычайны. Сустракаецца хвошч тваністы. Выкарыстоўваюцца паплавы пад выпас жывёлы і пад сенажаці. Паплавы даюць 4-5 ц сена з гектара.

Лугі раёна ў наш час маюць патрэбу ў паляпшэнні, бо прадуктыўнасць іх з кожным годам змяняешца.

3. Балоты

На паніжаных участках далін рэк Дзітвы, Лебяды, на водападзеле рэк Гаўі і Лідзейкі шырока распаўсюдзіліся нізінныя балоты. Многія з іх выміраюцца сотнямі гектараў. Такім з'яўляецца "Дакудаўскае балота" (гістарычная назва - "Вялікае балота"), якое распасціраецца ад берагоў Лідзейкі і амаль да ракі Нёмана. Нізінныя балоты займаюць паніжаныя участкі рэльефу ў поймах рэк. Па расліннасці гэтыя балоты можна падраздзяліць на травяныя і лясныя. Ва ўмовах Лідскага раёна пераважаюць травяныя нізінныя балоты.

Травяныя нізінныя балоты, якія маюцца на тэрыторыі раёна, адносяцца да тыпу асакова-рознатаўных і вельмі рэдка, дробнымі участкамі - да триснягово-чаротавых.

Асакова-травяныя балоты распаўсюджаны на згладжаных паніжаных участках водападзелаў і ў катлавінах. Расліннасць такіх балот бедная. Тут сустракаюцца нізкарослыя асокі, вейнік, палявіца, триснёг, хвашчы. Такім балоты ў натуральным стане часцей за ўсё выкарыстоўваюцца пад сенажаці, рэдка - пад па-

шы. Прадуктыўнасць такіх сенажаціў невысокая і дасягае толькі 8-10 ц з гектара.

Для **лісных нізінных балот** характэрны дзве асацыяцыі: бярозава-альховая і альховая. Примеркаваныя яны да перыферыі няпойменных тэррас і займаюць досыць вялікія плошчы.

Бярозава-альховыя балоты сустракаюцца ў раёне паўсюдна. Дрэвастой у іх складаецца з алешыны са значнымі прымешкамі вярбы. Па краях расце асіннік, папараць, асака, рознатаўе. Вышыня дрэў вагаеца ад 5 да 10 м. У ніжнім ярусе травяны покрыў прадстаўлены гіпавым мохам.

На **альховых балотах** дрэвастой таксама не перавышае 10 м, і толькі сустракаюцца асобныя экзэмпляры, вышыня якіх дасягае 15-20 м і таўшчыня 40-50 см у дыяметры. Алешына расце на невялікіх купінах гіпавых балот.

Балот пераходнага і верхавога тыпу ў раёне вельмі мала. Сустракаюцца яны невялікімі участкамі на западзінах і сподках у пагорыста-западзінным тыпе рэльефу.

Нізінныя балоты пасля асушення ўяўляюць вялікую каштоўнасць у сельскагаспадарчай вытворчасці. Глебы асушеных нізінных балот адрозніваюцца высокай прыроднай урадлівасцю і даюць высокія ўраджай. Менавіта таму ў адпаведнасці з пастановамі сакавіцкага (1965 г.) Пленума ЦК КПСС, а таксама з "Дырэктывамі ХХIII з'езду КПСС па пяцігадовым плане развіцця народнай гаспадаркі СССР" у раёне ажыццяўляюцца значныя мерапрыемствы па асушеніі і акультурванні плошчаў нізінных балот.

4. Расліннасць вадаёмаў

Раслінны свет вадаёмаў таксама вельмі разнастайны. У прыбярэжных зонах шырока распаўсюджаны аер, чарот, сітніца булаuchtая, грэчка земнаводная, галубок лонааеравы, сітніца бліскучая і інш. Непасрэдна ў вадаёмах растуць стрэлкаліст плывучы, альдраванда пухірчатая, эладэя, гарлачык малы, гарлачык чыста белы, гарлачык жоўты і многія іншыя.

5. Жывёльны свет

Фаўна Лідскага раёна складывалася ў паледавіковы час пад актыўным уздзейннем чалавека. Яе відавы склад утварыўся ў выніку пранікнення сібірскіх і заходнє-еўрапейскіх прадстаўнікоў і прадстаўлены фаўнай Еўрапейскіх шырокалісцевых лясоў. У далёкім мінулым у лясах раёна звычайнімі былі зубры, расамаха, тур, аленъ. А ў 1802 годзе, калі была ўтворана Гарадзенская губерня, у склад якой уваходзіла і частка тэрыторыі Лідскага раёна, на ніжній частцы герба быў намаляваны зубр. Прайшло шмат гадоў, і жывёльны свет раёна карэнным чынам змяніў сваё аблічча. Роля чалавека ў фармаванні сучаснага складу фаўны была ўтым, што шэраг прадстаўнікоў жывёльнага свету ён знішчыў і рассяліў новых. Распаўсюджанне жывёльнага свету адбывалася ў залежнасці ад прыродных умоў і гаспадарчай дзейнасці чалавека:

Жывёльны свет раёна можна падпадзяліць на такія тры групы: лясная фаўна, фаўна палёу і фаўна вадаёмаў. У сваю чаргу кожная з іх можа быць падпазелена на жывёл, птушак і рэптылій. З жывёл у лясах сустракаюцца лісіца, барсук, лось, казуля, дзік, куніца, вавёрка, гарнастай, лясная мыш, вожыкі, краты, землярыкі і іншыя.

Лісіца і куніца адносяцца да атрада драпежных. Лісіца палюе на грызуноў, птушак. Аднак яна прыносіць вялікую карысць, знішчаючы вялікую колькасць мышэй і ядучы парэшткі загінуўшых жывёл і птушак. Куніца палюе на вавёрку і яе распаўсюджанне звязаны з распаўсюджаннем апошняй. Абедзве гэтая жывёлы цэніцца шкуркай. Куніца цяпер знаходзіцца пад аховай.

Дзік - усяедная жывёла. Ён есць карэнішчы раслін, грыбы, жалуды. Сілкуецца звычайна ўначы. Дзік уяўляе сабою прамысловую жывёлу. Дае смачнае мяса, добрую шкуру і шэрсць. У наш час паляванне на дзіка абмежавана.

Барсук жыве ў нары, нярэдка разам з лісіцай. Нару ён капае ў больш глухіх месцах паміж каранямі дрэў. Галоўнымі відамі сілкавання барсука з'яўляюцца грызуны, лісце, карані. Шкура барсука выкарыстоўваецца ў прамысловасці. Лекавымі якасцямі валодае яго тлушч.

У паваенныя гады на тэрыторыю Беларусі былі завезены некаторыя віды жывёл з іншых краін і абласцей Савецкага Саюза. Да іх ліку адносяцца ўсурыйскі **яновітападобны сабака**. Гэтая жывёла добра акліматызавалася і ў наш час распаўсюджана ў лясах на ўсёй тэрыторыі раёна. Цэніцца з-за добрага футра.

У змешаных лясах жывёльны свет некалькі багацейшы. Млекакормячыя гэтых лясоў прадстаўлены разнастайнымі грызунамі, відамі капытных. Найблей значнымі з іх з'яўляюцца лось, казуля, дзік, гарнастай.

Лось і казуля ў наш час знаходзіцца па аховай. Гэта траваядныя жывёлы. Любімым месцам рассялення гэтых жывёл з'яўляюцца гай, размешчаныя на ўзлеску лясоў і ў скраінах балот.

Гарнастай каштоўны футрам, колер якога змяніцца ад цёпла-карычневага да белага ў залежнасці ад пары года.

Шырока распаўсюджаны ў раёне **вожыкі, краты, землярыкі**.

У апошнія гады вельмі рэдка пачаў сустракацца **боўк**.

На нізінных балотах рассяліліся **ласка, тхор, лось, казулі, мышы**.

Арнітафаўна лясоў прадстаўляеца берасцянкай, драздом, валасянкай, жаўтушкай, салаўём, зязюляй, сіваграком, пугачом і іншымі.

Гаспадарамі балот з'яўляюцца **кнігаўка, драч, балотная чарацянка, кулік, бакас і іншыя**.

Каля паселішчаў і населеных пунктаў водзяцца **шпакі, вераб'і, ластаўкі, беражанкі, галкі, крумкачы, сарокі**.

З рэптылій сустракаюцца **гадзюка, вуж, жывародная яшчарка, жаба, слівень, мядзянка і інш.**

Палявая фаўна бяднейшая за лясную. З жывёл тут найболей распаўсюджаны **мышы**, на мяжы з лясамі - **заяц-русац, краты**. З птушак: **жаўрук, сітаўка, канаплянка, курапатка** і некаторыя іншыя.

У вадаёмах раёна водзяцца **бабёр, выдра, андатра**, якія каштоўныя высокай якасцю футра. Яны сустракаюцца ў пойме ракі Нёмана, Дзітвы, Лідзейкі. Хаткі бабра збудаваны ў завадзях каля вёсак Збліны, Беліца. Выдра і андатра сустракаюцца радзей, чым бабры. Гэтая жывёлы знаходзяцца пад аховай дзяржавы.

У пойме рэк шмат вадаплаўнай птушкі: **крыжанкі, шэрая чапля, чырок-свістун, кнігаўка**. Тут гняздующая **белыя буслы**. З Балтыскага мора ў летні час сюды залятаюць **чайкі**.

Рэкі і азёры раёна заселены шматлікімі відамі рыб, сярод якіх найболей распаўсюджаны карпавыя і акунёвия: **плотка, карась, лещ, карп, лін, сазан, акунь, шчупак, судак, жэрах, галавень, мянтуз, сом, вугор**.

Вугор, як вядома, рыба своеасаблівая. Яна жыве ў рацэ, а на нераст ідзе ў Саргасава мора ў Атлантычным акіяне і толькі пасля маляўкамі вяртаецца зноў у рэкі. Пабудова Ковенскай ГЭС адмоўна адбілася на наяўнасці вугра ў рацэ Нёман у межах Лідскага раёна. Вугра зараз тут няма. Радзей пачаў сустракацца **сом**. І наогул за апошнія 20 гадоў рыбныя запасы значна скараціліся і ў відавых і ў колькасных адносінах. Прычынай гэтаму паслужыла пабудаваная плаціна ў г. Коўні, якая стала перашкодай у пранікненні рыб з ніжніяй плыні ракі Нёмана, і не заўсёды разумнае выкарыстанне рыбных запасаў насельніцтвам. Нярэдка пры гэтых дапускаецца проста браканьеўства: глушэнне, атручванне, лоўля сеткамі, густой сеткай і падчас нерасту.

Усе рыбы раёна выключаючы **ярша, пячкура, верхаводку** і некаторых іншых, уяўляюць сабою прамысловую цікавасць. Таму ахова, колькаснае і відавае павелічэнне з'яўляеца найважнейшай задачай цяпера-шняга часу. З гэтай мэтай неабходна строгае выкананне закона аб ахове прыроды. Зарыбленні наяўных прыродных, штучных вадаёмаў з'яўляюцца вельмі важнымі мерапрыемствамі ў гэтых адносінах. Акрамя таго, па майм меркаванні, варта часова спыніць прамысловую лоўлю рыбы і ліквідаваць рыбалоўчыя брыгады ў калгасах "Гігант", "Новы Нёман", якія не прыносяць эканамічнага эффекту ніводнаму з іх і наносяць толькі шкоду рыбным запасам раёна.

ТЫПЫ МЯСЦОВАСЦІ ЛІДСКАГА РАЁНА

Паводле праведзенага прафесарам БДУ В.А. Дзяменцевым геамарфалагічнага раінавання тэрыторыі Беларусі ў Лідскім раёне вылучаны дзве правінцыі: Лідская раёніна і Верхне-Нёманская нізіна (1948 г.). Па плошчы гэтая два прыродныя комплексы пры-

кладна раўназначныя. Умоўная мяжа паміж імі можа быць праведзена па лініі вёсак Сцеркава-Шайбакі-Белагруд - В. Канюшаны - Стокі-Табала-Голдава-рака Лебядка. На поўнач ад яе распасціраюцца пагорыстыя прасторы Лідскай раўніны, а на поўдзень - шырокахвалістая Верхне-Нёманская нізіна.

Гэтая дзве правінцыі на падставе ўліку існых у прыродзе раёна разнастайных фізіка-геаграфічных комплексаў, абумоўленых спалучэннем геолагічнай будовы, ступені ўвільгатнення, глеб, расліннасці з улікам спецыфікацыі і ступені гаспадарчага ўздзеяння чалавека можна разглядаць як два тыпы мясцовасці, якія ўключаюць у сябе некалькі падтыпі.

На Лідской раўніне, прытрымліваючыся прынцыпу фізіка-геаграфічнага раянавання Н.А. Сонцева, можна зрабіць наступнае дзяленьне.

1. Дэнудацыйна-марэнны тып мясцовасці, які супадае з Лідской раўнінай у межах Лідскага раёна (па В.А. Дзяменцеву) і ўключае ў сябе падтыпы: **a) градава-марэнны** падтып мясцовасці Верх-Лідскіх вышынь у вобласці распаўсюджання канчатковай марэні Маскоўскай стадыі Дняпроўскага абляднення і **b) марэнна-пагорысты** падтып Дубровенска-Белагрудска-Дылеўскай раўніны ў вобласці распаўсюджання доннай марэні таго ж абляднення.

2. Акумуляцыйны тып мясцовасці, які супадае з межамі Верхне-Нёманскай водаледніковай нізіны (па В.А. Дзяменцеву) на тэрыторыі раёна. Тут, акрамя таго, дадаткова можна вылучыць такія падтыпы: **a) уласна акумуляцыйны** на ўчастках распаўсюду флювіягляцыяльных адкладаў і **b) старажытна-азёрна-балотны** падтыпы мясцовасці.

3. Асобна варта вылучыць тыпы мясцовасці **акумуляцыйныя**: тэррас ракі Нёмана, Дзітвы, Лебяды і Лідзейкі, які падзяляеца на: **a) старажытную надпойменную і b) сучасную поймавую**. Праведзенне вылучэнне тыпаў і падтыпаў мясцовасці не супярэчыць раней праведзенаму В.А. Дзяменцевым (1949) геамарфалагічнаму раянаванню тэрыторыі Беларусі, і ўяўляе толькі спробу больш комплекснай фізіка-геаграфічнай харектарыстыкі Лідскага раёна.

1. Дэнудацыйна-марэнны тып мясцовасці (Лідская раўніна)

а) Градава-марэнны падтып мясцовасці Верхне-Лідскіх вышынь займае невялікую частку поўначы раёна, на мяжы Лідскага і Воранаўскага раёнаў. Гэта самая высокая частка тэрыторыі раёна. Абсалютны адзнакі тут вагаюцца ў межах ад 160 да 200 м. Максімальная кропка дасягае 205,5 м і размешчана на хутарах Аўсядава. Тут атрымаў распаўсюд градава-марэнны тып рэльефу, прадстаўлены некалькімі градамі. Грады маюць паўночную і паўночна-заходнюю арыентацыю. Схілы градаў палогія, іх падзенне не перавышае 12° . Паўднёва-ўсходня схілы больш стромкія, чым паўночна-заходня. Вяршыні згладжаны і маюць круглявую форму. Памер градаў дасягае 15-16 км у даўжыню і 4-6 км у шырыню. Схілы рассечаны глыбокімі лагчынамі, якія дасягаюць у некаторых месцах 1-1,5

км шырыні. Фармаванне рэльефу, геалагічнай будовы і літалогіі звязана з дзеяннямі Дняпроўскага ледніка, і асабліва яго Маскоўскай стадыі. Магутнасць чацвярцічных адкладанняў у Лідскім раёне дасягае 217,5 м. Складзены марэнныя грады супесьямі, суглінкамі, месцамі чырвона-бурай глінай з уключэннем вялікай колькасці галькі і валунуў.

Глебы - у межах участка дзярнова-падзолістая рознай ступені ападзоленасці, якія развіваюцца на супесьях рыхлых і звязных, пясках і рэдка на суглінках, якія падсцілаюцца з глыбіні меней за 1 м марэнай. Характэрнай рысай глебаў з'яўляецца іх моцная завалуненасць, якая складае прыкладна 7100 куб. см на 1 кв. м ворыва. Валуны маюць авальную форму і складаюцца з чырвонага, шэрага і ружаватага граніту, кварцыту. Дыяметр асобных валунуў дасягае 1,5 м. Для гэтай часткі тэрыторыі характэрна глыбокае заляганне грунтовых вод. На хутары Бея грунтовыя воды знаходзяцца на глыбіні 39 м.

У той частцы раёна бяруць пачатак ракі Крупка і Лідзейка.

Вытокам ракі Крупка з'яўляецца невялікае балота на заход ад в. Пурсцы, а Лідзейкі - балота, размешчанае паміж вёскай Верх-Лідай і вёскай Чэхаўцамі. Першая цячэ ў паўднёва-заходнім, а другая - у паўднёва-ўсходнім кірунках.

У межах Верх-Лідскіх вышынь няма буйных лясных масіваў. Лісы высечаны, што нямала спрыяла ўзмацненню эрозіі глеб, якая прайаўляецца ў выглядзе плоскасцевага змывання. Разаранае схілаў уздоўж іх распрастранення робіць гэты працэс больш інтэнсіўным. Натуральнае расліннасцю пакрыты толькі малаурадлівыя непрыдатныя землі на вяршынях узгоркаў і забалочаныя паніжэнні (лагчыны) мясцовасці. Расліннасць прадстаўлена драўнянай і травяністай фармацыямі. Схілы паўсюдна разараны.

На вяршынях узгоркаў з пяшчанымі і супясчанымі глебамі распаўсюджаны малады хваёвы лес з прымешкай бярозы, асіны. Вышыня дрэвастою складае 5-8 м пры таўшчыні ў 20-25 см. У ніжнім ярусе сустракаецца ядловец, вярба, арэшнік. З травяністых - зязюлін лён, верас, месцамі - мох, лішайнік. Жывёльны свет мае агульныя рысы з фаунай раёна ў цэлым;

б) на паўночны ўсход і паўднёвы заход ад горада Ліды распасціраеца марэнна-пагорыстая Дубровенска-Белагрудска-Дылеўская раўніна. Яна размешчана па абодва бакі ракі Дзітвы. Абсалютны адзнакі вышынь тут змяняюцца ў межах ад 120 да 160 м. На гэтым падтыпе мясцовасці распаўсюджаны рассечаны пагорыста-западзінны тып рэльефу. У фармаванні яго бярэ ўдзел доннай марэні Маскоўскай стадыі абляднення і флювіягляцыяльныя адкладанні таго ж абляднення. Узгоркі маюць веерную і паўночна-заходнюю арыентацыю. Памеры іх па даўжыні дасягаюць 2-3 км пры шырыні ў 0,2 - 0,5 км. Схілы палогія, а вяршыні згладжаныя. Вугал падзення схілу складае $0^{\circ}30'$ - 3° . Узгоркі раздзяляюцца лагчынападобнымі паніжэннямі, якія выходзяць да далін ракі Крупкі, Дзітвы, Лідзейкі. Памеры лагчын розныя ад 1,5 да 5

км. Частва яны затарфованы. Уздоўж мяжы раёніны і далін ракі Дзітвы сустракаюцца асобнымі групамі ў выглядзе невялікіх падвышэнняў, адносныя вышыні якіх не перавышаюць 8-10 м, памер іх у дыяметры складае 0,5 - 1 км.

На поўдзень ад ракі Дзітвы размяшчаецца дэпудаваная, злёгку ўзгорыстая раёніна доннай марэны Маскоўскай стады Дняпроўскага абляднення. Абсалютная вышыня раёніны дасягаюць 140- 150 км. Найвышэйшая кропка мае вышыню 152,3 м і размешчана на паўночны ўсход ад вёскі Яманты.

На паніжаных участках падтыпу мясцовасці, а таксама ў далінах рэк Дзітвы, Нёмана і іншых распаўсюджаны флювіягляцыяльныя раёніны, якія ўтварыліся ў выніку адыходу Маскоўскай стады Дняпроўскага абляднення. Найболей буйная з іх размешчана ў ніжнім плыні ракі Лебяды і ніжнім плыні ўчастка ракі Нёмана.

Участкі доннай марэны складзены супесямі і суглінкамі, чырвона-бурай глінай з уключэннем валуну ў розных памераў і петраграфічнага складу. Флювіягляцыяльныя адклады прадстаўлены добра адсарагаванымі пяскамі, галькай. Для іх харектэра выразнае размеркаванне па фракцыях.

Гэтая частка раёна добра ўвільготнена. Таму на паніжэннях (лагчынах, западзінах і да т.п.) нярэдка сустракаюцца забалочаныя ўчасткі. Асабліва шырокія распаўсюджаны на ўчастках, прылеглых да далін рэк Дзітвы, Лебяды, Лідзейкі, Крупкі.

Забалочванне праходзіць за кошт атмасферных ападкаў і блізкага размяшчэння грунтовых водаў. Глыбіня залягання грунтовых водаў вагаеца ад 0,5 м да 5-6 м.

У апошнія гады інтэнсіўна ажыццяўляецца асушенне балот. Гэта адмоўна адбіваецца на рэжыме рэк. Многія невялікія рэкі, такія як Чарняўка і Надзея, сталі малаводнымі і, па сутнасці, ператварыліся ў раўчукі. Найболей значнымі рэкамі мясцовасці з'яўляюцца рэкі Крупка і Лідзейка. Рэкі маюць моцна забалочаныя поймы. Балоты цяжкапраходныя, парослыя трыснёгам і асокамі.

Глебы мясцовасці дзярнова-падзолістыя рознай ступені падзолістасці на супесях, пясках. У паніжэннях - дзярнова-балотныя і тарфяна-балотныя глебы з магутнасцю торфу да 3 м.

Пераважная частка тэрыторыі разарана. Раслінны покрыў прадстаўлены лясной, лугавой і балотнай фармацыямі.

Лясы мясцовасці пераважна хваёвые: бары бруsnічныя, верасовыя, лішайнікавыя. Радзей сустракаюцца рамені. У далінах рэк сустракаюцца аleshнікі. Лясы ўтвараюць невялікія масівы. У падлеску растуць арэшнік, яловец, брызгліна барадатая, крушына ломкая, воўчаче лыка. Павышаныя элементы рэльефу заняты лішайнікамі барамі. Асобнымі ўчасткамі раскіданы мурожныя злакава-рознатаўныя лугі. Для лугоў харектэрны вострыца, мятліца лугавая. З рознатаўя многа казяльца едкага, крывавінка, шчаўя, сіўца. Радзей сустракаеца канарачнік, лісахвост, канюшына ружовая і белая (дзяцеліна). Мохавы покрыў нязначны.

2. Акумуляцыйны тып мясцовасці. (Участак Верхне-Нёманскай нізіны)

а) Уласна акумуляцыйны тып мясцовасці ў межах Верхне-Нёманскай нізіны распаўсюджаны ў паласе, якая ляжыць на мяжы паміж Нёманам і нізінай Лідскай раёніны. Ён уяўляе сабою шырокахвалістую, а месцамі плоскую, флювіягляцыяльную раёніну. Абсалютная вышыня мясцовасці вагаеца ў межах 130-140 м. Шырокахвалісты харектар мясцовасці парушаецца часам праточнымі лагчынкамі быльых раўчукоў і рэчак. Акрамя таго, сустракаюцца падвышэнні эоловых грудоў. Радзей сустракаюцца забалочаныя паніжаныя ўчасткі. Іх часцей за ёсё можна сустрэць у далінах ракі Лебяды. Мікрарельеф выяўлены слабы. На лугах і выпасах сустракаюцца купіны, вышыня якіх дасягае 10-12 см.

Адметны рысай геалагічнай будовы чацвярцічнай тоўшчы з'яўляеца гразкая слайлістсьць залягання парод. Літалагічна пароды прадстаўлены пяскамі рознага грануламетрычнага складу, галькай.

Мясцовасць увільготнена дастаткова. Глыбіня залягання грунтовых вод вагаеца ў межах 6-10 м. Рэк у гэтай частцы Лідскага раёна мала. Залатая рэчка, Еленка, Безымянная, якія працякаюць тут, вельмі немнагаводны і ў летні час ператвараюцца ў ручайкі.

Глебы прадстаўлены дзярнова-падзолістымі слабой, сярэдняй і моцнай ападзоленасці, якія развіваюцца на пясках рыхлых і звязных, супесях, што падсцілаюцца з глыбіні больш за 1 м пяскамі і марэнным суглінкам. У паўночнай частцы і ў паласе, прылеглай да ракі Лебяды, Дзітвы, Лідзейкі, а таксама да масіву балота "Дакудаўскае", распаўсюджаны дзярнова-падзолістыя забалочаныя глебы на супесях звязных, рыхлых, пясчаністых. Глебы моцны, часта глыбока-ападзоленныя, сярэднеападзоленныя глеевыя; вельмі малымі ўчасткамі сустракаюцца тарфяна-балотныя глебы. Асобнымі масівамі сустракаюцца развіянныя пяскі (паміж вёсак Беліца-Красная, Красная-Збліяны і іншымі).

Раслінны покрыў тэрыторыі цесна звязаны з глебаўтаральнymi пародамі, рэльефам мясцовасці, умовамі ўвільгатнення і гаспадарчай дзеянасцю чалавека. У сувязі з гэтym расліннасць у межах апісанай тэрыторыі прадстаўлена дзвюма асноўнымі фармацыямі: драўнянай і травяністай.

Лясы моцныя прарэдженыя безсістэмнай высечкай. Асабліва ў апошнія 25 гадоў. Захаваныя лясныя масівы прадстаўлены маладым хвойнікам. Асобнымі ўчасткамі сустракаюцца бярозавыя гаі з прымешкай дубу. У падлеску шырокі распаўсюджаны ядовец. Лясы займаюць звычайна павышаныя элементы рэльефу з пясчанымі глебамі. Па паніжэннях сустракаюцца змешаныя лясы. Забалочаныя ўчасткі заняты аleshнікамі з чорнай аleshыны.

Моцнае разрэдженне лясоў адмоўна адбілася на прыродных умовах мясцовасці. Больш інтэнсіўна пачала развівацца ветравая эрозія на ўчастках незамашаваных пяскоў. Многія рэчкі перасохлі, зніклі існаваўшыя раней невялікія азёры (воз. Сцеркава і інш.).

У травяністым покрыве пераважаюць сівец, розныя віды асокаў і злакаў. Для лугоў і пашаў харктэрны розныя асацыяцыі. На забалочаных лугах растуць буйнасцеблевыя асокі, балотны хвошч, лотаць, імхі і іншыя расліны. Мурожныя сенажаці па-крыты мятліцай лугавой, сіцом. З бабовых шырока прадстаўлены канюшына чырвоная, мышыны гарошак. З рознатраў: крывавік звычайны, рамонак палявы, васілёк сіні, шчауе конскае, званец і іншыя.

У прыродным комплексе гэтай мясцовасці раёна нярэдка сустракаюцца нізінныя гіпава-асаковыя балоты, якія развіваюцца пад непасрэдным уплывам глебава-грунтowych вод. Расліннасць балот вызначаецца развіццём карэнівічных асокаў і гіпавага моху, зредку сустракаецца рознатраў, падвей.

З хмызнякоў пераважаюць алешины, вярба і іншыя кусты, харктэрныя для забалочаных мясцовасцяў. Ворныя землі засмечаны пустазеллем: пырнікам паўзучым, асотам ружовым, рэдзькай палявой (свірэпай), хвашчом палявым, сінім васільком, зоркаўкай і іншымі. У наш час вядуцца работы па аблясені ўчасткаў развейных пяскоў. Гэтыя мерапрыемствы будуть спрыяць аднаўленню лясных масіваў і паляпшэнню прыродных умоў у цэлым.

б) Падтып азёрна-балотных адкладанняў (балота "Дакудаўскае"). Балота "Дакудаўскае", размешчана на ўсходзе раёна, у водападзеле ракі Лідзейкі і Гаёй. Яно мае выцягнутую форму паўднёва-заходняга кірунку. Працягласць масіва ў даўжыню дасягае 15 км і каля 7 км у шырыню. Паверхня масіва роўная, мае слабы ўхіл на паўднёвы ўсход, да ракі Нёмана. Плошча складае 7811 га. Мікрарэльеф тарфянішча добра развіты. Ён прадстаўлены купінамі вышынёй 30-40 см і 20-30 см у дыяметры. Куп'істасць масіва дасягае 80%. Больш куп'істыя ўчасткі назіраюцца ўздоўж ракі Лідзейкі, якая працякае ў заходніяй частцы масіва, і на перыферый масіва.

Тэрытарыяльна балота "Дакудаўскае" размешчана ў межах першай надпойменной тэррасы ракі Нёмана, рэшткі якой у выглядзе невялікіх выспаў сустракаюцца на самым торфамасіве. Яно ўтварылася на дне былога Нёманскага возера, якое існувало ў эпоху Валдайскай стадыі Дняпроўскага абляднення. Берагі старажытнага возера адпавядаюць надпойменнай тэррасе ракі Нёмана. Тэрытарыяльна ўяўляе сабою чарку, напоўненую торфам.

Па дадзеных свідравін у геалагічнай будове верхній тоўшчы бяруць уздел толькі пароды чацвярцічнага перыяду. Пад торфам, на глыбіні 7 і больш метраў, залягаюць пяскі шэрыя і жоўтыя, жоўта-шэрыя, насычаныя вадой. Часам паміж дробназярністымі пяскамі сустракаюцца невялікія прапласткі супесяй. Пад торфам сустрэты азёрныя і рачныя адкладанні: сапропелі, мяргелі (в. Філонаўцы, Боркі). Магутнасць мяргеляў - 1,5 - 2,5 м.

Сілкаванне торфамасіва вадой адбываецца за кошт атмасферных ападкаў і паверхневага сцёку з атачыўших масіў сухадолаў. Акрамя гэтага, у забалочванні бяруць уздел і грунтовыя воды, якія часам выхо-

дзяць непасрэдна на адкрытую паверхню. Выходы грунтовых вод на паверхню адзначаны каля вёскі Сяглы, Пятры і іншых. Воды крыніц паступаюць у ракі Лідзейка, Няцечу, якія прарэзываюць масіў.

Найболей значнай ракой, якая праразае паўднёва-заходнюю частку балота "Дакудаўскае", з'яўляецца рака Лідзейка. Яна праходзіць праз масіў сваёй ніжняй плынню. Шырыня ракі складае 8-10 м. Натуральны ўхіл рэчышча нязначны, каля 0,08%. Берагі ракі на ўсім працягу забалочаныя і цяжкадаступныя, парослыя хмызняком алешины і вярбы. Рэчышча ракі суцэльна заасло воднай расліннасцю. Плынь ракі ледзве заўажная. У многіх месцах утвараюцца плывучыя травяныя выспы, памеры якіх дасягаюць 15-20 м.

Частка плошчы торфамасіва "Дакудаўскае" па-крыта лесам, і толькі ў поймах ракі Лідзейкі, Няцечы сустракаюцца чыстыя пляцы, якія выкарыстоўваюцца пад сенажаці. Драўняны покрыў масіва складаецца з хмызнякоў з перавагай алешины, вярбы, крушыны ломкай і некаторых іншых. Лясоў з таўшчынёй дрэў звыш 18-20 см на самім балоце няма. Лес сярэдніх і буйных памераў расце на атачальных сухадолах і рэдка - па ўскраінах балота ў выглядзе алешиніка.

Травяны покрыў разнастайны, але пераважаюць асокі. На ablесеных участках значны ўздел прымаюць триснёг, імшарніца, падвей. У імховым покрыве дамінуюць гіпавыя імхі. На участках верховых балот Дакудаўскага торфамасіва распаўсяючаны сфагнамохавыя купіны вялікіх памераў.

3. Тэрасы рак

Тэрасы ракі Нёмана, Дзітвы, Лебяды, Лідзейкі маюць свае фізіка-геаграфічныя асаблівасці. Яны прадстаўлены першай надпоймавай і поймавай. Старажытная надпоймавая тэрраса харктэрна толькі для ракі Нёмана і Дзітвы.

а) Старажытная надпоймавая тэрраса ракі Нёмана - размешчана амаль цалкам на левабярэжжы. На правым беразе яна сустракаецца асобнымі ўчасткамі ўздоўж поймы. На тэрыторыі надпоймавай тэррасы шырока развіты старыцы і старычныя азёры, забалочаныя ўчасткі. Пясчаныя груды пакрыты лясной расліннасцю: барамі лішайнікамі і верасовымі.

Надпоймавая тэрраса ракі Дзітвы з'яўляецца пасля ўпадзення ракі Лідзейкі і зліваецца з тэррасай ракі Нёмана.

Тэраса ракі Лебяды распасціраецца вузкай паласой па левым яе беразе.

Шырыня тэррас гэтых ракі не перавышае 0,5 - 1 км.

б) Сучасная поймавая тэрраса выдзяляецца ў поймах усіх рак. Найболей шырокая яна ў ракі Нёмана. Шырыня поймавай тэррасы ракі Нёмана каля вёскі Дакудава дасягае прыкладна 5 км, а каля вёскі Пескаўцы, у ніжняй плыні ўчастка, звужаецца да 0,5 - 1 км. У верхній плыні ўчастка, да ўпадзення ракі Дзітвы, поймавая тэрраса ракі Нёмана забалочаная. У сярэдній і ніжній плыні яна добра дрэнажаваная. Рэльеф яе

роўны. Паверхня месцамі пакрыта хмызняком але-шыны. Уздоўж плыні ракі раскіданы невялікія старычныя азёры.

Па правым беразе ракі Нёмана каля вёсак Беліца, Сялец, Збляны, Панямонцы і іншых маюцца шырокія пясчаныя незадзярнованыя пляжы.

Глебы тут дзярнова-падзолістая, забалочаныя, алювіяльныя на супясчаным і пясчаным субстраце, падцілаючыя пяскамі.

Расліннасць поймы ракі Нёмана мае агульныя рысы з расліннасцю ўсяго раёна. Аднак адметны рысай яе з'яўляецца наяўнасць воднай расліннасці.

На прыруславых валах расце дуб. Раней дубровы паркавага тыпу былі распаўсюджаны паўсюдна ўздоўж рэчышча ракі. Аднак у наш час яны амаль знішчаны. Расліннасць цэнтральнай часткі поймы і ў прыруславых паніжэннях - гэта расліннасць паплавоў. На іх пераважаюць двухдольныя расліны, на месцах сярэдняга ўвільгатнення пануюць злакі, на найболей вільготных - асокі і некаторыя злакі. Злакі часам утвараюць суцэльнныя зараснікі: лісаўхост, мяліцы, аўсяніца лугавая, напарэчнік, вострыца. З лугавых асакаў - асака стройная і пухірчатая. Меней распаўсюджаны бабовыя і прыстасованыя да сухіх месцаў.

На забалочаных прыруславых участках расце сітніца жабіна, сітніца пляскатая, аер балотны, мячоўнік вузкалістны, галубок ілжэаеравы і многія іншыя.

У водах шмат гарлачыка белага, гарлачыка жоўтага, грэчкі зеленаводнай, уречніка плытвичага і інш. У прыбярэжных участках заток, старое багавінне часам утварае цэлья палі.

Поймавыя тэррасы рэк Дзітвы, Лідзейкі, Крупкі адрозніваюцца моцнай забалочанасцю. Сярэдняя шырыня поймавай тэррасы ракі Дзітвы дасягае 0,5 - 1 км. На асобных участках яна дасягае 3,5 км (вёс. Козічы, у сярэдняй плыні). У прыбярэжнай частцы тэрраса парэзана старычнамі асушальными каналамі.

Поймы рэк Лебяды, Крупкі і Лідзейкі не шырокія і дасягаюць 0,1-0,2 км, большасць прыродных кампанентаў адноўльковыя.

Фармаванне поймавых тэррас рэк Дзітвы, Лебяды, Лідзейкі, Крупкі адбывалася пад уплывам і пры непасрэдным узделе акумуляцыі эразійнага матэрыялу, які адкладваюцца цякучымі водамі рэк, струменяў сцёкавых вод. На такіх участках яны маюць тонкую і ярка выяўленую слайлую структуру. На асобных участках тэррас гэтых рэк нярэдкія азёрна-балотныя адкладанні.

Глебы тут алювіяльныя, тарфяна-балотныя. Для іх характарна залішня ўвільгатненне. Тому з мэтай іх гаспадарчага выкарыстання неабходна правесці асушванне.

Расліннасць поймавых тэррас рэк прадстаўлена лугамі асаковымі, трыснягова-асаковыми. У складзе драўняной расліннасці дамінуюць алешина чорная, вярба. Расліннасць вадаёмаў аналагічная расліннасці ракі Нёмана.

Уздзеянне чалавека на прыроду поймавых тэррас рэк Дзітвы, Лебяды, Лідзейкі, Крупкі нязначнае. І таму прыродны комплекс мае натуральны выгляд.

НАСЕЛЬНІЦТВА І ГАСПАДАРКА РАЁНА

1. Насельніцтва

Насельніцтва Лідскага раёна ў 1962 годзе налічвала каля 50 тыс чалавек (без г. Ліды). Сярэдняя шчыльнасць складала 31 чалавек на 1 кв.км. Аднак размяшчэнне яго нераёнамернае. Найболей шчыльна заселены сельскія саветы: Гасцілаўскі, Ходараўскі, Мытлянскі, Белагрудскі.

Па нацыянальнім складзе насельніцтва раёна размяркоўваецца наступным чынам: беларусы - 67%, палякі - 29%, украінцы - 1%, іншыя - 2%.

У раёне налічваецца 293 населенія пункты, у тым ліку 2 гарадскія пасёлкі. Два населенія пункты (вв. Беліца і Дакудава налічваюць больш чым па 200 двароў, 9 - ад 150 да 200, 26 - ад 100 да 150, 83 - ад 50 да 100 двароў. Захаваліся яшчэ да цяперашняга часу хутары. У палавым размеркаванні пераважае мужчынскі пол (29623 мужчын супраць 24084 жанчын). У сацыяльнай структуры калгаснікі налічваюць 38264, рабочыя - 18109, іншыя - 1046 чалавек.

У гады Савецкай улады непазнавальна змяніліся культура і побыт насельніцтва. У сёлах раёна цалкам ліквідавана непісьменнасць, наладжана медыцынскае абслугоўванне. Нярэдкія выпадкі ў вёсках, дзе не было ніводнага чалавека з сярэдняй адукцыяй, а зараз тут ёсць настаўнікі, лекары, аграномы, інженеры, афішэры Савецкай Арміі і г.д.

У раёне маеца 203 школы, з іх: сярэдніх - 14, восьмігадовых - 32, пачатковых - 57. У школах навучаецца 9132 вучні. Узрасла колькасць культурна-асветных установ, бібліятэк, клубаў. Пабудаваны і працуе 9 бальніц на 250 ложкаў, 29 ФАП, 5 апатэков.

Электрыфікаваны ўсе калгасы раёна. "Лямпачка Ільіча" прыйшла ў хату да кожнага калгасніка, які жыве ў населеных пунктах. У хатах калгаснікаў гаворыць радыё, свецияца экраны тэлевізараў.

Разам з гэтым захавалася і развіваецца традыцыйная нацыянальная творчасць. Асабліва своеасаблівае і самабытнае насельніцтва Прынямоння. Гучаць над сівым Нёманам народныя песні, то з нудою ўспамінаючы мінулае, то забіяцка, то ўтрачыста, апываючы сённяшні дзень калгаснай вёскі.

Асаблівай папулярнасцю карыстаецца ў раёне народны хор калгаса "Гігант", удзельнік 2-й Усебеларускай дэкады мастацтва ў горадзе Менску.

Не меней папулярныя людзі Прынямоння сваімі вырабамі. Тут можна бачыць цудоўна вытканыя палотны, паясы, вышыўкі.

Насельніцтва раёна працавітае, любіць сваю Радзіму. Рысы патрыятызму насельніцтва ярка выявіліся ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Народ не скрыўся фашыстам і вёў цяжкую, жорсткую партызанску і падпольную барацьбу. На тэрыторыі Лідскага раёна дзейнічала некалькі партызанскіх атрадаў, якія наносілі адчуўальныя ўдары па фашысцкіх гарнізонах ("Іскра", імя Калініна і інш.). Партизаны падрывалі чыгуначныя шляхі, пускаючы пад адхон цягнікі з жывой сілай і тэхнікай ворага. За гады вайны было зніш-

Вёска Збліяны. Фота аўтара. 1960 г.

чана 148 нямецкіх гарнізонаў, падарвана 210 чыгуначных цягнікоў, 191 паравоз, 1103 вагоны і 412 платформаў.

У горадзе Лідзе дзейнічала падпольная група, якой кіраваў ваенна-палонны афіцэр Савецкай Арміі Роберт Юр'евіч Сасноўскі. У падпольную групу ўваходзілі многія юнакі і дзяўчата, рабочыя (Саша Клімко, Моця Наказных, Мікалай Сарока, Пётр Жукаў, Андрэй Анацка, Марыя Кастраміна, Васіль Саўчанка). Імёнамі некаторых з іх названы вуліцы горада.

Сваімі дзеяннямі партызаны і падпольшчыкі паскорылі час перамогі савецкага народа над фашызмам. У наш час усе сілы накіраваны на найхутчэйшае выкананне планаў пяцігодак.

2. Гаспадарка

Вядучай галіной гаспадаркі Лідскага раёна з'яўляецца сельская гаспадарка. Яна мае мяса-малочны кірунак з добра выражаным раслінаводствам і ў першую чаргу льнаводствам. У агульным аб'ёме таварнай прадукцыі, прадукты жывёлагадоўлі складаюць 49,3%, прадукцыя лёну - 25,6%.

Гэтыя дзве галіны разам даюць 75% усіх грашовых прыбыткаў. Аднак варта адзначыць, што спецыялізацыя асобных гаспадараў яшчэ ясна не выражана.

Земляробства іграе падпрацаваную ролю. Яно падпрацавана жывёлагадоўлі. Да нядаўніх пор жывёлагадоўля ў раёне была занадта ўніверсальнай. Калгасы мелі ўсе віды жывёлы і птушку, прычым фермы былі вельмі малалікія. У наш час

калгасы маюць або 2 або 3 віды жывёлы.

Задачы далейшага развіцця сельской гаспадаркі заключаюцца ў тым, каб павялічыць вытворчасці прадуктаў земляробства і жывёлагадоўлі і рэзка зменшыць іх сабекошт, прывесці да рэнтабельнасці кожную гаспадарку раёна. Паспяховае рашэнне гэтых задач магчыма пры рацыянальнай спецыялізацыі кожнага калгаса і саўгаса з улікам прыродна-еканамічных умоў. Гэта дазволіць весці ўсе галіны земляробства і жывёлагадоўлі ў буйных, найболей эфектуных памерах, правільна арганізація кармавую базу, рэзка павялічыць вытворчасць мяса, малака і іншых прадуктаў пры

большай эканоміі выдаткаў на будаўніцтва, механизаванне і іншыя вытворчыя працэсы.

Сельская гаспадарка раёна падраздзяляецца на дзве асноўных галіны: земляробства і жывёлагадоўля. Структура земляробства ў раёне мае такую форму: ворнія землі 63,1%, сенажаці - 7,5%, балоты - 4,5%. З прыведзенага вышэй размеркавання зямельных угодаў відаць, што ў земляробстве вядучае месца належыць паляводству. Яго структура на 1966 год такая: збожжавыя - 55%, кармавыя - 25,3%, бульба - 7,6%, тэхнічныя культуры (лён) - 5,8%.

Цукровыя буракі і тытунь у тэхнічных культурах з'яўляюцца дапаможнымі. Ва ўмовах Лідскага раёна выгадна вырошчваць таварную бульбу. Таму яе плошчы досыць вялікія - 7,6%.

У паляводстве калгасамі і саўгасамі раёна дасягнуты значныя поспехі. Павялічыўся валавы збор збожжа, узрасла ўраджайнасць палёў. Ураджаі па культурах прыведзены ніжэй у параўнанні з сярэднімі паказчыкамі за папярэдняі трэх гады (Таблица 9).

Як відаць з табліцы, у 1965 сельскагаспадарчым годзе заўважны рост ураджаю па найважнейшых

Таблица 9.

Ураджай сельскагаспадарчых культур за 1965 г.

№№ п\п	Сельскагаспадар- чыя культуры	Ураджай 1965 г. ц\га	Сярэдні ураджай за 1962-1964 г. ц\га.	% да сярэдняга ураджаю 1962-1964 г.	Заўвага
1.	Збожжавыя	10,6	6,4	175	рост
2.	Грэчка	3,8	2,2	172	рост
3.	Лён-насенне	3,3	2,5	132	рост
4.	Лён-валакно	3,4	2,3	148	рост
5.	Цукровыя буракі	99,0	110,0	90	зняжэнне
6.	Бульба	85,0	72,0	118	рост

культурах.

Аднак гэтыя паказчыкі ў пароўненні з тымі, якіх павінны дасягнуць гаспадаркі раёна да 1970 годзе, яшчэ ніzkія. Да 1970 году ўраджай збожжавых павінен скласці 11 ц збожжа з гектара. Гэтую задачу і вырашаюць цяпер працаўнікі калгасных палёў раёна.

Значнае месца нададзена кармавым культурам (25,3%). У іх пераважаюць аднагодовыя (7,9%) і шматгадовыя (6,7%) травы. Для забеспячэння жывёлагадоўлі сакавітымі кармамі сеюць кукурузу (2,6%), карніплоды (2,6%) і лубін на сілас (5,6%).

Значныя поспехі маюцца і ў развіцці жывёлагадоўлі.

Гадавы план продажу малака ў 1965 годзе выкананы на 113%. Дзяржаве прададзена звыш плану 1862 тоны малака. Вытворчасць малака за год узрасла на 3560 тон ці на 132% у пароўненні з планавым заданнем. У разліку на 100 га сельгасугоддзя ў вытворчасць гэтай прадукцыі ўзрасла на 48 цэнтнераў і склада 199 ц. Сярэдні ўдой на карову складае 1803 кг.

У раёне маюцца некаторыя поспехі ў вытворчасці мяса. За 1965 год вытворчасць мяса павялічылася на 126% і склада ў разліку на 100 га сельгасугоддзя па 27,4 ц. Улічаючы дабратворны ўплыў спецыялізацыі, гаспадаркі раёна павінны разводзіць буйнарагатую жывёлу ў спалучэнні са свінагадоўліці авечкагадоўлі, прaporці якой павінны ўстанаўлівацца ў залежнасці ад прыродна-эканамічнымі магчымасцяў.

Свініна павінна займаць прыкладна 50% у агульным аб'ёме вытворчасці мяса ў калгасах і саўгасах раёна. Да таго ж у многіх гаспадарках маюцца магчымасці для гадоўлі птушкі.

Разам з тым, жывёлагадоўля асобных гаспадарак у сілу розных прычынаў аказалася стратнай. Такімі гаспадаркамі з'яўляюцца калгасы "Радзіма", "Улада Саветаў", "Нёман", "Гігант", "Новы Нёман".

Для хуткага росту сельскагаспадарчай вытворчасці маюцца ўсе аб'ектыўныя ўмовы. Сельская гаспадарка раёна мае цяпер магутную матэрыяльна-тэхнічную базу, вялікі парк трактароў, аўтамабілі ў іншых машын. У 1965 г. у калгасах раёна працавала 450 трактароў, 260 аўтамашын, 93 камбайні, 45 малатарань. 320 сеялак і г.д. У будучым тэхнічная абсталёванасць гаспадарак раёна будзе з кожным годам узрастаць.

Аналізуочы эканамічныя паказчыкі сельскай гаспадаркі раёна, даводзіцца аднак адзначыць, што некаторыя гаспадаркі ў сілу розных прычын з'яўляюцца эканамічна слабымі. Іх рэнтабельнасць складае 6,0 - 15,0%.

"Галоўнымі прычынамі адставання сельскай гаспадаркі, - гаварылася ў пастанове сакавіцкага Пленума ЦК КПСС, - з'явіліся парушэнні эканамічных законаў развіцця сацыялістычнай вытворчасці, прынцыпай матэрыяльнай зацікаўленасці калгаснікаў і працоўных саўгасаў ва ўздыме грамадской гаспадаркі, правільнага спалучэння грамадскіх і асабістых інтарэсаў".

У значнай ступені адбіўся таксама суб'ектыўізм у кіраўніцтве, што прывяло да памылак у планаванні, фінансаванні і крэдытаванні сельскай гаспадаркі, у

палітыцы цэнаў.

Мала выдзялялася капіталаўкладання ў вытворчасць і культурна-побытавае будаўніцтва, слаба ўмацоўвалася матэрыяльна-тэхнічная база.

Акрамя таго, адной з аб'ектыўных прычын ваўмовах Лідскага раёна, якія спарадзілі падобныя недахопы, з'яўляеца недастатковы ўлік прыродных умоў. Вось прыклад. Калгас "Гігант" размешчаны ў паўднёвой частцы раёна. У калгасе малаўраджайная пясчаная глебы, недахоп добрых сенажаціў і паш, няма спрыяльных умоў для вырошчвання кармавых. Тут пераважаюць высокія лугі. Найболей перспектыўна авечкагадоўля ў спалучэнні з буйной рагатай жывёлай. Аднак да апошняга часу тут развівалася ўніверсальная гаспадарка. У выніку гэтага калгас эканамічна слабы, а такая галіна як жывёлагадоўля аказалаася стратнай. У 1965 г. страта ад жывёлагадоўлі склада 2,4 тыс. руб. Такое ж становішча і ў калгасе "Новы Нёман", які знаходзіцца ў такіх жа глебава-кліматычных умовах. Жывёлагадоўля гэтага калгаса прынесла страту ў 17,6 тыс. руб.

Перспектыўным планам прадугледжваецца значны рост найважнейшых галін сельскай гаспадаркі Лідскага раёна. Па пяцігадовым плане развіцця сельскай гаспадаркі на 1966-1970 гг. вытворчасць збожжа ў пароўненні з папярэднім пяцігоддзем павінна ўзрасці на 28,6%. Ураджайнасць збожжавых да 1970 года павінна скласці 11 цэнтнераў з га, супраць 8,1 ц, лёну да 4 ц з гектара, супраць 2,5 ц, бульбы 110 цэнтнераў, супраць 82 ц з гектара ў 1965 годзе. У два разы ўзрасце плошча пад шматгадовай травой і складзе 5 тыс. гектараў.

Да 1970 г. пагалоўе буйной рагатай жывёлы складзе 32,3 тыс., свіней 15,5 тыс. голоў. Выход мяса на 100 гектараў сельгасугоддзя дасягне 63 цэнтнераў (у жывой вазе) і каля 2 тыс. кг малака на адну карову.

Выкананне гэтай задачы яшчэ больш умацуе эканоміку калгасаў і саўгасаў раёна, будзе спрыяць паліпшенню матэрыяльнага дабрабыту насельніцтва.

У паліпшэнні эканамічнага стану калгасаў раёнаў значную ролю можа сыграць пры вызначэнні кірунку гаспадаркі ўлік прыродных і эканамічных умоў. Улічаючы прыродныя ўмовы калгасаў раёна, можна прапанаваць такі кірунак гаспадарак.

Паўночная частка раёна мае больш спрыяльныя ўмовы для вырошчвання карніплодаў, бульбы, можа спецыялізавацца на развіцці мяса-малочнай жывёлагадоўлі, разводзіць буйную рагатую жывёлу і свіней. Прычым пераважным павінна быць свінагадоўля.

Правільны ўлік прыродна-еканамічных умоў пры выбары кірунку гаспадаркі дазволіў калгасу імя Мічурына зрабіць усе галіны рэнтабельнымі. Калгас спецыялізуецца на адкорме буйной рагатай жывёлы. Жывёлагадоўля дала калгасу 78,7, а раслінаводства толькі 4,5 тыс. руб. прыбытку

Зусім па-іншаму выглядае гаспадарка калгаса "Радзіма", які знаходзіцца прыкладна ў роўных глебава-кліматычных умовах. У цэлым гэта гаспадарка нерэнтабельная (па дадзеных 1965 г.). Жывёлагадоўля

дала страту ў 18,1 тыс. руб. Здарылася гэта таму, што ў калгасе "Радзіма" створана шматгаліновая гаспадарка без уліку прыроднага фактарту.

Поўдзень раёна, які мае высокія лугі, можна спецыялізаваць на гадоўлі буйной рагатай жывёлы ў спалучэнні з авечкагадоўляй. У пойме ракі Нёмана маюцца спрыяльныя ўмовы для гадоўлі птушкі.

У цэнтры раёна і ў паўднёва-ўсходняй яго частцы, у пойме ракі Дзітвы маюцца вельмі спрыяльныя ўмовы для стварэння адкормачных гаспадараў па адкорме буйной рагатай жывёлы, свіней і гадоўлі птушкі. Тут добрыя сенажаці, больш спрыяльныя глебавыя ўмовы. У гэтых адносінах маецца станоўчы досвед. У гэтай частцы раёна размешчаны саўгас "Тарнова", гаспадарка якога спецыялізуецца на адкорме буйной рагатай жывёлы. Грашовыя прыбыткі саўгаса ад жывёлагадоўлі ў 1965 годзе склалі 277,0 тыс. руб. ці больш за 31% прыбытку, атрыманага ад жывёлагадоўлі ўсімі калгасамі раёна. Выбар правільнага кірунку гаспадаркі ў адпаведнасці з прыроднымі магчымасцямі сыграў тут важную ролю.

Поўнае і глыбокае выкарыстанне прыродных умоў раёна магчыма толькі пры правільнай пастаноўцы і разуменні пытання спецыялізацыі гаспадараў.

Прамысловасць раёна складаецца з гуты "Нёман" у паселку Бярозаўка, торфапрадпрыемства "40 гадоў БССР" і цагельні "Шайбакі". У найбліжэйшыя гады будзе збудавана гута ў наваколлях горада Ліда і яшчэ адно, больш магутнае, торфапрадпрыемства каля вёскі Яўсеевічы, прадукцыя якога прызначаецца для Гарадзенскай ЦЭЦ і капралактанавага завода.

Завод "Нёман" пабудаваны яшчэ ў дарэвалюцыйны час, у 1891 г., В. Краеўскім. Пазней ён належаў акцыянернаму таварыству. У 1914 г. частка завода была разбурана, а ў гады Вялікай Айчыннай вайны завод быў разбіты амаль цалкам. Адноўлены ў паваенныя гады. Пабудаваны новая сучасная вытворчыя карпусы з найноўшым сучасным абсталяваннем. На заводзе працуе больш за 2 тыс. працоўных. Выпускаемая заводам прадукцыя складаецца з маастацкіх вырабаў з крышталю і малахітавага шкла. На міжнароднай выставе ў Брусселі за свае вырабы завод быў узнагароджаны вялікім залатым медалём "Гран-пры".

Торфапрадпрыемства "40 гадоў БССР" пабудавана ў 1955-58 гадах. Асноўнай прадукцыяй завода з'яўляецца фрэзерны торф для Лідской ЦЭЦ, торфкавалак, торфабрыкет. Пачата вытворчасць подсцілкі для калгасаў, кармавых дражджэй, мачавіны.

Цагельня "Шайбакі" выпускае будаўнічую цэглу. Такім чынам, гаспадарка раёна ў цэлым уяўляе сабою спалучэнне сельскай гаспадаркі і прадпрыемстваў мясцовай прамысловасці.

ЗАКЛЮЧЕННЕ

1. Тэрыторыя Лідскага раёна займае вельмі выгаднае геаграфічнае становішча. Знаходзічыся ў вузле чыгуначных і шашэйных дарог, раён мае спрыяльныя ўмовы для эканамічных і культурных сувязяў з іншымі

раёнамі рэспублікі.

2. Геалагічна будова, рэльеф і геамарфологія раёна цесна злучаны з дзеяннямі леднікоў і асабліва апошнім Маскоўскай стадыі Дняпроўскага абляднення.

Геалагічны даследаванні апошніх гадоў (1954-65 гг.) далі падставу сцвярджаць, што тэрыторыя Лідскага раёна складаецца не толькі з флювіягляциальных адкладанняў, але і з канчатковай і доннай марэні Маскоўскай стадыі Дняпроўскага абляднення. Распаўсюджаны азёрна-балотныя і аллювіяльныя адкладанні.

Рэльеф тэрыторыі раёна хутка змяняе свой першапачатковы выгляд пад інтэнсіўным уздзеяннем чалавека: распрацоўка радовішчаў карысныя выкапняў, пракладка дарог і будаўніцтва іншых гаспадарчых збудаванняў.

3. Спрыяльныя кліматычныя ўмовы. Клімат мяккі з добрым увільгатненнем. Паводле агркліматычнага раянавання А.Х. Шкляра раён аднесены да Ліда-Івянецкага раёна заходній падвобласці цэнтральнай агркліматычнай вобласці Беларусі (1962 г.). У параўнанні з усходнімі раёнамі зіма цяплей на 1,5 - 3,5°C. Колькасць ападкаў вышэй на 50-100 мм.

Для раёна характэрна магчымасць прайвы замараўкай на працягу ўсяго года.

4. Гаспадарчae выкарыстанне рэк нязначнае. Выкарыстанне рэк абмяжоўваецца двума вадзянымі млынамі на рацэ Лебядзе і на Дзітве. Рэкі Дзітва, Лідзейка, Крупка і іншыя служаць водапрыёмнікамі пры асушванні балот. Па рацэ Нёман спраўляюць лес.

5. Прыродныя рэсурсы раёна да цяперашняга часу выкарыстоўваюцца не цалкам. Вялікая частка радовішчаў карысных выкапняў не распрацоўваецца. Шырокія плошчы ўрадлівых земляў з-за моцнай забалочанасці выкарыстоўваюцца не ў поўную меру. Гэтыя з'явы маюць месца толькі таму, што раён вывучаны вельмі недастаткова. Для больш поўнага выкарыстання прыродных умоў раёна патрабуеца больш глыбокае яго вывучэнне.

6. Выклікае трывогу памяншэнне лясных бацьцяў. На поўдні раёна лес амаль цалкам высечаны. Недастаткова эфектыўна ахоўваюцца маладыя лісіны. Гэта адмоўна адбіваецца на кліматычных умовах і на развіцці жывёльнага свету. У лясах раёна радзей сталі сустракацца барсук, казуля, лісіца і іншыя.

7. Гаспадарчая дзеянасць насельніцтва Лідскага раёна знаходзіцца ў цеснай сувязі з прыроднымі ўмовамі. Улік прыроднага фактарту аказвае значную дапамогу ў выбары спецыялізацыі і кірунку гаспадараў раёна.

(Паводле Дыпломнай работы пры заканчэнні фізіка-геаграфічнага аддзялення геаграфічнага факультэта БДУ. Мінск, 1965 г.)

Аўтар - А.Ф. Кулеш.

Навуковы кіраунік - ст. выкладчык Стаско У.У.

Рэцэнзент - канд. геалагічных навук Карулін.

Адзнака - "Выдатна".

Да друку на беларускай мове падрыхтаваў Станіслаў Суднік.)

Падарожжа ў Сярэднявежча

Пропануем вашай увазе метадычную распрацоўку кіраўніка гуртка "Ваенна гісторыя Беларусі" Валадкевіча А.Я. прыгодніцкай гульні "Падарожжа ў Сярэднявежча". У гэтую гульню мы сабралі ўсё, што мы робім на нашых занятках: выправаванні спрыту і сілы (бой на мячах, стральба з лука і катапульты, кіданне сякераў), выправаванне на кемлівасць і здагадлівасць, выраб сярэднявежных сувеніраў, сярэднявежныя танцы. Марым аб тым, каб кожны мог трапіць у сярэднявежны горад, дзе хтосьці стане воінам, купцом, шляхціцам, а хтосьці даслужыцца і да караля і будзе каранаваны ў троннай зале па ўсіх законах Сярэднявежча!

Падзеі адбываюцца у Лідскім замку!

У праграмме:

Майстар-клас па рамёствах сярэднявежнага города (выраб зброі, даспехаў, прылад працы).

Ліццё ўпрыгожанняў і прадметаў побыту.
Стральба з лука.

Кіданне сякераў "францыскаў".
Кіданне камянёў з катапульты.
Майстар-клас сярэднявежнага танцу.
Бой на мячах.
Примерка сярэднявежных даспехаў і строяў.

Героі:

Герольд: статны чалавек, дасведчаны ў гісторычных справах.

Манах францысканец: адзін з манахаў замка, прагне прывесці жыхароў горада да хрысціянскай веры і пакінуць паганства.

Ваяр, мечнік-лучнік: ганарлівая асoba, лічыць годным чалавекам толькі чалавека з мячом, сякеры, ды келіхам добрай медавухі ў руцэ.

Гандляр-махляр: вельмі сквалны на гроши, лічыць ўсё ды па некалькі разоў, зусім не адыхаючы ад касы. Любіць фокусы паказваць і глядзець.

Шляхціц: адукаваны чалавек, дыпламат. Любіць ва ўсім кансэнсус, асабліва калі гэта ў яго інтарэсах. Нікога не падманвае, праста не ўсё кажа. Любіць забавы.

Кароль: стары, але яшчэ вельмі мудры чалавек, клапоціцца аб сваіх падданных, хоча сына. Але на такія справы праста не хапае часу. Дзеля гэтага хоча знайсці сабе пераемніка,... потым ажаніцца, нарадзіць сына, пабудаваць хату, пасадзіць дрэва... Нажаль часу застаецца ўсе меней.

Людзі: люд паспаліты з розных краін свету, вольныя, шляхта і галадранцы, князі, вучоныя і непісменныя, добрыя і злыя. Ходзяць натоўпам, гамоняць, карыстаюцца варажбай.

Павадыр падводзіць групу людзей да варот замка. На двары замка іх сустракае Герольд.

Герольд (трымае у руцэ сярэднявежны ліхтар): Добры дзень, шаноўнае спадарства. Я - Герольд яго міласці Карала Ягайлы-Ўладзіслава. Ён загадаў мне сустрэць Вас, каб Вы не заблукалі ў цёмных падземлях гісторыі. У мяне ёсьць невялічкі ліхтарык, "Ліхтарык ведаў", я пакажу вам шлях да каралеўскага трона.

Зараз мы знаходзімся ў сэрцы Вялікага Княства Літоўскага. На дварэ 1420 год ад нараджэння Хрыстова. Прайшло ўжо 10 год ад часу перамогі Вялікага Княства Літоўскага і Каралеўства Польскага над Тэўтонскім ордэнам пад Грунвальдам. У краінах мір ды спакой, на тронах магутных дзяржаваў - Вітаўт Вялікі і Ўладзіслаў Ягайла. На поўначы нарэшце цішыня, пераможаны Тэўтонскі орден пасля Грунвальдской бітвы зрабіўся васалам.

На ўсходзе, таксама ніхто не рызыкуе парушаць межы Вялікага Княства: князі Цвярскі, Разанскі, Маскоўскі, вечы Наўгародскае ды Пскоўскае высвятыляюць паміж сабой, хто з іх больш годны, каб збіраць даніну для Залатой Арды. На поўдні ляжыць Вялікі стэп, але час качэўнікаў ужо мінае, не маюць яны ўжо дастатковай моцы, каб сур'ёзна загразіць Вялікаму Княству.

На захадзе - прыродны саюзник Вялікага Княства Літоўскага - Каралеўства Польскага. На троне ў Кракаве каралюе ліцвін - Гедзімінавіч, стрыечны брат Вітаўта - Ягайла. Яны разам перамаглі пад Грунвальдам. Шляхта Літвы і Кароны абліянілася шчытамі, ды ўступіла ў гербавае братэрства. Кожная дзяржава

мае надзейны тыл з боку саюзніка. Раствуць гарады ды вёскі, будуюцца замкі, міжусобіцы ўздельных князёў задушаны Вітаўтам назаўжды, шырыцца гандаль.

Людзі простиа мірна працуць, шляхта мірна п'е, гандляры мірна гандлюць, махляры мірна махлюць, воіны мірна марнуць час, пілігрымы, такія як вы, могуць без аховы падарожнічаць, але ў кожным сярэднявечным горадзе свае законы. Зараз вы трапіце ў сярэднявечны горад, у якім хтосьці стане воінам, купцом, шляхціцам, а хтосьці даслужыцца і да карала і будзе каранаваны ў троннай зале па ўсіх законах Сярэднявека.

Герольд: Вось, вось. Вучоныя мужы кажуць, што мы ўсе ўжо па шэсць разоў адзін для аднаго браты, ды сёстры, але жывём на розных кутках зямлі. Зараз пабачым, каму з вас якія землі дастануцца. Вось цягніце з гэтага капялюша сцяг сваёй зямлі. (*Надрукаваць сцяг зямель, па іх вызначаюць інфармацыю пра гэтых народ*).

Людзі цягнуць маленкія карткі з шаперону, на якіх напісана назва іх краіны: палякі, русіны, жамойты, ліцвіны.

Герольд: Паважаныя шукайце сваіх землякоў. Людзі гуртуйцеся з народам!

Людзі ідуць да герояў.

Перад іспытам Герой засяроджвае ўвагу на тым, што ўсе атрыманыя веды могуць спатрэбіцца на працягу гульні. Расказаць, хто ён, якога роду племені і які статус мае ў горадзе (мечнік, ведзьма, музыка, гандляр, кароль). Апісаць свой занятак, паказаць, як гэта робіцца. Даць пасправаваць ўздельнікам, расказаць сакрэт, паставіць пячатку на прывілей тым, хто прыйшоў. Даць манету тым, хто выкананы іспытам.

Кожны павінен праісці ўсіх Герояў. Калі госць адмаўляеца праходзіць выпрабаванне, то ён павінен падыйсці да Героя і сказаць: "Не панская гэта справа з лука страляць і г.д."

Лучнік-мечнік: Добры дзень, шаноўнае спадарства! Я ваяр ад юнацтва свайго і ніводнага разу не прайграў. З самага дзяцінства страляю з лука і, мусіць, учора я забіў каршуна, які сядзеў на самым версе вунь той вежы. Калі Вы таксама хочаце стаць воінам, Вам спатрэбіцца шмат вучыцца, і я Вам скажу, Кароль добра нас шануе, і гроши заўсёды звіняць у нашых кішэнях. Спачатку я Вам расскажу, што такое лук, і што ён можа.

Лучнік дае трывы спробы трапіць у яблык.

Гандляр-махляр: Я гандляр, некаторыя чамусыці называюць мяне махляром, але гэта ўсё памылковыя папрокі. Я займаюся толькі справамі

дазволеннымі Ганзейскім ганлёвым саюзам, вось напрыклад гульня, якая прыехала да нас ад туркаў.

Туркі. Бяруцца трывы турэцкія шапачкі і шарык, хто прайграе, той едзе ў круіз па Сярэдняземным моры на галерах, з вёсламі. Гандляр паказвае як гуляць у туркі. Потым прапануе турыстам яго аблапошыць. Хто аблапошыць, тады даецца манета.

Расскажу Вам маленкую хітрасць: усе гроши маюць рэальны кошт, а ўсе майстры ў нашым горадзе любяць заходзіць у карчму, калі Вы ім заплаціце, яны Вам могуць даць пакарыстацца сваімі речамі. Таксама яны падзеляцца сваімі ведамі, якія некалі Вам вельмі спатрэбляцца, так што будзьце ўважлівыя да іх словаў.

Манах-францысканец: Мы манахі даём абеты Хрыстусу: абет беднасці і абет бязшлюбнасці. Мы даўно ўжо знаходзімся тут, і кароль Ягайла ахрысціў гэтая землі ў веру каталіцкую. Таксама мы дапамагаем вернікам выратоўваем іх ад хвароб. Пропануе ўсім выратаваць захварэўшага на чуму чалавека, змяшаўшы патрэбныя лекі.

Шляхціц: Шляхта гэта наша рыцарства літоўскае, але валодае не толькі мячом а і бізуном. Вам патрэбна збіць яблык бізуном са слупа.

Калі народ пройдзе іспыты, усе збіраюцца перад вежай.

Герольд: Цудоўная пара Сярэднявекча, але наш час не быў бы такім цудоўным, калі б не было сярэднявечных танцаў. А зараз мы вывучым некалькі з іх.

Танцуюць сярэднявечныя танцы.

Герольд: ці добра вам было танчыць? А ў Вялікім Княстве Літоўскім, Рускім ды Жамойцкім і ў Каралеўстве Польскім таксама ўсё добра, але ёсць адна зусім дробненка, але патэнцыяльна абсалютна велізарненка праблемка. Яго вялікасць, Кароль Польскі Ягайла, РАЗ і аўдавеў!

Вой!, прабачце, і не раз , і не другі раз, а трэці раз запар!... і зноўку без нашчадкаў!

На пахаванне каралевы Эльжбеты ў Кракаў прыехалі ўсе магнаты, ды што там магнаты! Уся польская шляхта прыехала выказаць Каралю свае шчырыя спачуванні, ды з аказіі павіншаваць яго з 70-годдзем. Ды пабедаваць - пашкадаваць, што нашчадкаў, на жаль, ужо немалады, на жаль, Кароль так, на жаль, і не прыдабаў. Гэта ж, калі Кароль, крый Божа,... але ж усе мы смяротныя, памрэ..? Даўк, жа ж, каралеўства без манарха, не павінна застацца! А па закону - любы шляхціц, высакароднага паходжання, можа быць абраны соймам Каралём, трэба толькі своечасова падкруціцца, падрыхтаваць глебу, навербаваць прыхільнікаў, пасябраваць з большасцю шляхты! Ды часцей, часцей, на прыём да Карала хадзіць, каб быць ў курсе ўсіх справаў. Цярпеў ўсё гэта Ягайла, цярпеў, а куды падзеца - як казалі яшчэ рымляне: "Становішча

вымагае", - ды і з'ехаў з Польшчы на сваю Радзіму ў Вялікае Княства Літоўскае да свайго стрыечнага брата Вітаўта ў Ліду і ўсё па пільных дзяржаўных спрахах...

Герольд: Люд паспаліты славнага месца Ліды, ды ўсяго Вялікага Княства Літоўскага, наш славны і добры Кароль Ягайла запрашае вас на прыём да сябе ў вежу, але за ўваход трэба падатак плаціць - адзін літоўскі грош з галавы. Кожны плаціць за сябе. Прымаюцца пярсцёнкі, завушніцы, устаўныя зубы, а ў каго грошай няма, можа кінуць мабільны тэлефон. А варта за вамі вароты зачыніць.

Тыя, хто заплаціў, падымаюцца разам з герольдам на галіярэю і глядзяць данскер, старыя байніцы і як астатнія будуць шукаць ключ ад вежы.

Каму грошай не хапіла, каб разлічицца з вартай застаюцца ля ўваходу.

Стражнік (да турыстаў якія засталіся): Вось толькі нядарчнасць выйшла, учора мы з манаҳам ішлі з карчмы "У чорта", што за возерам, і недзе каля возера ключ ад гэтых варот згубілі. Пашукайце, калі ласка, яго. Калі знайдзеце то, без грошай вас прапушчу, мы ж людзі роду хрысціянскага, павінны дапамагаць адзін аднаму.

Удзельнікі накіроўваюцца ў бок возера ля замка.

Манаҳ ловіць рыбу на возеры. Ключ прывязаны да буйка. Удзельнікі падбягаюць, бяруць вуды і пачынаюць лавіць ключ. Пераможцу прапускаюць у вежу. Ён хуценька падымаецца на галіярэю.

Герольд: Вам не пашанцавала два разы, таму вы ператвараецеся ў паднявольных людзей. Вы трапіце сваю волю, пакуль не знайдзеце гроши на водкуп. Згодна з гэтым аб'яўляецца аўкцыён.

Герольд: Шаноўныя па закону - любы шляхціц, высакароднага паходжання, можа быць абранны соймам Карапалем, трэба толькі своечасова падкруціцца, падрыхтаваць глебу, навербаваць прыхільнікаў, пасябраваць з большасцю шляхты! Ды часцей, часцей, на прыём да Карабля хадзіць, каб быць ў курсе ўсіх спраў. Вось Вы і трапілі ў вежу Вітаўта. Зараз вы можаце ўшанаваць Карабля і знайсці для яго падарункі. І адначасова на прыём да яго прабраца, бо ён сёння добры. Для гэтага вось вам падказкі. Калі не знайдзеце, то ўсяроўна бяжыце на прыём да яго міласці, бо ён у нас міласцівы дапаможа Вам, а калі знайдзеце, тым больш да яго ў тронную залу, на чацвёрты ярус. На ўсё Вам часу пакуль не зайграе дуда, ці не пачуеце стрэл з рушніцы.

Герольд чытае ўдзельнікам зашифраваныя заданні, сутнасць якіх зводзіцца да таго, каб знайсці нейкія старадаўнія рэчы і адначасова даведацца як яны называюцца: Часу вам пакуль не пачуеце стрэл з гарматы.

Гучыць стрэл з гарматы. Усе каманды збіраюцца ў тронную зале.

Герольд: Нікому знайдзенае не аддавайце, яно вам яшчэ спатрэбіцца.

Кароль: Зараз жа нас чакае мая любімая каралеўская забава-паляванне. Сёння мы будзем паляваць на зубра. Ваша зброя рушніцы можаце "пляснуць" свайго канкурэнта. Падчас такога палявання бывала гінулі людзі і нават манаҳі. Добрая магчымасць павязацца ад канкурэнтаў. Хто пераможа, той стане майм пераемнікам.

Падчас гульні чалавек, які ведае адказ на пытанне, б'е ў далоні і паказвае на чалавека якога хоча "забіць", калі ён адказвае правільна, то чалавек выбывае з гульні. Падчас няправільнага адказу "гіне" ён сам.

Кароль: Я буду выпускаць зубра, хто яго ўбачыць адразу ляпай яго з рушніцы.

1. Хто пабудаваў Лідскі замак? (Вялікі князь літоўскі Гедзімін.)

2. Якое племя засяліла гэтыя землі ў 9-10 стст. (Дайнава.)

3. Я завуць нашага Карабля? (Ягайла.)

4. Як завуць яго стрыечнага брата, у вежы, названай у яго гонар мы зараз знаходзімся? (Вітаўт.)

5. У якой бітве Вітаўт і Ягайла разгромілі Тэўтонскі ордэн? (Грунвальд, Таненберг, Дуброўня.)

6. Якую бітву называюць бітвой нароваў? (Грунвальдская.)

7. Год заснавання Лідскага замка? (1323.)

8. Якая рэчка і па сённяшні дзень цячэ пад сценамі Лідскага замка? (Лідзейка.)

9. Колькі паверхаў у гэтай вежы? (Чатыры.)

Застаецца два прэтэндэнты.

Герольд: Зараз будзе праходзіць сойм.

На сойме людзі "галасуюць" з дапамогай камянецам рознага колеру. Падлічаюцца вынікі.

Пераможца карануеца. Яго супраціўнік становіцца шляхціцам, яму прысвойваецца радавы герб.

Лепшыя рамеснікі ўзнагароджваюцца каралеўскімі прывілеямі.

Герольд: Хопіць ваяваць ды судзіцца! Пара і павесяліцца. Запрашаем вас на пір, на замкавы двор.

Моладзь с задавальненнем гуляе ў гэтую гульню, марым, што гэта распрацоўка дапаможка нашаму Лідскаму замку атрымаць імідж "Жывога замка Сярэднявечча".

ПАЎВЕКУ

Маладосць*

(Працяг. Пачатак у папярэдніх нумарах.)

Першая навэлка

Хутка, але не цалкам. Звярніце ўвагу, у грамадстве пачыналіся павольныя светапоглядныя змены. То адзін, то другі з яго стаўпоў даваў нырца ў крайнюю левізну, яшчэ ўчора мутны "антыкапіталіст" з раніцы прачынаўся жалезабетонным бальшавіком.

Я вельмі хутка меўмагчымасць пераканацца, як выглядае сутыкненне пачатковага літаратарапа з такай восьмі жалезабетоннасцю.

Летам 1932 года я напісаў першую (пасля мутацыі, бо яшчэ год назад нарадзіў апаведзік на конкурс... карпарацый) навэлу. Я быў у гарачцы пошукаў формы. Навэла называлася "Ноч, дзень і нач пасля шлюбу". Яе рэвалюцыйнасць "формы" палягала ў раскладванні рэчы на элементы ці складовыя часткі. У першым раздзеле даў адно апісанне. У другім - адны дыялогі, у трэцім - так зв. "думку".

Гісторыя вельмі здалёк кранала свежа здабытая мной ідэйныя пазіцыі, была з большага матэрыйялістычная, антыфідэйстычная і г.д. Але тым не менш была цалкам "не заангажаваная".

Ужо не памятаю, у якім нумары "Перпендыкуляраў" яе апубліковалі. Заняла паўтары калонкі! Гэтае небывалае шчасце з нагоды сапраўднай бочкі мёду сапсавала мне лыжка дзёгцю ў выглядзе дапіскі рэдакцыі.

Менавіта яна паведамляла, што пошукуі формы - гэта цацы-цацы, але па перакананні рэдакцыі нашмат больш значыць літаратура грамадская, што стаіць на баку людзей працы, якія змагаюцца з капіталізмам.

Як бы мне хто даў палкай па лбе. Швэндаўся па горадзе з непакоем выглядаючы знаёмых. Сам сабе здаваўся зганьбаваным да канца жыцця. Разважаў пра помсту. Напрыклад пра кіданне пісьма. Пробліскі здаровага разуму ўстрымалі мяне ад гэтага. Быў бы можа гэта толькі падарунак для маіх ворагаў. Но што я значыў, што мог? Баба з возу... У выніку пастанавіў з возу не злазіць, каб тыя коні не пачуліся лягчэй. Напісаў толькі рэпліку.

У наступным нумары рэпліку надрукавалі разам з іхнім рэплікам. Махнуў рукой.

Хто ж быў той прынцыпавы, той неўгамонны? Хто напісаў гэты каментар? Ха, ха, ха! Гэта быў Мілаш. Чэслай.

У той час (1932 год) ён перажываў апагей сваёй левізны. У асені нумары "Перпендыкуляраў" выдаў

знакоміты палітычны фельетон. З усёй тройкі старэйшых жагарыстаў нейлепей і найталковей загаварыў пра заангажаваную паэзію. Амаль на памяць ведаю яго верш з аказіі забойства нейкага французскага чыноўніка з Жырардова выкінутым з працы бухгалтарам:

Зямля гэтая плоская і жабрацкая
для падарожных з Масквы да Берліна.
Калонія замежных капіталаў.
Эксплуатаваныя тэртырыі.
Нам гэтыя край - вянок на карабіне,
Мы гэтыя край кулакамі падымем.

Калі б прыгледзеца да гэтага верша, то тая левізна аказалася б досыць дваякай.

Той, напрыклад, "кулак" недалёка стаіць ад "крыжоў", якія мелі б трашчаць пры тым жа ўздыманні, на мой погляд некага цалкам іншага. Але тады ў маіх вачах Мілаш падскочыў яшчэ больш уверх. Можа не паверыце - я прабачыў яму там-тую дапіску.

Першы судзік

Больш-менш у той жа час я перажыў дробны эпізод, які ўжо даўно вылецеў мне з памяці, але які мне якраз учора прыпомнілі.

Менавіта я першы раз стаў перад судом. Праўда, толькі рэктарскім.

Я ўжо прайшоў мутацыю, ужо сам на сябе з гэтага кастрычніка глядзеў з агідай і недаверам, ужо быў "у" Дамбінскага - калі атрымаў позму на расправу ў рэктарскім судзе.

Не верыў уласным вачам. Стаяла як бык: у якасці абвінавачанага.

Не без эмоцый з'явіўся ў вялікай зале. Не была гэта ўласна расправа, толькі заслушванне. Вельмі смутна сабе яго прыпамінаю. Дамінавала ўва мне здзіўленне.

Нейкі госць колькіразова з націскам выпытваў у мяне, што я рабіў дня такога, і такога. Я не меў зялёнага паняцця. Гэта перш за ўсё было блізка з год таму назад. У аснове рэчаў быў перакананы, што тут гаворка ідзе пра тое выбранне мяне ў ту юношорную арганізацыю, студэнцкую камісію ці камітэт пасля тых хваляванняў. Але пра тое не пыталіся. Таксама не пра тыя хваляванні. Пра нешта зусім іншае.

Пра што? Ба, каб жа тое ведаў. Была гэта ў сваёй аснове нейкай пароды на кафкаўскі "Працэс".

Пасля доўгага допыту, пры якім я адмаўляўся

*Пераклад з польскай Станіслава Судніка паводле Jerzy Putrament. "POL WIEKU. Młodosc." Czytelnik, Warszawa, 1962.

ад усяго, мянне нарэшце адпусцілі, яшчэ пару тыдняў і атрымаў прыгавор: вымову.

І толькі ўчора высветлілася.

Ужо два гады я круціўся па ўніверсітэце разам са Шрэдарам. Былі неразлучныя. Калі хто пытаўся пра нас, адказвалі: Путрамант і Шрэдар. Каб зацікаўіца аж да пытання: "Каторы хто", - то такіх цікаўных не было.

Я сядзеў у Баневе. Тым часам ва ўніверы выбухнула новая здарэнне. Адна з найзацятых прыхільніц Дамбінскага, Гуга Савіцкая, з абурэннем назірала за малайцом, які паказваў цуды ў самым агні бітвы. Гэта быў адзін з той пары. Гуга вырашыла: Путрамант. І на рэктарскім судзе, калі яе запыталі, хто браў удзел у бойцы, адказала якраз так.

Праз колькі тыдняў яна перажыла сур'ёзны стрэс. Выпадкова пазнаёмілася з tym героем. Прадставіўся: я - Шрэдар. Вельмі за тое было ёй брыдка, і вось учора, г.зн. праз дваццаць восем гадоў, яна ў tym прызналася.

Фізіялогія пасвячэння

Гэта толькі знадворку ўсё падаецца на выгляд скончаным, завершаным, прадуманым. Калі трапляеш у сярэдзіну - ўсё набывае выгляд натуральны: балагану, блытаніны, недаспеласці.

Дамбінскі і яго група падаваліся мне знадворку ўзорам прадуманай дзейнасці. А ў той жа час быў ён хлопцам, якому пару гадоў за дваццаць, сапраўды вельмі здольным, але і вельмі зялёным.

Калі ў лютым 31 года перамог эндэкаў і здабыў Братняк, стаўся аб'ектам нязвыклай чуласці з боку ўладаў. Знайшлося каля яго шмат апекунуў і апякунак.

Круцілася, напрыклад, ва ўніверсітэце такая Ванда Пілсудская. Здаецца, плямянніца. Паказвалі мне яе: невысокая, моцная, досыць расплывашаяся бландынка. Была гэта адна з найбольш заўзятых пратэктарак Генрыка.

Былі таксама іншыя. Маладыя навукоўцы, дацэнты, кандыдаты на прафесароў - Свяневіч, Сукяньцкі. У той час узнікаў - дзяякуючы іхнія актыўнасці - т.зв. Інстытут вывучэння Усходняй Еўропы, адзінай ў сваім родзе пляцоўка разлічаная на "навуковую" актыўавецкую выведку. І Свяневіч, і Сукяньцкі вельмі цікавіліся нязвыкла здольным магістрантам. Пасля яго каталіцкіх пачаткаў мусілі сутыкнуць яго з навуковым сацыялізмам, бо без захаплення Марксам і Ленінам не магло быць мовы пра іх перавагу.

Якраз у той час Дамбінскі "захапіўся". Толькі сутнасць была цалкам іншая, чым тое, што сабе планавалі яго апекуны. Думалі, што ён паўторыць іх уласную дарогу, г.зн. пакаштуе для таго, каб выпрацаваць імунітэт.

Не ведаю, што вырашыла цалкам іншы ход справы ў Дамбінскага. Калі паспрабаваў, захацеў болей і болей. Не выпрацаваў імунітэт, захварэў на марксізм.

Не ведаю, але дадумаю. Ён быў зроблены з іншага матэрыялу. Своечасова мог адкінуць міраж кар'еры. Умеў ці, хутчэй, мусіў з незвычайнай вастры-

нёй перажываць крыйзіс капіталізму і ўсёй сваёй істотай стаць на бок яго ахвяраў.

Я не быў у гэты час блізка да Дамбінскага. Сталася гэта толькі тады, калі ўжо ён набраўся сілы, быў ражучы, светапоглядава сфермаваны. Апавядалі мне толькі яго тагачасныя набліжаныя, праз якія перыпетый ён праходзіў.

Апавядалі пра ўсяночныя шпацыры над Віліям. "Інстытут" размяшчаўся ў шляхецкім, хоць досыць новабагатага выгляду палацы, дзе знайходзілася так зв. Бібліятэка Ўрублеўскіх; палац той быў размешчаны над ракой, за два крокі ад Кафедральнай плошчы. Алея якраз распусціўшыхся ліп. На гарызонце чорны каркас Зялёнага Моста.

Дамбінскі выйшаў позна з чарговай ін'екцыі, зачытаўся "Дзяржавай і рэвалюцыяй". Махаючи рукамі, апавядала з захапленнем сваім набліжаным, як гэта выдатна.

А гэтыя набліжаныя часам з зусім нечаканых рук атрымлівалі "пасвячэнне".

Апавядала мне адна з іх, як спаткалася з такім нейкім Анцэвічам.

Быў гэта высокі і тоўсты літовец, вельмі светлы бландын, з вялізарным, абвіслым, чырвоным і мясістым носам і цёмна-блакітнымі вачыма, схаванымі за акулярамі ў досыць рэдкай на той час "амерыканскай" тоўстай аправе.

Анцэвіч упаў на Вільню, як снег на галаву. Принятыя ва ўніверсітэт незвычайна хутка, хоць як сам апавядаш, мусіў уцякаць з Коўні з-за абвінавачвання ў камуністычнай дзейнасці, пачаў круціца сярод левых але досыць смаркатых яшчэ віленцаў, імпануючы ім начытанасцю, вялікасвецкім палітычнымі манерамі, веданнем міжнародных спраў.

Адна з найзацячайшых у будучыні сябровак "Групы" спаткала яго неяк. Пачалі размаўляць Абое вучылі палітычную эканомію.

- Што чытаеш? - спытаў Анцэвіч

- Гідэ, - адказала з гонарам.

Канешне мела на думцы таго эканаміста.

Анцэвіч махнуў рукой:

- Што гэта за эканаміст. Маркса чытала? Не можа быць? То што ты робіш ва ўніверы?

Канешне таварышка адразу забралася ў Маркса. А, як глынула, адразу набралася да Анцэвіча павагі. Неяк праз колькі год спаткаў яе Чухноўскі (той самы Мар'ян). Даведаўшыся, што Анцэвіч тут "ходзіць у вялікіх маркістах". Рукі заламаў. Але ж таго Анцэвіча ў Варшаве...

Пакуль тое сталася, мы спатыкаліся з Анцэвічам ад часу да часу. Я быў паэтам і мала яго цікавіў. Ён дзейнічаў ў Віленскім СНПМ (Саюзе незалежнай польскай моладзі) ці каля яго. Памятаю сваё адчуванне на яго конт. Падаваўся мне пякельна левым. СНПМ пры ім гэта была лухта. Таксама і наша пачка. А пры тым усім круцілася вакол яго нешта нячыстае. Ёсьць такія кветкі, якія здалёк пахнуць салодка, як геліятроп, а зблізу нейкім атрутным гнілым мясам.

Вось і Чухноўскі рукі заломваў: гэта вядомы правакатар. Мусіў выбірацца з Варшавы, з Кракава... Агент "двойкі".

Як аказалася пазней, не толькі... У час вайны Анцэвіч супрацоўнічаў з немцамі, потым уцёк у Берлін. Гэта для альбома маладым людзям, якія пісалі некалі пра Дзяржынскага, а потым наогул перасталі верыць у выведку і правакацыі.

Паланісты

Але ж, не звяртаючы ўвагі на тыя касмічныя ўзрушэнні час пасоўваўся наперад, прыйшла вясна і экзамены.

Згодна з планам, устаноўленым яшчэ восенню 1930 года, я здаў у другім триместры філасофію і гісторыю. Цяпер на канец пакінуў сабе найцяжэйшы, як гаварыл, прадмет, г.зн. гістарычную граматыку.

На паланістыцы стварылася такая лакальная пяцёрка прыяцеляў і трохі супернікаў, якія здавалі разам экзамены, трymаліся кучкай па семінарах і лекцыях. Былі там тры дзяўчыны. Яўгенія Амяльянчык з Белаостоку, коратка звалася Геня. Вельмі здольная. Аж раздражняльна пільная. З тых, хто першы падымае пальцы: я ведаю, пан прафесар... Звычайна, зрэшты, сапраўды ведала. Акрамя таго, вельмі, мілая. Знаеце яе, зрэшты, усе, не скажу толькі, як сёння называеца.

Другая - гэта была Ірэна Славінская, паланістка па сённяшні дзень. Каля ўсхваляванай, нярвовай Гені была яна элементам спакою, развагі, часам досыць дабрадушнай зласлівасці.

Разам з трэціяй, Ганкай Вярбіцкай, належала да *Iuventus Christiana*. Паказальна, што хоць нашыя палітычныя дарогі ў будучыні цалкам разышліся, наша сяброўства ператрывала ўсе, што раз больш рэзкія ўстрэсы, аж да выбуху вайны.

Ганка Вярбіцкая была чарговай - цалкам безнадзейнай - маёй сімпатыяй. Мела ў сабе нейкую выключочную грацыю, лагоднасць, памяркоўнасць. Закахаўся ў яе, як хлапчук, ад пачатку ведаючы, што не мае гэтае пачуццё нікакай перспектывы. Было ў ім нешта з таго, што здаралася ў гімназіі адносна старэйшых за сябе таварышак, пачуццё абсалютнай уласнай недаспеласці.

Ганка паходзіла са зруйнаванай абышарніцкай сям'і з ваколіц Ломжы. Мела вельмі шмат сяцёў і аднаго толькі нязвыклу прыстойнага брата. Часам мы бывалі ў іхнія вялікай але перапоўненай дзецьмі кватэры. Усе сёстры, прыгожыя і менш прыгожыя, мелі ў сабе частку той самай грацыі. Ганка была глыбока вернай каталічкай. Не ўхваляла мяне ў перыяд рэзрухаў 1931 года. Тым больш мусіў ад яе аддаліцца пасля ўваходу ў арбіту Дамбінскага. Але ніколі палітыка не перашкаджала нам у нашым сяброўстве.

Была хворая на сухоты. У той абышарніцкай сям'і бяда добра праяўлялася. Стары Вярбіцкі - з тыпова шлягонскім вусам - атрымаў нейкую працу пры Сельскагаспадарчым аддзеле. Не хапала таго на сям'ю можа з дзесяці чалавек. Пасля Ганкі наступная па чарзе Юлія таксама захварэла на туберкулёз. Што год ратаваліся ў Занапанэ.

Вайны ні адна з іх не перажыла.

Быў яшчэ Збігнеў Фалеўскі, старэйшы за нас на год, высокі худы хлопец з малым тварыкам, з носам трохі як у качкі, але затое з прыгожымі доўгімі вачымі. Сын презідэнта горада Вільні, быў адначасова сынам жонкі Арканы. Што год ездзіў да маці і айчыма ў Горцы. Адначасова з намі пачаў пісаць вершы, выдаў нават пару зборнікаў.

Вершы былі адэкватныя яму. Гэта значыць мілыя, складныя, але нейкія драгасныя, неяскравыя, не выклікаўшыя мацнейшых пачуццяў у душы чытача.

Яго будучыня паказала аднак, што пад той бачнасцю пэўнай вяласці драмаў хараکтар досьць моцны і цэльны. Не ўлазіў у нікія нашыя палітычныя баталіі, але пасля заканчэння факультэта паланістыкі раптам прыняў пасаду настаўніка ў польскай гімназіі ў Харбіне. Вярнуўся адтуль цераз год ці два. Апавядаў з незвычайнім захапленнем пра Японію і японцаў у сябе дома і тут жа з найвялікшым абурэннем пра японцаў у Манчжурыі. Слухаў я ўсё з небывалай цікаўнасцю. Такой блізкай была мне тая экзотыка.

Фалеўскі ў час вайны трапіў у Стакгольм, ажаніўся са шведкай, потым атрымаў запрашэнне на ка-

Чатыры мушкецёры, а можа чатыры вершнікі апакаліпсісу? Першы злева - Леан Шрэдар, другі - Чэслаў Мілаш, трэці - Выдра, чацвёрты, здагадайцца ... ! Вільня, снежань 32, так зв. Цялятнік.

федру польскай літаратуры недзе на сярэднім заходзе Штатаў. Знаходзіцца там па сёння, выкладае. Мае чацвёра ці пяцёра дзяцей. У мінулым годзе прыезджаў у Варшаву на з'езд паланістаў. Я быў у той час так заняты, што нават не паразмаўлялі, хоць было наладжана адно такое супольнае спаканне.

Каля той пяцёркі кружліся яшчэ іншыя. Марыя Жаромская, вельмі добрая студэнтка, якая ехала на адных пяцёрках уважлівая, спакойная. Належала да Адраджэння, выйшла адтуль разам з Дамбінскім, прыйшла далёкай дарогай. Аж патрапіла на лаву падсудных у справе "Па-просту". Юзаф Трыпуцька, смешны хлопец з носам і доўгім, і разам задраным. Някепскі мовазнавец, пачцівец, выраслы недзе з беднай вёскі ў глыбіні Віленшчыны, з Мядзеля ці з-пад Глыбокага. Перад вайной атрымаў лектарат польскай мовы аж у Хельсінкі. Распавядаў не без гонару пра візіт Бека, пра баль, пра тое, што танцаваў з дачкой пані Бек.

Да нашага курса, як я казаў, не здавалі экзаменаў за чатыры гады. Людзі сядзелі на той паланістыцы па пяць, шэсць, сем гадоў. Толькі мы неяк не мелі часу. Мала таго, што пачалі здаваць самі, але цягнулі за сабой і тых спозненых.

Вясной я здаў гісторычную граматыку з радасным, спартовым пачуццём, што гэта не была ліпа, але нешта сур'ёзнае, і што я справіўся з tym без клопатаў.

Затое Шрэдар не рваўся. Не працягу цэлала года здаў толькі адзін экзамен. На гісторычную ўжо яму не хапіла волі.

Катастрофізм

З канікулаў 1932 года застаўся мне верш пад такой назвай і не шмат што болей.

Але верш знакаміты. Пасля нагрувашчвання сельска-анёльскіх абразкоў выклікае з'яўленне чыхаўших за гарызонтам громаў, якія ўжо неўзабаве выбухнуць, "як артылерыя, што папярэджвае навалу, якая пачынаеца".

Была гэта найвялікшая ахвяра, якую хоць калі прыносіў з'яве, што апанавала ў той час душы віленскіх паэтаў, а менавіта катастрофізу.

Ужо пачынаючы ад папярэдняга году ў вершах усёй першай жагарыстаўскай тройкі загучалаnota і "праклятага" пакалення, і надыходзячай катастрофы. І Мілаш, і Загорскі, і Буйніцкі щодра кідаюць народу засцярогі і прадказанні.

Дзве цікавыя рэчы. Гэтае прадбачанне катастрофы не было абапіртае ні на ніякі адчуvalыны вынік думкі, ні на якую гісторычную падзею. Розныя крытыкі ўпікалі ім гэта пазней. Крытыкі, канешне, вельмі розныя. Найперш азонаўцы, потым "марксісты".

Але па-другое - гэтыя катастрофісты, як аказаўлася, мелі поўную рацыйю. Іхня прадбачанні спрадзіліся. Найдакладней патрапіў Ежы Загорскі. Недзе, мабыць, каля 1934 года надрукаваў ён верш пра Гдыню, які заканчваўся так:

*Гдыня, каб цябе апяваць,
ужысі ю слова вельмі спакойныя.
У годзе трывіцаць некаторым
выбухнула захопніцкая вайна.*

І якраз у апошнім годзе, які падпадаў пад гэтае прадбачанне...

З чаго браўся той катастрофізм? Вельмі проста. З таго, што ў той час рабілася на свеце. Перш за ўсё з крызісу капіталізму. З магутнай хвалі рэвалюцыйных рухаў, якая тады ішла па зямным шары ад Кітая цераз Германію ажно да далёкай Чылі.

Гаспадарчы крызіс капіталізму паглыбліяўся крызісам ідэйным. Якраз на пачатку трыццатых гадоў у літаратуры свету пачынаюць з'яўляцца наймацнейшыя мастацкія вобразы прайшоўшай вайны: Хеменгуй, Рэмарк, Арнольд Цвейг. Нагадвалі яны старэйшым, паказвалі малодшым, чым была вайна. А адначасова выбухнулі ўжо першыя пажары другой вайны: Манчжурыя. І тут варта працытаўца Загорскага:

*Праз няпоўных пяцінаццаць гадоў
на Вялікім Парадзе,
на схіленні штандараў пад Трыумфальнай аркай,
гриміць бура над Азіяй. Мукдэн у квецені бомб,
У квецені бомб як у дзымухаўцах і ў выбухуа градзе.
А гаварылі; а лгалі, што ўсё залечаць...*

Была гэта тыповая рэакцыя падрастаўшага паэтычнага пакалення. Расчараўванне, страта веры ў сістэму, якая налагала і ашукала. Па крызісе непасрэдна паваенным, пакінутым капіталізмам часткова збройна, часткова праз асобныя саступкі (не выпадкова ў краінах, пацярпеўшых паразу, у першое пасляваеннае дзесяцігоддзе кіравалі сацыял-дэмакраты. Пасля другой вайны, зрешты, было падобнае. Можна было б нават прыняць гэта за адзін з паказыкаў, якая краіна сапраўды прайграла вайну. Тая, у якой пасля вайны кіравалі сацыял-дэмакраты...) наступіла некалькі гадоў на першы погляд спрыяльных. Крызіс 1929 - 1932 гадоў з небывалай вастрынёй нанава ўскрыў рахункі ваенных кры́дуаў капіталізму. Яго абязцяні і запаведзі, што вайна не паўторыцца, бралі ў галаву. Адсюль моцнае ўзмацненне пачыфізму ва ўсім свеце.

Але нашыя віленскія катастрофісты былі нечым большым, чым пацыфістамі. Разам з Дамбінскім яны ўжо трохі пакаштавалі марксізму. Гэта значыць іхняя крытыка праяваў крызісу была больш глыбокая і больш вострая. Канешне гэта яшчэ не значыла, што яна была глыбокая і вострая. Былі яны вельмі маладыя. Трымаліся за іх розныя забавы. Загорскі піша "Гімн міжпланетных зносінаў (камунікацый)". А мне казаўся схемам: вось каб іх набраць Глядзі, "Каму..." гэта значыць перш за ўсё "Камуністычнага", "між (інтар)" "Інтэрнацыянал..."

Я адчуваў сябе на шмат маладзейшым ад гэтай тройкі, яны вельмі мне імпанаўвалі, але я не шмат ведаў пра іхня тагачасныя перыпетыі. Я цераз катастрофізм праходзіў на шмат больш спакойна і больш апалітычна. Але не прайсці не мог.

Паэтычная мода ў перыяд даспявання нечувана дэспатычная. Паддаешся ёй, не ведаючы нават, у чым сутнасць. Нават не жадаючы, не можаш не скласці ёй нейкай ахвяркі.

І не гэта страшнае. Мода становіцца страшнай, калі перастае ёй быць, калі нейкім нешчаслівым чынам застаецца на доўга, пускае карані.

Крыдль

А лета тое было вельмі пагоднае. Да мяне прыяджалі на пару дзён нейкія таварышы. Гулялі ў валей-бол. Ляжалі на пляжы. Не хапала толькі дзяўчат.

Восенню па паланістыцы грохнула: новы! Прыйшаў нарэшце наступнік Пігоня. Зваўся дзівосна: і Манфред, і Крыдль. Імя ўзнёслася, прозвішча смешнае.

Мы таўкліся на калідоры перад прафесарскім кабінетам. Сядзелі там Кальбушэўскі і Крыдль. Кожны з нас меў увайсці ў адзіночку і называць сваё прозвішча. Калі прыйшла мая чарга, я з дужай упэўненасцю ў сабе ўвайшоў, зрабіў пару крокоў і ляпнуў ні з таго, ні з сяго: "Пан Путрамант".

Адразу спахапіўся. Стой чырвоны з сораму. Крыдль ані не рассміяўся, ані не абразіўся. Запытаў пра нешта вельмі звычайна і зычліва. З месца мяне пакарыў. Я застаўся пад яго ўплывам аж да яго смерці, калі чвэрці стагоддзя пазней.

З бегам часу вакол Крыдля паўстала пэўнае асяроддзе ў семінаріі і ў універсітэце. Наша пяцёрка неяк аўтаматычна стала яго асабістай гвардыяй. Геня - канешне - прэтэндавала праз колькі гадоў на яго асістэнтку.

Крыдль прыйшоў у Вільню як звязтун новых плыняў у паланістыцы. Пасля школы філалагічна-генетычнай, ці як там яе называць, стварыў ён у Вільні кірунак эстэтычна-фармалістычны. Прыйзнаюся, што я браў у тым чынны ўдзел. Пасярэднічаў м. ін. у канцатах Крыдля (толькі віртуальна) з расейскімі фармалістамі, як той, які першы пазнаёміў Крыдля з іхнімі тэорыямі, паколькі Крыдль не ведаў расейскай мовы, а тыя працы ў 33-34 гадах у Польшчы не былі перакладзены.

Але той эстэт, той фармаліст цалкам не быў абстрагаваны ад палітыкі. Па меры нарастання эндацкай дамінацыі ў Вільні, а фашизму ў свеце, Крыдль становіўся палітычна што раз больш актыўным. Была гэта пазіцыя, абапёртая галоўным чынам на супраціў, на негатыў. Ён быў класічным партнёрам для шырокага антыфашистычнага фронту. У апошнія перадваенныя гады, калі ва ўніверсітэце ўявлі лаўкаве "гета", Крыдль перанёс лекцыі з універсітэта ў семінарскае памяшканне, на гета не згадзіўся.

У той жа час у Вільні ўзнік Дэмакратычны клуб. Адным з яго заснавальнікаў - акрамя прафесара Завадскага, псіхолага - стаў якраз Крыдль.

Зрэшты, пра яго будзе ў гэтай кніжцы гаворка не раз.

Я меў з ім аж да канца стасункі вельмі добрыя. Насуперак легендам на маю тэму, я ні разу не ўчыніў супраць яго ніякай авантury, скандалу ці хаця б непарозумення. Але здарылася ў мяне з ім асаблівая гісторыя, якая расцягнулася на два гады і была вартая анекдота.

Я два разы здаваў у яго польскую літаратуру. У 1933 - так званую "малую". Ён спытаў у мяне:

- Якога веравызнання быў Рэй?

Я адказаў не без вагання:

- Кальвінісцкага.

Крыдль злёгку скрывіўся:

- Але, уласна, ён быў евангелісцка-аўгсбургскага...

Праз год здаваў у яго "пашыраную" літаратуру. Трэба ж здарыцца, што Крыдль зноў мяне пытае:

- Якога веравызнання быў Рэй?

На гэты раз з поўнай упэўненасцю я адказаў:

- Евангелісцка-аўгсбургскага.

Крыдль злёгку скрывіўся:

- Але, уласна, ён быў хутчэй кальвіністам...

- Я прамаўчаў, падтакнуў. Атрымаў добрую адзнаку. Але па сённяшні дзень не пэўны ў тым рээўскім веравазнанні.

"Батлейка" і "Жы - га"

Новы акадэмічны год пачынаўся зусім іначай, чым папярэдні. Эндэкі ў гадавіну смерці Вацлаўскага рабілі нейкія дэманстрацыі, але яны не набылі больш шырокага размаху, і, наколькі памятаю, лекцый не адмянялі.

Я вёў досьць актыўнае жыццё, вучыўся і пісаў вершы. Прайшлі калядныя святы, пачаўся карнавал. Быў ён для мяне, як звычайна, досьць пустым сезонам. Заміж гэтага вялікі сезон пачаўся ў вялікі пост.

Праз колькі год была гэта пара "Акадэмічны батлейкі". Зарадзілася яна пад непасрэдным уплывам "Варшаўскай батлейкі". Паколькі займалася перш за ўсё ашарам акадэмічным, трохі Вільніяй, вельмі мала Варшавай, а ўжо сапраўды ніяк "цэлым светам" - была вельмі дасціпнай. Як вядома, чым вузейшы асяродак прыёму - тым латвей з досціпам.

Таму была гэта імпрэза на цалкам добрым узоруні. Зрэшты, незалежна ад асяроддзя пяро Дорна Буйніцкага гарантавала тэкстам "Батлейкі" ўзровень параўнаны з Варшавай. Было яшчэ пару верных аўтараў "Батлейкі", такі напрыклад "Фокс" - Дамброўскі і Ежы Вішнеўскі, так зв. "Белы", у адрозненні ад "Чорнага", таксама праўніка і таксама набліжанага да "групы Дамбінскага".

Тым часам "жалезнай" батлеечнай трупа некалькі памаладзела. Побач з Буйніцкім вельмі чынным аказаўся Загорскі. Мілаш, здаецца, пісаў, але мала. З'явілася ж цэлая новая сатырычная "аблава". Такі, напрыклад, Стэфан Загорскі, кузін Ежага, якога звалі "Слон".

Грунтоўна быў падобны на слана, альбо лепш на маманта. Бо быў страшна валасаты. Высокі, тоўсты, дабрадушны і разам з тым з'едлівы. Вывучаў - традыцыйна - права.

Бацька яго, Ігнацы, быў вядомым віленскім адвакатам, і колішнім палітычным дзеячам, сябрам СДКПіЛ (сацыял-дэмакратыя каралеўства польскага і Літвы), вельмі радыкальным. Не змяніў сваіх перакананняў пад старасць і выступаў з на дзіва годнай адкрыцасцю. Таму, напрыклад, у справах ускосных, калі абвінавачаны не прызнаваліся ў "прыналежнасці" да "камуністычнай змовы", не хацелі браць яго за абаронцу са страху, каб чаго не сказаў...

Быў гэта чароўны чалавек. Яго сыны не пера-

Акадэмічна батлейка УСБ, сакавік 1933 года. У верхнім радзе першы справа - "Слон", другі - Стэфан Енdryхоўскі, трэці - Станіслаў "Цат" Мацкевіч, які зрабіў нам візіт за кулясы, віншуючы з досьць з'едлівым тэкстам на яго (Мацкевіча) адрас. Трымае некалькі лялек, у т.л. уласную, дзе ён прадстаўлены ні то як бык, ні то як зубр. Чацвёрты - ніжэй падпісаны з лялькай Генрыка Дамбінскага. У трэцім радзе першы з kraю знаны інтэлектуаліст Юзаф Маслінскі, наступная - знакамітая прымадонна Марыся Кавалеўская, наступны - Ежы Загорскі з уласнаю лялькай.

нялі пасля яго палітычнай цягі. Я са Стэфанам неўзабаве моцна пасябралаў, але не на палітычнай платформе, а толькі на літаратурнай. Ён быў адзіным майм "суз'ётарам", толькі з ім (і пару разоў з Аляксандрам Рыжкевічам) я рызыкаваў супольна пісаць розныя, сатырычныя галоўным чынам, дробязі.

Цяпер мы з ім прыйшлі ў "Батлейку". Быў гэта вялікі аванс. Дагэтуль мы выступалі толькі ў імпрэзе са звонкай назовай "Жы-га".

Гэта значыць "Жывая газетка". Раз на месяц збіralіся мы, колькі чалавек, у Асяродку на чале з Дорнам, Ежым Загорскім, "Фоксам" - і чыталі розныя, менш ці больш забаўныя тэксты. Вельмі актыўным быў у ёй таксама Енdryхоўскі. Асаблівай папулярнасцю карыстаўся, напрыклад, яго цыкл спартыўных эротыкаў, які заканчваўся "турыстычным" эротыкам з наступнымі радкамі:

*Aле з усіх дарог
Ты, мая дарагая, мне
Найдаражэйшая*

Гэты цыкл натхніў мяне на цыкл чатырохрадкоўяў "З альбома Ірэны". Было іх, бадай што, шэсць - па колькасці аддзеляў ва ўніверы. Адна з іх заўсёды выклікала смех. Нажаль, не памятаю з яго ні паў-

слоўца.

Была гэта дзівосная і чароўная ў грунце рэчаў забава. Выходзілі перад некалькімі дзесяткамі чалавек і чыталі. Сатыра дае незвычайна дакладна рэалізаваныя вартасці для чытача таго, што зрабіў. Пры лірыцы і да т.п. гледачы могуць удаваць (прыкідвацца) і захапленне, і ўзрушэнне. Смеху з нечага, што не смешнае, ніхто не патрафіць удаць.

Праз цэлы год ад паразы Дамбінскага я ўдасканальваўся ў тым цяжкім мастацтве. Часам здавалася мне, што раблю поспехі, што дасягаю... Гледачы слухалі прыязна, смяяліся ў меру. Пісаў сатырычныя рэпартажы, хоць бы з тых жа выбараў. "Альбом" таксама падабаўся: толькі цяпер бачу, як гэта было блізка да цыклу Енdryхоўскага.

Уся гэтая дзейнасць была выключна "ганаровая". Толькі ў "Батлейцы" плацілі паводле нейкіх анарха-сіндыкалістычных прынцыпаў: дзялілі чысты даход згодна з укладам кожнага з удзельнікаў.

Так мне падабалася забава з "Батлейкай", што я не спыніўся на пісанні тэксцікаў, але яшчэ ахвяраваўся на дапамогу "тэхнічную". Між іншым, прадаваў белетры. Вельмі проста, а таксама ж зацягвае. Тэатр і газета - гэта спаборніцтва - наркотыкі, якія вычэрпваюць, але фатальна ўцягваюць у той рытм пустых

передпопудні ў і запоўненых вечароў. Сядзеў, з за-
давальненнем адрываў чарговы білет, касавурыўся
үніз, у бок уваходу. Заміраў ад шчасця, калі быў тлум,
заміраў з непакою, калі было пуста, прадстаўленне па-
чыналася, ішоў на верх, станавіўся каля дзвярэй.

Канешне, я ведаў тэкст на памяць. Бачыў: у тым
месцы - першае ўзрушэнне, у тым - першых некалькі
смяшкоў, у тым - меншыя або большыя авацыі.

Нажаль, не пры майм "кавалку".

Мой кавалак абапіраўся на вядомы верш Выс-
пяньскага са словамі Камбране.

Якраз адзначалі 25-годдзе смерці аўтара "Вя-
селля". З гэтай нагоды эндэкі з санатарамі перасвра-
рыліся за тое, да кога ён быў бліжэйшы. Я падаў ко-
ратка туго сварку. Санатар абвінавачвае эндэка, што
той прыўлашчвае сабе аўтара верша: "Не паляціць
арол у гаўно".

Абедзве лялькі пачынаюць співаць на мелодыю
"Мая мама з горада Якагама":

Эндэк:

*Што гэта шкодзіць,
Нічога не даводзіць
На сто старонак адзін верш.*

Санатар:

*Пан памыляеца,
Няхай пастараеца
І зразумее яго змест*

Эндэк:

Тыя слова маюць сэнс агульналюдскі

Санатар:

Няпраўда, арол гэта ёсць Пільсудскі:

Эндэк:

Пан не разумее мастацства

Санатар:

А ты плацеш святатацты.

Разам:

Таму што ён санадэк...

Затым з'яўляеца **Крыдль**, гаворыць:

*Сварлі́у́цаў а́бодвух
Вон з палітычных парогаў,
Там дыскусія звыкла
Скончы́ца трагічна.
Не трэба палітолагаў
Ані сацыёлагагаў,
Той верш мае грунт
Вузка эстэтычны.*"

Крыдль вельмі смяяўся. Іншыя менш. Не было
у тым месцы ўраганнага смеху. Найвышай "ажыў-
ленні".

"Вільнядрам"

Неяк мяне гэта не праймала. Неяк быў гатовы
спыніца ўжо і на "ажыўленні". Нават гэта здавалася
мне сапраўдным цудам: бедны лідзянін, які цудам
прабаўся на сцэну ў самой Вільні.

Зрэшты, побач з той забаўнай сціпласцю рата-
ваў мяне яшчэ адзін небывалы прывілей маладосці:
абсалютная, энтузіястычная некрытычнасць адносна
ўласнага твору.

Праз некалькі месяцаў "нарадзілі" мы са Сла-
ном-Загорскім цэлую "п'есу". Уласна мы з ім заснавалі
"афіцыйную" літаратурную фірму пад назір "Вільна-
драм". Нават давалі абвесткі галоўным чынам у
сатырычным дадатку "Курвеля" пад назір "Літара-
турны паклён" (пародыя на "сур'ённую" Літаратурную
калонку", якая друкавалася штотыдзень пад тым жа
непараўнаным кіраўніцтвам Маслінскага), абвесткі
абязцілі нашыя паслугі ў рамках усякіх, сказаці б сёння,
"паслуг", звязаных з літаратурай, аж да пісання паск-
віляў і ўключна да лістоў любоўных.

Адным з першых вынікаў дзеянасці "Вільна-
драму" была якраз п'еса. Называлася "У пагоні за
бядром".

Была гэта з'едлівая сатыра на некалькі рэчаў.
Загалоўным матывам была "афіцыйная", "ідэалагіч-
ная" паланістыка. Нашыя старэйшыя таварыши ся-
дзелі яшчэ над доктарскім і магістарскімі працамі
тыпу "Прырода ў Міцкевіча". Або "Жанчыны ў Сла-
вацкага".

Я не выносіў гэтага тыпу даследванняў яшчэ з
часоў Неснара. Прыйход Крыдля надаў мне смеласці.
Гераіня п'есы прафесійная паланістка (і яна называлася
Ірэна, праз хвіліну патлумачу чаму), робіць магіс-
тарскую працу. У якасці тэмы атрымала "Ногі ў твор-
часці Міцкевіча". І вось не можа працу скончыць, бо
хоць ступняў і нават каленъ у вершах песняра дастат-
кова - бёдры знайсці ніяк не ўдаеца. Не можа аднак
спыніца на калене, каб не сказаці, што зроблена на
калене.

Справу ўскладняе Нарачоны, які любой цаной
хоча ўзяць Ірэну замуж, аднак тая прысягнула, што не
выйдзе замуж, пакуль не скончыць працу. Нарачоны
рушиць у свет шукаць ратунку. У п'есе ўблытана яшчэ
адна Паланістка - дагматычка, ідэйная з рысамі стря-
шнай нуднасці адной з нашых таварышак. Гэтая
заўсёды мусіць пярэчыць усяму. Ёсць яшчэ Паэт, які
д'ябалскі латва змяняе палітычныя погляды (ужо тады
нервавала мяне гэтая з'ява).

Накілбасілі тых матываў да д'ябла. Усё развяза-
вае Вар'ят, які якраз уцякае ад псіхіятра. Пы дапамозе
адмаўлення даводзіць Паланістку да выкавання раз-
важных заўваг, напойвае Паэта, прыспешваючы ў яго
чарговую змену поглядаў у пажаданым кірунку, на-
рэшце падказвае нарачонай:

*Твардоўскі сеў у канцы стала,
падпёрся ў бокі, як вежа...*

Намаўляючы, што гэта з-за ханжаства Пясняр
ужыў тут "бокі" заміж "бёдры". І калі ўжо ўсіх ашча-
сліві, ускаквае Доктар і цягне яго ў шпіталь.

Брахня гэта была страшная. Але мы не мелі пра-
тое паніцця. Аднаго дня мы зрабілі ў рамках "Жы-гі"
яе прачытанне ў Акадэмічным асяродку. Кожную ролю
чытаў нехта іншы. Нарачона - аўтэнтычная Ірэна...

Слон таксама чытаў. Яго ўдзел у п'есе быў хутчэй малярны: падахочваў, дадаваў духу. Напісаў таксама адну сцэну і нават вершык.

Прышло шмат людзей. Быў нават Цывінскі. Слухалі вельмі ўважліва. У адным ці другім месцы нехта ўсміхаўся. Я падумаў: някепска. На завяршэнне Цывінскі сказаў.

- Аднак цудоўна, цудоўна. Пан мог бы быць у Акадэміі літаратуры.

А на маё ветлівае пярэчанне дадаў з верша:

- А чаму не? Як там ёсьць сам Рымоўскі?

Вярнуўся дадому ўзнёслы. Г. зн., ведаў, канешне, што стары жартуе. Але меркаваў: жарты жартамі, а хоць бы з дзесяць працэнтаў праўды ў тым быць мусіць. А калі так. То...

Трэба ж надарыцца, што п'еса ператрывала вайну, гэта жмучик з нешматлікіх маіх папераў, якія ацалелі. Прачытаў яе нанава. Гэта было страшна. Ані аднаго працэнта праўды ў кампліменце Цывінскага. Гэта зрешты не быў камплімент для мяне, гэта была страшная абра扎а для Рымоўскага.

Калі б я меў здольнасць распавесці, што ёсьць вартае з маёй пісаніны, ніколі б не спыняўся з той нагоды на студэнцікіх гадах.

Зноў Ірэна

Ірэна! Гэтае імя фатальна пераследвала мяне ў тия гады. Цераз год пасля нас звалілася па паланістыку новая чарада прыгожых паненак. Пра Ганку Згерскую я ўжо ўспамінаў. Яе найбліжэйшай сяброўкай была Ірэна Ч., якую звалі Дзідзя. Уласна, я ўжо паспей атрымаць каша (адмову) ад Ганкі Вярбіцкай, а таксама змірыца з каханнем да Дыяны, таму тым латвей удалося мне запасці ў чарговае каханне.

Была яно з усіх найбольш бурнае. Хоць такое ж бясплоднае, як і папярэднія. Калі прыпамінаю сабе сёння сябе самога з тых часоў, агарнае мяне здзілленне, як прыдуркавата я сябе паводзіў. Можна сказаць, што я рабіў усё, каб атрымаць таго чарговага каша.

Перш за ўсё я не ўмеў хаваць сваіх пачуццяў, дэманстраваў іх не толькі перад абранніцай, але і перад яе таварышкамі, сваімі таварышамі, агульнымі знаёмымі. Па-просту перад чужкімі людзьмі. Яшчэ не даўшы ёй часу падумаць, ужо пачынаў пераследаваць яе рэўнасцю. Калі мы ішлі ў кампаніі ў тэатр ці на забаву, не адступаў ад яе ні на крок, абражаяўся і надзімаўся пры яе добрым слове да хоць якога іншага хлопца. Быў настырны і непрыемны, тия віленскія панны мусілі быць анёламі, каб мяне вытрымаць.

Дзідзя не была анёлам. Нейкі час як бы вагала ся. Потым у сваю чаргу - і адноўкава безнадзейна-закахалася ў майго блізкага таварыша Збышка Фалеўскага. Не мог зразумець - чаму? Збышак падаваўся мене цяльпукаватым, хоць і мілым. Я якраз чытаў "Сагу роду Фарсайтаў", і неяк уся гісторыя карэлявалася ў мяне з драмай прыгажуні Флеўр. Пры тым, што гэта я быў тым нудным, нелюбімым мужам.

Усё гэта адбывалася ў Коле паланістаў. Была гэта досыць салідная на той час інстытуцыя з уласнай бібліятэкай, чытальняй часопісаў, секцыямі, дакла-

дамі, з'ездамі.

Калі я прыйшоў ва ўніверсітэт, яго старшынём быў Станіслаў Слупкевіч. Сярод дзяўчат дамінавалі "адраджэнкі". Складалі яны калія чатырох пятых сяброў. Цікава, што ніколі - у мае часы - не выбіраліся яны ні на старшыню, ані нават, здаецца, на віца-старшыню.

Праз год Фалеўскі стаў віца-старшынём. Я таксама атрымаў нейкую функцыю. У тым годзе - 1032/33 - Фалеўскі прэтэндаваў на старшыню, я - на віца-старшыню. Дзідзя была бібліятэкаркай.

Вясной 33 года дайшло ў маім жыцці да пару вострых крызісаў. М. ін. якраз з Дзідзяй.

Быў травень, якраз арганізавалі ў Вільні штогадовы агульнопольскі з'езд Колаў паланістаў. Наз'яджалася калег з розных гарадоў. У тым ліку з Варшавы прыбыла згуртаваная група на чале з такім таўсматым калегам у акулярах, які без перапынку гаварыў пра фенаменолагаў і Гусерля, пры тым так заблытана, што нашы таварышкі ўміг прызналі яго за генія. Быў гэта нейкі Стэфан Жалкеўскі.

Як арганізаторы, мы мелі кучу абавязкаў. Круціліся ўсе, асабліва Трыпуцька (таксама, здаецца, віца-старшыня) і я. Круціўся, але сэрца меў скрываўленас: Дзідзя ад такога наплыву чужых кавалераў па-просту шалела, не звяртаючы на мяне нікай увагі.

На заканчэнне з'езду арганізавалі выезд у Трокі, на азёры. Была гэта прыгожая мясцовасць, у якую ад таго часу я пачаў заглядваць што раз часцей.

Тым разам пастанавіў, што якраз у Троках вырашым нашы лёсы: гэта значыць мой і Дзідзі. Меў запатрабаваць ад яе астатнія адказу. А як не ... Пайшоў да таварыша і пазычыў у яго рэвальвер.

Дзень быў цудоўны. Мы маршыравалі з Ляндварава цераз буйныя, у самай квецені лугі і бярозавыя загайнікі, цераз пагорачкі. У Троках на Караймшчыне абедалі выдатнымі кібінамі (гэта такія пірагі з бара-ніай, лепшыя нават за калдуны). На дэсерт нам далі караімскую халву. А потым мы паехалі на лодках з вёсламі.

Я так выманеўраваў, што мы засталіся ў лодцы ўдваіх. Дзідзя была нейкая размораная. Спрабаваў прыперці яе да сцяны пытаннямі. Яна падсвядома выбрала знакамітую тактыку: не гаварыла "не", не гаварыла "так", наогул зусім нічога не гаварыла, толькі пасміхалася і пацягвалася ляніва, угляджаючыся ў блакітную гладзь вады, зялёныя выспы. Белы палац у Затроччы.

Не хапіла ў мяне пункту апоры. Нярвовая напруга неяк разгладзілася. Праз пару дзён я аддаў рэвальвер.

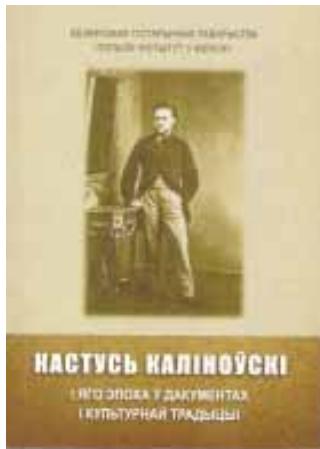
Варшаўскія паланісты паехалі, захопленыя з'ездам, Вільній і сабой. Добра выхаваныя, з дарогі прыслалі паштоўку з падзякамі гаспадарам. Асабліва захапленне ўзбудзілі ў іх "калегі Путрыцька і Трупамант".

Столькі разоў перакручвалі маё прозвішча. Але ніколі такім абстрактным чынам. А пры гэтым няшмат бракавала, каб гэта стала непрыемным працоцтвам.

(Працяг у наступным нумары.)

Найбольші значныя гістарычныя выданні апошняга часу

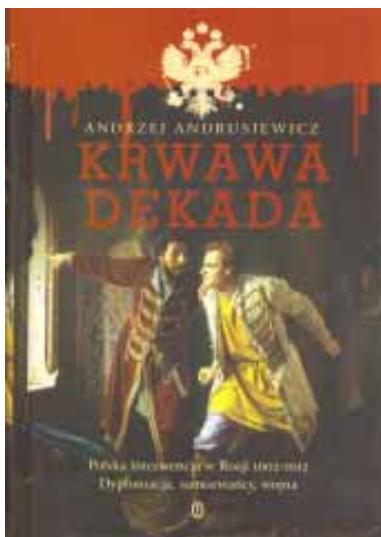
У выдавецтве “Беларуская энцыклапедыя імя Пятруся Броўкі”, г. Менск, выйшаў 3-ці том энцыклапеды “Культура Беларусі”, 704 ст. Наклад 3000 асобнікаў.

У Менску ў выдавецтве Беларускага гістарычнага таварыства, выйшла кніга “Кастусь Каліноўскі і яго эпоха ў дакументах і культурнай традыцыі”, 222 ст.
Наклад 300 асобнікаў.

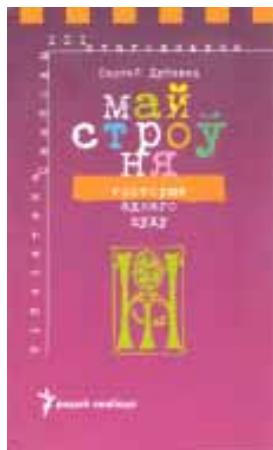
У Менску ў выдавецтве “Беларуская навука”, выйшаў 2-гі том кнігі “Гісторыя беларускай дзяржавасці ў канцы XVIII – пачатку XXI ст”, 656 ст.
Наклад 700 асобнікаў.

У Krakаве ў “Выдаўніцтве літарацкім” выйшла кніга Анджэя Андрушевіча “Крылавая дэкада. Польская інтэрвенцыя ў Расіі 1602–1612. Дыпламатыя, самазванцы, вайна”, 558 ст.

У Менску ў выдавецтве “Беларуская навука”, выйшла кніга М.К. Любашевскага “Очерк истории литовско-русского государства до Люблинской унии включительно”, 398 ст.
Наклад 1000 асобнікаў.

У Менску ў выдавецтве “Радыё Свабода”, выйшла кніга Сяргея Дубаўца “Майстроўня. Гісторыя аднаго цуду”, 464 ст.

Вадзім Вераб'ёў. Ліцейшчык. Алюміній. 220 см.

Ідэя Лідскага ліцейна-механічнага завода. Пастамент фірмы
“Гама”. Вул. Качана, г. Ліда. Здымак С. Судніка.